

БЕЗБЕДНОСТ

ТЕОРИЈСКО СТРУЧНИ ЧАСОПИС

МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

БЕОГРАД
Година LI

3
2009

БЕЗБЕДНОСТ
Часопис Министарства унутрашњих послова
Републике Србије

УРЕДНИШТВО

Помоћник министра, *Предраг Марић*
Начелник Управе полиције, *Младен Курибак*, генерал полиције
Унапређење организације и функционисања стручног оспособљавања
и усавршавања, мр *Снежана Нововић*, главни саветник
Заменик начелника Одељења за границу Управе граничне полиције,
Небојша Пурић, главни полицијски саветник
Пензионисани радник Министарства, *Мијодраг Гутић*
Секретар Министарства омладине и спорта, *Сузана Шулејић*
Директор Агенције за безбедност саобраћаја, *Стојадин Јовановић*
Проф. др *Ђорђе Игњатовић*, Правни факултет, Београд
Проф. др *Андреја Савић*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд
Проф. др *Горан Милошевић*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др *Ђорђе Ђорђевић*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др *Драган Васиљевић*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др *Бобан Милојковић*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Проф. др *Бобан Милојковић*

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА

Милена Јовановић

ЛЕКТОР ЗА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Весна Анђелић-Николеуцић

АДРЕСА УРЕДНИШТВА:

Булевар Зорана Ђинђића 104
телефон: 011/3148-734, 3148-739
телефакс: 011/3148-749
e-mail: upobr@mup.gov.rs

ЧАСОПИС ИЗЛАЗИ ТРОМЕСЕЧНО

ТИРАЖ: 1.000 примерака

ШТАМПА: Графолик

Београд, Војводе Степе 375

САДРЖАЈ

ТЕОРИЈСКИ РАДОВИ

- др Миодраг ИВАНОВИЋ
мр Милан КЛИСАРИЋ 9 СТРАТЕШКО ПЛАНИРАЊЕ У ЈАВНОМ
СЕКТОРУ – КЉУЧ РАЗВОЈА И РЕФОРМИ
- др Саша МИЛОЈЕВИЋ 46 НУКЛЕАРНИ ТЕРОРИЗАМ
- Миленко БОЖОВИЋ 67 ПРИСТУПАЊА ЖАНДАРМЕРИЈЕ „УДРУЖЕЊУ
мр Зоранчо ВАСИЛКОВ ЕВРОПСКИХ И МЕДИТЕРАНСКИХ ПОЛИЦИЈА
И ЖАНДАРМЕРИЈА СА ВОЈНИМ СТАТУСОМ”
(FIER)
- Мр Радослав ПЛАЧКОВ 76 ПОЛИЦИЈА И ПРИВАТНИ СЕКТОР
БЕЗБЕДНОСТИ СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА
ДЕТЕКТИВСКУ ДЕЛАТНОСТ
- мр Дејан БОШКОВИЋ 93 СПРЕЧАВАЊЕ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

СТРУЧНИ РАДОВИ

- др Горан ВУЧКОВИЋ 105 СТАВОВИ СТУДЕНТКИЊА
др Миљивој ДОПСАЈ КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКЕ
АКАДЕМИЈЕ О НАСТАВИ СПЕЦИЈАЛНОГ
ФИЗИЧКОГ ОБРАЗОВАЊА
- др Огњан АРЛОВ 116 КРИМИНАЛНЕ РАДЊЕ У КОНТЕКСТУ
РЕВИЗИЈЕ
- др Ненад РАДОВИЋ 133 ОСВРТ НА ПРИКУПЉАЊЕ ПОДАТАКА О
мр Велибор ЛАЛИЋ ТРГОВИНИ ЉУДИМА
- Др Владимир УРОШЕВИЋ 145 „НИГЕРИЈСКА ПРЕВАРА“ У РЕПУБЛИЦИ
СРБИЈИ
- Мр Бобан СИМИЋ 157 САВРЕМЕНИ КОНЦЕПТ ПОЛИЦИЈСКОГ РАДА
У ОКВИРУ ЗАЈЕДНИЦЕ
- мр Ивана БЕЛОВУК 173 УЛОГА И ЗНАЧАЈ МЕНТОРСКОГ РАДА НА
мр Тања КЕСИЋ ПОЛИЦИЈСКИМ ВИСОКОШКОЛСКИМ
Зорица НОВОВИЋ УСТАНОВАМА
- Мр Снежана НОВОВИЋ 190 МОТИВИ ЖЕНА ЗА ПРИСТУПАЊЕ
ПОЛИЦИЈСКОЈ СЛУЖБИ
- мр Драган МИЛИДРАГОВИЋ 204 ЗАДРЖАВАЊЕ ЛИЦА У ПОЗИТИВНОМ
ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

СТРУЧНИ РАДОВИ

- Бојан ЈАНКОВИЋ 218 КОНТРОЛА УПОТРЕБЕ СРЕДСТАВА ПРИНУДЕ
У ПОЛИЦИЈИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
- Данило СТЕВАНДИЋ 232 БЕЗБЕДНОСНА ПРОВЕРА У ВЕЗИ СА
ПОДНЕТИМ ЗАХТЕВОМ ЗА ИЗДАВАЊЕ
ОДОБРЕЊА ЗА НАБАВЉАЊЕ ВАТРЕНОГ
ОРУЖЈА

ИЗ СТРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

- Снежана ВЛА 240 СВЕ ЗА ТИМ – ИСПИТИВАЊЕ ХУЛИГАНИЗМА
У ЕНГЛЕСКОМ ФУДБАЛУ
ПОЛ ГОУ И ЏОЕЛ РУКВУД - ПРЕВОД

ПРИКАЗИ

- др Ненад РАДОВИЋ 253 ДР МИЋО БОШКОВИЋ, ПРОФЕСОР EMERITUS
ПРИВРЕДНА КРИМИНАЛИСТИКА
- др Радомир МИЛАШИНОВИЋ 256 ДОЦ. ДР САША МИЈАЛКОВИЋ
НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ
- Жељко БРКИЋ 260 ПЕТАР ДУЈКОВИЋ
МР СЕНИША СУБОТИЧКИ
МР МИЛАН КЛИСАРИЋ
ПРИМЕНА ОВЛАШЋЕЊА ПОЛИЦИЈЕ
- Данило СТЕВАНДИЋ 263 ЗАКОН О КОМУНАЛНОЈ ПОЛИЦИЈИ

CONTENTS

THEORETICAL WORKS

- Miodrag IVANOVIĆ, Ph. D
Milan KLISARIĆ, MA 9 STRATEGIC PLANNING IN THE PUBLIC SECTOR
– KEY TO THE DEVELOPMENT AND REFORMS
- Saša MILOJEVIĆ, Ph. D 46 NUCLEAR TERRORISM
- Milenko BOŽOVIĆ
Zorančo VASILKOV, LL.M 67 THE IMPORTANCE OF GENDARMERIE
JOINING FIEP (FOR DEVELOPING AND
PROMOTING INTERNATIONAL POLICE
COOPERATION)
- Radoslav PLAČKOV, MA 76 THE RELATIONSHIP BETWEEN THE POLICE
AND THE PRIVATE SECURITY SECTOR
- Dejan BOŠKOVIĆ, MA 93 PREVENTING DOMESTIC VIOLENCE

PROFESSIONAL REPORTS

- Goran VUČKOVIĆ, Ph. D 105 VIEWS OF FEMALE STUDENTS OF THE POLICE
AND CRIMINAL JUSTICE ACADEMY OF THE
SUBJECT OF SPECIAL PHYSICAL EDUCATION
Milivoj DOPSAJ, Ph.D
- Ognjan ARLOV, Ph. D 116 CRIMINAL ACTS IN AUDITING
- Nenad RADOVIĆ, LL.D 133 REVIEW ON COLLECTION OF DATA ON
Velibor LALIĆ, MA TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS
- Vladimir UROŠEVIĆ, Ph. D 145 ‘NIGERIAN FRAUD’ IN THE
REPUBLIC OF SERBIA
- Boban SIMIĆ, LL.M 157 MODERN CONCEPTS OF COMMUNITY
POLICING
- Ivana BJELOVUK, M. Sci. 173 THE ROLE AND IMPORTANCE
Tanja KESIĆ, LL.M OF MENTORING IN POLICE FACULTIES
Zorica NOVOVIĆ
- Snežana NOVOVIĆ, MA 190 THE MOTIVES OF WOMEN
FOR JOINING THE POLICE SERVICE
- Dragan MILIDRAGOVIĆ, MA 204 RESTRICTING LIBERTY OF MOVEMENT
IN POSITIVE LAW OF THE REPUBLIC OF SERBIA

PROFESSIONAL REPORTS

- Bojan JANKOVIĆ 218 CONTROLLING JUSTIFICATION AND
LAWFULNESS OF COERCIVE MEANS IN THE
REPUBLIC OF SERBIA POLICE
- Danilo STEVANDIĆ 232 SECURITY BACKGROUND CHECK
OF APPLICANTS FOR FIREARMS PERMITS

FROM FOREIGN LITERATURE

- Snežana VLA 240 GOW, P. AND ROOKWOOD, J. DOING IT FOR
THE TEAM - EXAMINING THE CAUSES OF
CONTEMPORARY ENGLISH FOOTBALL
HOOLIGANISM.

REVIEWS

- Nenad RADOVIĆ, LLD 253 WHITE COLLAR CRIME INVESTIGATION
- Radomir MILAŠINOVIĆ, Ph. D 256 NATIONAL SECURITY
- Željko BRKIĆ 260 POLICE POWERS
- Danilo STEVANDIĆ 263 COMMUNAL POLICE ACT

Проф. др Миодраг ИВАНОВИЋ

Oaklands, associate College of University of Hertfordshire, the UK

др Милан КЛИСАРИЋ

Управа за стручно образовање, оспособљавање, усавршавање и науку

Стратешко планирање у јавном сектору – кључ развоја и реформи

УДК: 303.4:005.21

***Апстракт:** Основни циљ текста јесте да се сложена проблематика стратешког планирања у јавном сектору поједностави и објасни у главним тезама и на тај начин код читалаца и корисника створи јаснија представа о тој проблематици и допуне сазнања корисна за реформисање и развој јавног сектора, посебно државне управе. Садржај текста обухвата кључне компоненте стратешког менаџмента, односно стратешког планирања у јавном сектору, а то су: појам, суштина и значај стратегије и стратешких одлука; важност и суштина концепта стратешког планирања; поступност и фазе у имплементацији стратешког планирања, као и проблеми и ограничења у том процесу, и на крају, ефикасни модели стратешког планирања, односно доношења и спровођења стратешких одлука. У тексту се, у важнијим тачкама, упоредно посматрају јавни и приватни сектор, што не би требало да оптерећује, већ доприноси бољем разумевању кључних питања стратешког планирања.*

***Кључне речи:** стратегија, стратешко планирање, јавни сектор, процес стратешког планирања, стратешке одлуке и модел стратешког планирања.*

Увод

Недоумице и заблуде око концепта планирања су велике и значајне, посебно након отпочињања процеса транзиције и прихватања неолибералног концепта у развоју друштва. У свим транзитним друштвима доминира фундаментализам тржишта и либерализам, односно обожавање „стохастичних и неконтролисаних процеса“. То је последица негације и напуштања планских модела из периода социјализма, тако да су планови обележени као идеолошка одредница и обележје прошлог времена, те су на тај начин занемарени и напуштени. Урушавање државе, распад великих система и, посебно, јавног сектора, распад система вредности и криминализација процеса привређивања, додатно су утицали на одбацивање било каквог планског, рационалног и логичног приступа, посебно на макро нивоу, односно

код доношења дугорочних одлука. Константно стање кризе, несигурност и нестабилни услови привређивања утицали су да се одлуке доносе у интересу доминантних владајућих политичких групација, на брзину и на кратак рок. Уз то, одсуство дугорочног планирања је и последица околности у којим су институције, организације и установе пословале и радиле. Стање перманентне кризе, нестабилни и несређени услови пословања, функционисање у нерегуларним и сивим зонама друштва и економије, и, посебно, доминантност стратегије преживљавања и понашања од данас до сутра, елиминисали су стратешки, дугорочни и интегрални приступ функционисања, понашања, и планирања.

Насупрот земљама у транзицији, западни свет је развијао много рационалнији и логичнији став у односу на концепт плана и планирања. Може се рећи да је планирање на дуже рокове у битној мери допринело интензивном развоју западних земаља у свим секторима друштва. Према томе, планирање представља процес, менаџерску технику, инструмент, односно ефикасан механизам за систематско и оптимално управљање радним процесима, ресурсима, људима и информацијама. Квалитет планирања се потврђује и мери на тржишту које је објективна, независна и интегрална мера његове објективности, па и ефикасности.

Промене које су се десиле у свету у последњих десетак година, као што су глобални процеси, развој информационих технологија, масовне комуникације и све нестабилнији услови привређивања и функционисања, утицале су на и промену свести многих лидера и менаџера јавног сектора, посебно државне управе, о значају и основним принципима стратегијског планирања. Процењивање и повезивање одлука на кратак, средњи и дуги рок постало је нужност. Посебна пажња је фокусирана на доношење стратешких одлука. Постало је јасно да су организације (органи) државне управе сувише велике и сложене, а околности сувише хаотичне, да би могле функционисати без стратегијског планирања. Вођење организација у пројектованим правцима, применом инструмената стратегијског менаџмента, постао је главни задатак кључних руководилаца.

Функционисање савремене државе узроковано је различитим друштвеним, политичким, економским и безбедносним чиниоцима, као и захтевима грађана да органи државне управе све више буду у служби њихових потреба и интереса. У таквим условима државни врх испоставља све више захтева према државним органима. Да би ефективно и ефикасно одговорила на захтеве из врха и развијала се у складу са високим демократским принципима и стандардима, државна управа мора да, поред рутинских и оперативних послова, ствара и развија различите стратегије. Стварање стратегије подразумева стратегијске промене и представља однос стваралаца стратегије са својим личним идентитетом, способностима, вредностима и емоцијама, и организације са својом историјом, културом,

традицијом, структуром, технологијом рада, системима и људима. Дакле, стратегијски менаџмент, како у приватном, тако и у јавном сектору, обезбеђује квалитетан менаџерски кадар и неопходне методе и инструменте за опстанак и развој организација, односно за квалитативно и квантитативно испуњавање мисије за коју су основане.

Појам и значај стратегије и стратешких одлука

Појму стратешко планирање сродни су појмови стратегија и стратешке одлуке, те је, ради прецизнијег и потпунијег разумевања првог наведеног појма, потребно претходно навести и у кратким цртама објаснити друге наведене појмове. У литератури стратешког менаџмента постоје бројне дефиниције појма стратегије. Johnson (2005:9) наводи интегралну дефиницију стратегије, којом идентификује и дефинише њене основне елементе као оне који показују правац и циљ развоја, област пословања, доношење одлука у дугорочном периоду, у којем се унапређују и постижу оптимални ефекти пословања, односно обезбеђује конкурентска предност у стално променљивом окружењу, уз интегралну конфигурацију ресурса и компетенција с основним циљем да се испуне очекивања јавности, грађана и запослених.

Као што се види из претходне дефиниције, очигледно је да стратегија, односно стратешки приступ, помаже организацијама да системски промишљају о циљевима развоја и стратешким одлукама којима се ти циљеви испуњавају. Увођењем стратегије у праксу, у њеном концептуалном и практичном смислу, стварају се могућности да се организације стално усмеравају на питања од стварне важности и да обезбеђују средства за њихово остваривање. Стратешке одлуке су кључни елемент стратегија. Основна питања у вези са стратешким одлукама су: како их донети, како их формулисати и како их спровести? Оне су по својој природи: (1) комплексне; (2) обично се доносе у ситуацијама неизвесности, и уз мањак релевантних и валидних информација; (3) утичу на оперативне одлуке; (4) захтевају интегрални приступ који обухвата унутрашње факторе пословања и факторе који делују из спољњег окружења, и (5) обично стратешке одлуке доносе велике (реформске) промене и радикалне захтеве.

У вези с тим, стратешке одлуке су добре ако су: (1) јасне са становишта дефинисаних циљева и приоритета, и ако су мерљиве, односно ако су написане у SMART приступу (акроним од енглеских речи: Specific – дотични, Measurable – одмерљиви, Achievable – битни, Relevant – адекватни и Time-Bound – орочено); (2) донете и подржане у међузависној процени и релацији између узрока и последица, ако се темеље на трендовима и искуствима из претходног периода, и, посебно, ако предвиђају шансе и препреке у будућности; (3) засноване на реалном схватању постојеће ситуације и реалне

процене ресурса и компетенција; (4) оригиналне и креативне; (5) донешене помоћу ефикасних механизма, тако да омогућују корисне исходе (бенефите) и флексибилност у односу на потребе организације; (6) у њиховом доношењу и конципрању учествовале све заинтересоване стране (стејкхолдери) и ако су сви они на које ће те одлуке утицати обавештени и информисани, и (7) ако су засноване на искуству, пракси и процедурама које свој рад могу поткрепити доказима, примерима или студијама случајева.

Доношење и спровођење стратешких одлука у јавном сектору значајно утиче на промене у квалитету, методологији и технологији пословања, организационом дизајну (број органа и организација, организациона структура, број и структура запослених), ангажовању запослених, располагању ограниченим финансијским и материјалним ресурсима, задовољству корисника јавних услуга и др. Стратешке одлуке у јавном сектору подразумевају посебне одговорности, способности и мудрост стратешких менаџера који их доносе и контролишу њихово спровођење.

Стратешки правац и циљеви развоја (direction)

Први корак у разумевању стратегије јесте разумевање концепта – стратешки правац и циљеви развоја, као прве и полазне претпоставке у дефинисању стратегије развоја било приватног или јавног сектора. Стратегијом се одређује правац, намере и циљеви развоја организације или сектора, односно даје одговор на питања како и на који начин обезбедити раст, развој и просперитет. Тако, на пример, ако будући развој организације почива на новој технологији (интензиван капитални развој и нове инвестиције), онда је концепт и приступ потпуно другачији од концепта који се заснива на радно-интензивном моделу, односно новом упошљавању радне снаге. Дobar пример за стратешку оријентацију у јавном сектору је опредељење да се део услуга грађанима и другим заинтересованим странама обезбеди on-line применом неког од Е-владиних модела пословања, или on-line релација. Циљеви обављања функција државне управе се разликују у односу на нивое: локални, регионални, централни и међународни (размена искустава и сарадња). У приватном сектору је, рецимо, пословање на међународном тржишту и извозна оријентација сасвим другачија од пословања на локалном и искључиво домаћем тржишту.

Област, делатност или сектор пословања (scope)

Следећи елемент стратешког промишљања и одлучивања јесте разумевање појма области пословања са становишта доминантног производа или услуге, и привредног или индустријског сектора у којем организација послује. На нивоу привредне организације веома је важно да се разуме

шта чини основну и допунску област пословања. Тиме се одређује приоритет, суштина и филозофија понашања и дугорочна оријентација пословања. Тако, на пример, захтеви пословања у приватном и јавном сектору се потпуно разликују, посебно са становишта циља и основне оријентације пословања, као и са становишта остваривања основног циља и сврхе постојања. За приватно предузеће основни циљ пословања је зарада и профит, док је за јавни сектор основни циљ испуњавање очекивања јавности и задовољство грађана. За произвођача чоколадних производа основна област је производња тих производа, а допунски сектор је производња и продаја пића. На тај начин се употпуњује асортиман понуде и једновремено се умањују сезонски утицаји куповине и конзумирања производа. За Министарство унутрашњих послова (полицију) основна делатност је одржавање јавног реда, превенција и сузбијање криминала, а допунска делатност је спровођење обуке за трећа лица (физичко-техничка лица, комунална полиција и др.). Обављање допунских делатности за Министарство унутрашњих послова нема идентичан значај као за организације приватног сектора, већ је више давање доприноса стварању интегралне безбедности на националном нивоу.

Временска димензија доношења стратешких одлука (long-term decisions)

Стратешке одлуке се доносе, у принципу, за дужи временски период, а на то утичу бројни фактори, од којих су најважнији значај одлуке и ниво стабилности и извесности (сигурности) за њено спровођење. Временска одредница стратешких одлука је релативна и сложена категорија, која се може делити на одређене временске подкатегорије, односно периоде. Тако, у односу на временски критеријум разликујемо три типа стратешких одлука: краткорочне – доносе се за период до једне године; средњорочне – за период од 3 до 5 година, и дугорочне – за период од 5, 10, 15 и 25 година. Неке стратегије, као што су стратегија развоја државе, или пројекције УН за становништво праве се за још дужи период. Стабилност окружења у којем функционише организација битно утиче на избор временског периода за који се одлука доноси. Стабилнија окружења погодују дугорочнијим одлукама и, супротно од тога, турбулентна садрже много неизвесности, па се и одлуке, са опрезом, доносе на краће временске периоде. У турбулентном, односно изузетно динамичном и сложеном окружењу (националном, регионалном, међународном), временски оквир за доношење стратешких одлука обично се смањује да би се обезбедила озбиљнија валидност, релевантност и поузданост донетих стратегија.

Временски период (кратак, средњи и дуги период) за доношење стратешких одлука и његове карактеристике детерминишу избор стратешких

модела и опција. White (2004) нуди интересантан поглед на избор одговарајућих стратешких опција. Видети табелу 1.

Табела 1 – Временски хоризонт планирања и стратешке опције

Период планирања	Ниво стабилности	Нивои несигурности	Стратешке активности
Кратак период	Доминантност познатих елемента	Готово тотална сигурност	Стратешко планирање
Средњи рок	Балансирана несигурност	Изоловане и лимитиране опције	Стратешки менаџмент
Дуги рок	Доминира критична несигурност	Тотална несигурност	Стратешко промишљање

Извор: White, С., (2004), *Strategic Management*, Palgrave Macmillan, New York, стр. 128.

За све временске оквири планирања, у односу на различите нивое стабилности и несигурности, избор у примени стратешких активности су стратешко планирање, стратешки менаџмент и стратешко промишљање. Те стратешке опције су уско повезане и због тога су промишљање око њиховог избора и практична примена незаобилазан и важан механизам у управљању било у јавном или приватном сектору.

Конкурентске предности (advantage)

Конкурентска предност је особина или снага организације (компаније) у некој од следећих области менаџмента: управљање људским ресурсима, управљање процесима (активностима), управљање материјалним ресурсима (инвестиције, финансије, стална и обртна средства) и управљање информацијама. Конкурентска предност у оквиру јавног сектора мери се квалитетом пружених услуга, затим спремношћу, флексибилношћу и брзином реаговања организације на изненадне захтеве, изазове и промене. Стратешка конкурентна предност не може се лако и једноставно копирати или усвојити од стране конкурената. Доиста, конкуренција у јавном сектору нема ни изблиза тај карактер и значај што га има приватни сектор. У приватном сектору конкуренција може да „сахрани“ компанију, док је у јавном конкуренција више питање развијања имиџа и потврђивање сопственог идентитета.

Пословно окружење (business environment)

Пословно (екстерно) окружење организације може имати различита поља (димензије), као што су локално, регионално, национално, међународно и глобално. Пословно окружење садржи мноштво фактора који

утичу на целокупно пословање организације, самим тим и на доношење стратегијских одлука. Из саме чињенице да је сврха постојања сваке друштвене организације баш у њеном окружењу, јер ниједна организација не постоји само себе ради, већ да задовољи конкретне друштвене потребе одређених субјеката (клијената), лако је извести логичан закључак да се највећа моћ утицаја на пословање организације налази баш у њеном спољном окружењу. Стога, посебно је важно за функционисање сваке организације, било јавног или приватног сектора, идентификовати спољне факторе који утичу на доношење стратешких одлука, значај и снагу њиховог утицаја, њихове међусобне везе, као и промене које мењају њихову структуру, значај и снагу. За систематску и дубинску анализу утицајних фактора пословног окружења, наука и пракса стратешког менаџмента развили су веома ефикасне аналитичке методе, технике и инструменте, као што су: PESTEL (акроним од енглеских речи: Political – политика, Economic – економија, Social – друштво, Technological – технологија, Environment – окружење, Legal – право), SWOT (акроним од енглеских речи: Strengths – снаге, Weakness – слабости, Opportunities – шансе и Threats – претње), GAP анализа (анализа јаза или разлике), Force-field анализа, Дијамантски модел, 5 Force модел итд., који чине основицу за доношење рационалних и логичних стратешких одлука.

Анализа спољних фактора пословног окружења представља значајан и интегралан део стратешке анализе која се допуњује анализом унутрашњих фактора пословања организације. Унутрашњи фактори обухватају комплетне ресурсе и компетенције (способности организационе, групне и појединачне) којима организација располаже. Мултиваријантни приступ стратешке анализе подразумева структурирање мреже или система категорија анализе која омогућује идентификовање кључних и других релевантних фактора утицаја и њихових међусобних веза, тако да се спољни фактори не могу посматрати одвојено од унутрашњих. Између те две врсте утицајних фактора постоји готово безброј каузалних веза, различите природе (сложености) и интензитета, које се кроз временску димензију, више или мање, значајно мењају.

У тој мултиваријантности међусобног утицаја спољних и унутрашњих фактора пословања организације посебно је важно да се идентификују и процене снаге (предности) и слабости (недостаци) организације ради одређивања стратегије реаговања на утицаје који долазе из окружења. Применом матрице SWOT анализе омогућује се ефикасна идентификација основних предности и недостатака у организацији, на основу којих се може формулисати стратегија реаговања на позитивне и негативне утицаје из окружења. Анализом предности и недостатака (унутрашњих фактора), шанси и опасности (спољашњих фактора), може се одредити тзв. стратешки фит или најбоље опције и акције на изазове које долазе

из окружења. Упоредна анализа и мудрост процене узрочно-последичних веза између окружења и унутрашњих способности организације треба да обезбеди ефикасно реаговање, односно, проналажење оптималне стратегије која ће омогућити дугорочан просперитет, стабилан раст и развој.

Применом матрице GAP анализе омогућује се идентификација разлике (јаза) између постојећег и жељеног стања пословања организације. Такође, та врста анализе нам омогућује увид у величину и значајност наведене разлике. Величина идентификоване разлике омогућује доношење одговарајућих одлука, које могу бити стратешке (велике разлике) или оперативне (мале разлике), или кориговање формулисане визије (недостижне разлике). У стварању неких националних стратегија Републике Србије (Стратегија супротстављања илегалним миграцијама, Стратегија за борбу против организованог криминала, Програм за успостављање криминалистичко-обавештајног система и др.) комплементарно су коришћене GAP и SWOT анализа, које су омогућиле формулисање интегралног система општих и посебних циљева стратегија.

Интегрална конфигурација ресурса и компетенција (configuration of resources and competences)

Интегрална конфигурација ресурса и компетенција подразумева да компанија или јавни сектор или друштвена установа може системски и интегрално да увезе све основне ресурсе с којима располаже. Тај процес системског повезивања и процењивања између различитих елемената и фактора, као што су: правац и циљ развоја – област пословања – дугорочни период – стабилан раст и развој – комплексно, динамично и променљиво окружење – интегрална конфигурација ресурса и компетенција, тек може да обезбеди предуслове за ефикасно и ефективно испуњавање основних циљева организације, тј., у случају јавног сектора, да се испуне очекивања јавности, грађана и запослених. Топ менаџмент је, с обзиром на формалну моћ (надлежности и организациона овлашћења), најодговорнији за постизање и интегрално повезивање ресурса и компетенција којима организација располаже.

Испуњавање сврхе постојања организације, односно очекивања заинтересованих партнера (the aim of fulfilling stakeholders expectations)

Сумарни и најважнији циљ и сврха постојања сваке компаније или установе, без обзира да ли послује у приватном или јавном сектору, јесте да испуни основне циљеве оснивања. Када је у питању приватна фирма, онда је основни циљ да се преживи најтежи период функционисања, тј.

првих три до пет година, након тога да се обезбеди раст и развој, уз редовно плаћање и измиривање обавеза према држави, као што су такса и порези, и на крају, да се оствари профит.

Пословање јавног сектора је специфично и много више је под утицајем спољних фактора из окружења, посебно одлука Владе, притиска јавности, захтева грађана и међународних институција. Јавна заинтересованост и интерес јавности и грађана за функционисање јавног сектора проистиче из природе и важности тог сектора и, посебно, концепта финансирања тог сектора. Осим тога, утицај идеологије и различитих виђења у вези са организацијом и моделом функционисања сектора – како и на који начин организовати, финансирати и унапредити функционисање јавног сектора, стални је домен интересовања јавности, грађана и политичких партија. Јавни сектор је под великим утицајем захтева за унапређењем пословања, рационализацијом потрошње државног буџета и повећањем ефикасности и ефикасности функционисања (пословања). Једновремено, нужност промена у јавном сектору је у великој мери и резултат других процеса, као што је јачање приватног сектора, његове ефикасности и супериорности у односу на државни сектор, те вишка капитала који се све више појављује као основни замајак у јавним радовима и пословима познат, пре свега у западном свету, као „public-private partnerships“. Доминатност приватног и комерцијалног ефекта подразумева отвореност, транспарентност и мерење резултата – учинком, зарадом, профитом и одговорношћу спрам унутрашњих и спољних актера у процесу одлучивања. То све више приморава јавни сектор да планира и да користи буџет, пројектовање новчаних прилива и мерење учинака коришћењем финансијских показатеља.

Стратешко планирање – дефиниција и значај

Један од метода обједињавања свих елемената стратегије, тј. валидних и релевантних фактора који утичу на доношење одговарајућег стратешког модела понашања или пословања, јесте стратешко планирање. ***Стратешко планирање је процес којим се може обезбедити системско и интегрално оцењивање и повезивање свих фактора који су утицали и који ће утицати на будуће пословање организације и посебно да се на основу тога донесе и имплементира оптимална стратегија.***

Постоји мноштво различитих дефиниција којима се дефинише или ближе одређује појам стратешког планирања. Најчешће, стратешко планирање подразумева процес у којем се дефинишу приоритети који треба да се остваре у будућности и идентификују релевантни фактори који ће утицати на избор и приоритете, ради добијања одговора на питање – шта треба да се уради, шта може да се одложи или не уради? Да би се добили одговори на та питања, понекад је потребно да се потпуно унапреди постојећи

систем планирања или, у неким околностима, да се уведе потпуно нови систем планирања.

У процесу израде стратешких планова треба да се дође до одговора – како и на који начин употребити и алоцирати ресурсе којима организација располаже? Односно, стратешко планирање је ефикасан механизам управљања којим се обављају послови стратешке контроле, посебно управљање и имплементација стратешких циљева. У јавном сектору, стратешко планирање је мера успешног функционисања, јер се помоћу њега обезбеђује функционисање ефикасних партнерстава и професионализам многих организационих делова и, посебно, укљученост грађана у јавне послове и развијање поверења на тој основи.

Brajson и Alston (2004:4-5) дефинишу стратешко планирање као „дисциплиновано уложен напор да би се донеле основне одлуке и преузеле основне радње које говоре о томе каква је организација и чиме се бави, и зашто се тиме бави“. Пошто се све организације стално мењају, чак и оне које себе сматрају статичним, под утицајем промена које потичу из окружења, па и саме чињенице да се мењају и запослени, јер и они долазе и одлазе, мењају се мандати, буџети, потребе и очекивања заинтересованих страна, те је због тога потребно да се дефинишу и одреде стратешка позиција, модели стратешког развоја и њихова ефикасна имплементација. Стратешки приступ планирању имају оне организације које дефинишу где желе да буду, и које управљају променама употребом акционих планова да би остварили дефинисану и пројектовану будућност. Brajson и Alston (2004:4-5) истичу да је стратешко планирање „... начин размишљања, деловања и учења“ којим се обезбеђује „свеобухватни поглед и фокус на ’крупни план’, који, истовремено, води ка специфичним, појединачним активностима“; по својој природи „... често је визионарско и радије се не чека да се ствари догоде, па да се онда реагује, већ се реагује одмах ... Као што се види, стратешко планирање се дефинише као претпоставка за ефикасан, практичан и флексибилан метод и смерницу начина реаговање на комплексне и динамичне промене које потичу из окружења“.

Према Браниславу Машићу (2007:5), постоји разлика између формулисања стратегије и стратегијског планирања, тако да је „аналитички део поступака доношења одлука о начинима (путевима) достизања развојних циљева предузећа назван формулисање стратегије, а процес у коме менаџери заједнички формулишу стратегију представља стратегијско планирање“. Дакле, према наведеном аутору, стратегијско планирање је процес формулисања стратегије (приоритета, праваца, циљева), настао као промишљена, заједничка, односно синергетска и симбиотичка активност кључних људи (менаџера) организације.

На основу наведеног јасно се може закључити да стратешко планирање представља скуп концепата, процедура и средстава за рад који могу

да помогну привредним, друштвеним и непрофитним организацијама и заједницама да постану успешније у постизању мисије, визије и стварању друштвених вредности.

Стратешким планирањем руководства организације могу да:

- посматрају, анализирају и разговарају о окружењу у коме се налазе и раде, и истражују факторе и трендове који утичу на начин на који они обављају посао и остварују своје улоге;
- идентификују питања и изазове са којима се организација суочава;
- разјасне и поставе циљеве организације и дефинишу визију где организација жели да буде;
- развију стратегије које испуњавају визију и мисију и стварају и јачају друштвене вредности;
- процењују, вреднују и ревидирају (прилагођавају) визију и мисију организације, пословних циљева и активности, као и употребу ресурса и компетенција којима организација располаже.

Да би се испунила наведена очекивања и захтеви, стратешко планирање мора да буде повезано са тактичким и оперативним планирањем, и мора да увеже све елементе функционалних типова планирања, тј. планирање и употребу информационих и компјутерских технологија, планирање и развој људских ресурса, те планирање и употребу осталих ресурса којима организација располаже.

Mintzberg (1994) дефинише стратешко планирање као метод којим се обезбеђује одговор на питања како и на који начин да се достигне визија и мисија организације или установе. Да би се тај процес остварио, треба у потпуности разумети и прихватити неколико стратешких предуслова, као што су: (1) јасно дефинисање визије развоја која се најчешће схвата као визија будућности, или концептуализација идеје шта организација жели или какви су циљеви који се желе остварити или постићи у будућности; (2) метод провере или оцена где се организација налази данас и који су њени циљеви, задаци, активности и резултати; (3) доношење стратегије, односно идентификовање модела или механизма помоћу којих организација жели да оствари своју визију, мисију и циљеве, и (4) мерење и евалуација процеса, односно мерење прогреса у имплементацији и спровођењу стратегије. Минтзберг стратешко планирање дефинише као смерницу или метод како и на који начин да се реализује и оствари визија и мисија организације. Наведена четири елемента су основни предуслов да би се могао применити стратешки модел планирања.

Ways and Means Committee (1994:6) описују стратешко планирање као: (1) дугорочни и будућности окренути процес евалуације и оцењивања који укључује дефинисање циљева и, можда још важније, доношење одлука; (2) дијаграм или графикон који пажљиво одсликава мапу између садашњости

и визије за будућност; (3) систем планирања који укључује инструменте, методе и технике који у великој мери зависе од способности саме организације да утиче и контролише факторе из пословног окружења, и (4) план мора да узме у обзир приоритетне ресурсе којима организација располаже. Основна карактеристика овог модела јесте важност дугорочног приступа и неопходност утврђивања мапе развоја између садашње и будуће визије развоја. Да би се постигла та дугорочност, организација мора да обезбеди релевантан и реалан модел планирања и приоритетну употребу ресурса.

Ducker (1993) дефинише стратешко планирање: (1) као стални процес у којем се, с предузетничким даром и вештином, одлуке доносе методички и с максималним знањем о будућности, и, посебно, будућим захтевима сектора у којем организација послује; (2) сви напори у спровођењу донетих одлука морају се организовати системски и логично, и, на крају, (3) мера реализације јесте константно оцењивање и евалуација остварених резултата и пројектованих циљева, тј. ефективна употреба комуникације – постојање ефикасних повратних механизма информација. Важност те дефиниције јесте указивање на основне карактеристике које мора да поседује топ менаџмент било које фирме, односно да се планирању мора приступити с предузетничким даром и вештином промишљања, оригиналношћу идеја и креативношћу у употреби основних ресурса којима организација располаже.

Barry (1997:9), у књизи под насловом „Strategic Planning Workbook for Nonprofit Organisations“, дефинише стратешко планирање као процес у којем организација, у суштини, жели да одговори на два питања: прво, шта организација намерава да постигне, и друго, како ће лидерство (пословодство) организације водити или употребити укупне ресурсе да би постигли пројектоване циљеве. Да би се успешно одговорило на та два питања, организација мора да донесе значајне одлуке које су претпоставка успешног планирања. Те одлуке су:

1. визија, мисија и циљеви организације који ће се стриктно поштовати и следити;
2. ко је основни корисник услуга – коме организација пружа услуге: клијент, потрошач, партнер, грађани, односно ко су заинтересоване стране;
3. каква је позиција и одговорност организације у заједници;
4. квалитет услуга или производа који ће се нудити;
5. која средства и ресурси ће се користити и у којем обиму (запослени, опрема, постројења, технике и комуникације, информациона технологија);
6. како и на који начин обезбедити најбољу комбинацију између дефинисаних одлука од броја два до пет да би се остварила визија и мисија организације.

Системски приступ и интегралност у приступу јесте основна карактеристика овог модела, посебно системски приступ у комбинацији различитих ресурса којима организација располаже.

Потпуно другачије виђење нуди White (2004:572), који концепт стратешког планирања дефинише више као модел имплементације већ донетих стратегија, него процес дизајнирања и креације нових. У том процесу дефинисања и креирања стратегије постоји пет фаза и стратешко планирање је последња фаза. Прва фаза је прецизна финансијска контрола, односно процес оперативне контроле (годишњи буџети, корпорацијски план, планови и фокус основних менаџмент функција). Основни циљ прве фазе је поштовање буџетских оквира. Друга фаза је окренута процесу предвиђања будућности – то је ефективно и проактивно промишљање коришћењем техника и модела попут сценарија планирања, израде планова за изненадне и кризне ситуације, предвиђање будућних кретања и најважнијих индикатора, да би се обезбедила адекватна стратешка алокација ресурса. Трећа фаза обухвата процес стратешког промишљања (ситуациона анализа, анализа фактора и снага које долазе из окружења, евалуација стратешких алтернатива), тј. одговоре на питања: како и на који начин адекватно реаговати на изазове тржишта, акције главних конкурената или захтеве грађана и друштва, када је у питању јавни сектор? Процесом промишљања треба да се обезбеди ефикасна, логична и рационална динамичка алокација ресурса. Четврта фаза је процес стратешке имплементације (*akt strategically*), односно системска и свеобухватна интеграција свих ресурса да би се креирала и постигла тзв. стратешка предност. У тој фази користе се следеће методе, модели и активности: функционални планови, координација планова, дефинисање и артикулација стратешких циљева, имплементација циљева и задатака. Том фазом се постиже ефекат тзв. стратешког управљања ресурсима (*strategic managment of resources*) на нивоу комплетне организације, израдом и дефинисањем стратешког оквира деловања. Пета фаза јесте процес стратешког планирања, односно дефинисање детаљног стратешког плана реализације, односно стратешка употреба ресурса. Интересантно је да White (2004) закључује да је тешко дефинисати стратешку употребу ресурса у четвртој фази без употребе адекватног система планирања.

Идентичан приступ има Johnson (2005), који дефинише стратешко планирање као логичан систем који обухвата стратешко дефинисање и израду циљева, анализа и евалуација које помажу да руководство фирме дефинише јасне намере за будућност. Таквим приступом стратешко планирање се види као метод или процес усаглашавања стратешких алтернатива, метод контроле и комуникације стратегије, радије него процес дефинисања и креирања самих стратегија.

Haberberg и Rieple (2008) стратешко планирање виде као један од ме-

ханизма стратешке контроле, посебно код организација које имају висок захтев да контролишу операције из центра (министарство или главно седиште фирме), и у условима када централна јединица има висок утицај на креирање и доношење одлука на нижим организационим нивоима или издвојеним организационим јединицама (табела 2).

Табела 2 – Однос и релација између центра и организационих јединица (Parenting style)

Утицај из центра на стратешко доношење одлука	Висок			Стратешко планирање
	Средњи	Стратешка контрола	Заједничка евалуација	Корпорацијска флексибилност
	Низак	Финансијска контрола		
		Низак	Средњи	Висок
		Утицај из центра на међусобне односе између СБУ (стратешких бизнис јединица)		

Извор: Haberberg & Rieple, (2008), *The strategic management of organisations*, FT & Prentice Hall, London.

Као што се види из табеле 2, модел стратешког планирања је најприхватљивији за већину организација јавног сектора, јер је улога топ менаџмента у главним седиштима фирме или у министарствима у процесу доношења одлуке, њиховој имплементацији и оперативним пословима, значајна и често незаменљива.

У уводном материјалу UNDP (акроним енглеских речи: United – сједињен, National – национални, Development – развојни, Programme – програм) за образовање државних службеника стратешки план се дефинише као „... средњорочни радни план који показује које циљеве има једна организација (министарство) и прецизира које кључне програме и радње треба предузети како би се жељени циљеви остварили. Програми и приоритети, у принципу, морају произаћи из саме политике и већ договорених приоритета неког министарства, тако да стратешки план представља „ауто-карту“ за остваривање политичких циљева. Кључна компонента једног стратешког плана јесте планирање ресурса. Ово подразумева финансијска средства, али исто тако и остале ресурсе које организација има на располагању: кадрове, инфраструктуру, подршку из невладиних тела,

као што су невладине организације (НВО), приватни сектор итд. Стратешки планови су, дакле, најуже везани за активности израде годишњег буџета, пошто сама имплементација стратегије зависи од стварних буџетских средстава, како оних за текућу годину, тако и оних за средњорочни период“. Дефиниција и концепт стратешког планирања дати су описно и њима се идентификују основни елементи и захтеви ефектног планирања, посебно дефинисање и израда детаљне ауто-карте за будућност.

Сврха стратешког планирања

Из претходног разматрања различитог поимања и дефинисања стратешког планирања могу се извести ваљани закључци о сврсисходности, односно основним разлозима постојања стратешког планирања у јавном сектору. Дакле, основни разлози стратешког планирања у јавном сектору су:

- Стратешким планирањем се одређују приоритети, употреба ресурса и мери успех. Организација треба, у сваком моменту, да зна шта је за њу најважније и шта су ургентни задаци и захтеви сада и у одређеној будућности. Уколико организација нема стратешки план, шта је онда њен план? Како она, без стратешког плана, пројектује себе у садашњости, а како у будућности?
- Стратешким планирањем се омогућује мерење и унапређивање постојећих перформанси (битне карактеристике организације, исходи, квалитети, изведбе), мерење задовољства јавности, посебно грађана, унапређивање ефективности и ефикасности пословања, као и оптимализација понашања и реаговања на захтеве и примедбе грађана.
- Стратешко планирање укључује у доношење важнијих одлука све заинтересоване стране (стејкохолдере), чиме се остварује обједињавање и усаглашавање различитих интереса кључних субјеката у и изван организације, односно одрживост пројектованих кључних циљева.
- Стратешким планирањем се обезбеђују донације међународних, владиних и невладиних организација, што је посебно важно за земље у транзицији. Ниједна организација се неће обавезати донацијама ако нема јасну представу шта, како и колико ће донирати инвестиција. Управо стратешко планирање, подржано акционим плановима и пројектима, пружа чврсту основу за придобијање бесповратних инвестиција у развој и реформисање јавног сектора, пре свега државне управе.
- Стратешко планирање омогућује интегрално и координирано сагледавање потреба организације на дужи временски период.
- Стратешким планирањем ствара се ефекат синергије различитих и најбољих идеја у вези са најважнијим питањима организације.
- Стратешко планирање омогућује одговарајуће реакције организације

на изненадне захтеве, као и балансирање и уравнотежено реаговање између краткорочних и дугорочних приоритета.

- Стратешким планирањем се омогућује ефикаснија координација и прецизности дефинисање активности на нижим нивоима планирања организације (секторском, линијском, одељењском, односно средњем/ тактичком и нижем/оперативном).

Наведени разлози убедљиво показују пут (правац, редослед) планирања у организацији – најпре се одређује стратегија развоја на дуги рок, па се тек на основу тога дефинишу и разрађују акциони и оперативни планови са средњорочним и једногодишњим роковима.

Циљеви стратешког планирања

Основни циљеви и дефиниција значења стратешког планирања дати су у табели 3. Као што се може видети, основни циљеви планирања су: (1) усаглашавање и дефинисање стратешког правца развоја; (2) избор приоритета и алокација ресурса; (3) имплементација стандарда квалитета и обезбеђење константног процеса унапређења; (4) реаговање на изненадне захтеве и утицаје који долазе из окружења, и, на крају, (5) обезбеђење контроле, евалуације и реаговање на повратне информације.

Табела 3 – Циљеви стратешког планирања

Циљеви	Дефиниција
Обезбедити стратешки правац	Дефинисањем правца и приоритета постижу се три основна циља: (1) дефинишу се циљеви и одговара се на основно питање – где и у ком правцу организација жели да се развија, (2) пружају се индикације где и на којим пословима треба алоцирати ресурсе, и (3) дефинишу се приоритети и идентификују стратешки циљеви.
Избор приоритета и алоцирање и употреба ресурса	Ресурси су ретки и лимитирани. Процесом стратешког планирања омогућава се да се коректно дефинишу и алоцирају ресурси – људски, финансијски и материјални.
Достизање стандарда квалитета (Стандард оф ехцеленце)	Процес планирања омогућава да се дефинишу општеприхваћени вредносни принципи и стандарди пословања, посебно достизање дефинисаног стандарда квалитета.
Анализа и оптимално реаговање на неизвесности које долазе из окружења и динамичне промене	Циљ стратешког планирања јесте да се омогући флексибилност и понуде алтернативни модели (кризни планови) понашања у условима нестабилности и промена.

Обезбеђивање циљева за контролу и евалуацију	Стратешко планирање омогућује да се утврди и оцени успех и неуспех. Дефинисањем и применом критеријума за мерење перформанси омогућава се праћење остваривања стратешких циљева и коришћење акционих планова као инструмената и механизма контроле.
--	---

Извор: Kotten, J., (1989), *Strategic management in public and nonprofit organizations*, New York, Praeger Publishers, pp. 25-26.

Haines (2000) у табели 4 дефинише могуће фазе или кораке у процесу стратешког планирања. Фазе планирања су дате више у форми системских препорука у односу на садржај основних активности и метода по фазама процеса стратешког планирања и анализирања и дефинисања стратешких опција и будућих стратегија. У методолошком погледу предложене фазе планирања подједнако покривају и процес дефинисања и усвајања стратегија, али и проверу реализације стратегија спрам задовољства основних заинтересованих страна. Предложене фазе су ствар сагласности, конвенције, приступа и понајвише зависе од природе, величине и сектора у којем организација ради. Осим тога, фазе планирања умногоме зависе од развијених и постојећих односа и веза између највишег или топ менаџерског тима, средњег и менаџера прве линије.

Предложене фазе развоја можда је најбоље користити као метод провере, или питања на која треба да се да позитиван одговор током процеса контроле, анализе и провере реализације усвојених стратегија.

Табела 4 – Пет кључних питања које дефинишу и одређују садржај и суштину стратешког планирања

Фазе планирања	Питања на која треба дати одговор
Фаза А	Где и у ком правцу организација жели да се развија (визија и мисија, циљеви развоја, циљеви постојања, циљеви и задаци, акциони планови)?
Фаза Б	Како организација зна да је достигла жељени или пројектовани циљ (повратне информације од стране грађана или потрошача који су резултат системског функционисања механизма повратне спреге)?
Фаза Ц	Како је тренутно стање и где се организација налази данас (основни изазови, проблеми и баријере раста и развоја)?
Фаза Д	Какав је прогрес и како организација имплементира циљеве који су постављени и општеприхваћени (колики је-gap између фазе А и фазе Ц)?
Фаза Е	Шта се мења и које су промене у процесу развоја унутар и изван организације, посебно у непосредном окружењу?

Извор: Haines, S. G., (2000), *The systems thinking approach to strategic planning and development*, Boca Raton, FL St Lucie Press., pp. 38.

Предности стратешког планирања

Основне вредности стратешког планирања према Thomson i Martin (2005) су, прво, да организација јасно зна све о сектору или бизнису у којем се налази и послује, и, посебно, да дефинише будуће позиције; друго, да обезбеди повећан степен свести о својим снагама и слабостима; треће, да на основу тога буде способна да препозна и капитализује своје способности и да истовремено елимише или умањи опасности које долазе из окружења, и, на крају, да обезбеди већи степен ефикасности у алокацији и коришћењу ресурса. На основу наведених вредности може се закључити да су основне предности стратешког планирања да: (1) обезбеди системски и структуриран – корак по корак, процес активности; (2) обезбеди координиран и временски усклађен процес, који (3) обезбеђује учешће свих делова система на (4) стратешком, оперативном и тактичком нивоу.

Ефикасан процес стратешког планирања треба да се разуме и схвати као: прво, системски и структуриран приступ, тј. да основе плана почивају на анализама и промишљању комплексних стратешких проблем, применом PESTEL, SWOT и других анализа; друго, преиспитивање и пропитивање прошлих, постојећих и устаљених навика и будућих процеса рада и, посебно, преиспитивање установљених „мудрости“ и „навика“ које треба стално и у системском процесу да се преиспитују и проверавају; треће, дугорочни приступ и поглед је основа ефикасног планирања, и, на крају, мора да се обезбеди координација између стратешког врха – топ менаџмента и свих осталих организационих делова.

На тај начин стратешким планирањем се обезбеђује фина конверзија стратегије у организационе активности и акционе планове, и то: прво, промоција прихваћене стратегије од Министарства или основног седишта компаније, као центра, према другим организационим деловима, ефективном и ефикасном комуникацијом; друго, усаглашени циљеви и задаци (стратешки фундаменти) којима ће се мерити прогрес и реализација, и треће, координација ресурса за имплементацију и реализацију стратегије. Различити организациони делови на различитим организационим нивоима функционишу на општеприхваћеним и усаглашеним документима и на кратак и на дуги рок. Наравно, да би се ти процеси и активности одвијали без проблема, конфликта и неефикасне употребе ресурса, свака установа, компанија, из јавног или приватног сектора, мора да обезбеди фундаменталне предуслове да би концепт стратешког планирања био ефективан и ефикасан.

Ти предуслови су:

- Развијен, устаљен и познат систем комуникација;
- Усаглашени циљеви и задаци (стратешки фундаменти) којим ће се мерити прогрес и реализација у усаглашеним и координираним активностима и процесима;

- Координација ресурса за имплементацију и реализацију стратегије;
- Размена и системско управљање информацијама, и
- Развој одговарајуће културе понашања, односа и поверења између основних носилаца активности, усвајањем праксе учења у ходу, тј. праксе ‘learning organizations’.

Наведени предуслови и захтеви и стратешка важност планирања подразумева развијен систем управљања људским ресурсима (HRM). Запослени, поред осталих и нетом наведених фактора, чине основну претпоставку за имплементацију стратешког планирања. Да би се тај процес почео остваривати, потребно је: прво, унапредити мотивацију, лојалност и сигурност запослених; друго, укључити запослене у процес реализације, тако да прихвате стратешке идеје и опције као своје сопствене; треће, треба развијати и промовисати смисао и дух сигурности, заједнички напор и остваривање јединствене и општеприхваћене мисије, и четврто, треба промовисати нужност сарадње, вољу и решеност свих запослених, заинтересованих страна и, кад је у питању јавни сектор, посебно треба укључити грађане и све остале партнерске институције и организације, да би се обезбедило ефикасно функционисање стратешки важних сектора за даљи развој и просперитет друштва.

Основни модели стратешког планирања

Постоји много различитих модела (приступа, техника) планирања које се ретко примењују у чистој форми и изоловано од других модела. Најчешће доминира пракса избора једног модела који се комбинује с другим моделима. Избор модела зависи од мноштва фактора, од којих издвајамо оне најзначајније: прво, природа и карактеристике делатности или услуге у којој организација послује; друго, величина организације; треће, карактеристике типова и модела организационе структуре и, посебно, формалних и неформалних типова организовања унутар организације; четврто, организационо понашање (организациона култура, компетенције, мотивација и односи између запослених); пето, различити типови руковођења; шесто, компетенције менаџера, посебно оних на стратешким позицијама, и, на крају, можда најважније, способности и воља запослених да прихвате власништво над планом у смислу да учествују активно у процесу планирања и посебно да га доследно и професионално имплементирају у пракси.

Избор модела зависи и од нивоа за који се планира – топ менаџмент, средња линија менаџмента или за оперативни ниво у којем су менаџери суочени са свакодневним и оперативним пословима дан за даном. У вези са тим разликујемо стратешки, тактички и оперативни ниво планирања.

Основни модели стратешког планирања су:

Неформално планирање (Informal planning) – процес у којем се концепт и садржина планирања одвија неформално – у питањима, дилемама или разговорима, односно као мисаони процес промишљања руководиоца. Веома често је тај тип прихваћен од стране руководиоца који имају развијен осећај за реалност и који су у основи вођени предузетничким идејама и акцијама. Такође, више је вероватно да ће позитивне резултате дати код оних руководиоца који су креативни, комуникативни и обдарени способностима логичког промишљања и системског приступа, али истовремено немају правих стратешких, односно концептуалних компетенција.

Буџетско планирање (Extended budgeting) – обично се примењује у стабилним и познатим околностима, стандардним понашањима и очекивањима од стране организације, и у рационално уређеним организацијама с познатим и стабилним индикаторима мерења ефикасности рада. Најчешће, то је модел који се заснива на методи финансијског планирања и који полази од анализе и екстраполације трендова из прошлости. Мањкавост таквог модела све више је изражена у условима глобализација, динамичности промена и флексибилности и спољњег окружења и унутрашњих промена, које све више траже хитнија, бржа и флексибилнија реаговања. Те околности све више намећу обавезу да се овај метод комбинује с методама стратешке анализе, стратешког позиционирања и анализе будућих очекивања.

Планирање од „врха“ до „базе“ (Top-down planning) је процес који се примењује у великим, ригидним и хијерархијским системима јавног и приватног сектора. Топ менаџмент поставља и дефинише оквире, стратешке и оперативне одлуке, ресурсе, прецизна упутства и ограничења за имплементацију. Нижи менаџерски нивои не могу уопште или могу само лимитирано да утичу на процес планирања. Тај модел планирања може да буде организован и имплементиран од стране посебног (специјализованог) одељења, попут Бироа за стратешко планирање, који је повезан директно с топ менаџментом и задужен је за стратешки план – његово припремање и израду, усаглашавање и имплементацију. У оба случаја или приступа процесу планирања, укључивање менаџера у процес дискусије, усаглашавање и заједничког концепта планирања највише зависи од снаге и лидерских способности топ менаџмента, посебно њихове отворености и поверења које уживају, као и од способности да промовишу („продају“) концепт тако да буде прихваћен на нижим организационим нивоима. Прецизна и суптилна комбинација „ауторитета врха“, с једне, и ефикасан процес комуникације, с друге стране, може да произведе ефективан и ефикасан систем понашања, односно прихватање кључних стратешких идеја на свим нивоима организације. Тај систем планирања може да буде веома успешан и не мора да значи да увек носи елементе негативних обележја. Међутим, ефикасан модел подразумева постојање ригорозних правила, логичних и општеприхваће-

них метода и поверења нижих нивоа менаџмента у добре намере система који уважава приоритете целине и организационих делова.

Стратешка анализа и стратешке опције (Strategic analysis/policy options) је модел који подразумева коришћење техника и метода планирања, као и примену критичких анализа за евалуацију и процену ваљаности стратешких алтернативних опција за садашњост и будућност. У ситуацијама у којим су релативно познате будуће опције, тај приступ може да пружи и помогне процесу стратешког промишљања и тестирања опција. Коришћење техника и модела планирања може да обезбеди релативно добре пројекције и опције за будућност пословања организације, али неретко ефекти стратешког планирања нису добро процењени у односу на запослене, као основне носиоце имплементације и реализације стратешких опција.

Планирање од „базе“ ка „врху“ (Bottom-up planning) је модел којем ће бити посвећено више простора и пажње. Истовремено, то је и уверење да је тај модел и најприхватљивији у условима транзитних процеса и свих нестабилности који тај период и процес доноси са собом. Модел обезбеђује учешће менаџера по дубини и ширини организационе структуре компаније или установе. Основни носиоци планирања који су задужени за реализацију планова учествују у његовом дефинисању, конкретној разради и дефинисању основних индикатора мерљивости остваривања и реализације. Што је још важније, основни носиоци одлучивања за стратешке функције менаџмента (финансије, HRM, ICT, логистика), директори основних оперативних јединица или стратешких бизнис јединица (SBU) су у позицији да анализирају и оцене будуће предности и баријере пословања, и, истовремено, у ситуацији су да дефинишу специфичне захтеве у односу на потребне ресурсе. У том процесу се сви, па и најмањи детаљи анализирају и обавља се алокација ресурса. У екстремним случајевима, процес може да буде и компликован, и ригидан, затим успорен, и може да доминира себичност сужених избора и максимизирање захтева појединих делова и целина. У тим околностима, топ менаџмент мора да доноси одлуке у интересу система – објективно, са снажном и логичном аргументацијом и, на крају, „пресецањем“ и преузимањем одговорности за коначне исходе. Реалност и сложеност захтева у којима функционишу поједини организациони делови намећу потребу за флексибилношћу и слободом понашања, односно, давање слободе понашања по унапред утврђеним критеријумима. Да би се обезбедила динамика, јединствен приступ и ефикасан процес усаглашавања и комуникације, по свој прилици, тај систем подразумева успостављање формализованог система планирања, тј. постојање тзв. годишњег циклуса планирања.

Планирање које је базирано на основу рационалног и организованог понашања руководица (Behavioural approaches) може да се манифестује у неколико различитих форми понашања и организовања.

Руководиоци имају на располагању одређено време које троше на анализу будућих шанси и могућности, и баријера и опасности с којим организација може да се суочи. Идеја се састоји у томе да сви учесници у промишљању око будућег развоја отворено разговарају покушавајући да дођу до заједнички прихваћених приоритета развоја и да се, сходно томе, обавезу да прихвате и спроведу све неопходне промене. Наравно, тешко је очекивати да се све разлике и конфликти разреше и усагласе, и треба очекивати арбитражна решења у интересу организација и која су, по свој прилици, у надлежности топ менаџмента. За тај модел планирања најприхватљивији је сценарио планинг, односно планирање по онову сценарија будућих догађања.

Стратешко преиспитивање и евалуација (Strategic review) је модел који обједињава и преузима све најбоље карактеристике наведених модела планирања. Тим приступом најбољи елементи модела се у системском и опширном приступу обједињавају да би се обезбедио прихватљив и јединствен и одговарајући модел који одговара јединственим и специфичним захтевима сваке организације или установе.

Процес стратешког планирања

Процес стратешког планирања треба да отпочне постављањем фундаменталних питања у вези са садашњом и будућом позицијом организације. Основна питања на која треба дати одговоре су:

- Где смо сада? (анализа и оцена);
- Где желимо да будемо? (слабости у односу на будуће захтеве и очекивања);
- Како да отклонимо тај јаз? (стратешки план), и
- Како да пратимо прогрес? (евалуација са инструментима мерења и показатељи, ICT, Balanced Scorecard, EU CAF модел оцењивања).

Одговори на та питања нису једноставни ни лаки, и не могу се понудити решења и опције без озбиљне анализе, процене и консултација са запосленима, односно онима који су од стратешке, оперативне или тактичке важности за реализацију процеса. Да би се објективно, рационално и логично дефинисали одговори на постављена питања, руководиоци треба да поседују следећа својства или способности:

- Вођење организације или тимова засновано не само на формалном, већ и на стварном ауторитету;
- Креирање јасне визије развоја и промовисање њених вредности у свим деловима организације;
- Коришћење експлицитног или имплицитног (тацитног) знања организације и стално учење и лично усавршавање;

- Посвећеност визији и мисији организације и доследно понашање у складу са системом вредности организације;
- Организовање и координирање различитих функција, дужности и задатака на свим нивоима и у свим структурама (деловима) организације за коју су задужени;
- Увезивање и балансирање основних питања стратешког планирања: ко ће шта, кад и како да уради;
- Поштовање различитости и висок степен енергије.

Наведене карактеристике су део основних вредности људског капитала свих запослених, а посебно руководиоца, који треба да поседују: прво, особине, карактер и личност, и друго, садржај сета менаџерских вештина и способности, на свим организационим нивоима пословања, да би могли да испуне захтеве стратешког система планирања. Квалитетни менаџерски кадрови, а посебно стратешки, представљају неопходан услов за квалитетно стратешко планирање, али не и довољан, јер организација, поред тога, мора да има развијен систем стратешког планирања, који укључује принципе, стандарде и критеријуме, моделе са одређеним техникама и инструментима.

Модел А Б Ц Д и Е стратешког планирања је један од могућих приступа који може да помогне да се на систематизован, логичан и конзистентан начин дефинише пожељна стратегија развоја за будућност. Као што се може видети из приложеног модела, фазе или постепени кораци планирања обезбеђују оквире за рационалан поступак дефинисања и избора адекватних стратегија, њихову имплементацију и, на крају, оцену реализације и ефикасност комплетног процеса. Прве три фазе: А – Анализа и оцена; Б – Основни налази, и Ц – Садржај стратегије, обезбеђују поступност, методичност и дефинисање стратегије. Последње две фазе: Д – Спровођење и Е – Евалуација, обезбеђују имплементацију стратегије и ефикасно коришћење ресурса. То је, према неким ауторима, попут White (2004), Johnson, Scholes и Whittington (2002), и основни задатак, садржај и суштина планирања. Модел стратешког планирања А Б Ц Д и Е – садржај и структура, дати су у табели 5 с кратким описом садржаја по основним фазама планирања.

Табела 5 – Модел стратешког планирања А Б Ц Д Е

<i>Где смо сада?</i>	<i>Где желимо да будемо?</i>	<i>Како то да урадимо?</i>	<i>Како то радимо?</i>	
Анализа и оцена	Основни налази	Садржај	Спровођење	Евалуација
Скенирање и анализа оквижења – PESTEL	Прошлот, садашњост и будућност	Визија и мисија	Мерење перформанси	Перформанс менаџмент
Background и развој	Основни приоритети и захтеви	Вредности / принципи рада и пословања	Циљеви / Стандарди и перформансе	Оцене и мерење прогреса Balanced Scorecard
Ситуациона анализа – SOSTAK	Стратешки фит – Спрособност и захтеви	Основне области деловања Major Goals	Иницијативе и пројекти	Корективне акције и корекције
SWOT – TOWS Снага Слабости Шансе Претње Опасности	Разлике и слабости	Специфични циљеви	Акциони планови	Повратне информације – Ревизија планова

Садржај и структура по фазама јасно пружају увид у основне елементе стратешког менаџмента – стратешку позицију, стратешке изборе и имплементацију стратегије. Више о моделу и практична обука за његову примену може се видети на www.meritum-international.org.

Стратешко планирање – креирање стратешких предности и нових вредности

Стратешко планирање обично треба да покрије три области управљања у великим системима, посебно у онима у којима је улога и задовољство заинтересованих страна значајно или пресудно у обликовању јавног мишљења. Задовољство грађана најчешће почива на оцени или утиску како и на који начин организација остварује основне циљеве, као што је јавни интерес, и у којој мери су ти циљеви постигнути уз рационално и економично коришћење буџетских средства. Прва област која мора да се покрије стратешким планирањем јесте област коју називамо **портфолио** менаџмент, односно скуп различитих и комплексних услуга, производа или јавних послова које јавни сектор треба да пружи заинтересованим странама. У табеларном приказу број 6 основних области у којим се може пратити или оценити утицај стратешког планирања може

се закључити да је у области портфолио менаџмента најзначајнији утицај у областима дефинисања стандарда и циљева, контроле и унапређења система и инвестиција. Најважнији задатак у транзитним друштвима, која обично имају нестабилне јавне секторе, јесте увођење одговарајућих стандарда квалитета, попут ИСО 9000, EFQM или 'Model of Excellence', 'Investors in People', TQM, да би се квалитет услуга уједначио, побољшао и рационализовао.

Табела 6 – Стратешко планирање – креирање стратешких предности и нових вредности

Strateško planiranje - Kreiranje strateških prednosti i novih vrednosti	Portfolio menadžment	Sinergetski menadžment	Razvoj sistema (Parental development)
Definisanje budućnosti - Vizija i misija			
Razvoj strateških inicijativa		●	●
Kreiranje i promocija imidža		●	●
Definisanje standarda i ciljeva	●		
Strateške odluke i intervencije			
Kontrola i unapređenje performaci sistema	●		
Unapređenje servisa i očekivanja			●
Izazovi i razvoj strategija		●	●
Obrazovanje i trening			
Razvoj strateskih mogućnosti		●	
Unapređenje sinergetskih efekata		●	
Centralne odluke			
Investicije	●	●	●
Prednosti velikog sistema (MUP)		●	
Transformacija menadžerskih sposobnosti		●	
Profesionalizam i ekspertsko znanje			
Specijalistička znanja			●
Učenje i širenje znanja i iskustava		●	
Poluga moći		●	
Posredništvo i uticaj		●	

Извор: Johnson, G., Scholes, K., Whittington, R., (2005), Exploring Corporate Strategy, Text and Cases, FT and Prentice Hall, London.

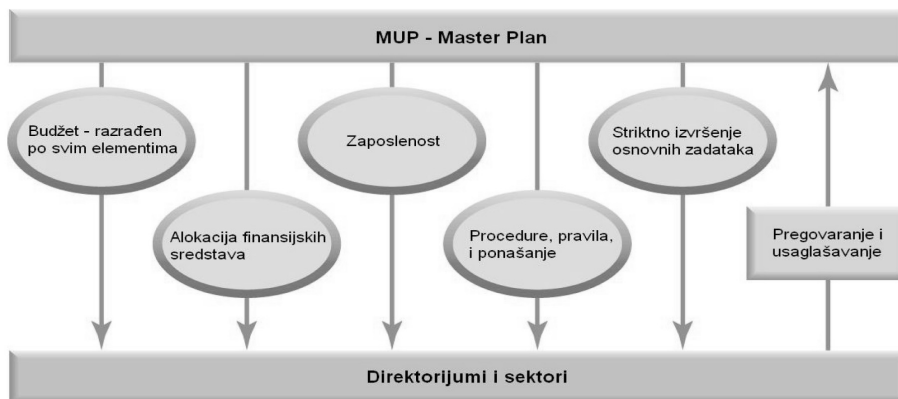
Стратешко планирање треба да унапреди и развија синергетске ефекте организација, посебно у великим и сложеним системима, попут мултинационалних компанија и институција јавног сектора и то у основним областима, као што су: дефинисање визије и мисије; доношење стра-

тешких одлука и иницијатива, као и хитне и приоритетне интервенције у критичним и непредвидивим околностима; унапређење и развој нових и све сложенијих захтева за запослене и менаџере избором стратешких опција у домену тренинга и образовања, посебно о томе како и на који начин одговорити на све сложеније изазове професије, стицањем нових и општих знања, вештина и способности; као и развој специјалистичких и професионалних знања која су потребна посебним захтевима организација и органа јавног сектора, као што су полиција, војска, здравство и образовање.

Стратешко планирање треба да допринесе максимализацији интереса система, односно одлука и приоритета који се доносе на стратешком нивоу организације, (тзв. одлуке топ менаџмента), попут одлука које се односе на јединствено управљање људским ресурсима, управљање финансијама, развој и имплементацију ICT, фино уређивање осетљивих односа с јавношћу и промоцију општеприхваћених вредности и националних интереса. Системска опредељења и развој система обично су делатности и области које се уређују с врха, и обично се дефинишу као *partenal development*, односно развој послова за које је одговоран топ менаџмент и који треба да унапреде перформансе организације као целине.

Односи и релације између стратешких менаџмент функција које су централизоване на нивоу организације и које су обично организоване као посебни и специфични департменти (одељења), а који доносе стратешке документе у облику мастер планова и нижих оперативних нивоа дати су у табели 7.

Табела 7 – Односи и релације између стратешких менаџмент функција и нижих организационих целина

Извор: Johnson, G., Scholes, K., Whittington, R., (2005), *Exploring Corporate Strategy, Text and Cases*, FT and Prentice Hall, London.

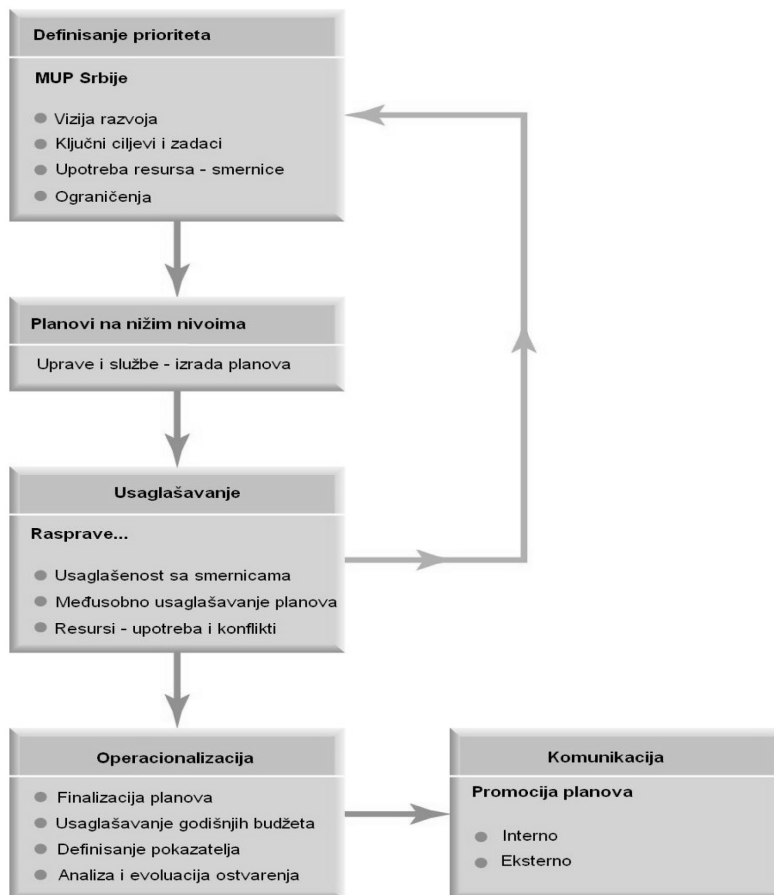
Уређење и практично организовање организационе структуре је сложен, компликован и динамичан процес, и осим функционалних, професионалних и стручних принципијелних захтева веома често је оптерећен формалним и неформалним конфликтима у вези са контролом, надлежностима и овлашћењима. Табела 7 пружа једно виђење односа и релација између топ менаџмент функција и оперативних директоријума и сектора, у којем је изнет доминантан захтев за централизацијом, хијерархијском контролом и доношењем одлука на врху организације. Насупрот томе, савремени, флексибилни, динамични и транспарентни захтеви функционисања и организовања организација јавног и приватног сектора све више оправдано намећу радикално другачији концепт организовања – децентрализовано одлучивање, јачање тимског рада, матричне и флексибилне односе и равне структуре у којем је менаџерска контрола (span of control) широка и специфична спрема активности и послова организационих делова.

Мера уређења и дефинисања организационе структуре и однос између појединаца, тимова, организационих делова и уређења организације као целине је отворено питање за расправу, дискусију и избор оптималних решења која су често ствар одлуке и избора руководства организације. Најбоља решења у вези са реализацијом усвојене визије и мисије развоја треба да буду садржана у ставовима и одлукама свих запослених и њиховог јединственог опредељења и избора.

Стратешко планирање – основне фазе, практична питања и проблеми

Функционисање јавног сектора све више почива на принципима ефикасније и стриктније контроле буџетске потрошње, равномерног и уравнотеженог односа између процеса централизације и децентрализације, равнијих организационих структура, уз смањивање вертикалних организационих нивоа, ефикасније и брже укључивање „заинтересованих страна“, и, посебно, организовање динамичнијих и ефикаснијих процеса комуникације унутар и изван посебних организационих делова и система у целини (шема 1).

Шема 1 – Процес планирања применом ‘Bottom-up’ приступа (од дна ка врху)

Извор: Johnson, G., Scholes, K., Whittington, R., (2005), Exploring Corporate Strategy, Text and Cases, FT and Prentice Hall, London.

Као што се може видети, метод се састоји од неколико фаза и повезаних процеса усаглашавања између највишег стратешког нивоа или топ менаџмента и појединих организационих делова, било да они послују у условима директнине контроле или у условима независнијег и аутономнијег функционисања.

Први и основни корак јесте дефинисање веома прецизних параметара и критеријума планирања, очекиваних и прихватљивих понашања, јединствено прихваћених параметара и формализованих токова планирања који треба да резултирају логичким и прихватљивим формама и плановима или израженим жељама и очекивањима у будућем периоду. Друга фаза

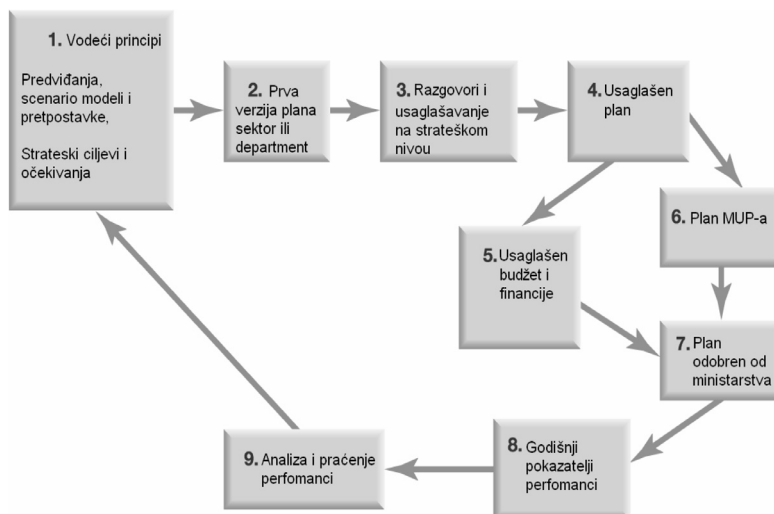
је процес планирања у којем основни организациони делови и носиоци планирања доносе своје аутономне и независне планове. Трећа фаза чини процес усаглашавања, преговарања и уједначавања индивидуалних планова који прате најосетљивији процес расподеле основних и веома често лимитираних буџетских средстава. Основни кључ и вредносна оријентација у којој ће се усаглашавати индивидуални планови јесте мера у којој су носиоци планирања на нижим нивоима успели да дефинишу специфичне захтеве уз поштовање стратешких одредница које су дефинисане од стране топ менаџмента.

Фаза операционализације је следећи важан корак практичне и оперативне израде акционих планова, процес финализације планова, расподеле буџета и дефинисања критеријума за мерење и праћење перформанси. На крају, завршна фаза јесте обезбеђење процеса комуникације – унутар и изван организације, посебно информисање „заинтересованих страна“, посебно радника или грађана и јавности, кад је у питању јавни сектор, као што је полиција, војска, здравство и образовање.

Стратешко планирање може да се организује у различитим формама, облицима и приступима, и с веома различитим временским хоризонтом планирања. Дакле, може да се прихвати као системски и хронолошки усаглашен процес, метод или приступ корак-по-корак у дефинисању и усвајању стратегија, или координирани процес реализације већ донетих стратегија.

Grant (2003) дефинише неколико фаза (шема 2), или корака у процесу планирања: (1) циклус обично почиње с унапред дефинисаним принципима који су резултат анализе унутрашњих и спољашњих фактора, дефинисаних приоритета, очекивања и реализације основних намера топ менаџмента; (2) следећи корак јесте доношење планова на нижим организационим нивоима, који се у корпоративном миљеу називају стратешке бизнис јединице (*strategic business units*) – у јавном сектору то могу да буду поједини директоријуми, сектори, управе или остале пословне јединице или функције на различитим нивоима организације које припремају планове. У конструктивним и отвореним расправама менаџера средњег и оперативног ранга планови се припремају и прилагођавају за будуће разговоре и усаглашавања. Планови се проверавају на централном нивоу, кроз дискусије, дебате, презентације и усаглашавање ставова између топ менаџмента и шефова (директора, начелника итд.) нижих организационих делова.

Шема 2 – Стратешко планирање – циклус

Извор: Johnson, G., Scholes, K., Whittington, R., (2005), *Exploring Corporate Strategy, Text and Cases*, FT and Prentice Hall, London.

(3) Корпорацијски план или стратешки план за поједини јавни сектор резултат је интегрисаних појединачних планова. Послови координације и усаглашавања обављају се у одељењу или сектору за стратешко планирање. Након усаглашавања, коначни план усваја се од стране топ менаџмента. Завршна фаза процеса планирања је дефинисање финансијских и стратешких циљева и задатака који се могу мерити јединственим показатељима или индикаторима. Дефинисање специфичних индикатора треба да обезбеди основе за функционисање система за мерење и евалуацију перформанси система и појединих делова у интегралној повезаности.

Динамика и временски оквир стратешког планирања

Временски оквир и динамика планирања је различита и зависи од организације, природе и области пословања. Тако, на пример, стратешко планирање у нафтној мултинационалној компанији Shell базирано је, прво, на дугорочном плану од 20 година, који се базира на сценарију планирања од 4 до 5 година, и друго, годишњим плановима који полазе од временског хоризонта од 5 до 10 година. Мултинационална компанија ENI процес планирања заснива на годишњим плановима с временским хоризонтом од четири године, и то за сваки део, сектор и организацију у целини. За јавни сектор, као што је планирање за полицијске снаге у Шкотској, прихваћен је модел стратешког планирања од три године, на основу којих се

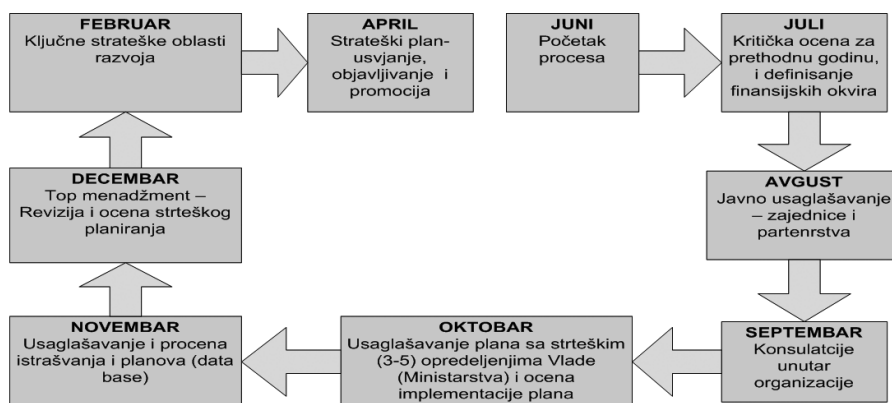
праве годишњи планови. Видети модел и оквире стратешког планирања за Central Scotland Police.

Временски хоризонт планирања је испод 3 године за компаније које послују ослањајући се на on-line пословање и које користе неки од Е-комерцијалних или Е-бизнис модела. Насупрот томе, за све организације које планирају послове и пројекте који су везани за капитална улагања, временски хоризонт је од 15 до 20 година унапред.

За организације које послују у јавном сектору, као што су здравство, полиција, школство и одбрана, прихватљив временски хоризонт је између 3 до 5 година. Само за неке стратешке одлуке и опције, као што су капитална улагања, тај хоризонт треба да буде и дужи од 10 до 15 година.

На шеми 3 приказана је динамика и комплетан процес планирања за област централне полиције у Шкотској, по месецима и активностима, који су прилагођени финансијској години и планирању буџетске потрошње у Шкотској. Динамика, активности и улога стратешких и оперативних делова система је јасно и детаљно разграничена.

Табела 8 – Стратешки процес планирања

Извор: Vision, Strategic Plan 2008 – 2011, Central Scotland police, на: http://www.centralscotland.police.uk/about/exec/docs/csp_strategicbusinessplan_0811.pdf, посећено 16. октобра 2009.

У следећој табели приказан је комплетан стратешки процес планирања за област или регион централне полиције у Шкотској. Као што се може видети из табеле, основне претпоставке планирања су: јединствено дефинисане стратешке смернице од стране влада Енглеске и Шкотске, који су опште прихваћени и чији су захтеви дефинисани у стратешким документима Министарства полиције Шкотске; процес консултација, посебно са заједницом и партнерима; буџетски оквир и ограничења; правне основе и регулација; развој полиције у економском и развојном смислу; истраживања окружења и захтева који произлазе из раста и промена становништва

централног дела Шкотске.

Шема 3 – Стратешко планирање – основе, процеси и временски оквири на примеру полиције Шкотске (централни део)

Извор: Vision, Startegic Plan 2008–2011, Central Scotland Police, на: http://www.centuralscotland.police.uk/about/exec/docs/csp_strategicbusinessplan_0811.pdf, посећено 16. октобра 2009.

Планови се доносе на врху, средњој линији менаџмента (годишњи планови полиције) и дивизионим елементима организовања, односно основним стратешким функцијама. Стратешки план за период од 2008 – 2011. дефинише основне циљеве и задатке који се касније разрађују и примењују на нижим организационим нивоима.

Проблеми, ограничења и имплементација стратешког планирања

Стратешко планирање, осим што може да се примењује као поступак, процес или метод у формулисању стратегија и опција, може да се користи и као метод имплементације за донете и утврђене стратегије реализацијом организационих процеса и активности. Наравно, могуће је користити и трећи приступ код кога се стратешким планирањем истовремено дефинишу стратешке опције и обезбеђује њихова имплементација. Било који приступ да се изабере, веома је важно да се разграниче разлике, специфичности и карактеристике које су везане за сваки од њих. Да би се избегле забуне и различита тумачења, комплетан процес планирања треба да се формализује у документу који ће описати и дефинисати поступак, форму, методе, индикаторе имплементације и временски оквир, као и носиоце планирања.

Уколико се стратешко планирање користи као метод реализације познатих и донетих стратегија онда је основни задатак топ менаџмента да се ефикасним и утврђеним процесом комуникације промовише основни

садржај и суштина стратегија; да се обезбеди промоција прихваћених стратешких циљева или стратешких milestones, као и на који начин ће се мерити прогрес и награђивање и/или казнени поени за испуњене и неиспуњене циљеве; да се обезбеди модел ефикасне координације и контроле ограничених ресурса за реализацију договорених стратешких циљева.

Johnson и Scholes (2005) наглашавају веома важну психолошку димензију коју може да има модел планирања. Прво, то може да буде начин да се запослени укључе у креирање и дефинисање будућних стратегија, и да на тој основи прихвате и преузму „власништво и одговорност“ за реализацију стратегија. Истовремено, рад на дефинисању стратегија може да обезбеди, посебно код руководиоца највишег нивоа, осећај сигурности, проактивни приступ и контролу за све планиране акције да би се преузела одговорност за будућност организације.

Супротно од тога, веома је важно елиминисати честе грешке које се сусрећу у пракси око погрешног разумевања појма и односа између стратегије и плана. Неретко се дешава да се стратегија поистовећује са стратегијским планом. Стратегија је дугорочна визија и правац развоја којем организација тежи да би достигла идеално дефинисани и усаглашени дугорочни циљ, за разлику од стратегијског плана, као написаног, укориченог и обимног документа. Доиста, неки надлежни руководиоци јавног сектора су у заблуди ако мисле да ако имају стратегијски документ, у свом наслову формулисан као стратегија одређене области рада, да стварно имају стратегију, при чему је то само „мртав“ документ који се налази негде на врху или дну неких службених полица или фиока. Ако се организација не креће у дефинисаном стратешком правцу и ако се стратешки и њему компатибилни акциони планови не спроводе, онда се у таквом случају не може говорити о постојању стратегије и стратешког планирања.

Други неспоразум везан је за погрешно схватање односа, релације и разлика између стратешког планирање и буџета. Често се планирање своди на израду тзв. тока новчаних прилива (cash-flow) или израду планова финансијске прогнозе, не уважавајући системске потребе и приоритете организације у целини, као и појединих њених делова.

Следећи неспоразум јесте трагање или опседнутост израдом оптималне или „најбоље“ стратегије. Ретко, али се дешава да јединствен и системски напор свих запослених, уз примену најбољих модела и техника стратешког планирања, резултира погрешним и непримењивим стратегијама. Узрок за то, већ претходно навођен, јесу бројне екстерне и интерне варијабле које утичу на спровођење стратешких одлука у дугорочном периоду. Mintzberg, Bruce Alhstand и Joseph Lampel (1998) наводе три врсте стратегије: намеравана (планирана), нереализована и случајна. Међутим, у пракси је веома мало реализованих чисто планираних стра-

тегија, као што је мало стратегија настало сасвим случајно. Управо, стратешко планирање представља метод са одговарајућим инструментима за прилагођавање дефинисаних стратешких одлука изазовима и шансама окружења, што подразумева стварање и искоришћавање шанси (могућности) и/или одустајање од штетних решења, без обзира што су она већ утврђена у форми стратешких одлука.

Реализација оптималних стратегија које су, понекад донете у министарствима и представништвима у удобним и раскошним условима, логично дефинисаним циљевима, није могућа из простог разлога јер су руководиоци првих линија често заузети текућим и дневним активностима. Осим тога, у оперативним и свакодневним пословима постоји опасност да се логични и повезани процеси остварују изоловано и да не постоји свест о важности стратешког посла за други посао, активност или процес. Та врста проблема и неспоразума постоји у великим организацијама у којима не постоји свест о стандардима пословања, дефинисаним и прописаним процесима, активностима, као логичним и дефинисаним моделима инпута и аутпута.

Израда и реализација стратегија коришћењем модела стратешког планирања је захтеван, комплексан и динамичан процес. Због тога, треба увезати све неопходне елементе у системски, логичан и конзистентан процес, све области менаџмента – управљање људима, управљање ресурсима, управљање активностима и управљање информацијама, у јединствен систем, да би се обезбедили ефекти стратешког планирања.

Закључак

Стратешко планирање је једна од управљачких метода или техника којом се омогућава фокусирање укупне радне енергије и потенцијала организације тако да се укупни ресурси усмере према остваривању дефинисаних циљева, истовремено стварањем услова да се проактивно реагује на промене у окружењу, учвршћивањем стратешке позиције и рализације стратешких опредељења у жељеном правцу. Укратко, стратешко планирање је системски начин доношења стратешких одлука дефинисањем одговарајућих тактика и провођењем акција које треба да обликују и воде организацију или установу према будућности, која је одређена визијом, мисијом, дефинисаним циљевима, и прецизно дефинисаним акционим плановима на годишњем нивоу.

Стратешко планирање је предуслов успешног и ефикасног развоја. Оно укључује планирање, имплементацију и оцену постигнутих ефеката. Циљ доношења стратегије није њено постојање већ, заправо, њена примена и реализација. Стратешко планирање, као процес, „даје живот“ промишљеним стратешким документима јавног сектора и представља кључ његовог развоја и реформисања.

С обзиром да се Република Србија налази у процесу озбиљног и дугорочног развоја јавног сектора, као и придруживања ЕУ, стратешко планирање у јавном сектору представља снажан и неопходан механизам за достизање потребних стандарда организовања и функционисања његових институција, који су компатибилни развијеним земљама чланицама ЕУ. Проучавање законитости, модела и процеса стратешког планирања, насталих у Европи и модерном свету, као и процена могућности њихове примене на конкретне потребе и услове јавног сектора у Србији, су неопходни кораци у његовом даљем развоју и реформисању. На основу тога, Србија може да ствара сопствени, оригиналан и делотворан модел стратешког планирања. Значајан допринос таквих истраживања биће у идентификацији оптималних модела и ефикасне методологије стратешког планирања, успостављању ефикасне координације у процесу стварања стратегија и побољшању компетенција стратешких менаџера и експерата стратешког планирања. Поред наведеног, истраживање ће помоћи јачању професионалних односа, сарадње и комуницирања између министарстава и других институција државне управе, даљем развијању транспарентности и партнерског односа са грађанима, приватним сектором и међународним организацијама.

Литература:

1. Barry, B. W., (1997), *Strategic Planning Workbook for Nonprofit Organizations*, St. Paul, MN: Amherst, H. Wilder Foundation, цитирано према <http://www.ipspr.sc.edu/publication/Perspectives%20on%20Strategic%20Planning.pdf>
2. Брајсон, М. Џ., Алстон, А. С., (2004), *Стварање и спровођење стратешког плана*, радна свеска за друштвене и непрофитне организације, Друго издање, Jossey Bass Wiley Imprint.
3. De Wit, B. and Meyer, R., (2003), *Strategy: Process, Content, Context*. Third edition. International Thomson Business Press. London.
4. Drucker, P., (2000), *Management Challenges for the 21st Century*, Butterworth Heinemann, Oxford.
5. Haberberg, A., Rieple, A., (2001), *The strategic management of organisations*, FT & Prentice Hall, London.
6. Handy, C., (1993), *Understanding organisations*, Fourth edition, Penguin Book, London.
7. Huczynski, A., Buchanan, D., (2001), *Organizational Behaviour*, an introductory text, Fourth edition, FT and Prentice Hall, London.
8. Johnson, G., Scholes, K., Whittington, R., (2002), *Exploring Corporate Strategy – TEXT and CASES*, Seventh edition, Financial Times & Prentice Hall. London.

9. King, N., Andersen, N., (2005), *Managing Innovation and Change: A Critical Guide for Organizations*, Thomson, London.
10. Kuchar, V., (2008), УНДП, *Стратешко планирање*, Обука за државне службенике, Сарајево, В&Н.
11. Машић, Б., (2007), *Стратегијски менаџмент – процеси и концепти*, Универзитет „Синергија“, Бијељина.
12. Mintzberg, H., Quinn, J. B. and Ghoshal, S., (1998), *The Strategy Process: Concepts, Contexts, Cases*, revised European Edition. Prentice Hall. London.
13. Mintyberg, B. A. and Lampel, J., (1998), *Strategy safari (a Guided Tour Throught the Wilds of Strategic Managment)*, The free press, New York.
14. Porter, M., (1998), *The competitive advantage of nations*, Palgrave, New York.
15. Porter, M., (1982), *Competitive strategy, techniques for analysing industries and competitors*, The Free Press, New York.
16. Porter, M., (1985), *Competitive advantage*, Creating and sustaining superior performance, The Free Press, New York.
17. Robins, S. P., (2001), *Organizational Behaviour*, Ninth edition, Prentice Hall, New Jersey.
18. Segal-Horn, S., (1998), *The Strategy Reader*. Oxford: Blackwell Business in association with the Open University Business School.
19. White, C., (2004), *Strategic Management*, Palgrave Macmillan, New York.
20. Womack, J., Jones, D. T., Roos, D., (1990), *The machine that changed the world*, Rawson Associates Scribner, New York.
21. Ways and Means Committee of South Carolina House of Representatives (1994), *Strategic planning sessiion*. Columbia, SC. USA, стр. 6.
22. Терек, М., (1997), *Стратешко планирање*, Центар за развој невладиних организација, Подгорица.
23. Grant, R., (2003), *Strategic planning in a turbulent environment: evidence from the oil majors*, Strategic Management Journal, Vol. 24., pp. 491-517.
24. Thompson, J., Martin, F., (2005), *Strategic Management*, Awareness and Change, 5th edition, Thomson, London.

Strategic Planning in the Public Sector – Key to the Development and Reforms

Abstract: The main objective of this paper is to simplify the complex issues of strategic planning in the public sector and explain the central points, thus allowing the readers and users to create a clearer view of these issues and extend the knowledge of use in reform and development of the public sector, state

management in particular. Content of the text includes the key components of strategic management, i.e. strategic planning in the public sector, which are: the notion, substance and importance of the strategy and strategic decisions; the significance and substance of the concept of strategic planning; the graduality and phases in the implementation of strategic planning, as well as the problems and limitations in that process, and finally, the efficient models of strategic planning, that is to say, delivering and implementing strategic decisions. In this paper, the comparative view of the public and private sector is presented in the main points, which should not burden, but rather add to a better understanding of key issues in strategic planning.

Key words: *strategy, strategic planning, public sector, process of strategic planning, strategic decisions and model of strategic planning.*

Др Саша МИЛОЈЕВИЋ,
Криминалистичко-полицијска академија

Нуклеарни тероризам

УДК: 343.326 : 623.454

Апстракт: *Злоупотреба нуклеарне енергије за извршење аката политички мотивисаног насиља представља реалност живљења у данашњем, високотехнолошки развијеном друштву. Та злоупотреба имала би катастрофалне последице, што је чини посебно примамљивим алатом за терористе. Што је још важније, свако помињање терориста и нуклеарне енергије у једном контексту ствара панику у јавности, а то је, у ствари, полуга која терористичка дејства чини тако успешним. У раду су представљени могући модели терористичких дејстава у којима би се злоупотребљавала нуклеарна енергија у виду дескрипција потребних за изналажење ефикасних метода борбе против могуће пошасте 21. века.*

Кључне речи: *тероризам, нуклеарни тероризам, нуклеарно оружје, оружје за масовно уништење, безбедност.*

Увод

У досадашњој историји човечанства употреба нуклеарних процеса као извора енергије, у поређењу са свим другим облицима искоришћења неке природне реакције за потребе унапређења живота људи, проузроковала је највише несугласица, сукоба, опречних ставова, претераних очекивања и масовних страхова. Енергија створена коришћењем нуклеарних процеса најпре је примењена у оружју стравичне разорне моћи, да би касније добила и своју цивилну примену у производњи електричне енергије. Ипак, примена нуклеарне енергије у мирољубиве сврхе такође је донела и низ еколошких опасности катастрофалних размера по планету и целокупан живот на њој.

Нуклеарна енергија, у ширем смислу, обухвата било који облик енергије који потиче из језгра атома. У ужем смислу, то је енергија која настаје из процеса цепања (фисије) или спајања (фузије) атомских језгара. Облик у коме се енергија ослобађа при нуклеарним процесима може бити различит. Најчешће је то кинетичка енергија продуката радијације која се, практично, појављује у облику топлоте. Специфични облик нуклеарне енергије је нуклеарно зрачење које редовно прати нуклеарне процесе. Од укупне енергије која се ослобађа у процесу нуклеарне фисије, 80% је у облику кинетичке

енергије фрагмената, а остатак у облику нуклеарних зрачења.¹

Тероризам као појам је изузетно тешко одредити. На то указује чињеница да не постоји општеприхваћена дефиниција тог појма. Избор начина дефинисања тероризма често зависи од низа фактора који немају везе са научном објективношћу, па је изузетно тешко одабрати непристрасно одређење тог појма. Међутим, чињеница је да је за данашње услове живота у доба напредне технологије, глобалне комуникације и међузависности људи на целој планети, тероризам, без сумње, значајна развојна ретроградна, антицивизацијска и регресивна друштвена појава. Он данас поприма глобалне размере и постаје све већа опасност за готово све земље света, без обзира на циљеве, мотиве и средства терориста, као и на њихову конкретну економску, војну и политичку моћ.

Ради одређења појмова о којима ће бити речи у овом раду послужиће дефиниција по којој је тероризам нелегалан и неморалан начин борбе неке мањинске друштвене групе испољен планском и систематском применом оружаног насиља или претњом оружаном насиљем над насумично одабраним метама (жртвама). Тим насиљем или претњом насиљем се постиже жељени психолошки ефекат код већинске друштвене групе и њена неконтролисана реакција због изазваног страха која утиче на одлуке и деловање законодавне, извршне и судске власти у циљу постизања одређеног политичког циља мањинске друштвене групе (Милојевић, 2009:282).

У покушају да се одреди појам нуклеарног тероризма јасно је да би требало поћи од претходна два одређења. Најшире одређење било би да је то злоупотреба нуклеарне енергије од стране терористичких група. То указује да је нуклеарни тероризам у основи појам који обухвата више могућности које не морају нужно укључивати и нуклеарно оружје. Због тога је најпримереније говорити о употреби нуклеарних материјала у терористичке сврхе, што је и најпотпуније разматрање нуклеарног тероризма.

Савремени тероризам, за разлику од оног из претходних периода, између осталог, има и саможртвујући и фундаменталистички карактер, који је у доброј мери непредвидљив. Другим речима, када је у питању екстремизам као покретачка снага терористичког деловања, не постоје ограничења – морална, друштвена, нормативна – која би зауставила терористе у употреби нечег тако катастрофално деструктивног као што је то нуклеарна енергија. Имајући у виду да су до сада извршени терористички напади

¹ (Војна енциклопедија, 6:173).

биолошким² и хемијским³ оружјем, као и да је број жртава појединачног терористичког акта одавно прешао неколико хиљада,⁴ логично је да је следећи ниво терористичког насиља управо набавка и употреба нуклеарног оружја (Barnaby, 2004:152).

Разматрајући начин деловања и ефекте који настају употребом оружја за масовно уништење, лако се долази до закључка да је нуклеарно оружје најсмртоносније и најдеструктивније. Експлозија нуклеарне бомбе коју би терористи израдили (а то значи да би бомба била релативно примитивне израде са малим степеном искоришћења нуклеарног експлозива) проузроковала би смрт огромног броја људи и изазвала веома велику материјалну штету. Према речима Џона Деспера, стручњака за превенцију нуклеарног тероризма, ни један догађај од Другог светског рата па наовамо не би могао да се, по физичким оштећењима, психолошком шоку и политичкој нестабилности, мери са нуклеарном експлозијом изазваном од стране терориста. Број жртава таквог терористичког напада био би сигурно мањи од броја жртава у могућем нуклеарном рату, али би увелико превазишао укупан број жртава било ког појединачног терористичког напада до сада, односно вероватно би превазишао и број жртава у многим мањим конвенционалним ратовима који су се водили од друге половине XX века до данас. Управо због тог драматичног, или боље рећи апокалиптичног ефекта који би проузроковала нуклеарна експлозија, терористи би покушали да набаве и детонирају нуклеарну бомбу (Despres, 1987:47).

Модели испољавања нуклеарног тероризма

Анализа претње да би терористи могли да употребе нуклеарно оружје

² Најпознатији случај терористичког напада хемијско-биолошким материјалима, била је насумична употреба тифодине салмонеле (*Salmonella typhimurium*) – типичан узрок тровања храном. Тај напад је спровео „Rajneesh“, религиозни култ у Даласу (Орегон), септембра 1984. године тако што је неколико припадника секте направило гужву у најпосећенијем ресторану у граду одвлачећи пажњу запослених и гостију. Док је гужва трајала неколико припадника секте успело је да преко припремљене салате која се служила у ресторану проспе припремљени раствор са бактеријама тифодине салмонеле. Главна мотивација тог напада је била да се становништво спречи да поново изабере два званичника Wasco Окружног суда, који су били непријатељски настројени према плановима култа за куповину нових земљишних поседа. Та секта је до тада већ привукла хиљаде бескућника који би – захваљујући либералним законима о регистрацији за гласање – били у могућност да гласају за кандидате које је фаворизовала секта. Употреба патогена требало је да утиче на изборну превагу у корист секте, тиме што би онемогућила велики део локалног становништва да изађе на гласање.

³ Верска секта Aum Shinrikyo демонстрирала је да терористичка група може да произведе и диспергује нервни агенс. Нешто пре 8 часова ујутру, 20. марта 1995. године та група је испустила одређене количине сарина у пет различитих возова метроа који су пристизали на станицу Kasumigaseki у Токију. У нападу је погинуло 12 особа, а повређено је око 5500, од чега је 500 људи хоспитализовано. Нападу у Токију претходио је још један напад сарином, коме је дато веома мало публицитета, а дело је исте терористичке групе. Тај напад десио се у јуну 1994. године у малом граду северно од Токија и тада је смртно страдало 7 људи, а повређено је преко 200.

⁴ У терористичком нападу 11. септембра 2001. године на Светски трговински центар (Куле близнакне) и Пентагон погинуло је 2.986 људи.

и радиоактивни материјал указује да постоји неколико модела – сценарија по којима би се таква претња могла остварити (Милошевић, Милојевић, 2000:227). То су:

- набавка нуклеарног материјала и конструисање и израда нуклеарне бомбе;
- набавка војног нуклеарног оружја;
- набавка радиоактивног материјала и конструисање и израда такозване „прљаве бомбе“;
- напад на нуклеарни реактор у нуклеарној електричној централи;
- напад на одлагалишта високорадиоактивног нуклеарног отпада у постројењима за рециклажу таквог отпада;
- напад на одлагалишта истрошених плутонијумских радиоактивних горивних ћелија;
- напад, саботажа или отмица транспорта који превозе нуклеарно оружје или радиоактивни материјал (новопроизведени, нуклеарни отпад, радиоактивни материјал који се употребљава у медицини, агрокултури и др.).

Конструисање и израда нуклеарне бомбе

Терористи би могли и да направе нуклеарну бомбу уколико добаве плутонијум или високо обогаћени уранијум.⁵ Нуклеарна бомба најједноставније се може направити од високо обогаћеног уранијума. Наиме, нуклеарна експлозија у којој би нуклеарни експлозив био високо обогаћени уранијум заснива се на ослобађању нуклеарне енергије неконтролисаном ланчаном реакцијом дељења, тј. фисије језгара атома. Процес деобе њихових језгара одиграва се под дејством неутрона – нуклеарне честице која се налази у саставу атомског језгра. Слободан неутрон у свом кретању кроз материју, уколико наиђе на језгро атома нуклеарног експлозива, способан је да изврши његови фисију⁶. У том процесу ослобађа се нуклеарна енергија у виду кинетичке енергије продуката деобе и енергије нуклеарног зрачења. За практично добијање нуклеарне енергије значајно је што се у процесу фисије појављује и неколико нових неутрона, од којих је сваки у стању да продужи реакцију, изазивајући даље процесе фисије. Ако се за то искористи већина њих, број језгара захваћених реакцијом може се повећати огромном брзином и тиме за кратко време ослободити велика количина

⁵ Односно, изотопи урана – У-233 и У-235 .

⁶ Нуклеарна фисија, такође позната и као атомска фисија, је процес у нуклеарној физици у којем се језгро једног атома дели на два или више мањих језгара као физионих производа и обично још неколико нуспродуктних честица. Дакле, фисија је једна врста трансмутације хемијских елемената. Нуспродукти фисије могу бити неутрони, затим фотони и то обично у облику гама зрака, као и други делићи нуклеарне фрагментације какве су, на пример, бета и алфа честице. Фисија тежих елемената је егзотермна реакција при којој може да се ослободи корисна енергија у огромним износима и то у два облика: као енергија гама зрака и као кинетичка енергија фрагмената фисије (загревајући масивни материјал унутар којег се фисија одвија).

енергије. Таква појава, када се од једног неутрона који започиње реакцију процес даље развија сам од себе и без утицаја споља, назива се нуклеарном ланчаном реакцијом. Да би се у нуклеарном оружју или неком другом уређају за ослобађање нуклеарне енергије одвијао такав процес, требало би задовољити низ услова. За продужавање започетог процеса мора се, пре свега, искористити барем један неутрон од оних који се створе фисијом једног језгра (у просеку 2-3). Постоје два узрока губитка тих неутрона. Први је њихова апсорпција од нечистоћа у експлозиву, а други бежање неутрона из експлозива. Губици неутрона због апсорпције смањују се повећањем изотопске и хемијске чистоће експлозива, а због бежања, повећањем укупне масе експлозива. Пошто се чистоћа експлозива може економично повећати само до извесне границе, једини фактор који се може произвољно мењати јесте, управо, количина експлозива. Најмања количина која, уз одређени квалитет и погодан геометријски облик експлозива, дозвољава да се ланчана реакција одвија назива се критичном количином. Појава критичне масе код фисионих нуклеарних експлозива везана је за понашање неутрона на њиховом путу кроз материју. Створени у процесу деобе, они редовно пролазе изван пут пре него што наиђу на неко језгро. Дужна тог пута зависи од брзине неутрона и његове способности да се са језгром судари. За нуклеарне експлозије она износи, у просеку, око 10 cm. Ако је количина експлозива мала, постоји вероватноћа да неутрон, створен у маси експлозива, досегне граничне површине и излети напоље пре него што је погодио неко језгро. У том случају највећи број неутрона који би требало да изазове даље деобе језгара изгубиће се у околини уместо да узму учешћа у настављању ланчане реакције. Маса фисионог нуклеарног експлозива која је недовољна за развијање нуклеарног ланчаног процеса, назива се подкритичном. На основу објављених података о понашању чистих нуклеарних материјала, може се закључити да критична маса експлозива У-235 износи приближно 45 kg. То се односи на експлозив у облику кугле, чији је пречник (у овом случају) 8,5 cm. За експлозиве У-233 и плутонијум критична маса је знатно мања и, за случај када има облик кугле, износи између 10 и 20 kg. Да би ланчана реакција фисије била експлозивна, каква у нуклеарном оружју мора бити, неопходно је да се одигра дивергентно, тј. да се број фисија повећава из генерације у генерацију. За то је потребно да од укупно створених у процесу фисије број неутрона који настављају ланчану реакцију буде већи од један. Број који показује колико се интензитет реакције повећава од једне до друге генерације назива се репродуктивни фактор. За критичну масу експлозива он је раван јединици, што значи да је број деоба и број неутрона исти у свакој узастопној генерацији. При репродуктивном фактору већем од један, процес се сукцесивно повећава у интензитету, а број језгара која се поделе у једној генерацији, расте геометријском прогресијом. Уколико је репродуктивни фактор већи, већа је и брзина којом расте интензи-

тет реакције. Количина експлозива која омогућава такав процес већа је од критичне и обично се назива надкритичном. Свако повећање масе нуклеарног експлозива повећава и репродуктивни фактор, тј. смањује број неутрона који из система беже неискоришћени. Међутим, то повећање расте доста споро у односу на повећање масе. Због тога за нуклеарна оружја, која би требало да имају велики репродуктивни фактор, количина експлозива у њима мора бити знатно већа од критичне. Критична количина експлозива не представља константну вредност. Чистоћа, густина и геометријски облик могу ту вредност да мењају у доста широким границама. Свака нечистоћа експлозива, било постојећа или намерно стављена у њега, изазива потребу за већом критичном масом. Тежина критичне количине обрнуто је пропорционална квадрату густине, тако да свако повећање густине значи смањење његове тежине. Геометријски облик утиче, такође, на број неутрона који беже неискоришћени из експлозива. Тако, на исту масу експлозива у облику лопте постоји мања могућност за бежање неутрона него у облику коцке или неког другог геометријског тела. Подешавањем чистоће, густине и геометријског облика одређује се количина експлозива која се ставља у нуклеарно оружје. Уз све те услове, та количина мора да обезбеди довољно велики репродуктивни фактор за дивергентну ланчану реакцију.⁷

Када се схвате ти основни физички принципи на којима се заснива физиона нуклеарна експлозија постаје јасно да је, уколико се поседује високо обогаћени уранијум, једноставно направити нуклеарну бомбу. Наиме, довољно је да се уранијум подели на два подкритична дела. Нуклеарна експлозија се изазива тренутним спајањем та два дела уранијума, при чему се образује његова надкритична маса. Конкретно, таква примитивна нуклеарна бомба типа „топовске цеви“ може се направити од цеви дебelih зидова чији калибар (унутрашњи пречник) износи 8,5 cm, а дужина око 50 cm (шема 1). Цилиндрична маса високо обогаћеног уранијума, у коме је проценат изотопа уранијума 235 око 90%, тежине око 15 kg поставила би се на врх цеви. Већа маса истог високо обогаћеног уранијума, тежине око 40 kg, била би постављена на дно цеви. У том делу уранијума би се налазило удубљење истих димензија и облика као мања маса уранијума, тако да мања маса буквално може да улегне у већу масу. На врху цеви, иза мање масе уранијума поставио би се јак експлозив који би се највероватније активирао даљинским путем или временским упаљачем. Његова експлозија испалила би мању масу уранијума у већу, те би се њиховим спајањем добила надкритична маса високо обогаћеног уранијума, односно нуклеарни експлозив, и наступила би нуклеарна експлозија.⁸ Укупна дужина такве нуклеарне бомбе не би прелазила 1 m, а пречник би јој био око 25 cm. Тежила би око 300 kg. Такве димензије омогућавају да се бомба транспортује

⁷ (Војна енциклопедија, 2:779).

⁸ Таква конструкција нуклеарне бомбе типа „топовске цеви“ искоришћена је у првој употребљеној нуклеарној бомби која је уништила Хирошиму, 6. августа 1945. године.

и активира у обичном комбију који се може, без посебног сумњичења, паркирати било где у урбаној средини (Mark et al, 1987:21).

Шема 1 – Приказ конструкције нуклеарног оружја типа „топовске цеви“
Тако дизајнирана нуклеарна бомба могла би да изазове експлозију која

би била еквивалентна снази експлозије од 100 t ТНТ-а.⁹ Ради поређења, конвенционална бомба са највећом снагом која је до сада употребљена у ратним дејствима била је еквивалентна експлозији 10 t ТНТ-а; бомба којом је извршен терористички напад на Светски трговачки центар 1993. године експлодирала је јачином једнаком експлозији 1 t ТНТ-а; терористички напад у Оклахоми 1995. године извршен је бомбом јачине око 2 t ТНТ-а; торњеви Ал Кобар у Саудијској Арабији уништени су 1996. године у терористичком нападу у којем је кориштена експлозивна направа јачине око 4 t ТНТ-а. Нуклеарна експлозија снаге око 100 t ТНТ-а у урбаној, густо насељеној средини била би катастрофа са којом државне службе за решавање кризних ситуација не би могле да се ефикасно носе. Уколико би се експлозија десила близу земље настао би кратер који би у пречнику имао око 30 m (у сувом земљишту или сувој меканој стени). Ударни талас од експлозије имао би смртоносне последице на подручју површине око 0,4 kg²; смртоносне последице од топлотног дејства нуклеарне експлозије испољиле би се на подручју од око 0,1 km². Директни ефекти ударног и топлотног дејства, као и радијације, највероватније би уништили сав живот у пречнику од око 600 m. Много људи би страдало од секундарних последица – рушења зграда услед ударног таласа, пожара изазваних топлотним дејством и слично. Пожари настали услед експлозије би највероватније увелико проширили подручје захваћено оштећењима. Подручје које би било значајно контаминирано радиоактивним падавинама било би ненасељиво за дужи временски период,

⁹ Тринитротолуен, снажан бризантни експлозив који има војну употребу, хемијског састава описаног формулом C₆H₂(NO₂)₃CH₃.

односно до спровођења значајних мера деконтаминације. То подручје, у зависности од метеоролошких улова у време експлозије, захватило би површину од више квадратних километара и највероватније би било потребно много времена да се на тако великом подручју спроведу значајније мере деконтаминације којима би се ниво зрачења свео на прихватљиву меру и подручје учинило насељивим. Експлозија тих размера проузроковала би смрт и тешке повреде код више хиљада људи, што би потпуно парализовало службе које се активирају у кризним ситуацијама. Пожари би се, у зависности од метеоролошких услова, ширили на све стране и њихово гашење би било веома отежано, како због отежаног прилаза ватрогасних јединица захваћеном подручју, затим због значајних оштећења инфраструктуре потребне за гашење пожара (уништена и оштећена водоводна мрежа), тако и због радиоактивног зрачења које би у захваћеном подручју било значајно и врло опасно по живот и здравље ватрогасаца. Затим, проблем би била и брза асанација (уклањање мртвих) захваћеног подручја, како би се избегло ширење заразних болести. Болнички капацитети би били пребукирани, па би много људи умрло због непружања адекватне медицинске неге. Транспорт повређених би због вероватног саобраћајног колапса, као и због опасности од радиоактивног зрачења по медицинско особље, био веома отежан. Терористички напад 11. септембра 2001. године на Светски трговински центар показао је са коликим проблемима се сусрећу службе које се активирају у кризним ситуацијама. Такав сценарио терористичког напада нуклеарном експлозијом би те службе ставио пред много веће и много сложеније проблеме.

Као што је већ наглашено, високо обогаћени уранијум је идеалан радиоактивни материјал од којег терористи могу релативно лако да створе нуклеарни експлозив. Међутим, начелно постоји много већа вероватноћа да је на „црном тржишту“ лакше набавити нуклеарни материјал који се у нуклеарним електранама користи као погонско гориво за добијање електричне енергије, односно плутонијум. Када се плутонијумске шипке које се користе у нуклеарним електранама исцрпе у толикој мери да се више не могу користити као погонски материјал, оне у себи ипак и даље садрже одређену количину радиоактивног материјала. То исцрпљено нуклеарно гориво се или одлаже на нуклеарним депонијама, како би се временом радиоактивни материјал распао и шипке учиниле безопасним (а за то је природним путем потребно више стотина, па и хиљада година), или се рециклирају у хемијским постројењима у којима се преостали плутонијум одваја од неискоришћеног уранијума и других продуката нуклеарне фисије у реактору. Транспорт исцрпљеног нуклеарног горива, његово одлагање, рециклажа и др., отвара могућност стварања безбедносних пропуста у обезбеђењу нуклеарног горива, па расте вероватноћа да би нека терористичка група, крађом или куповином на „црном тржишту“, могла да дође у посед управо те врсте

радиоактивног материјала. Посебно забрињава пораст међународне трговине нуклеарним горивом на бази мешаних оксида (МОХ). МОХ настаје мешањем оксида плутонијума (који настаје рециклажом исцрпљеног нуклеарног горива у хемијским постројењима) и оксида уранијума. МОХ се данас производи у Белгији, Француској и Великој Британији, а користи се као гориво нуклеарних реактора у Француској, Немачкој, Шведској и Швајцарској. Коришћење МОХ-а планира и Јапан. Очито је да у ланцу производње, трговине и транспорта МОХ-а може да настане низ безбедносних пропуста које би нека терористичка организација искористила за његову набавку (Lovins, 1990:136).

Добијање плутонијум оксида из МОХ-а није претерано захтеван технолошки процес који не представља велики проблем за било коју умерено технолошки софистицирану терористичку групу. Примера ради, припрема сарина којим је секта „Aum Shinrikyo“ извршила напад у Токијском метроу захтевала је већу технолошку софистицираност и носила је веће опасности по припаднике секте који су процес припреме сарина обавили, од издвајања плутонијум оксида из МОХ-а. Технологија хемијског процеса издвајања плутонијум оксида из МОХ-а много је мање компликована од технологије хемијских процеса којима се припремају наркотици у разним илегалним лабораторијама широм света. Квантум знања који је потребан да би се издвојио плутонијум оксид из МОХ-а поседује нешто бољи ученик другог разреда средње школе, наравно уз консултовање легално доступне литературе из те области. Ефикасност издвајања плутонијум оксида такође се релативно једноставно може проценити на основу мерења концентрације плутонијума и уранијума уз помоћ ултраљубичасте спектрофотометрије. Опрема потребна за спектрофотометрију је легално доступна и релативно јефтина. Најједноставнији начин издвајања плутонијум оксида из МОХ-а је уз помоћ колоне за размену јона пуњене одговарајућом смолом, која представља стандардни део опреме хемијске лабораторије и релативно се лако набавља. Када се адекватно примени, метод издвајања плутонијум оксида из МОХ-а употребом колоне за размену јона, уз коришћење адекватне смоле, изузетно је ефикасан и брз, при чему је чистоћа издвојеног плутонијум оксида и преко 92%. Одговарајуће смоле које ефикасно могу послужити у процесу раздвајања плутонијум оксида широко се примењују у индустријској употреби колоне за јонску размену при омекшавању воде, преради отпада или рециклажи појединих сировина. Могу се брзо и легално набавити у великим количинама. Чистоћа плутонијум оксида издвојеног методом јонске размене може се једноставно повећати и до 99% понављањем процеса издвајања. Плутонијум оксид се може применити као нуклеарни експлозив, али би његово искориштење било мање (експлозија би имала мању снагу), а сама нуклеарна бомба би била нестабилнија од бомбе у којој је нуклеарни експлозив чист плутонијум у облику метала. Због тога би се

терористи могли одлучити за издвајање чистог плутонијума у облику метала из плутонијум оксида неком од релативно једноставних и општепознатих хемијских реакција (највероватније електролизом).

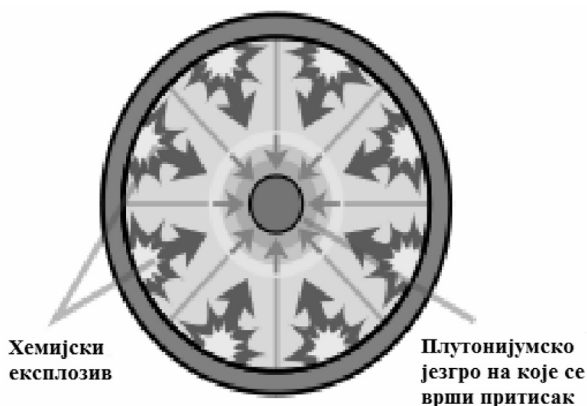
Плутонијум се не може искористити као нуклеарни експлозив у нуклеарној бомби типа „топовске цеви“. За његову употребу је неопходно креирати нешто компликованији дизајн заснован на методи „имплозије“ при стварању надкритичне масе нуклеарног експлозива. У нуклеарном оружју где се та метода примењује, нуклеарни експлозив налази се у једном комаду, али у таквом облику (нпр. шупље кугле или грубих зрнаца) да му је маса подкритична. Ланчана реакција фисије почиње тиме што се експлозиву компресијом повећа густина и тако створи надкритична маса. Компресија нуклеарног експлозива постиже се експлозијом хемијског експлозива који је, на одговарајући начин, распоређен око нуклеарног пуњења. Ударни талас који се при томе јавља произведе велики спољни притисак на нуклеарни експлозив и тиме за кратко време знатно повећа његову густину. На пример, притисак од неколико десетина мегапаскала у стању је да густину плутонијума повећа за близу два пута, што има за последицу смањење њихове критичне масе за четири пута у односу на ону при нормалним условима (без повећања густине).

Критична маса плутонијум оксида је око 35 kg (сфера пречника око 18 cm), док је критична маса плутонијума у облику метала око 13 kg (сфера пречника око 6 cm). Критична маса нуклеарног експлозива може се смањити уколико се он окружи материјалима као што су берилијум или уранијум, који рефлектују (одбијају) слободне неутроне настале фисијом натраг у сферу нуклеарног експлозива. Употребом тог рефлектора неутрона критична маса нуклеарног експлозива може се смањити за два или више пута. Хемијски експлозив најчешће коришћен у нуклеарним бомбама које су конструисане на основу методе „имплозије“ је ТНТ (шема 2). Међутим, коришћење ТНТ-а захтева врло прецизну израду одливака експлозива како би се створио погодан сферични облик који би обухватио сферични нуклеарни експлозив и детонирао ка унутрашњости сфере подједнако у свим правцима ради покретања нуклеарне експлозије. Због тога, терористи би се вероватно пре одлучили за коришћење пластичног експлозива – Симтекса – који је много лакши за моделовање у сферични облик неопходан за покретање нуклеарне експлозије. Процена је да би око 400 kg Симтекса било довољно да се активира тако конструисана нуклеарна бомба. За конструкцију такве нуклеарне бомбе потребно је око 18 kg плутонијум оксида (у сфери пречника око 7,3 cm) или око 7 kg плутонијума у металу (у сфери око 4 cm у пречнику), затим берилијумски рефлекторски омотач дебљине око 5 cm и 400 kg Симтекса. Укупан пречник бомбе износио би око 40 cm, а тежина око 600 kg, што омогућава искоришћење многих средстава (комби, спортски авион и др.) за транспорт и активирање бомбе. Снагу тако

конструисане нуклеарне бомбе је врло тешко предвидети. Сигурно је да би експлозија имала јачину од неколико десетина t ТНТ-а, али могуће је да експлозија буде еквивалентна експлозији и више од 1000 t ТНТ-а. Снага експлозије директно зависи од искоришћења нуклеарног експлозива током експлозије (да ли ће се сав нуклеарни материјал потрошити током експлозије или неће), а искоришћење нуклеарног експлозива зависи од тога колика је симетрија постигнута при експлозији хемијског експлозива, односно да ли је постигнута једнака компресија са свих страна сфере у којој је нуклеарни експлозив. Код горе описане нуклеарне бомбе неизвесно је да ли ће се постићи симетрична компресија, па је неизвесна и снага нуклеарне експлозије.

Шема 2 – Приказ конструкције нуклеарног оружја имплозивног типа

Међутим, чак и ако нуклеарна експлозија не би била велике снаге, не-

искоришћење нуклеарног материјала и комбинација нуклеарне експлозије и експлозије велике количине хемијског експлозива која јој претходи, проузроковали би велику дисперзију плутонијума на широком подручју. Плутонијум је изузетно токсичан јер се његовим удисањем честице задржавају у плућима настављајући да производе алфа зрачење које у околном ткиву подстиче стварање ћелија карцинома. Дисперговане честице плутонијума (или плутонијум оксида) се не могу природним путем (деловањем кише и других атмосферских падавина) уклонити са земљишта, већ остају у површинској прабини и земљишту до полураспада нуклеарног материјала.¹⁰ Треба знати да је време полураспада плутонијума око 24.400 година, па са становишта дужине људског века земљиште контаминирано плутонијумом ће остати затровано заувек (уколико се не примене мере деконтаминације). Имајући то у виду, јасно је да би експлозија такве нуклеарне бомбе у урба-

¹⁰ Време које је потребно да се половина почетних језгара распадне у процесу радиоактивног зрачења при чему полазна супстанца, услед нагомилавања продуката распада, постаје нешкодљива.

ној средини, поред штете од ударног и топлотног дејства, учинила велику територију потпуно ненасељивом све док се не би извршиле опсежне мере деконтаминације – прање објеката и асфалтираног и бетонираног тла, уклањање површинског слоја земље не местима где нема асфалта и бетона и др. Деконтаминација тог опсега трајала би више месеци, па и више година, а њена цена се не може се проценити чак ни у grubим цртама.

Употреба војног нуклеарног оружја

До нуклеарног оружја терористи могу доћи крађом или евентуалном куповином војне нуклеарне бојеве главе на „црном“ тржишту оружја. Имајући у виду да се не може са сигурношћу рећи да се поуздано зна где се налази свака нуклеарна бојева глава бившег СССР-а (поготово оне које су се налазиле у бившим јужним, односно југоисточним републикама СССР), као и на учесталу нестабилност у Пакистану која прети да угрози безбедност нуклеарног оружја у поседу те земље, такав сценарио по коме терористи могу да набаве нуклеарно оружја није нереалан.

Ипак, чак иако би терористичка организација дошла у посед војне нуклеарне бојеве главе, морала би да превлада низ тешкоћа како би је употребила. Ту се, у првом реду, мисли на низ изузетно софистицираних сигурносних механизма који су уграђени у сваку војну нуклеарну бојеву главу управо да би се спречила њихова неауторизована употреба. Уколико не би могли да превладају ту врсту безбедносних механизма, терористи би могли да се одлуче да искористе нуклеарни, а можда и хемијски експлозив који се налази у бојевој глави за израду нуклеарне бомбе, јер у том случају не морају да решавају низ конструктивних проблема у вези са геометријом нуклеарног и хемијског експлозива. Наравно, нуклеарни и хемијски експлозив у бојевим главама је, такође, додатно заштићен, па терористи морају превладати те механизме обезбеђења (ти механизми су чешће доста мање софистицирани од механизма којима се штити неауторизована детонација бојеве главе).

Снага до сада произведених војних бојевих глава креће се у распону од 0,1 kt до 56 mgt. Последице које би проистекле из нуклеарне експлозије те снаге су по форми идентичне, али по интензитету вишеструко јаче од последица описаних у вези са употребом нуклеарне бомбе коју би терористи самостално произвели (Јовић и сар., 1987:87).

Конструисање и израда „прљаве бомбе“

Најједноставније и најпримитивније нуклеарно оружје које би терористи могли употребити за терористички напад је тзв. радиолошко оружје или направа за дисперзију нуклеарног материјала, односно (како се у лите-

ратури уобичајено назива) „прљава бомба“. Строго речено, „прљава бомба“ није нуклеарно оружје јер се при њеном активирању не догађа нуклеарна експлозија. То је, у ствари, конвенционална бомба од јаког конвенционалног експлозива – симтекса, динамита или ТНТ-а – уз коју се налази и канистер са одређеном количином радиоактивног материјала. Највероватније да би у састав „прљаве бомбе“ ушла и одређена количина термајта (легуре алуминијума са гвожђем) која се лако пали и изазива јаке и тешко угасиве пожаре, али и својим топлотним дејством омогућава стварање облака топлог ваздуха који ће подићи и распршити радиоактивни материјал. При експлозији такве бомбе конвенционални експлозив чини штету својим ударним дејством, термајт обезбеђује топлотно дејство, а радиоактивни материјал контаминира одређено подручје чиме се обезбеђује радиолошко дејство бомбе. Постоји веома велики број радиоактивних супстанци које се врло често користе у медицини, индустрији, агрикултури и сл. Ниво обезбеђења тих радиоактивних материјала је много мањи него што је то ниво заштите уранијума и плутонијума, па је њих много лакше набавити на црном тржишту. Иако не могу да послуже за израду нуклеарног експлозива, сасвим су погодни за употребу у „прљавој бомби“. Највероватније да би се у „прљавој бомби“ употребили радиоактивни материјали који се релативно лако могу набавити, имају релативно дуг период полураспада (неколико месеци или година) и емитују већу количину гама зрачења. То су нпр. цезијум 137, кобалт 60 и стронцијум 90. Због неадекватног обезбеђења и људског немара широм света нестају велике количине радиоактивног материјала који би био погодан за израду „прљавих бомби“¹¹. Чак је и у Београду у септембру 2003. године нестала извесна количина хипурана – изотопа јода 131 – радиоактивне материје која се користи у медицини за дијагностику, која ни данас није пронађена. На срећу, хипуран није најпогоднији ма-

¹¹ Неколико примера крађе нуклеарног материјала: у инциденту из 1992. године количина од 1,5 kg 90% обogaњеног уранијума 235U била је украдена из Лучког производног удружења у Подолску (Русија); само у току 1993. и 1994. године у Немачкој је откривено више од 300 случајева кријумчарења радиоактивних материјала, што је узнемирило западноевропску јавност због могућности да разорна средства буду продата заинтересованим земљама или међународним терористичким групама; у инциденту из 1994. године, количина од 3 kg 90% обogaњеног уранијума 235U, била је украдена из Москве; чешка полиција је у Прагу децембра 1994. године запленила скоро три килограма обogaњеног уранијума, што је до сада највећа појединачно заплeњена количина; према подацима из штампе, у Румунији је нестало 250 kg уранијума у периоду од 1989. до 1997. године; у јуну 1996. године у Напуљу је ухапшено 32 лица која су се бавила кријумчарењем различите робе и наоружања, међу којима је био и плутонијум, а кријумчарска мрежа је обухватала велики број држава са скоро свих континената; словачка полиција је априла 1997. године открила у пртљажнику једног аутомобила 3 kg чистог уранијума; у исто време македонска полиција је 3. 4. 1997. ухапсила три особе за које се основано сумња да су се бавиле шверцом радиоактивног материјала и пронашла у једном стану у Скопљу 250 gr високо радиоактивног урана који се користи у изради нуклеарних бојевих глава; приликом крађе нуклеарног материјала 1998. године у Чeљинској области, Русија је поднела службени извештај да се ради о „сасвим довољним количинама материјала за производњу нуклеарне бомбе“. Тај случај је једина крађа нуклеарног материјала која је тако описана. До сада је у свету, према званичним подацима, заплeњено око 7 kg плутонијума и обogaњеног урана. (Подаци доступни на сајту Међународне агенције за атомску енергију <http://www.iaea.org>)

теријал за израду „прљаве бомбе“ (Varadei, 2002:5).

Експлозија прљаве бомбе највероватније би изазвала велики број жртава. Али, у принципу, сви тренутни смртни исходи и тешке повреде настале би услед ударног дејства класичног експлозива. Радиоактивни материјал у бомби био би распршен у ваздух, али би врло брзо био разређен до релативно ниске концентрације. Ако би бомба експлодирала у граду, што је и највероватније, део популације коју би захватио распршени облак радиоактивне материје би био озрачен одређеном дозом радијације. Међутим, у највећем броју случајева, та доза би била релативно мала и не би имала готово никакав тренутни учинак. Та врста озрачења повећава ризик да ће особа која јој је била изложена у будућности оболети од неке врсте канцера. Највећи потенцијални утицај експлозије прљаве бомбе је психолошки – што у ствари и одговара физиономији терористичког напада. Такав напад изазвао би у јавности веома велики страх, панику и социјално узнемирење, што су ефекти који се, по дефиницији тероризма, терористичким нападом желе постићи. Тај ефекат омогућава веома велики страх који се јавља у јавности кад год је реч о инцидентима у којима долази до било које врсте радиоактивног зрачења. Врло често, тај страх је непропорционалан стварној опасности, па чак и ирационалан. Међутим, управо је тај страх врло моћан ефекат дејства „прљаве бомбе“. Подручје које би било контаминирано радиоактивним материјалом морало би се што је пре могуће евакуисати, да би се спречила даља контаминација људи, а затим би се морало приступити његовој деконтаминацији. Степен контаминације подручја зависио би од количине експлозива и запаљиве материје у бомби, количине и врсте радиоактивног материјала који се користио, од тога да ли се експлозија десила унутар неког објекта или на отвореном простору, као и од метеоролошких прилика у тренутку експлозије. Деконтаминација захваћеног подручја била би изузетно скупа (вероватно неколико милиона евра) и трајала би неколико недеља, или, вероватније, неколико месеци. Због тога, радиолошко дејство „прљаве бомбе“ је и најнезгодније, јер да би га поништила држава мора ангажовати огромне потенцијале – за деконтаминацију, за смештај и одговарајуће животне услове за евакуисану популацију, за лечење повређених у експлозији, а касније и оболелих од болести које настају услед озрачења и сл.

Напад на нуклеарну електрану

Модел терористичког напада са нуклеарним последицама који би могла да изведе нека терористичка група свакако јесте напад на нуклеарну електрану. Међутим, постоји основана сумња у ефикасност таквог напада, односно да такав напад не би причинио знатну штету нити проузроковао толики број жртава колико би то терористи прижељкивали. Ипак, постоји

шанса да напад на нуклеарну електрану има катастрофичне последице, па се не сме занемарити у разматрању терористичке нуклеарне претње.

У нуклеарној електрани постоје два потенцијална циља који би могли бити мета терористичког напада: сам нуклеарни реактор и спремишта високо радиоактивних истрошених горивних елемената. Напад на реактор се може предузети у циљу топљења језгра реактора (што се десило током Чернобилског акцидента 1986. године), или ради губитка средства за хлађење реактора, најчешће воде, (што се десило током акцидента у електрани Острво три миље 1979. године). Потрошени горивни елементи најчешће се чувају унутар комплекса електране, близу реактора, у специјалним спремиштима испод 3 метра воде, у периоду од 5 до 10 године пре него што се транспортују на трајно одлагање или у постројења за рециклажу. Та спремишта најчешће су слабије обезбеђена од самог реактора, те представљају примамљивију мету за терористе (Милојевић et al., 2008:311-313).

Последице које би наступиле терористичким нападом на нуклеарну електрану могу се, донекле, сагледати анализом акцидента који су се десили у нуклеарној електрани Чернобил и Острво три миље.

Чернобилска катастрофа је совјетска нуклеарна несрећа која се 1986. године десила у бившој совјетској републици Украјини, на северу земље, уз саму украјинско-белоруску границу. Комбинацијом несигурног дизајна совјетског нуклеарног реактора, те људском грешком, 26. априла 1986. године, проузрокована је експлозија која је уништила један од четири реактора у чернобилској нуклеарној електрани. Данас се са сигурношћу може тврдити да је главни узрок несреће несигуран дизајн совјетског нуклеарног реактора, те грешка недовољно стручних људи при покушају успостављања стабилизације над непредвиђеним радом тада дестабилизованог реактора. Тачно у 1 сат и 23 минута, 26. априла 1986. године, дошло је до експлозије на 4. реактору чернобилске нуклеарне електране. Недовољно стручном проценом није остављен довољан број шипки за успоравање нуклеарне реакције у четвртом реактору, што је изненада довело до оптерећења система. Истовремено је други оператер искључио довод воде у реактор која га хлади, након чега је дошло до експлозије. Према последњем извештају из 1991. године, узрок експлозије су грешке у дизајну самог реактора, тачније у шипкама којима се остварује контрола рада реактора (Mould, 2000:9).

Последица експлозије није личила на експлозију нуклеарне бомбе, али је релативно мања експлозија оштетила реактор који ће затим отпустити велике количине радиоактивне прашине, отприлике девет пута јаче концентрације него приликом експлозије бомбе у јапанском граду Хиросими. Радиоактивност разношена ветром је највише погодила здравље становника суседне јужне Белорусије, али исто тако и крајњих северних простора Украјине, те југозападних простора Русије, чија је граница такође била у непосредној близини. Облаци радиоактивне прашине зауставили су се тек

над Скандинавијом, у северним деловима Европе. Велике количине радиоактивних честица уздигле су се на висину од 1500 m, и, ношене ветром, кренуле су према Скандинавији, а затим и средњој и југоисточној Европи. Следећих неколико дана ветрови су однели преко 70 % радиоактивних честица са места несреће према Белорусији, која је додатне последице осетила више него сама Украјина. Пети дан након експлозије, честице су дошле и до наших простора.

Око 35.000 одраслих особа и око 1.400 деце затражило је помоћ која је директно везана за последице нуклеарне несреће. Различите нивое здравствених последица проузрокованих радиоактивношћу осетило је преко 2,4 милиона украјинских грађана, а коначне здравствене последице знаће се тек након неколико деценија. Највеће здравствене проблеме осетили су грађани Белорусије, према којима је с места несреће ветар носио велике количине радиоактивне прашине које су се онде и задржале. Забележен је интензиван пораст превремених порођаја, рађања деце с одређеним поремећајима, док су одрасли постали склони оболевању од леукемије, рака и других облика болести. У целој Европи су се последице зрачења одразиле на здравље људи, најчешће преко уношења у организам воћа и поврћа које је контаминирано радиоактивним изотопима са дуготрајним временом полураспада. Посебно је опасан стронцијум-90 који замењује калијум у организму и изазива разне дегенеративне поремећаје ћелија.

Белоруске и руске власти до данас делимично објављују размере здравствених последица насталих том нуклеарном несрећом. Неслужбени извори процењују да је од последица радијације укупно преминуло између 200.000 и 400.000 људи. Украјинске власти већ годинама активно сарађују са свим релевантним светским организацијама и институцијама, како би се адекватно заштитило здравље људи погођених том несрећом, као и природна околина у близини електране. У радијусу од 30 km од места нуклеарне несреће проглашена је Чернобилска зона – зона отуђености (укр. Зона видчуження, енг. Zone of alienation), где се, упркос ризицима по здравље људи, вратило углавном аутохтоно старије становништво, које онде, уз сву помоћ државе, живи на властиту одговорност. Комплетан озрачен простор до данас је остао под посебном контролом и активним посматрањем више украјинских и светских стручњака, попут Сергија Гашчака, Timothy Mousseau, Andersa Mollera и других. Према појединим истраживањима стручњака, биљни и животињски свет на том простору почео се запањујуће нагло опорављати крајем деведесетих година, па је примећено да су јако озрачен простор населиле и животиње које су биле пред изумирањем или потпуно истребљене.

Острво три миље налази се на реци Сасквехана (Susquehanna) у Пенсилванији (Америка) и има површину од 3,3 km². Уједно то је и име нуклеарне електране у којој се 28. марта 1979. године десила хаварија током које се де-

лимитно отопио нуклеарни реактор. Хаварија се десила због комбинације техничких грешака на опреми која служи за хлађење нуклеарног реактора и неадекватних поступака дежурних оператера који нису на време схватили шта се у ствари дешава. Услед тога, без довољног хлађења, при високој температури од око 1000 целзијуса, дошло је до топљења горивних шипки у нуклеарним реактору. Приликом овог акцидента дошло је до повећања радиоактивности у електрани и на подручју непосредно око електране, али особље које опслужује реактор није било озрачено. Због тога, хаварија је на међународној скали за нуклеарне догађаје¹² оцењена са 5 од 7, с обзиром да је имала велике последице на сам реактор и електрану, иако је до животне средине пуштено минимално радиоактивних материја.

Напад на реактор или на спремишта високо радиоактивних истрошених горивних елемената може бити изведен:

- камионом напуњеним јаким експлозивом који би био детониран крај виталних делова циља;
- спортским или ултра лаким авионом натовареним јаким експлозивом који би био детониран крај виталних делова циља;
- отетим комерцијалним путничким авионом који би био намерно срушен на изабрани циљ;
- конвенционалним нападом на нуклеарну електрану како би се преузела контрола над изабраним циљем, а затим намерним изазивањем акцидента, и
- инфилтрацијом међу особље електране неког од припадника или симпатизера терористичке организације који би могао да изврши саботажу на изабраном циљу.

Напад на постројења за рециклажу нуклеарног отпада

Тешко је замислити терористички напад са тежим последицама од напада на постројења за рециклажу истрошеног нуклеарног горива које се користи у нуклеарним реакторима. Циљеви таквог напада били би хлађени танкови који садрже течне продукте фисије издвојене из истрошеног нуклеарног горива или складишта са издвојеним плутонијумом из истрошеног

¹² Међународна скала за нуклеарне инциденте (енгл. International Nuclear Event Scale (INES)) је намењена брзој комуникацији у случају нуклеарног инцидента који може имати утицај на нуклеарну безбедност. Међународна агенција за нуклеарну енергију ју је представила јавности 1990. Скала је инспирисана Рихтеровом скалом која се користи у случају земљотреса, где је сваки ниво скале 10 пута озбиљнији него претходни ниво исте скале. Велики број критеријума се користи приликом разврставања одређеног догађаја везаног за нуклеарну безбедност. Постоји 7 нивоа у поменутој скали, с тим што су 3 нивоа инцидента, а 4 представљају нивое несреће-катастрофе. Међународна скала за нуклеарне инциденте има следеће нивое: 0 – Одступање (Нема утицаја на нуклеарну безбедност); 1 – Аномалија; 2 – Инцидент; 3 – Озбиљан инцидент; 4 – Несрећа са локалним последицама; 5 – Несрећа са ширим последицама; 6 – Озбиљна несрећа и 7 – Катастрофа. Догађај у Чернобилу означен је нивоом 7.

нуклеарног горива.

Постројења за рециклажу посебно су рањива на могуће нападе из ваздуха изведене отетим комерцијалним путничким авионима, јер су коридори којима се одвија комерцијални ваздушни саобраћај исувише близу локација на којима се налазе постројења за рециклажу. У случају отмице и покушаја намерног рушења авиона на постројење нема довољно времена да се предузме било каква ефикасна акција како би се таква катастрофа спречила. Удар великог путничког авиона, нпр. Боинга 747, који би се, крећући се брзином од око 250 m/s, са велике висине обрушио на постројење за рециклажу, изазвао би огромну штету. Поред тога, такав авион носи око 150 t високозапаљивог горива које би при паду авиона изазвало стравичан пожар.

Течни продукти фисије, издвојени из истрошеног нуклеарног горива, чувају се у посебним хлађеним танковима. У постројењу за рециклажу у Sellafieldu, у Великој Британији налази се 21 такав танк, од чега је 14 танкова пуно течног отпада, док је 7 танкова увек празно и служе као резервни простор у који се, у случају нужде, може преместити течни отпад из неког пуног оштећеног танка. Танкови се стално морају хладити јер би у противном експлодирани услед особине течног отпада да, без сталног смањења температуре, врло брзо проври од топлоте која се ствара распадом радиоактивних изотопа у њему. Смештајни капацитет за течне продукте фисије издвојене из истрошеног нуклеарног горива у постројењу за рециклажу у Sellafieldu износи 1.575 m³ (тона) и увек је максимално попуњен. Са аспекта контаминације земљишта и негативног утицаја на људско здравље најопаснији радиоизотоп којег садржи течни отпад је цезијум 137. У прве две минуте након евентуалног напада отетим авионом на постројење за рециклажу, пожар настао паљењем авионског горива проузроковао би формирање ватрене лопте која би подигла радиоактивне изotope у виду паре из оштећених танкова на висину од око 1 до 2 km. Њихово даље ширење зависило би од метеоролошких прилика (смера и јачине ветра, ваздушног притиска, влажности ваздуха и др.) Након првих неколико минута радиоактивни изотопи би се и даље испуштали из оштећених танкова, али се не би уздизали више од неколико метара у атмосферу и њихово даље разношење било би локалног карактера. Преостали танкови који не би били физички оштећени у могућем нападу, такође би испустили радиоактивни отпад (у виду експлозије или цурења), јер би напад сасвим сигурно тешко оштећио систем хлађења танкова. Поправка и успостављање приручног система хлађења у случају нужде били би немогући неколико недеља због изузетно велике радиоактивности у подручју коју радници не би могли да преживе. Цезијум 137 је изузетно испарљив и готово сва количина која се налази похрањена у Sellafieldu (око 1.980 kg) испарила би у атмосферу за око 2 дана. Поређења ради, у нуклеарном акциденту у Чернобилу у атмосферу је испуштено око 25 килограма цезијума 137. Другим речима, само један

хлађени танк у Sellafieldu садржи 3,5 пута више цезијума 137 од количине испуштене током чернобилског инцидента. Подаци које је у свом извештају изнео Комитет за праћење ефеката атомске радијације Уједињених нација (UNSCEAR) сугеришу да је нуклеарни акцидент у Чернобилу проузроковао да око 30.000 људи оболи од карцинома (што је директна последица изложености цезијуму 137), при чему је исход болести био фаталан. Имајући у виду те податке лако је закључити да би, уколико би у атмосферу био испуштен цезијум 137 само из једног хлађеног танка, у Sellafieldu, број фатално оболелих од канцерогених болести у контаминираној зони био око 170.000. По најгорем сценарију (додуше мало вероватном), када би у атмосферу било испуштен сав цезијум 137 похрањен у Sellafieldu, број фатално оболелих од канцера био би око 2.25 милиона.

Терористички напад чији би циљ била складишта са издвојеним плутонијумом из истрошеног нуклеарног горива првенствено би контаминирао земљиште. Плутонијум није екстремно опасан по људски организам све док се дисањем или гутањем не унесе у њега, када тешко оштећује ћелије и проузрокује развој карцинома. Постројење за рециклажу у Sellafieldu у Великој Британији има два складишта издвојеног плутонијума. Њихов капацитет је 71 тону, а плутонијум се похрањује у форми плутонијум диоксида. Уколико би дошло до контаминације плутонијумом, основни курс деловања на санирању последица био би евакуација људи и деконтаминација земљишта. Ако је међународни стандард да се ниво контаминације земљишта који захтева евакуацију и деконтаминацију уклањањем горњег слоја тла постиже засејавањем подручја од 300 квадратних километара килограмом плутонијума, јасно је колико подручје може да буде контаминирано са 71 т плутонијума (величина контаминираног подручја наравно зависи и од низа других фактора). Процес деконтаминације је дуготрајан и енормно скуп.

Закључак

Страх од нуклеарног оружја и његове могуће примене за извршење терористичког акта је реалност савременог света. Тај страх је моћно оружје терориста. За сада не постоје поуздана сазнања да ли терористи имају или развијају нуклеарно оружје. Иако вероватноћа да би моћне, добро организоване терористичке организације које располажу значајним финансијским средствима могле доћи у посед нуклеарног оружја није велика, ипак није ни занемарљива. Да ли би га и употребиле, зависи од читавог низа околности, пре свега, њихових властитих интереса и циљева. Основни мотив „нуклеарних терориста“ заснива се на чињеници да све евентуалне терористичке акције које се могу повезати са појмовима „нуклеарно оружје“ и „радиоактивни материјал“ аутоматски производе страх код људи. То је, са

становишта терориста, изузетно значајно јер терористичке акције и имају за циљ изазивање драматичних ефеката у јавности, а масовно убијање и разарање је само оруђе за постизање таквог ефекта. На крају крајева, убиство огромног броја људи услед терористичког акта изведеног злоупотребом нуклеарних материјала није у функцији политичких циљева терориста, јер би могло да изазове контраефекат, односно да страх у циљаној популацији замене осећањем неопходности борбе против тероризма. Терористи желе да велики број људи види, а не да страда од последица њихове активности. То би могло да објасни зашто, поред техничко-технолошких потешкоћа, они, до сада, нису у значајној мери предузели одређени тип нуклеарне терористичке активности, на начин којим би произвели масовне последице.

Литература:

1. *Војна енциклопедија*, ВИЗ, Београд.
2. Милојевић, С., (2009), *Полицијска тактика*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
3. Barnaby, F., (2004), *How To BUILD A NUCLEAR BOMB and Other Weapons of Mass Destruction*, Nation Books An Imprint of Avalon Publishing Group Incorporated, New York.
4. Despres, J.,(1987), “*Intelligence and the Prevention of Nuclear Terrorism*,” in P. Leventhal and Y. Alexander (eds.), *Preventing Nuclear Terrorism* (Lexington Books, Mass.).
5. Милошевић, Н., Милојевић, С., (2001), *Основи методологије безбедносних наука*, Полицијска академија, Београд.
6. Mark, J. C., Taylor, T., Eyster, E., Maraman W. and Wechesler, J., (1987), “*Can Terrorists Build Nuclear Weapons?*” in P. Leventhal and Y. Alexander (eds.), *Preventing Nuclear Terrorism* (Lexington Books, Mass.).
7. Lovins, A. B., (1990), *Nuclear Weapons and Power-Reactor Plutonium*, Nature, London.
8. Јовић, Ц. Р., Јовић, Р. С., Пујо, Б., (1987), *Диверзантско терористичка дејства нуклеарним, хемијским и биолошким средствима*, ВИНЦ, Београд.
9. Baradei, M. E., (2002), *Speech at Conference on Radiological Dispersion Devices*, International Atomic Energy Agency, Vienna.
10. Милојевић, С., Петровић, Ј., Радовановић, Р., (2008), *Неки аспекти обезбеђења објеката за производњу и дистрибуцију електричне енергије*, Енергетика 2008, стр. 311-313, Савез енергетичара Србије, Београд.
11. Mould, R. F., (2000), *Chernobyl Record: The Definitive History of the Chernobyl Catastrophe* (Institute of Physics Publishing, Bristol).

Nuclear Terrorism

Abstract: *The abuse of nuclear energy for the perpetration of acts of politically motivated violence is a reality of life in the modern, developed, high-tech society. Such misuse of nuclear energy would have disastrous consequences, which makes it a particularly attractive tool for terrorists. More importantly, any mention of terrorists and nuclear energy in a common context creates panic among the general public, which, in fact, is the lever that makes terrorist actions so successful. The paper presents and describes possible models of terrorist operations in which nuclear energy would be abused, which is necessary for devising effective methods of struggle against the possible threat in 21st century.*

Key Words: *Terrorism, nuclear terrorism, nuclear weapons, weapons of mass destruction, security.*

Миленко БОЖОВИЋ
мр Зоранчо ВАСИЛКОВ
Команда Жандармерије

Приступање Жандармерије „Удружењу европских и медитеранских полиција и жандармерија са војним статусом“ (FIER)

УДК: 351.742(497.11) : 351.742(4)

Апстракт: Један од стратешких циљева Републике Србије, који спроводи Влада Републике Србије, представља убрзани процес европских интеграција који у блиској будућности требало би да доведе до приступања Републике Србије Европској унији. Саставни део европских интеграционих процеса је и регионална сарадња са државама на простору Западног Балкана и регионалним организацијама.

Министарство унутрашњих послова је, у склопу својих уставних и законских надлежности и извршавања задатака на очувању безбедног и сигурног друштва за све грађане, у последњих осам година носилац европских интеграција, са акцентом свог деловања на учвршћивању владавине права и јачању институција, обезбеђивању правне сигурности и безбедности грађана и имовине и прихватању и примени европских стандарда и норми полицијског поступања.

Међународна полицијска сарадња која је до данас успостављена са државама ЕУ, Европском унијом и суседним државама, и њено даље унапређење, представља потребу, неопходност и обавезу за полицију Републике Србије ради ефикасније борбе против организованог криминала, тероризма, трговине дрогом и људима, као и осталих криминалних активности које имају међународну димензију.

Кључне речи: међународна полицијска сарадња, жандармерија, FIER, регионална сарадња и европске интеграције.

Правни основ успостављања и унапређења међународне полицијске сарадње

Ратификацијом конвенција усвојених у оквиру Уједињених нација и Савета Европе¹, које регулишу питања борбе против организованог

¹ Конвенција против транснационалног организованог криминала – Палермо, 12-15. 12. 2000. године, Сл. лист СРЈ (Међународни уговори), бр. 6/01; Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, који допуњава Конвенцију против транснационалног организованог криминала, Сл. лист СРЈ (Међународни уговори), бр. 6/01;

криминала, тероризма и трговине дрогом и људима од стране Скупштине Републике Србије, норме ових конвенција постале су део унутрашњег правног поретка и, заједно са Уставом и законским нормама, употпуњавају и усклађују правни систем Републике Србије са међународним правом и упоредним правним системима највећег броја демократских држава у свету. Правни поредак, усклађен, употпуњен и прилагођен потребама друштва и променама које се интензивно одвијају у унутрашњем законодавству и међународном праву, је основа за учвршћивање владавине права и ефикасно функционисање правне државе.

Европске интеграције су назив за процес убрзаног приближавања и прикључења Републике Србије Европској унији и представљају специфичан процес свеобухватне реформе друштва и интензивне међународне сарадње са крајњим циљем учлачења Србије у ову међународну организацију. Процес европских интеграција захтева посебну процедуру преузимања, усвајања и примене правних прописа садржаних у заједничким правним тековинама² Европске уније од оснивања трију заједница па до данас. Усвајање правних тековина је један од услова за пријем у ЕУ. Део тих правних тековина се односи и на област унутрашњих послова и правосуђа. Сваке године Европска комисија доноси *Годишњи извештај о напретку Србије у процесу европских интеграција* у којем се даје оцена о постигнутом нивоу напретка, а посебно у области доношења и примене закона, стандарда и норми за све области друштвеног живота. Једно од посебних поглавља у оквиру годишњег извештаја је „Правда, слобода и безбедност“, у коме се анализира напредак остварен у области борбе против организованог криминала, тероризма, корупције, трговине људима и осталих криминалних активности за које постоји посебан интерес у оквиру ЕУ.

Потписани документи – *Споразум о стабилизацији и придруживању са ЕУ, Споразум о стратешкој сарадњи Републике Србије и Европске полицијске канцеларије* - ЕУРОПОЛ, и ратификација *Конвенције о полицијској сарадњи у југоисточној Европи* су додатни међународни инструменти који употпуњавају већ постојећи правни оквир за МУП и полицију Републике Србије за успостављање професионалне међународне сарадње и размене искустава са полицијским службама држава ЕУ у борби против међународних криминалних активности.

Протокол против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом, који допуњава Конвенцију против транснационалног организованог криминала, Сл. лист СРЈ (Међународни уговори), бр. 6/01; Конвенција Уједињених нација против корупције – Њујорк, 31. 10. 2003. године, Сл. лист СЦГ (Међународни уговори), бр. 12/05; Европска конвенција за борбу против тероризма – Стразбур, 27. 1. 1977. године, Сл. лист СРЈ (Међународни уговори), бр. 10/01; Европска конвенција о прању, тражењу, заплени и конфискацији прихода стечених криминалом – Стразбур, 8. 11. 1990. године, Сл. лист СЦГ (Међународни уговори), бр. 18/05; Европска кривичноправна конвенција о корупцији – Стразбур, 27. 1. 1999. године, Сл. лист СЦГ (Међународни уговори), бр. 18/05.

² правне тековине или „*acquis communautaire*“ Европске уније представљају свеукупност права и обавеза које произлазе из Оснивачких уговора и законодавства ЕУ.

Закон о полицији, као унутрашњи правни акт који регулише област полицијског деловања, полицијске послове и примену полицијских овлашћења, позива се експлицитно, у члану 31, на поштовање стандарда постављених *Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода*, *Основним принципима УН о употреби силе и ватреног оружја од стране службених лица која спроводе закон*, и на *Европски кодекс полицијске етике*.

Међународна полицијска сарадња предвиђена је чланом 19 Закона о полицији, а остварује је и организује Министарство на нивоу министара и одређених представника министарства за потребе полиције. Оперативни ниво сарадње са међународним полицијским службама одвија се на основу међународних уговора и на принципу узајамности. Став 3 на утврђен начин омогућава размену података и обавештења, предузимање заједнички утврђених мера против тероризма, организованог криминала, илегалних миграција и других облика међународног криминала и нарушавања безбедности границе, као и обављање одређених полицијских послова у иностранству, у сарадњи са полицијама других држава.

Унапређењу и развоју међународне полицијске сарадње на законским основама и у складу са међународним уговорима између МУП-а Републике Србије и служби и полиција европских земаља допринело би и приступање Жандармерије, као организационе јединице Дирекције полиције, Удружењу европских и медитеранских полиција и жандармерија са војним статусом – FIEP.³ Како су чланице овог удружења махом јединице жандармеријског типа земаља чланица ЕУ, учлањење у ову организацију би значило подстицај европском и регионалном повезивању у борби против највећих безбедносних изазова данашњице и јачање капацитета државне управе и органа за спровођење закона у процесу европских интеграција.

Удружење европских и медитеранских полиција и жандармерија са војним статусом – FIEP

Организација је формирана 1994. године од стране Карабињера Италије, Националне жандармерије Француске и Националне страже Шпаније, а до данас су јој приступиле: Национална стража Португалије, Жандармерија Турске, Жандармерија Холандије, Жандармерија Румуније и Жандармерија Марока.

Удружење је отворено за све полицијске снаге и жандармерије војног карактера из земаља чланица Савета Европе и других медитеранских држава које желе да развијају међународну сарадњу на основу реципроцитета у секторима:

- Регрутација и обучавање;

³ Статут Удружења налази се на сајту www.fiep-asso.org

- Организација службе;
- Нове технологије и логистика,
- Европски послови.⁴

Сврха организације је успостављање и учвршћивање веза између полицијских снага жандармеријског типа, промоција идеје о полицијској сарадњи, као и поспешивање међусобне солидарности у складу са постојећим међународним споразумима и правним нормама држава из којих те јединице потичу. Обим полицијске сарадње између јединица се односи на размене информација и искустава у горе наведеним секторима.

Неке од најзначајних активности Удружења из свих сектора су:

- Размена информација и искустава на пољу норматива и операција, законских текстова и уређења, техничке истраге које се односе на борбу против дроге, криминалних организација, тероризма и илегалне миграције, кроз међусобне контакте, посете, курсеве и састанке периодично организоване са различитим јединицама;
- Подстицање сарадње у следећим секторима:
 - надзирање обале,
 - подводне активности,
 - антисаботајне активности/деактивирање експлозива,
 - погранична полиција;
- Размена искустава стечених у међународним мировним мисијама;
- Анализа проблема који се односе на одржавање јавног реда са циљем да се изједначе методе које се користе за организовање и реализацију операција.

Преко Комисије за европске послове врши се избор безбедносних пројеката од заједничког интереса за чију се реализацију тражи одобрење од европских институција. Институције које су део Удружења, а чије државе нису чланице ЕУ могу да учествују у овим пројектима као посматрачи.

Органи удружења су:

- Виши савет генералних директора/команданата који чине директори/команданти полицијских снага и жандармерија које су активне чланице Удружења. Састају се једном годишње и одређују општу политику и програм за сваки од задатака који су установљени у основи Удружења, то јест који су стављени у надлежност једној од комисија формираној за секторе наведене у члану 3.

Виши савет доноси одлуке једногласно – потписивањем заједничке декларације на крају годишњег састанка.

Чланица Удружења може да се уздржи од интерне примене неког спо-

⁴ За сваки од ових сектора формирана је посебна комисија која има посебне задатке и задужења предвиђене члановима 8, 9, 10 и 11 Статута Удружења.

разума договореног на међународном нивоу због националних ограничења и потреба;

- Председништво Удружења функционише на принципу ротационог председавања у трајању од годину дана, а Удружењем председавају сви активни чланови према унапред утврђеном календару. Држава која председава одговорна је за организацију састанка Вишег савета који се углавном одржава крајем октобра сваке године и после кога се врши преузимање Председништва од стране друге државе, то јест чланице Удружења. Председништво представља Удружење, одговорно је за добро функционисање и координацију свих иницијатива и надгледа, контролише и оцењује програме које је донео Виши савет уз помоћ Секретаријата Председништва;
- Секретаријат у свом седишту формира чланица која председава, а током године председавања Секретаријат се бави свим активностима које произлазе из Статута Удружења, олакшава контакте између комисија и делује као веза са централним канцеларијама сваке институције.⁵

Пријем у Удружење прописан је чланом 14 Статута. Захтев за пријем подноси се институцији која тренутно председава⁶ и која о томе информисе све активне чланове како би могла да се спроведе адекватна процена.

Пријем новог члана одобрава се једногласно током састанака Вишег савета и озваничава се у Заједничкој декларацији након што држава која тражи пријем проведе одређени временски период као „посматрач“. У том периоду, који траје најмање годину дана, проверавају се структуралне сличности и институционалне могућности полиције или жандармерије кандидата, како би се осигурао успех будуће сарадње.

Чланови посматрачи могу да учествују у пословима комисија према утврђеним члановима 7, 8, 9, 10 и 11.

Сваки активни члан има право гласа.

Сваки нови члан при пријему мора да испуњава услове изнете у Статуту и да се експлицитно изјасни за његово прихватање.

Статус члана се губи:

- давањем оставке,
- одлуком Вишег савета као последица непоштовања Статута Удружења.

⁵ Члан 12 Статута.

⁶ Односи се на полицију или жандармерију која председава.

Разлог за приступање Жандармерије Удружењу европских и медитеранских полиција и жандармерија са војним статусом

Жандармерија као организациона јединица Дирекције полиције у саставу МУП-а Републике Србије, самостално или у сарадњи са другим организационим јединицама Дирекције полиције, извршава најсложеније задатке у оквиру уставних и законских надлежности МУП-а, као што су: борба против тероризма и контрола територије (посебно на подручју југа Србије, у Копненој зони безбедности), борба против организованог криминала, обезбеђење јавних скупова високог ризика, обезбеђење и вршење потрага на рекама (Ронилачки центар), пружање помоћи Сектору за ванредне ситуације у случају елементарних непогода, пружање помоћи Министарству правде на сузбијању побуна у казнено-поправним заводима и пружање помоћи осталим државним органима, органима локалне самоуправе, јавним предузећима и другим организацијама.

Жандармерија је полицијска јединица која у оквиру свог унутрашњег уређења и организацијско-формацијске структуре функционише на принципима руковођења, командовања и хијерархије који су карактеристични за војну организацију. Састављена је од одреда, чета и водова различитих специјалности.

Имајући у виду да и жандармерије других држава извршавају сличне задатке и организоване су на истим принципима, оправданост приступања се огледа у успостављању сарадње, размени искустава и преузимања добре праксе и норми поступања које су јединице-чланице FIЕP-а изградиле током дугогодишњег извршавања задатака у областима предвиђеним Статутом ове организације.

Професионални и стручни допринос који произлази из чланства Жандармерије у FIЕP-у

Размена искустава и добре праксе, обука и усавршавање у:

- борби против организованог криминала, тероризма, трговине дрогом и људима;
- одржавању јавног реда на манифестацијама високог ризика;
- припреми јединице као колектива за могуће учешће у међународним мировним мисијама;
- ронилачким активностима и пословима противдиверзионе заштите;
- спасилачким активностима и другим активностима пружања помоћи;

- специјалистичким вештинама (снајперистичка и алпинистичка обука), и
- примени нових информатичких технологија и питањима логистике.

Све наведене активности се остварују кроз:

- курсеве и семинаре,
- заједничку обуку и тренинге,
- размену инструкторских тимова,
- циљане посете и састанке у оквиру свих комисија, предвиђене Статутом Удружења.

Додатне могућности донаторске помоћи за:

- уређење полигона за обуке и тренинге,
- логистичке потребе,
- успостављање заједничких центара за усавршавање и едукацију полицијских службеника у одређеним областима.

Допринос учлањења Жандармерије у FIЕP Министарству унутрашњих послова Републике Србије

- Постојање јединице за извршавање најсложенијих задатака са неопходним искуством у примени међународних стандарда и норми полицијског поступања у оквиру МУП-а Републике Србије.
- Могућност ангажовања јединице у међународним мировним мисијама на основу међународних обавеза Републике Србије које произлазе из чланства у Уједињеним нацијама.⁷
- Допринос процесу европских интеграција, с обзиром на то да су све чланице Европске жандармерије (Карабињери Италије, Национална жандармерија Француске, Национална стража Шпаније, Национална стража Португалије, Жандармерија Холандије и Жандармерија Румуније) јединице које су истовремено и чланице FIЕP-а.

Европска жандармерија (European Gendarmerie Force) је формирана од стране Савета ЕУ, као мултинационална полицијска јединица за брза дејства са превасходним задатком ангажовања у мировним мисијама на захтев Уједињених нација, Европске уније и других међународних организација уз претходно одобрење Савета ЕУ. Отворена је за приступ јединицама осталих држава чланица ЕУ, а јединице жандармеријског типа држава кандидата за приступање ЕУ могу да добију статус посматрача.

⁷ Став 4, члана 19 Закона о полицији предвиђа могућност извршавања полицијских задатака на захтев међународне организације или на основу међународног уговора.

У блиској будућности, када Република Србија добије статус државе кандидата за приступање ЕУ, отвориће се могућност да Жандармерија добије статус посматрача у оквиру Европске жандармерије, што би значајно ојачало административне капацитете Министарства унутрашњих послова у преговорима о прикључењу Републике Србије ЕУ.

Закључак

Испреплетеност, повезаност и сарадња криминалних организација у глобалним размерама не познаје границе и прети да угрози стабилност, безбедност и развој држава и друштава, као и све вредности на којима почива људска цивилизација. Успешно супротстављање транснационалном организованом криминалу, тероризму, трговини дрогом и другим међународним криминалним активностима су данас изазови и императиви пред којима се налазе снаге за спровођења закона и полицијске снаге у свим државама света.

Међународна полицијска сарадња која се превасходно односи на размену искустава, знања, нових технологија, као и заједничко усавршавање, обучавање и примену ефикасних стандарда и процедура представља пут за ефикасно супротстављање организованом криминалу ради стварања сигурног, безбедног, економски просперитетног и напредног друштва. Искорак на том путу супротстављања безбедносним изазовима би свакако значило успостављање и унапређење полицијске сарадње, као и прикључење различитих организационих јединица МУП-а и Дирекције полиције сродним међународним професионалним полицијским удружењима и асоцијацијама.

Литература:

1. Василков, З., (2008), *Унапређење полицијске правосудне сарадње са Европском Унијом – основ за бржи прелазак на белу шенгенску листу*, Безбедност, год. 50, бр. 3, стр. 47-56.
2. *Статут Удружења европских и медитеранских полиција и жандармерија са војним статусом – FIEP*.
3. <http://www.fiep-asso.org/>
4. <http://www.eurogederfor.org/>
5. *Годишњи извештај Европске комисије о напретку Србије у 2008. години у процесу придруживања Републике Србије Европској унији*, (2008), Европска комисија, Брисел.
6. *Закон о полицији*, Сл. гласник РС, бр. 101/05.

The Importance of Gendarmerie Joining FIEP (for Developing and Promoting International Police Cooperation)

Abstract: *One of the Republic of Serbia's strategic goals that our government is bringing into effect is a quickened process of European integrations that in close future should bring to joining of the Republic of Serbia to the European Union. An integral part of the European integration process is also regional cooperation with West Balkan states and joining regional organizations.*

In the framework of its constitutional and legal competencies and executing tasks of ensuring safe and secure society for all citizens, Ministry of Interior has been the bearer of European integrations process in the last 8 years with the focus of its activity on consolidating the rule of law and strengthening of institutions, providing legal safety and security for the citizens and property and accepting and applying European standards and norms of police procedures.

International police cooperation that has been established with the EU states, European Union and neighbouring states and its development is a need, a necessity and an obligation for the Republic of Serbia police for the sake of efficient fight against terrorism, illegal trafficking in narcotics and human beings, and also against other criminal activities of international proportions.

Key words: *international police cooperation, gendarmerie, FIEP, regional cooperation and European integrations.*

Мр Радослав ПЛАЧКОВ,
Полицијска управа Шабац

Полиција и приватни сектор безбедности са посебним освртом на детективску делатност

УДК: 351.74 : 343.123.12

***Апстракт:** У раду је приказан правни оквир који одређује рад приватног сектора безбедности у Републици Србији. Имајући на уму актуелне правне прописе, обрађен је однос полиције и тог сектора, при чему су истакнуте обавезе и овлашћења полиције која се односе на евидентирање и контролу правних лица која пружају безбедносне услуге. Компартивним приступом указано је на законска решења те области у државама које су чланице Европске уније Република Словенија, и држава у окружењу Република Хрватска и Република Црна Гора. Изнети су разлози који указују на неопходност што хитније потпуне законске регулативе рада приватног сектора безбедности, са предлозима које би требало уважити при дефинисању правног оквира.*

***Кључне речи:** полиција, приватни сектор безбедности, детективи, физичко-техничко обезбеђење, закон о детективској делатности.*

Актуелно правно регулисање рада приватног сектора безбедности

Дефинисањем правног оквира рада сектора приватне безбедности даје се основ али и одређује граница његовог организовања и функционисања. С друге стране, неуређена и непотпуна законска регулатива која се односи на њихов рад отежава комуникацију и синхронизовање активности полиције и агенција које пружају безбедносне услуге усмерене ка заштити личне и имовинске сигурности грађана, обезбеђењу јавних скупова, обезбеђењу транспорта новчаних средстава и других драгоцености правних и физичких лица или проналажењу лица и предмета. Правни оквир би требало да буде дефинисан међународним и унутрашњим позитивним законским прописима и прилагођен савременим безбедносним потребама друштва, привредних субјеката и појединца. Безбедност друштва и појединаца, услед измењених друштвених, економских, политичких и војних околности које су се догодиле од краја двадесетог века, ставила је у први план опасности које долазе у виду терористичких организација и организованих криминал-

них група које, између осталог, не познају државне границе, не признају међународно и унутрашње право држава.

Активности правних лица у том сектору могу се посматрати са два аспекта. Прво, као привредни субјекти, они послују по тржишним принципима, њихове услуге су дизајниране тако да задовоље безбедносне потребе што ширег круга корисника. Према незваничним проценама, запошљавају више хиљада радника остварујући огроман приход. Због тога је битно правним актима детаљније регулисати ту материју, јер би се на тај начин створили услови за отварање нових радних места, а у буџет би ушло знатно више новчаних средстава на име пореза или доприноса. Друго, обављајући основну делатност, та правна лица послују и у оквиру јавног сектора, а део њиховог посла односи се на примену овлашћења у погледу ношења оружја, ограничења слободе кретања на одређеном простору, утврђивање идентитета. Тренутно, закони који се примењују не препознају специфичност делатности коју та правна лица обављају, тако да они имају исти правни положај као и други привредни субјекти. Услед непостојања законске регулативе, државни органи, привредни субјекти, али и грађани који се појављују као корисници безбедносних услуга, немају праве информације о надлежностима и овлашћењима правних лица која су ангажовали. Уопштеност прописа и изостанак адекватне контроле пословања правних лица које се баве том делатношћу дају велику дискрециону слободу, која није правно утемељена, у одабиру метода задовољења безбедносних потреба наручиоца услуга.

С обзиром да још увек нема јединственог става о томе шта се подразумева под термином „приватни сектор безбедности” и шта све он укључује, а шта не, ти послови се код нас најчешће односе на: заштиту одређених личности и њихове имовине, обезбеђење пословних објеката, јавних скупова, наплату потраживања која имају правна или физичка лица према другима, обезбеђење транспорта новчаних средстава и других драгоцености, али и ангажовање ради проналаaska украдених возила и других предмета, особа, праћење појединих особа ради прикупљања компромитујућег материјала и слично (Крстић, 2005:174; Стојановић, 2008:68). Као корисници тих услуга могу се појавити и органи локалне самоуправе ради обезбеђења јавног реда за време одржавања заседања скупштине или ради надгледања одређеног простора. Њихов рад се ослања на примену техничких средстава која се користе за надгледање одређених простора и аутоматску дојаву када непознато лице уђе уштићени простор. У употреби су и специјална возила којима се врши транспорт новца, злата или других драгоцености и обезбеђује непосредно присуство радника агенција на одређеним местима. Чињеница да при обављању једног броја послова, радници агенција носе и оружје, намеће обавезу полиције да изврши квалитетне теренске провере подобности за држање и ношење оружја, сходно одредбама *Закона о*

оружју и муницији¹.

Критеријуми по којима је могуће извршити поделу приватног сектора безбедности су различити, с обзиром на њихову бројност. Најприсутнија подела у иностраној стручној литератури је на приватне војне (private military) и приватне безбедносне (private security) компаније (Schreier F, et al., 2005:6). Када говоримо о приватном сектору безбедности у Републици Србији, узимајући у обзир друштвене чиниоце и карактеристике правних субјеката који пружају безбедносне услуге, сматрамо да се послови приватног сектора безбедности могу поделити у две групе, и то на:

- послове физичко-техничког обезбеђења, у које убрајамо обезбеђење објеката, лица и транспорта новчаних средстава и других драгоцености, обезбеђење јавних скупова, планирање, пројектовање и уградњу система техничке заштите и
- детективске послове.

Регистрација предузећа која пружају безбедносне услуге обавља се у складу са *Законом о привредним друштвима* и *Закону о предузећима Републике Србије*, као за било које друго предузеће или привредно друштво. Правно лице се може регистровати за делатност тражења изгубљених лица и заштите, а та делатност обухвата послове као што су: тражење изгубљених лица, активности приватних истражитеља, активности присмотре и чувања и остале заштитне активности, транспорт драгоцености, телесна заштита, уличне патроле, чување и надгледање стамбених зграда, канцеларија, фабрика, градилишта, хотела, позоришта, дискотека, давање савета о заштити и безбедности у области индустрије, домаћинства и јавне безбедности. Правна лица се могу бавити постављањем електричних инсталација и опреме, а та делатност обухвата постављање инсталација у зградама или другим објектима за електричне водове и прибор, лифтове и покретне ступенице, противпожарне аларме, аларме и системе против провала, кућне антене и друге ваздушне проводнике и светлећа места (*Закон о класификацији делатности и регистру јединица разврставања*, Сл. лист СРЈ, бр. 31/96 и 34/96).

Све већи број правних лица из приватног сектора безбедности, при обављању делатности за које су регистровани, користи радио станице - фиксне и мобилне. *Закон о телекомуникацијама* регулише доделу и коришћење радио фреквенција појединим службама и делатностима на основу *Плана намене*. Тим *Планом*, који доноси Влада Републике Србије на предлог Републичке агенције за телекомуникацију, мора се обезбедити несметан рад

¹ Једно од малобројних истраживања у обрађиваној тематици реализовано је од стране Центра за контролу лаког и малокалибарског наоружања у југоисточној и источној Европи (*South Eastern and Eastern Europe Clearinghouse for the Control of Small Arms and Light Weapons*, SEESAC) у току 2005. године. Према том истраживању, приватни безбедносни сектор у Србији запошљава од 20.000 до 60.000 радника, а у свом поседу има до 47.000 комада оружја.

радио служби и делатности које су од заједничког интереса (*Закон о телекомуникацијама*, Сл. гласник РС, бр. 44/2003 и 36/2006). О додели радио фреквенција Републичка агенција за телекомуникацију издаје дозволу.

Међу позитивним правним актима нема закона који би у потпуности регулисао рад приватног сектора безбедности. На актуелан начин рада и организовања приватног сектора безбедности у Републици Србији примењују се одредбе многих законских прописа, чијим тумачењем се може закључити да запослени у том сектору уживају права и заштиту као и остали грађани и немају она овлашћена коју су иманентна полицији, као специјализованом органу државне управе (Крстић, 2005:175). У том смислу, и на запослене у том сектору односе се одредбе *Кривичног законика* које одређују услове под којима изостаје одговорност за извршено кривично дело, а то су:

- нужна одбрана, члан 19 КЗ;
- крајња нужда, члан 20 КЗ;
- дело које је учињено под дејством неодољиве силе, члан 21 КЗ;
- дело које је учињено у неотклоњивој стварној заблуди, члан 28 КЗ;
- дело које је учињено у неотклоњивој правној заблуди, члан 29 КЗ (*Кривични законик Републике Србије*, Сл. гласник РС, бр. 85/2005).

У погледу овлашћења запослених у приватном сектору безбедности, истичемо да се и на њих односи одредба *Законика о кривичном поступку* која предвиђа могућност, као и за остале грађане, да могу лишити слободе лице затечено при извршењу кривичног дела за које се гони по службеној дужности. Лице лишено слободе се мора одмах предати истражном судији или органу унутрашњих послова, а ако се то не може учинити, мора се одмах обавестити један од тих органа (*Законик о кривичном поступку*, Сл. лист РС, бр. 70/2001).

Сва одредбе *Законика о кривичном поступку* које се односе на сведочење, односе се и на запослена лица у приватном сектору безбедности. У *Законику* су наведени услови под којима се лице не може саслушати као сведок и под којим условима су лица ослобођена дужности сведочења (*Законик о кривичном поступку*, Сл. лист РС, бр. 70/2001). Подсећамо да је обавеза свих државних органа, органа територијалне аутономије или органа локалне самоуправе, јавних предузећа и установа, али и свих грађана, да пријаве кривична дела која се гоне по службеној дужности, о којима су обавештени или за њих сазнају на други начин. Обавеза је поменутих субјеката да предузму мере да би се сачували трагови кривичног дела, предмети на којима је или помоћу којих је то кривично дело учињено, као и други докази. *Кривични законик* прописује у којим случајевима непријављивање кривичног дела представља кривично дело (*Законик о кривичном поступку*, Сл. лист РС, бр. 70/2001).

Из наведеног се јасно види да законодавац није поверио посебна овлашћења правним лицима из сектора приватне безбедности, већ их је ставио у исти правни положај са другим грађанима.

Одређене специфичности појављују се у ситуацијама држања и ношења ватреног оружја које поседују органи, предузећа, установе и друга правна лица у обављању послова физичког обезбеђења и заштите објеката. *Закон о оружју и муницији* дозвољава да запослена лица у органима, предузећима и другим правним лицима која непосредно обављају послове физичког обезбеђења и заштите објеката, могу поверити оружје и муницију само лицима која су, у складу са њиховим актом, одређена да непосредно врше те послове, која испуњавају здравствене услове и која су обучена за руковање оружјем. Та лица могу оружје и муницију носити само за време обављања послова, и то у објекту, на подручју или правцу кретања транспорта који обезбеђују (*Закон о оружју и муницији*, Сл. гласник РС, бр. 39/93).

У истом законском пропису наведене су и врсте оружја које могу користити правна лица ради обављања своје делатности, односно обезбеђења и заштите објеката, а то су аутоматско и полуаутоматско оружје, осим аутоматских пиштоља. Када оружје не користе, правна лица су дужна да га чувају на безбедном месту, тако да до оружја не могу доћи неовлашћена лица.

За време одржавања јавних скупови на којима се окупља велики број грађана, као што су спортски сусрети и музичке манифестације, и када организатори за обезбеђење скупа ангажују запослене из приватног сектора безбедности, неопходно је истаћи да они немају овлашћења која се односе на преглед и претресање лица која присуствују јавном скупу, као ни овлашћења за примену средстава принуде у условима нарушавања јавног реда на скупу који обезбеђују (*Законик о кривичном поступку*, Сл. лист РС, бр. 70/2001 и *Закон о полицији*, Сл. гласник РС, бр. 101/2005).

Исто се односи и на њихово право да легитимишу грађане и ограниче им слободу кретања на јавним местима (*Закон о личној карти*, Сл. гласник РС, бр. 62/2006 и *Закон о полицији*, Сл. гласник РС, бр. 101/2005).

Предходно наведено може да доведе у питање законитост поступања запослених у приватном сектору безбедности када, нпр. легитимишу грађане при уласку у државне или приватне институције (болнице, поште, банке, апотеке), или када ограниче право кретања грађана на местима утовара – истовара новчаних средстава или других драгоцености, или одржавања јавних скупова.

Приликом одржавања седница органа локалне самоуправе, скупштина, може доћи до ситуација да, по правилу, представници опозиционих странака, активним или пасивним радњама, покушавају да блокирају рад скупштина. У тим условима, на позив председавајућег скупштине, полицијски службеници могу интервенисати али се, с обзиром на осетљивост

политичког тренутка, проналазе друга решења. Најчешће органи локалне самоуправе закључују уговоре са правним лицима који се баве пословима обезбеђења и, у договору са њима, обезбеђују несметано одвијање тока седница.

У условима када су савремена техничка средства све више у употреби у свакодневном животу грађана, њихове могућности примењују и правна лица која се баве обезбеђењем личности, објеката и транспорта. Та средства се користе као детектори за откривање предмета од метала, алармни уређаји за дојаву о уласку уштићени простор, за позиционирање возила којима се превози новац и друге драгоцености. Неке агенције се баве и полиграфским испитивањем грађана а резултате достављају заинтересованим привредним субјектима или физичким лицима. Циљ полиграфских испитивања може да буде различит, а најчешће се ради о провери података из биографија, утврђивању криминалне прошлости кандидата, одавању пословних тајни или прељубе супружника. Савремена опрема за прислушкивање, као што су микрокамере и „бубице“, све је присутнија у раду запослених у приватном сектору безбедности, што може довести до извршења кривичних дела злоупотребе службеног положаја, уцене и изнуде. Техничка опрема коју користе правна лица у приватном сектору безбедности не може се користити за прикупљање доказа у кривичном поступку, сходно одредбама *Законика о кривичном поступку*. *Законик* прописује да истражни судија, на писмени и образложени предлог јавног тужиоца, може наредити надзор и снимање телефонских и других разговора или комуникација другим техничким средствима, и оптичка снимања лица за које постоје основи сумње да су извршила кривична дела која су наведена у *Законику*. Ту наредбу истражног судије извршавају органи унутрашњих послова².

Велики број возила која користе радници сектора приватне безбедности, и њихово све масовније присуство у саобраћају, намеће потребу да се истакне чињеница да су они у обавези да поштују све одредбе *Закона о безбедности саобраћаја*. На њих се не могу применити одредбе члана тог *Закона* који се односи на возила са правом првенства пролаза ни у ситуацијама када обезбеђују превоз новчаних средстава и других драгоцености, или када обезбеђују лица.³ Већина запослених у том сектору има легитимације

² Члан, став 1 и 3 *Законика о кривичном поступку*, Сл. лист РС, бр. 70 од 28.12.2001. године. У истом члану су наведена и кривична дела на која се може применити та мера, а то су кривична дела против уставног уређења или безбедности, против човечности и међународног права, са елементима организованог криминала (фалсификовање и „прање“ новца, неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога, недозвољена трговина оружјем, муницијом или експлозивним материјама, трговина људима), давање и примање мита, изнуде и отмице.

³ Новим *Законом о безбедности саобраћаја*, Сл. гласник РС, бр. 41/2009, који је почео да се примењује од 10.12.2009. године, а пуним капацитетом од 01.01.2010. године, у члану 108 је наведено да је возило са првенством пролаза возило полиције, безбедносно-информативне агенције, Војске Србије, војно-безбедносне агенције, хитне медицинске помоћи, односно ватрогасне службе, када дају посебне звучне и светлосне знаке. У возила са првенством пролаза убрајају се и возила министарства надлежног за извршење заводских санкција када превозе лица лишена слободе, када дају

са сликом које немају једнообразан изглед, а неретко подсећају на службене легитимација овлашћених службених лица Министарства унутрашњих послова, што може изазвати забуну код једног броја грађана. То може бити један од разлога за што хитнију израду јединственог обрасца легитимације запослених у том сектору и вођењу евиденције о издавању легитимације.

Сматрамо да су наведене чињенице довољни аргументи у прилог ставу да је потребно једним законским прописом регулисати рад сектора приватне безбедности. Законским прописом би требало:

- уредити надлежност поступања, односно прецизно дефинисати којим пословима се могу бавити правна лица у тој делатности;
- увести лиценце за рад и предвидети формирање органа (коморе, комисије) који би издавао лиценце и старао се о поштовању професионалних стандарда рада;
- прописати услове које лице мора да испуни да би се бавило том делатношћу;
- прецизирати обавезе државних органа и органа локалне самоуправе који воде званичне евиденције података према детективским агенцијама;
- предвидети могућност обављања детективских послова агенција које су регистроване у замљама Европске уније;
- навести овлашћења и обавезе власника и запослених у сектору приватне безбедности;
- регулисати евиденције које би требало да воде правна лица и утврдити јединствен образац легитимације запослених, и
- прецизно дефинисати остала питања која се односе на рад приватног сектора безбедности.

Овлашћења полиције према приватном сектору безбедности

При сагледавању односа полиције и приватног сектора безбедности требало би имати у виду законске одредбе које дефинишу тај однос. У том делу мислимо пре свега на одредбе *Закона о полицији*, који одређује да:

- правна лица чија је делатност пружање безбедносних услуга немају јавна овлашћења, па стога не могу полицији поднети захтев за асистенцију (*Закон о полицији*, Сл. гласник РС, бр. 101/2005);

посебне звучне и светлосне знаке. Возила са првенством пролаза имају првенство пролаза у односу на сва друга возила, осим у односу на возила под пратњом и возила која се крећу раскрсницом на којој је саобраћај регулисан светлосним саобраћајним знацима или знацима полицијског службеника, којима је забрањен пролаз, и на њих се не примењују одредбе овог *Закона* о ограничењу брзине, о забрани претицања и обилажења колоне возила, о пропуштању пешака и о забрани пресецања колоне пешака, под условом да не угрожавају безбедност других учесника у саобраћају. У истом члану се истиче, да би омогућили пролаз тим возилима, пешаци су дужни да се склоне са коловоза, а остала возила да их пропусте и да се, по потреби, зауставе док та возила прођу.

- како се део њиховог пословања односи на заштиту личности, објеката и обезбеђење транспорта новчаних средстава и других драгоцености, они имају исти правни положај као и други грађани или привредни субјекти, односно и на њих се односе сви позитивно правни прописи који регулишу конкретну област;
- полиција доставља личне податке другим органима ако су ти органи овлашћени да траже и примају те податке, под условом да су органу који тражи те податке они неопходни за извршавање послова из његове надлежности, (*Закон о полицији*, Сл. гласник РС, бр. 101/2005), и
- надзор у примењивању *Закона о оружју и муницији* спроводи Министарство унутрашњих послова. У том смислу, органи унутрашњих послова обављају и надзор над организацијама које издају дозволу лицу да је обучено за безбедно руковање оружјем. Обука се састоји из теоријског дела, практичног дела и провере знања кандидата. Провера знања обухвата теме које се односе на: правни аспект држања, ношења и употребе оружја, безбедног руковања оружјем, основе балистике и техника гађања и практично гађање ватреним оружјем (*Закон о оружју и муницији*, Сл. гласник РС, број 39/93).

Министарство унутрашњих послова има могућност да део услуга које пружа физичким и правним лицима наплаћује (*Уредба о висини накнада за услуге које пружа Министарство унутрашњих послова*, Сл. гласник РС, бр. 3/2009).

Уредбом је утврђена висина накнада и начин њихове уплате за услуге које, у складу са законом и другим актима Министарства унутрашњих послова, Министарство пружа у стицању сопствених прихода. Приходи се уплаћују и евидентирају на посебним подрачунима Министарства унутрашњих послова у оквиру консолидованог рачуна трезора Републике Србије и користе за намене из буџета у току године. Сопствене приходе, између осталог, Министарство може остварити као:

- накнаду за службену пратњу и транспорт опасних материја, оружја, новца, хартија од вредности, племенитих метала, и других драгоцености, уметничких и других предмета и добара од значаја за Републику Србију, за потребе Народне банке Србије, пословних банака, установа, организација и других правних лица;
- накнаду за обезбеђивање спортских сусрета и других јавних манифестација;
- накнаду за ангажовање службених животиња, ватрогасних возила, бродова, справа, уређаја и друге опреме, и
- накнаду за превоз лица и ствари и друге услуге хеликоптерима са посадом.

Нејасне су последице око неплаћања поменутих фактура за пружене услуге, када се узме у обзир законска обавеза Министарства унутрашњих послова да обезбеди јавни ред и мир на јавним местима и предузме мере у циљу заштите личне и имовинске сигурности грађана. Да ли то претпоставља да се јавни скупови чији организатори нису уплатили одређени новчани износ неће обезбеђивати? Или ће се по нејасним критеријумима фаворизовати поједини организатори којима ће полиција пружити своје услуге? На такав начин полиција може себе да стави у повлашћени положај у односу на друга правна лица из приватног сектора безбедности када је у питању преузимање профитабилних послова обезбеђења.

Од великог значаја у сагледавању односа полиције и приватног сектора безбедности је постојање страха од криминалитета код грађана. Важно је истаћи да је редуковање страха од криминала битан сегмент рада полиције који је усмерен ка општем повећању безбедности у заједници, ширењу осећаја сигурности и слободе кретања (Никач, 2009:25-32). У условима када изостану очекивања грађана у успешност мера које предузима полиција усмерених на редуковање појавних облика криминалитета који изазивају нарочиту узнемиреност грађана, расте потреба за ангажовањем приватних служби безбедности (Симоновић, 2006:79). За сада не постоји обавеза полиције да води евиденцију и прати рад правних лица која су регистрована за пружање безбедносних услуга. Ту мислимо, пре свега, на обавезе које имају полицијски службеници који раде на сектору и који су, између осталог, одговорни за примену *Упутства о начину организовања и вршења унутрашњих послова на безбедносном сектору* (СТ 01 стр. пов. бр.1308/97, од 8. 4. 1997). *Упутство* предвиђа вођење досијеа сектора, наводећи прилоге које би досијеи требало да садрже, али без прилога који би се односио на правна лица из приватног сектора безбедности. Разлог томе је можда и у чињеници да у време доношења *Упутства* тај сектор није био толико присутан код нас, тако да је изостала конкретнија обавеза полицијских службеника која би се односила на евидентирање и контролу правних лица у том сектору. Предмети веће вредности чији транспорт обезбеђују запослени у приватном сектору безбедности често су на мети извршилаца кривичних дела, па се они могу појавити као значајан извор релевантних информација о току кривичног догађаја, његовом трајању и учесницима (Кривокапић, et al., 2005:247-253). Дешава се у пракси да се од стране запослених фингирају и лажно пријављују кривична дела, што намеће обавезу полицији да онемогући међусобну комуникацију и њихово договарање о садржини исказа који ће дати.

Инострана искуства правног уређења детективске делатности

Настанак и развој првих детективских агенција почео је средином деветнаестог века на територији Сједињених Америчких Држава.⁴ Узимајући у обзир географске, историјске и друштвене специфичности које могу бити од утицаја на дефинисање правног оквира рада приватног сектора безбедности у Републици Србији, указаћемо на правна решења у Републици Словенији, Републици Хрватској и Републици Црној Гори.

Као чланица Европске уније, чији је правни систем усклађен са највишим европским стандардима и захтевима који се односе на заштиту људских права и слободу приватног предузетништва, **Република Словенија** је почетком 2003. године донела *Закон о детективској делатности (Закон о детективски дејавности, Урадни лист РС, бр. 7/2003 од 23.1.2003)*. Указаћемо на она законска решења која би могла послужити као основа или пример дефинисања правног оквира у Републици Србији.

- Према законским одредбама, *детективска делатност је одређена* као скупљање и достављање података, прикупљених у складу са законом, који се односе на нестала и скривена лица, података о дужницима, о ауторима анонимних писама која могу проузроковати материјалну или нематеријалну штету, о украденим и изгубљеним предметима, доказном материјалу потребном за заштиту и доказивање права странке пред правосудним и другим органима, односно организацијама које у поступцима одлучују о тим правима, података о успешности и пословању правних лица, о кривичним делима која се гоне по приватној тужби и њиховим извршиоцима, о дисциплинским преступима и дисциплинским преступницима, о кандидатима за посао, у оквиру посебне писмене сагласности кандидата, и о пружању саветодавних мишљења за физичка и правна лица у области превенције кривичних дела и других штетних радњи.

Детектив може прикупљати информације на основу писаног уговора о обављању детективских послова за странку и њеног писменог овлашћења из кога се види област и намена прикупљања информација и границе овлашћења. Приликом прикупљања информација, детектив је дужан да предходно упозори лице да податке даје добровољно.

- Законом је предвиђен рад *Детективске коморе*, а чланство у Детективској комори је обавезно. *Комора издаје лиценце* за обављање детектив-

⁴ „Ми никада не спавамо“, био је мото прве детективске агенције коју је основао бивши полицајац из Чикага, Allen J. Pinkerton, 1850. године. Његова агенција се прославила штитећи железницу, а с обзиром на то да су успели осујетити покушај атентата на Abraham Lincoln, тадашњег председника државе, врло брзо су добили и веће послове, од којих је један био и контрашпијунажа у Грађанском рату. Агенција је била толико ефикасна да, када је Влада САД формирала FBI (Federal Bureau of Investigation), користили су Pinkertonov модел организације и начина рада.

ских послова, израђује кодекс пословне етике, контролише рад чланова и израђује образац детективске легитимације.

- *Лиценцу за обављање детективских послова Детективска комора издаје на лични захтев ако је лице држављанин Републике Словеније, има завршену вишу или високу школу и положен детективски испит, није правоснажно осуђиван за кривична дела која се гоне по службеној дужности, у последње две године није обављао послове овлашћеног службеног лица у Министарству унутрашњих послова или обавештајно-безбедносним службама, ако активно познаје словеначки језик и ако је способан за обављање детективских послова.*
- *Обавеза је државних органа и органа локалне самоуправе који воде званичне евиденције података да, на захтев детектива, у складу са Законом, дају податке о регистрованим возилима, о пребивалишту и боравишту грађана, да пруже податке о запослењу и податке о регистрованим пловилима и ваздухопловима. Детектив може прикупљати информације од лица на коју се информација односи, од других лица која могу пружити податке и из средстава јавног информисања.*

Детектив не може обављати оне послове за које су овлашћени полицијски и правосудни органи, ни употребљавати оне методе и средства које употребљавају државни органи. Забрањено је обављање детективских послова за домаће и иностране државне органе и за политичке странке. Информације до којих детектив дође сматрају се пословном тајном и не смеју се давати трећим лицима. Уколико у раду детектив дође до података о извршиоцу кривичног дела које се гони по службеној дужности, дужан је да те податке одмах проследи надлежном органу. Након испуњења уговора, детектив је у обавези да све податке до којих је дошао уступи странци. Детектив поседује легитимацију са сликом коју издаје Детективска комора, а дужан ју је показати на захтев овлашћених лица Министарства унутрашњих послова.

- *Правно регулисање обављања детективских послова детектива из земаља чланица Европске уније на територији Републике Словеније детаљно је регулисано одредбама тог Закона. Детектив из државе која је чланица Европске уније може, према начелу узајамности, у Републици Словенији обављати детективске послове под називом „детектив“ са свим правима и обавезама обављања детективске делатности, ако испуњава услове за обављање те делатности (осим држављанства Републике Словеније) и ако положи испит о познавању правног уређења Републике Словеније. Детектив из неке од чланица Европске уније који обавља детективске послове на територији Републике Словеније мора бити учлањен у Детективску комору. Детектив из државе која је чланица Европске уније може на територији Републике Словеније обављати детективске послове под званичним називом своје матичне државе ако*

приложи доказ о томе да има дозволу за обављање детективских послова у својој матичној држави. Такође, лице би требало да приложи уверење о држављанству и потврду као доказ да је члан детективске канцеларије у матичној држави, или некој другој држави чланици Европске уније. О почетку обављања детективских послова на територији Републике Словеније Детективска комора Словеније обавештава надлежни орган матичне државе детектива. Детектив из државе чланице Европске уније који није уписан у евиденцију страних детектива, може у Републици Словенији пружати детективске услуге. Пре почетка пружања детективских услуга, детектив мора писмено обавестити Министарство унутрашњих послова и приложити потврду о регистрацији у надлежном органу матичне државе и овлашћење наручиоца детективских услуга. У обавештењу се мора навести који се посао жели обављати и границе овлашћења наручиоца услуга за детективске послове у Републици Словенији. На основу приложених докумената, Министарство за унутрашње послове издаје сагласност за обављање детективских послова. О издатој сагласности, Министарство за унутрашње послове писмено обавештава Детективску комору.

- Посебан одељак *Закона* је посвећен организацији и раду Детективске канцеларије. Делатност Детективске канцеларије је усмерена на извршавање детективских послова. Најмање један службеник Детективске канцеларије мора бити лице које је од Детективске коморе добило лиценцу за обављање детективских послова. Послове Детективске канцеларије не може водити лице које није детектив. За упис у судски регистар Детективске канцеларије неопходно је прибавити сагласност Детективске коморе, коју издаје највиши орган коморе.
- *Када су у питању евиденције*, Законом су прецизиране евиденције које води Детективска комора и оне које воде детективи. Детективска комора води евиденције које се односе на: детективе, држављане Републике Словеније, стране детективе који у Републици Словенији имају дозволу за обављање детективских послова под називом „детектив”, и стране детективе који у Републици Словенији имају дозволу за обављање детективских послова под називом своје матичне државе. Детектив је дужан да води евиденције о: уговорима о обављању детективских послова, прикупљеним информацијама и откритим кривичним делима. Детектив је дужан да покаже на увид евиденције Детективској комори и овлашћеним службеним лицима Министарства унутрашњих послова.

Република Хрватска је област рада приватног сектора безбедности уредила *Законом о приватним детективима* (Закон о приватним детективима, Народне новине РХ, бр. 24/09), а делатност приватних детектива у Републици Црној Гори је регулисана *Законом о детективској делатности* (Закон о детективској дјелатности, Сл. лист РЦГ, бр. 29/05). Наведени за-

конски прописи имају слична законска решења, а разлике између правних решења те две државе у односу на законска решења у Републици Словенији се односе на:

- *усклађеност са законодавством Европске уније.* У Републици Словенији и Републици Хрватској дата је могућност да приватни детективи који имају одобрење за обављање детективских послова издато од државе чланице Европске уније или државе потписнице *Уговора о европском државном простору*, могу обављати детективске послове и на територији Републике Словеније и Републике Хрватске, а такво решење није предвиђено законском регулативом у Републици Црној Гори;
- *дужност пријављивања кривичног дела које се гони по службеној дужности.* Према одредбама црногорског *Закона о детективској дјелатности*, детектив није дужан да пријави кривично дело које се гони по службеној дужности, ако је приликом обављања уговорено посла сазнао да је извршилац кривичног дела његова странка. То се не односи на кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Црне Горе, против човечности и других добара заштићених међународним правом, кривична дела против полне слободе или кривична дела са елементима организованог криминала. Таква решења не познаје словеначки и хрватски *Закон о приватним детективима*, и
- *начин достављања извештаја странци и вођењу евиденција од стране приватних детектива.* У Републици Хрватској је изричито наведено да приватни детектив странци доставља писани извештај и да води евиденције о пуномоћи странака, о склопљеним уговорима и о радним наложима. Црногорски *Закон* не предвиђа достављање писаног извештаја странци, а од евиденција прописује да приватни детектив води само евиденцију о закључењу уговора.

Закључна разматрања

И поред тога што свака држава има обавезу да својим грађанима обезбеди одређени степен заштите, појављује се један број грађана који из различитих разлога захтева да им неко обезбеди већи степен безбедности од оног који држава уобичајено пружа. Приватни безбедносни сектор не би требало схватити као конкуренцију званичним државним органима (суду, тужилаштву, полицији, инспекцијским органима), већ као савремену потребу друштва, привредних субјеката и грађана да колективна безбедност буде подигнута на виши ниво. Полазећи од разноврсности безбедносних ризика, чије је појавне облике некада тешко идентификовати и процесуирати, јасно је да апсолутна безбедност не постоји. У том смислу потребно је схватити жељу грађана и привредних субјеката да се део безбедносних услуга дизајнира у складу са њиховим потребама. У великом броју земаља уочљив

је све бржи развој индустрије у области приватне безбедности, као и тренд приватизације обезбеђења и заштите. Ефикасност тржишног привређивања која би допринела повећању страних инвестиција условљава адекватне промене у сектору обезбеђења и заштите имовине, лица и пословања (Милошевић, 2008:53-57). Приватни сектор безбедности, историјски посматрано, представља релативно нову појаву за коју се може рећи да је настала трансформисањем класичног модела заштитне функције државе. Та делатност спада у комерцијалне послове и уговором могу бити обухваћени само они послови који су законом дозвољени. Због тога је битно законом прецизно дефинисати њихову област рада, водећи рачуна о заштити људских права и слобода, заштити јавног интереса и несметаног рада државних органа.

Сматрамо да досадњи дерегулисани статус у тој области одговара власницима агенција које пружају такве услуге, с обзиром на огроман профит који остварују, али да је он и последица недостатка политичке воље и неразумевања значаја тог сектора. Захваљујући ресурсима које имају, ту пре свега мислимо на материјално-техничка средства и знање и вештине које један број запослених у том сектору несумљиво поседује, оне могу да буду од користи државним органима и њених грађанима у ванредним приликама. Део послова које овај сектор обавља растеређује органе унутрашњих послова, омогућавајући им да се посвете другим пословима. Поред многобројних предности не би требало заборавити на проблеме и ризике које собом носи приватизација сектора безбедности. Ту мислимо на место и улогу приватног сектора безбедности у систему националне безбедности, контролу рада предузећа која се баве овом делатношћу, власничку структура предузећа, пријем и обуку кадрова, евалуацију услуга које пружају и др. (McCarthy, 2006:1-8).

Данас у Републици Србији, према незваничним подацима, у својини предузећа која се баве приватном безбедношћу има око 47.000 комада личног наоружања. Незваничне процене о броју запослених који пружају услуге обезбеђења крећу се, према београдској Лиги експерата (Lex), између 30.000 и 40.000, док према истраживању Београдске школе за студије безбедности запослених у том сектору има око 50.000. Од 1993. године та област делатности није регулисана ниједним специфичним законом, а остали закони који се примењују не препознају специфичности приватних фирми за обезбеђење и третирају их као и друге привредне субјекте.⁵ Наведени подаци нам могу указати на експанзију приватног предузетништва у области безбедности што захтева доношење правних прописа који би на савремен начин уредили ту област.

Неопходност законског регулисања приватног сектора безбедности на-

⁵ Закон о систему друштвене самозащите који је уређивао и област обезбеђења објеката и друге имовине од стране организација удруженог рада и других самоуправних органа, донет 1986. године, престао је да важи ступањем на снагу Закона о престанку важења одређених закона и других прописа, Сл. гласник РС, бр. 18/93.

лази се и у чињеници да је Република Србија једна од ретких земаља у региону која није правно уредила ту област. Током 2003. године у парламентарну процедуру је ушао законски предлог правног уређења третиране области који је сачинило Министарство унутрашњих послова Републике Србије, али је он убрзо повучен. Поред тог предлога, када је у питању покушај правног дефинисања сектора приватне безбедности у Републици Србији, тренутно су актуелни још и *Модел закона о приватној делатности обезбеђења*, који је поднео Центар за цивилно-војне односе 2006. године, *Нацрт закона о приватном обезбеђењу лица и имовине*, који је поднео Одбор Удружења предузећа за физичко-техничко обезбеђење при Привредној комори Србије 2006. године и *Нацрт закона о приватној делатности обезбеђења лица и имовине и детективској делатности* Лиге експерата из Београда из 2006. године. Једно од првих емпиријских истраживања приватног сектора безбедности у Србији, које је обављено и објављено уз финансијску помоћ Мисије ОЕБС у Србији, извршили су истраживачи Београдске школе за студије безбедности (Унијат, et al., 2008). Истраживање је реализовано управо из разлога на које смо и ми покушали да укажемо – недостатка законске регулативе и непостојања прецизних података о броју предузећа и запослених у сектору приватне безбедности.

Сматрамо да су наведене чињенице довољни аргументи који говоре у прилог ставу да је потребно једним законским прописом регулисати рад сектора приватне безбедности. Законским прописом би требало:

- уредити надлежност поступања, односно прецизно дефинисати којим пословима се могу бавити правна лица у тој делатности;
- увести лиценце за рад и предвидети формирање органа (коморе, комисије) који би издавао лиценце и старао се о поштовању професионалних стандарда рада;
- прописати услове које лице мора да испуни да би се бавило том делатношћу;
- прецизирати обавезе државних органа и органа локалне самоуправе који воде званичне евиденције података према детективским агенцијама;
- предвидети могућност обављања детективских послова агенција које су регистроване у земљама Европске уније;
- навести овлашћења и обавезе власника и запослених у сектору приватне безбедности;
- регулисати евиденције које би требало да воде правна лица и утврдити јединствен образац легитимације запослених, и
- прецизно дефинисати остала питања која се односе на рад приватног сектора безбедности.

Треба истаћи да, и поред тога што још увек не постоји јединствено и потпуно дефинисање рада приватног сектора безбедности, постојећи законски прописи који се примењују на ову област се не поштују а изостаје и адекватна контрола надлежних државних органа у њиховом спровођењу⁶. Због тога је значајно да се након доношења закона државни органи надлежни за његово спровођење старају да он буде у потпуности спроведен и поштован. Поред усаглашености са домаћим правним актима, нови закон би требало да буде усаглашен и са међународним законодавством и стандардима у тој области, нарочито због опредељености наше државе ка чланству у Европској унији. Међутим, морамо имати у виду специфичности које носи обављање тих послова у Републици Србији, и које се по много чему разликује од рада у развијенијим земљама који имају дугу традицију рада приватног сектора безбедности.

Литература:

1. Кривокапић, В. и сарадници, (2005), *Криминалистика тактика*, Виша школа унутрашњих послова, Београд.
2. Крстић, О., (2005), *Криминалистичка превенција и прогностика*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука.
3. Милошевић, М., (2008), *Детективска делатност и привредно пословање*, Правни информатор, год. 11, бр. 6, стр. 53-57.
4. McCarthy, J., (2006), "Expanding private military sector faces structural change and scrutiny", *Jane's Intelligence Review* vol. 1- 8(02).
5. Никач, Ж., (2009), *Нови концепт рада полиције у заједници и пракса МУП РС*, Правни информатор, год. 12, бр. 9, стр. 25-32
6. Симоновић, Б., (2006), *Рад полиције у заједници (community policing)*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука.
7. Стојановић, С., (2008), *Обезбеђење преноса банчиних вредности*, Безбедност, год. 49, бр. 3, стр. 67-81.
8. Schreier, F. et al., (2005), "Privatising Security: Law, Practice And Governance Of Private Military And Security Companies", *Occasional Paper – № 6*, Geneva Centre For The Democratic Control Of Armed Forces, Geneva, March.
9. Унијат, Ј. et al., (2008), *Приватне безбедносне компаније у Србији: пријатељи или претња?*, Центар за цивилне војне односе, Београд.

⁶ Мислимо на Закон о привредним друштвима, Закон о предузећима, Закон о телекомуникацијама, Закон о оружју и муницији и др.

The relationship between the police and the private security sector

Abstract – *The legal frame which determines the work of the private security sector in The Republic of Serbia is shown in this paper. Bearing in mind relevant legal regulations, the relationship between the police and the private security sector has been dealt with, and in doing so, emphasizing police duties and powers with respect to control and keeping records of the legal entities providing security services. Using a comparative approach, legal solutions providing for this sphere have been pointed out, placing a special emphasis on detective activities in the EU Member States, The Republic of Slovenia, and also our neighbouring countries The Republic of Croatia and The Republic of Montenegro. The paper presents reasons for a most urgent and complete legal regulations of the work of the private security sector and offers suggestions which should be taken into account upon defining the legal framework.*

Key Words – *the police, the private security sector, detectives, physical and technical security, the Law on Detective Actions.*

Мр Дејан БОШКОВИЋ,
Министарство унутрашњих послова Републике Србије

Спречавање насиља у породици

УДК: 343.85 : 343.54/55

Апстракт: Насиље у породици је веома актуелна негативна и криминална појава која се испољава кроз више разних облика и због своје специфичности захтева посебан прилаз у примени превентивних и репресивних мера. У раду се излажу садржаји који указују на значај превенције и на активности надлежних државних и других органа у спречавању насиља у породици.

Кључне речи: породица, насиље, спречавање, мере превенције.

Увод

Породица представља основ сваког друштва јер омогућава правилан развој појединца, а самим тим утиче и на развој друштва у сваком друштвено-политичком систему. По правилу, највећи део свог живота, од рођења до смрти, човек проведе у оквиру породице. Нажалост, разумевање и узајамно поштовање нису присутни у свакој породици, па неретко долази до поремећених односа унутар ње. До неразумевања, неслагања и нетрпељивости међу члановима породице, потом и до нарушавања стабилности породице, а у многим случајевима и до насиља у породици, долази под утицајем многих фактора који делују унутар и ван породице. С обзиром на учесталост насиља у породици, настале последице и степен угрожености жртава, посебну пажњу заслужује насиље над женама и децом.¹

У пракси се као насилник у породици најчешће појављује супруг, потом жена, а присутни су и случајеви да и деца према родитељима испољавају поједине видове насиља, најчешће физичко насиље, којем су склонија лица мушког пола.²

¹ Анализом кривичних пријава полиције поднетих у Србији у 2007. години за кривично дело насиља у породици, утврђено је да су у 2093 случајева жртве биле жене, док се у 502 случаја као жртве појављују мушкарци. Као жртве насиља у породици појављују се и деца насилника старости до 14 година, и то у 138 случајева (76 деце мушког и 62 деце женског пола). Од породичног насиља нису поштеђени ни малолетници старости од 14 до 18 година (у 75 случајева жртве су били малолетници, сродници насилника – 27 малолетника мушког и 48 малолетника женског пола).

² Ову констатацију илуструје и податак да је у току 2007. године полиција у Србији поднела кривичне пријаве за кривично дело насиља у породици против 2255 лица мушког и 126 лица женског пола.

Породица ужива уставно-правну, кривично-правну, прекршајно-правну, управно правну и грађанско-правну заштиту од насиља. Одређене инкриминације кривичног и прекршајног права обухватају насиље у породици, с тим што је тек *Законом о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије*³, донетим 2002. године (чл. 118а), а касније и *Кривичним закоником* из 2005.⁴ уведено ново кривично дело под називом насиље у породици (чл. 194). До момента увођења поменуте инкриминације случајеви насиља у породици подвођени су под одговарајућа кривична дела из главе кривичних дела против брака и породице, против достојанства личности и морала, против живота и тела, и против слободе и права човека и грађанина.

Породични закон⁵ у основним одредбама наглашава да се њиме, поред осталог, уређује проблематика заштите од насиља у породици и забрањује злоупотреба родитељских права и насилничко понашање у породици. Уз то, законом је предвиђено да свако има право на заштиту од насиља у породици, а потом је и истакнута обавеза државе да предузима све потребне мере за заштиту детета од занемаривања, од физичког, сексуалног и емоционалног злостављања, те од сваке врсте експлоатације.⁶

Предмет овог рада је превентивно деловање надлежних субјеката, посебно полиције, поводом и у вези са насиљем у породици. То стога што, према природи посла, полиција не би смела да остане индолентна на такве појаве и да проблеме пребацује на терен школских, социјалних и медицинских установа, већ би, са своје стране, морала изнаћи најефикасније методе и средства супростављања насиљу у породици (Крстић, 2006:10). Према томе, садржај рада се односи на спречавање насиља у породици, при чему треба указати на чињеницу да превенција још увек није нашла одговарајуће место у супростављању овом виду криминалне делатности.

Циљ рада се испољава у сагледавању и анализи ефикасности метода деловања појединих државних и других субјеката у спречавању насиља у породици.

Породица је животна заједница лица везаних браком или ванбрачном заједницом и сродством, или само сродством (крвним или грађанским), која имају међусобна права и обавезе (Јањић et al., 1996:41).

Сам акт насиља подразумева употребу силе или озбиљне претње према неком другом лицу из разлога и мотива познатих лицу које такав акт предузима.

Породично насиље постаје модел понашања који се преноси с генерације на генерацију и оно представља манифестацију моћи и контроле над

³ Службени гласник РС, бр. 10/2002.

⁴ Службени гласник РС, бр. 85/2005.

⁵ Службени гласник РС, бр. 18/2005.

⁶ Шта постојећем моделу правне заштите жртава од насиља у породици недостаје, а што се одражава и на неефикасност правног система, видети: Спасић, Д. (2009), Модели заштите од породичног насиља у Републици Србији, Безбедност, бр. 1-2/09, стр. 213.

жртвом, резултирајући тако нарушавањем односа и угрожавањем домена сигурности (Николић-Ристановић, 2000:9).

Насиље у породици је специфичан вид насиља који се остварује противправном употребом физичке силе или психичким злостављањем које је усмерено ка брачним и ванбрачним супружницима, деци, родитељима и осталим члановима породице. Превенција насиља у породици подразумева предузимање одговарајућих радњи и мера од стране надлежних субјеката, како државних органа, тако и других органа и невладиних организација у циљу елиминисања свих услова и околности који доприносе и погодују вршењу свих облика овог насиља.

Значај промене односа према насиљу у породици за успешну превенцију

Последњих година дошло је до промене односа заједнице према насиљу у породици. Оно је све мање приватна ствар породице, а све више појава за коју је друштво веома заинтересовано и све конкретније показује одређење за примену свеобухватних мера за заштиту породице од насиља. У том циљу донети су и одговарајући прописи, а полиција и други субјекти су почели да се према насиљу у породици понашају као према свакој другој криминалној појави. Све је мање бојазни у предузимању конкретних мера спречавања и сузбијања насиља у породици и уздржаности због става да оне представљају мешање у унутрашње ствари једне породице. Нема сумње, насиље у породици је друштвени проблем.

Све до скоро је не само било присутно схватање, него се и у пракси поступало са циљем да породица у којој је присутно насиље и даље остане заједно и да се на тај начин реши настали проблем, без обзира о ком облику насиља се радило. Таква размишљања и поступања препознају се у активностима центара за социјални рад, полиције, тужилаштва и судова. Нажалост, ово је за последицу имало даље вршење насиља у бројним породицама, и то у још већем обиму и са још већим интензитетом. Наравно и ове, као и многе друге околности, указују на потребу ефикасније заштите жртва (нејчешће жена и деце) и спречавање насилника да са насиљем настави користећи околности које су му погодиле у претходном периоду.

У домену спречавања насиља у породици значајно је доношење таквих прописа чијом применом се омогућава удаљавање насилника од жртве и забрана приближавања или одржавања контакта са њом, као и веће ангажовање невладиних организација које се баве заштитом жена и деце од насиља у породици, и отварање сигурних женских кућа у којима жена као жртва породичног насиља може да буде одвојена и заштићена од насилника. Према томе, позитивне промене у односу на превазиђено конзервативно схватање насиља у породици директно утичу на стварање таквих услова

којима се омогућава ефикаснија превентивна делатност надлежних субјеката на плану спречавања овог насиља.

Страх жртве од настављања па и ескалације физичког насиља,⁷ уколико напусти насилника, посебно је присутан код оних жена које су већ дужи временски период жртве физичког, па и психичког и сексуалног насиља. Што дуже трпе насиље, ове се особе теже одлучују да напусте насилника. У многим породицама жене економски зависе од супруга, немају сопствени извор прихода, нити имају могућности да саме дођу до потребних средстава за нормалан живот. У таквој ситуацији жене су принуђене да остану у породици заједно са насилником, јер немају где да оду, нити имају начин да се саме изборе за материјалну самосталност. Такође, комплетна брига о деци се појављује као чест разлог да жртва остане и даље да живи са насилником. То се нарочито дешава када жртва процени да ће одлазак из породице или развод од насилника имати негативан утицај на даљи развој деце. Сви наведени разлози су долазили много више до изражаја у претходном периоду него данас, када се већ са новим прописаним мерама могу превазићи многе од наведених тешкоћа које жену, жртву насиља у породици, оптерећују. С друге стране, ово би требало и да помогне да жена која трпи насиље много лакше и без страха донесе одлуку да насилника напусти.

Приликом разматрања питања опредељења жене, жртве насиља, да и даље живи у породици са насилником, не треба запоставити ни патријархалну средину која је посебно карактеристична за неке крајеве наше земље и која се може појавити као значајан узрок таквог понашања жртве. Наиме, жртва углавном сматра да треба да покуша да сачува брак, па чак и по цену претрпљених увреда, удараца, повреда или других облика злостављања. Неретко, па чак и када су више пута биле жртве насиља од стране супруга, жене се и даље надају да ће се понашање насилника једног дана променити, посебно у оним случајевима када насилник обећава да ће се променити или моли жртву за опроштај (Сумоња, 2006:805).

Без обзира на све позитивне измене које су настале у друштву у новије време у односу према насиљу у породици, мора се констатовати да је код жена још увек присутан страх да позову полицију и пријаве случај насиља, или, пак, да оду код адвоката или да се обрате неком другом надлежном субјекту. Овакав страх је посебно изражен, и то са оправданим разлогом, код оних жена које су се већ претходно обраћала за помоћ, а таква помоћ је изостала. Како год, с правом се може констатовати да жртва насиља у знатном броју случајева не жели да пријави то насиље и прикрива да се над њом, или њој блиским лицем врши насиље у породици. У том погледу

⁷ Физичко насиље обухвата сваку физичку силу од стране насилника којом жртви може нанети неку телесну повреду, али и изазвати њену смрт. Физичко насиље у породици се најчешће испољава у виду шамарања, јачих удараца, чупања, шутирања, гађања и ударања појединим предметима, повређивања ножем и другим сечивом и тупим оруђем, као и наношењем повреда ватреним оруђем.

интересантно је указати и на податке истраживања које је спровело Виктимолошко друштво Србије. Поред осталог, констатовано је и то да је само 17% жена које су биле жртве насиља у породици случај пријавило полицији (Николић-Ристановић, 2002:46).

Насиље у породици не само да је једнако тешко као и свако друго насиље, већ је и неупоредиво теже, јер се дешава у оквиру породице као основне ћелије друштва и потиче управо од оних који би требало да пружају подршку и заштиту од свих негативних деловања (Марковић, 2003:60). У сваком случају, реално је очекивати да ће мере које је друштво предузело и које предузима на плану заштите породице од насиља допринети превазилажењу застарелог и патријархалног схватања, с једне, и већој одлучности и спремности жртве да насиље пријави надлежном органу, с друге стране. Ово, такође, ствара повољније услове за поступање на плану превентивног деловања.

Облици превентивног деловања државних органа

Државни органи који су надлежни за супростављање насиљу у породици, а пре свега органи откривања, гоњења и пресуђења, поред репресивне функције⁸, остварују и значајну превентивну функцију на плану отклањања и елиминације услова, односа и околности који погодују вршењу насиља у породици. Међутим, имајући у виду специфичности извршења кривичног дела насиља у породици, с једне, и активне и пасивне субјекте међу којима се дешава насиље, као и породицу као амбијент таквог дешавања, с друге стране, мора се констатовати да полиција, јавна тужилаштва и судови нису у истој ситуацији, нити имају исте могућности за превентивно деловање.

Полиција је у повољнијем положају да делује на превенцији насиља у породици. Ово је логично и због тога што је код ње далеко више изражена мобилност и оперативност. Ипак, мора се констатовати да ни полиција у овој области нема на располагању све могућности које јој стоје на располагању у односу на друге области криминалне делатности. Све је прихватљивије становиште да полиција, чија је основна делатност откривање кривичних дела, њихових учинилаца и обезбеђење доказа, треба све више да се укључује и у домену превенције насиља у породици, и то у оквирима које јој дозвољавају њена законска надлежност и овлашћења.

⁸ Полиција репресивну функцију остварује откривањем кривичних дела и њихових учинилаца, прикупљањем оперативних и доказних информација и подношењем кривичне пријаве против учиниоца надлежном јавном тужиоцу. Јавни тужилац репресивну функцију остварује у концепту судске истраге, тако што истражном судији подноси захтев за спровођење истраге против лица за које постоји основана сумња да је извршило кривично дело, док у концепту тужилачке истраге наређује и спроводи истрагу и, у оба концепта истраге, надлежном суду подноси оптужне акте против окривљеног. Суд репресивну делатност остварује кроз вођење главног претреса и доношење пресуда.

У оквиру полицијске превенције треба идентификовати факторе ризика од насиља над децом и женама и предузети мере да се ти ризици смање. При томе, разликују се непосредна и посредна полицијска превенција. Непосредна полицијска превенција представља скуп мера и радњи у односу на стадијум који претходи извршењу кривичног дела (*ante delictum*) и све стадијуме које следе. Непосредна полицијска превенција је и поступање према особи која је учинила кривично дело с циљем да то више не чини (поступање *post delicto*). У оквиру полицијске превенције користе се искључиво криминалистичка средства и методе, својствене само полицији (Modly, 2004:43).

Полиција, управо кроз разноврсне облике оперативног рада, као што су прикупљање обавештења, провера, осматрање, праћење, или преко сарадничке мреже, може доћи до информација и података који указују да су у појединим породицама поремећени односи између супружника или родитеља и деце, или да су присутни покушаји или неки блажи облици злостављања. Међутим, полиција нема овлашћења да се меша у такве породичне односе када нема сазнања да је извршено кривично дело из области насиља у породици или неки прекршај против јавног реда и мира.⁹ Уз сазнање о овим појавама, које још увек не представљају кривично дело или прекршај, полиција може да дође и до сазнања о присутним криминогеним факторима који узрочно делују на поремећене односе у некој породици. Полиција нема овлашћења да самоиницијативно делује и да се меша у такве породичне односе, а постоји потреба да се предузму одговарајуће превентивне мере како би се спречила ескалација поремећених односа. У таквој ситуацији полиција ће обавестити центар за социјални рад, одговарајуће невладине организације, саветовалишта и друга тела који могу да реагују и да утичу на елиминацији узрока и смиривање ситуације у породици, као на успостављање нормалних породичних односа. Таквим превентивним поступањем отклањају се несугласице и размирице између супружника и између родитеља и деце, као и између других чланова породице. Уједно се и елиминисе или ублажава дејство присутних узрока таквог понашања, чиме се могу много лакше решити проблеми насиља у породици него у ситуацији када је оно већ прерасло у поједине облике криминалног понашања.

Полиција, кроз одговарајуће организационе јединице, пажњу посвећује превентивном раду и у том смислу, поред наведеног, она превентивну делатност остварује и следећим радњама и мерама: упозоравањем, лобирањем, обавештавањем преко радија и других медија, обилажењем предшколских

⁹ Када је извршено кривично дело или прекршај, поред разговора са лицима којима су познате поједине чињенице у вези насиља у породици, а у циљу предузимања адекватних превентивних мера, припадник полиције ће обавити разговор и са жртвом, при чему мора водити рачуна о стању жртве и разговору прићи припремљен и концентрисан, са пуно уважавања, пажње и обзира према исказу жртве, јер је посебно значајно да стекне поверење жртве и да са њом успостави одговарајуће релације.

и школских установа, указивањем на присутност насиља у породици, као и на то да сваки грађанин може постати жртва сексуалног и других облика насиља, и да жртве нису криве што су постале жртве и да све то могу да пријаве надлежном органу полиције (Живановић, 2002:18).

У оквиру Министарства унутрашњих послова Републике Србије постоје организационе јединице које се баве спречавањем и сузбијањем појединих врста кривичних дела. У оквиру одређених организационих јединица, у зависности о ком нивоу организованости се ради, обављају се и послови спречавања и сузбијања кривичних дела против брака и породице, међу којима је и кривично дело насиље у породици. Све организационе јединице МУП-а Републике Србије у чију надлежност спада спречавање и сузбијање кривичних дела у вези са насиљем у породици требало би да буду отворене и да остварују сарадњу са другим државним органима, невладиним и другим организацијама и телима. Треба да покажу спремност за пријем свих информација које су у вези са насиљем у породици, као и да остварују поједине видове сарадње и са жртвама насиља, и то не само сексуалног, већ и са жртвама других видова насиља у породици.

Међутим, у практичном раду полиције још увек је присутна извесна разлика између поступања када је у питању сексуално насиље од других облика насиља у породици. Наиме, када се ради о неком кривичном делу против полне слободе, полиција редовно предузима одговарајуће криминалистичке радње и мере у циљу његовог расветљавања, док су када је у питању физички или психички облик насиља у породици, још увек присутна настојања полиције да се супружници измире, да се не подноси кривична пријава, већ да наставе даљи заједнички живот, што насилнику свакако много више одговара. У таквој ситуацији треба препустити жртви да сама одлучи како ће поступити, с тим да је дужност полиције да жртву упозна са њеним правима и да је, према потреби, упути у одговарајућу установу ради пружања потребне помоћи.

У домену превенције насиља над децом у породици полиција би требало да изради програме превенције насиља над децом и да стално усавршава стандардне оперативне процедуре деловања, уз оснивање у полицији посебних организационих јединица за супротстављање свим облицима насиља над децом (Modly, 2004:69).

Превентивна делатност полиције посебно долази до изражаја када су жене и деца жртве насиља у породици. У таквим случајевима полиција је упућена на сарадњу са другим субјектима који, такође у домену превенције, могу утицати на елиминацију појединих криминогених фактора и на спречавање понављања насиља. Такође, од значаја је да полиција води одговарајуће евиденције о свим битним чињеницама поводом насиља у породици, јер оне могу да буду од користи приликом примене превентивних мера.

Веома је битно да полиција прикупи информације које се односе на процену опасности ситуације, и то информације које се односе на претходно насиље, на жртвино опажање опасности (убеђена да би могла поново бити жртва насиља, живи у страху и сл.), на то да ли је жртва раније већ тражила помоћ, на обухваћеност деце насиљем, на понашање насилника (жаљење, кајање, пориче одговорност, изражава љубомору, прогања жртву и сл., као и његову социјалну прошлост – социопатолошке појаве, психијатриски лечен, прекршајно кажњаван, склоност насиљу, потиче из насилне породице и сл.), (Пантелић, 2006:799).

Јавна тужилаштва и судови могу да дају одговарајући допринос у спречавању насиља у породици, јер су у ситуацији да у раду по појединим кривичним предметима уочавају и анализирају појаве и услове који поспешују насиље у породици. О уоченим криминогеним факторима обавештавају друге надлежне субјекте, као што су центри за социјални рад, невладине организације и друга тела, па и полицију, с тим да, ако је у питању кривично дело, јавни тужилац може и сам предузети неке радње. Јавна тужилаштва и судови, такође, требало би да и даље наставе са трендом промене става према насиљу у породици и насилнику. Поред осталог, то подразумева и одустајање од инсистирања на помирењу насилника и жртве по сваку цену, како би на тај начин решили предмет. Таква њихова настојања, у најмању руку, могу да погодују понављању насиља према жртви од стране насилника у породици. У том контексту, јавна тужилаштва и судови могу предузимати конкретне мере из своје надлежности, као што су позивање на разговор и упозорење и примена мера заштите. Такође могу обавестити полицију да предузме мере превенције из своје надлежности, а могу и да писменим путем обавесте друге надлежне субјекте и организације о сваком конкретном случају, уколико су оценили да има места примени појединих превентивних мера за које су ови субјекти надлежни.

Такође, јавна тужилаштва и судови могу извештавати и надлежне скупштинске органе и њихова одговарајућа тела о стању у области насиља у породици на њиховом подручју. Могу указивати на присуство појединих криминогених фактора и њихову учесталост, предлагати измене и допуне постојећих и доношење нових законских и других прописа, остваривати одређени утицај на јавно мњење преко средстава јавног информисања и др.

Јавна тужилаштва и судови у предметима из области насиља у породици треба да испоље максималну ефикасност, тако да поступци против учинилаца ових кривичних дела буду ажурни и да се насилнику што ређе изриче новчана или условна казна затвора, јер изречена безусловна казна затвора такође остварује индивидуалну и општу превенцију.

У склопу превенције веома важну улогу треба да остварују мере заштите садржане у *Породичном закону*. Стога је потребно да јавни тужилац суду подноси тужбу за изрицање ових мера увек када су испуњени законски ус-

лови, а да у појединим случајевима предлаже и изрицање одговарајућих мера безбедности.

Осврт на превентивну делатност центара за социјални рад и појединих невладиних организација

У савременом концепту супростављања насиљу у породици не може се занемарити улога центара за социјални рад и појединих невладиних организација, и то нарочито на плану спречавања насиља у породици над женама и децом.

Центри за социјални рад на плану спречавања насиља над женама и децом у породици испољавају одговарајуће активности из своје надлежности. Међу њима су посебно значајне: прикупљање информација о насиљу у породици и историји злостављања, процењивање степена угрожености, као и предузимање свих мера из области социјалне и породично-правне заштите и обављање надзора над вршењем родитељског права. Центри за социјални рад, такође, информишу надлежне о законским прописима, упућују и посредују код других органа, организација и институција ради пружања помоћи и смештаја жртве. Поред наведених активности, центри за социјални рад су овлашћени да децу, жртве насиља, одузимају од родитеља и обезбеђују им адекватан смештај, као и да покрећу поступак за лишавање или ограничавање родитељског права. Центри за социјални рад, по службеној дужности, пријављују случајеве насиља у породици полицији или јавном тужиоцу и дају мишљење суду о целисходности мера заштите од насиља.

Са становишта спречавања насиља у породици према деци, посебно су значајне породично-правне мере које може предузети центар за социјални рад. Поред осталих, ове мере подразумевају и упознавање родитеља са недостацима у вршењу родитељског права, привремену старатељску заштиту детета, измештање детета из породице и др.

Орган старатељства делује у оквиру центара за социјални рад и остварује своја овлашћења која су предвиђена породичним и кривичним законодавством. С аспекта заштите породице од насиља, најзначајнија старатељска заштита се односи на мере социјалне интервенције у решавању проблема који настају услед поремећаја у функционисању породице, неправилног вршења родитељског права, неостваривања права деце и угрожености њиховог психофизичког и социјалног развоја. У том контексту треба указати и на одредбе *Породичног закона* према којима орган старатељства има значајну улогу у реализацији породично-правне заштите од насиља у породици. Са становишта заштите права детета и спречавања насиља у породици према деци, орган старатељства је овлашћен да примени две врсте мера надзора над вршењем родитељског права, и то: мере

превентивног и корективног надзора¹⁰.

Виктимолошко друштво Србије¹¹ је независно и непрофитно удружење грађана и његови основни циљеви састоје се у окупљању хуманистичко оријентисаних научних радника и стручњака који су заинтересовани да раде на развоју виктимологије и унапређењу заштите жртава кривичних дела, кршења људских права, рата и других облика страдања у друштву, без обзира на пол, верску и религијску припадност, политичко опредељење и друга обележја жртава. Виктимолошко друштво пружа подршку жртвама, бави се истраживањем и едукацијом и има посебне програме посвећени истини и помирењу.

Саветовалиште против насиља у породици у Београду¹² је невладинна и непрофитна организација која води прихватилиште за жене и децу који су били жртве породичног насиља.

Аутономни женски центар¹³ је невладина организација која ради на заступању и остваривању женских људских права на живот без насиља и јачању грађанског друштва, и кроз активности се жене подржавају да превазиђу ситуацију мушког насиља, верујући да је живот без насиља основно људско право.

Инцест траума центар¹⁴ је женска невладина, професионална и непрофитна организација чија делатност се односи на рад са сексуално злостављаном децом и одраслим особама које су преживеле сексуално насиље у детињству у својим породицама. Поред тога, ова невладина организација је укључена и у друге врсте насиља у породици, као што су физичко, психичко, емоционално и економско насиље, али и силовања ван породице, сексуално узнемиравање на послу и у школи, силовања у рату и ратне трауме.

Закључак

Насиље у породици се испољава у разним облицима, али је најприсутније физичко насиље над женама и децом. Постоје многобројни узроци који му доприносе, у оквиру и ван породице. Са становишта спречавања насиља у породици битно је истражити те узроке, како би се могло ефикасно деловати превентивним мерама на елиминасању криминогених фактора који доприносе вршењу насиља у породици. Успешном превентивном

¹⁰ Активност органа старатељства, Центра за социјални рад у Београду, у односу на примену претходно наведених мера, илустроваћемо подацима о броју тих мера у току 2006. године. Наиме, у тој години орган старатељства је изрекао 7 превентивних мера којима је обухваћено 13 деце, и 55 корективних мера којима је обухваћено 70 деце. Од 55 корективних мера, 39 су мере упозорења родитељима (односиле су се на 51 дете), а 6 мера се односило на упућивања у саветовалиште за родитеље (обухватиле су 19 деце). Истовремено, није забележен ни један случај мере полагања рачуна о управљању имовином детета.

¹¹ www.vds.org.rs

¹² www.savetovalisteprotivnasilja.org

¹³ www.womenngo.org.rs

¹⁴ www.incesttraumacentar.org.rs

деловању доприноси и промена схватања о друштвеном значају насиља у породици. У склопу превентивног деловања треба наставити са утицајем ка измени застарелог и патријархалног схватања да је насиље у породици интерна ствар породице, да жена треба да трпи насиље и да се друштвени субјекти не мешају у ситуацијама насиља у породици. Треба тежити транспарентности насиља у породици и његовом дефинисању као друштвеном проблему.

Полиција, јавно тужилаштво и судови, свако у оквиру своје надлежности и овлашћења, би требало да редовно и у потпуности предузимају адекватне превентивне мере на плану спречавања насиља у породици. Центри за социјални рад имају одговарајућу улогу у превенцији насиља у породици, нарочито ако се оно врши према деци, па на том плану њихова активност треба да дође још више до изражаја. Такође, одређену превентивну улогу могу да остваре и поједине невладине организације, које имају стручне кадрове који се баве проблематиком насиља у породици и које пружају одговарајућу заштиту женама и деци које су биле жртве насиља у породици.

Свакако, у склопу активности наведених субјеката у спречавању насиља у породици треба да дође и до појединих облика међусобне сарадње. У том контексту, центри за социјални рад орган би могли да преузму и врше улогу координатора на плану превентивног деловања у спречавању насиља у породици.

Литература:

1. Browne, K., Herbert, M., (1996), *Preventing Family Violence*, John Wiley, New York.
2. Јањић-Комар, М., Кораћ, Р., Поњевић, З., (1996), *Породично право*, Номос, Београд.
3. Крстић, О., (2005), *Криминалистичка превенција и прогностика*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука.
4. Крстић, О., (2006), *Превентивна улога полиције у случајевима сексуално злоупотребљене деце и омладине*, Наука-Безбедност-Полиција, год. 11, бр. 1, стр. 9-30.
5. Марковић, И., (2003), *Примена одредбе о насиљу у породици у Републици Српској*, Темида, Виктимолошко друштво Србије и „Прометеј“, бр. 2, Београд.
6. Modly, D., *Превенција насиља над децом*, (2004), Криминалистичке теме, Факултет криминалистичких наука, бр. 3-4, Сарајево.
7. Николић-Ристановић, В., (2000), *Од жртве до затворенице – насиље у породици и криминалитет жена*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд.

8. Николић-Ристановић, В., (2002), *Породично насиље у Србији*, Виктимолошко друштво Србије, Београд.
9. Николић-Ристановић, В., (2007), *Развој служби за помоћ и подршку жртвама криминалитета у Србији*, Темида, Виктимолошко друштво и „Прометеј“, бр. 2, Београд.
10. Пантелић, Н., (2006), *Активности полицијских службеника у супростављању насиљу у породици*, Безбедност, год. 48, бр. 5, стр. 789-804.
11. Спасић, Д., (2009), *Модел заштите од породичног насиља у Републици Србији*, Безбедност, год. 51, бр. 1-2, стр. 208-221.
12. Сумоња, С., (2006), *Насиље у породици, осврт из праксе, улога и задаци полиције*, Безбедност-Полиција-Грађани, МУП Републике Српске, бр. 2, Бања Лука.
13. Живановић, М., (2002), *Мрежа поверења против насиља заснованог на родној припадности*, Гласник, Инцест траума центар, Београд.

Preventing Domestic Violence

Abstract: *Domestic violence is a very topical negative and criminal phenomenon which may manifest itself in a number of forms. It demands a special approach when conducting both preventive and repressive measures because of its uniqueness. The issues pointing out to the significance of prevention and activities of the authorised state and other institutions in preventing domestic violence in families have been presented in this paper.*

Key words: *family, violence, prevention, preventive measures.*

Горан ВУЧКОВИЋ,
Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Миливој ДОПСАЈ,
Факултет спорта и физичког васпитања, Београд

Ставови студенткиња Криминалистичко-полицијске академије о настави специјалног физичког образовања

УДК: 796.8-057.875-055.

Апстракт: Анонимно је анкетирано 30 студената I године Криминалистичко-полицијске академије женског пола, а након завршене наставе на предмету Специјално физичко образовање I и предиспитних обавеза из наведеног предмета у школској 2008/09. години. Циљ овог истраживања је био да се утврде ставови студенткиња I године о наставном предмету Специјално физичко образовање, који је из групе стручних општих предмета.

Анализом резултата добијених анкетирањем уочава се да велики број испитаница има мишљење да је наставни предмет СФО изузетно значајан, или да спада у значајније предмете (100%); да је број часова практичне наставе просечан сматра 26,67% студенткиња, а да број часова практичне наставе потребно је да буде већи од 4 часа недељно сматра 73,33 % студенткиња. Значајан је став испитаника да је фонд теоретске наставе задовољавајући (90,00%) и да наставу СФО-а треба реализовати у оба семестра у току школске године (93,33%). Од наставних садржаја СФО-а испитанице највише воле (86,67%) специјални део (ударци, полуге, бацања...). Када су у питању ставови студенткиња о очекиваним резултатима СФО-а, може се закључити да је 66,67% постигло више или у складу са очекивањем, док код 33,33% та очекивања нису испуњена у односу на жељено. Велики број испитаница, њих 48 (80%), мишљења је да су наставници и сарадници на предмету изузетно коректни, или коректни, док је код њих 4 (13,33%) превладао став да су некоректни, односно да су их, својим односом, разочарали. Иако се за добијене ставове може рећи да имају мали ниво екстерне релијабилности, јер припадају само једној генерацији студенткиња, довољно су индикативни и упућују на потребу ревидирања тренутног организационог облика наставе СФО на КПА у смеру повећања засуљености практичне наставе на четири пута недељно, као и на изучавање предмета у току оба семестра.

Кључне речи: анкета, студенткиње, настава, Специјално физичко образовање.

Увод

Наставни предмет Специјално физичко образовање (СФО) који се реализује на Криминалистичко-полицијској академији (КПА) у Београду припада групи уже стручних предмета, и у основи је део велике научне области под називом Физичко васпитање. Део своје научне заснованости СФО проналази у друштвеним наукама, као што су педагогија, психологија, социологија, андрагогија и антропологија, где су засноване социо-друштвене и психолошке основе предмета (едукативно-теоријски аспект), док се други део проналази у медицинско-биолошким наукама, као што су анатомија, физиологија, спортске науке, где су засноване практично-тренажне основе предмета (тренажни аспект). Све ово само наглашава велику сложеност и неопходност широког образовања и практичне оспособљености које стручњаци из те области морају да имају, а са друге стране, наглашава комплексност едукације кроз коју студенти морају да прођу у току процеса школовања да би се оспособили за ефикасно обављање посла за који су се професионално определили (Roberg & Bonn, 2004; Кешетовић, 2005; Vladojević et al., 2008).

СФО има тродимензионални модел учења, са три карактеристичне фазе – основном, усмереном и ситуационом обуком. СФО је тако конципиран да, у одговарајућој корелацији са другим научним дисциплинама које се изучавају на КПА, уз пуно поштовање радног профила за које се спремају, студенти дају максималне ефекте едукације (Milošević et al., 2005).

Специјално физичко образовање доживело је трансформације и у школским институцијама које школују кадар за МУП (ПА, ВШУП и КПА), и то смањењем фонда часова и укидањем одређених програмских садржаја. У периоду од 1993. до 2000. године на Полицијској академији настава СФО-а реализована је кроз све четири године студирања, а у току недеље студенти су имали 3 часа у сали и један час пливања, а на годишњем нивоу и 90 часова кондиционирања, као и обавезну наставу скијања која је реализована са студентима II године у трајању од 12 дана. Од 2000. године настава у сали се реализује 2 пута недељно, уз 1 час пливања и 12 дана скијања, док се кондиционирање укуда. Од 2006. године настава СФО-а је једносеместрална и реализује се на три године академских, односно на две године струковних студија. Недељни фонд часова је 3 пута недељно у сали, уз 1 теоријски час. Одређени облици наставе су чак и укинута (пливање и скијање као део обуке у зимским условима), (Јанковић et al., 2008).

Циљ и задаци истраживања

Циљ овог истраживања је да се утврде ставови студената I године Криминалистичко-полицијске академије из Београда о наставном предмету

Специјално физичко образовање, који је из групе опште стручних предмета јер се СФО, као едукативни и тренажни систем, бави трансформацијом студента из статуса иницијалног, почетног, стања знања и утренираности ка нивоу дефинисаном потребама професионалне обучености и оспособљености за извршење радних и руководећих задатака у Министарству унутрашњих послова.

Задаци овог истраживања могу се дефинисати кроз утврђивање ставова студената КПА према:

- a) значају предмета СФО, заступљености практичне наставе у систему едукације на КПА и о потреби практичне наставе СФО-а;
- b) заступљености теоријске наставе и наставе СФО-а по семестрима;
- c) о областима из СФО-а и специјалног деле СФО-а које студенти највише воле, и
- d) очекиваном исходу у односу на СФО и о односу професора на овом предмету.

Добијени ставови студената треба да укажу на њихово перципирање наставног процеса, на ниво и структуру њиховог слагања или не слагања са пројектованим актуелним концептом наставе, као и на могуће проблеме у реализацији наставе СФО. Добијени подаци могу бити искоришћени у генералном поступку евалуације, односно самоевалуације квалитета наставе СФО на КПА, а биће и у функцији позитивног приступа при редизајнирању студијских програма за наредне генерације.

Метод рада

Анонимно анкетање 30 студената I године КПА женског пола извршено је након завршене наставе и предиспитних обавеза у школској 2008/09. години. Да би се добили потребни подаци, односно ставови студенткиња, конструисан је посебан анкетни лист затвореног типа (понуђен је избор више одговора са задатком одређивања само за један) који су испитанице попуњавале методом анонимног поступка (Šešić, 1978). Анкета се састојала од девет питања која су тако конструисана да се њима желело сазнати како студенткиње сагледавају предмет СФО. Конструисани мерни инструмент је затвореног типа и уз могућност избора већег броја понуђених одговора. Анкетни лист је имао кратка, јасна и недвосмислено формулисана питања, како би испитаницама била разумљива. Испитаницама је и усменим путем објашњен циљ и задаци истраживања и дата потребна објашњења у вези са избором одговора. На овај начин је обезбеђено да се добију подаци који су могли да се анализирају на објективан начин.

Метода обраде резултата

Обрада резултата ставова студенткиња I године КПА према настави СФО остварена је дескриптивном методом. Коришћена је метода дистрибуције фреквенције, а сами резултати су приказани трансформисани у проценте. Резултати добијених одговора су приказани у девет табела које су поређане према редоследу постављених питања у анкетном листу.

Резултати и дискусија

У Табели 1 приказани су ставови студенткиња у вези са значајем предмета. На основу добијених резултата може се закључити да је свих 30 испитаница, или 100%, мишљења да је предмет СФО изузетно значајан, односно да спада у значајније предмете. Од тог броја, њих 20, или 66,67% је мишљења да је СФО изузетно значајан предмет, док је њих 10, или 33,33%, мишљења да предмет СФО спада у значајније предмете. На основу тих резултата може се закључити да су студенткиње КПА из тестиране школске године, а дате генерације, садржаје наставног предмета СФО препознавале као изузетно значајне са аспекта професионалне оспособљености.

Табела 1 – Ставови студенткиња о значају предмета СФО

N 30						
Број питања	1					
Питање	Став о значају предмета СФО у систему едукације на КПА					
Понуђени одговори	Изузетно значајан	Спада у значајније	Просечно значајан	Мало значајан	Нема значај	Нема став
Број одговора	20	10	0	0	0	0
Процент	66.67	33.33	0.00	0.00	0.00	0.00
Процент подгрупе	100.00		0.00			

Практична настава СФО-а тренутно је организована тако да студенти имају три часа наставе у Сали у два термина, од чега један једночас и један двочас, док на настави реализују технике из бацања, полуга, удараца и блокова. Настава пливања и јутарње кондиционирање се не реализују. На основу резултата у Табели 2 може се закључити да су 4 студенткиње, или 13,33%, мишљења да је задовољавајући број часова практичне наставе на предмету СФО. Мишљење 26, или 86,67% испитаница је да се заступљеност практичне наставе налази на просечном, односно недовољном нивоу. Од тог броја, њих 8, или 26,67% је мишљења да је заступљеност практичне наставе просечна, док је њих 18, или 60,00%, мишљења да је број часова недовољан.

Табела 2 – Ставови студенткиња о заступљености практичне наставе СФО

N 30					
Број питања	2				
Питање	Став о заступљености практичне наставе СФО-а у систему едукације на КПА				
Понуђени одговори	Превише	Задовољјавајући	Просечан	Недовољан	Нема став
Број одговора	0	4	8	18	0
Процент	0.00	13.33	26.67	60.00	0.00
Процент подгрупе	13.33		86.67		

Када је требало да се изјасне о, за њих, потребном броју часова практичне наставе СФО-а, 22 испитанице (73,67%) мишљења су да је такав облик наставе неопходно реализовати четири, односно пет пута недељно. Од тог броја, 8 испитаница (26,67%) мишљења је да је неопходно практичну наставу СФО-а реализовати пет пута недељно, а њих 14 (46,67%) да је практичну наставу потребно реализовати четири пута недељно. Од укупног броја испитаница, њих 8 (26,67%) је мишљења да је практичну наставу неопходно реализовати на нивоу од три часа недељно. Другим речима, 73,33 % студенткиња сматра да број часова практичне наставе СФО треба да буде четири часа недељно, или чак и сваки дан (пет пута недељно).

Табела 3 – Ставови студенткиња о потреби практичне наставе СФО

N 30						
Број питања	3					
Питање	Став о потреби практичне наставе СФО у систему едукације на КПА					
Понуђени одговори	5 X недељно	4 X недељно	3 X недељно	2 X недељно	1 X недељно	Нема став
Број одговора	8	14	8	0	0	0
Процент	26.67	46.67	26.67	0.00	0.00	0.00
Процент подгрупе	73.33			0.00		

Наставни предмет СФО, поред три часа практичне наставе, има и један час предавања недељно. На овом часу студенти се упознају са теоријским основама предмета и одређеним програмским садржајима. Када се посматрају ставови испитаница о реализацији теоријске наставе СФО-а (Табела 4), очигледно је да се њихови ставови знатно разликују у односу на ставове у вези са практичном наставом СФО-а. Код овог питања 1 испитаница (3,33%) мишљења је да је фонд теоријске наставе превелик, док је 27 испитаница (90%) мишљења да је овај фонд часова на задовољавајућем нивоу. Мишљење да је фонд теоријске наставе недовољан има 1 испитаница (3,33%), а 1 испитаница (3,33%) нема став о томе.

Табела 4 – Ставови студенткиња о теоријској настави СФО

N 30				
Број питања	4			
Питање	Став о заступљености теоретске наставе СФО у систему едукације на КПА			
Понуђени одговори	Превелик	Задовољавajući	Недовољан	Нема став
Број одговора	1	27	1	1
Процент	3.33	90.00	3.33	3.33

Усклађивањем студија на Криминалистичко-полицијској академији са Болоњском декларацијом програмски садржаји предмета СФО су од дво-семестралног сведени на једносеместрални предмет. Таквим поступком изгубљен је континуитет наставе, а континуални модел учења је нарушен. Кроз часове теоријске и практичне наставе студенти су упознати са моделима обуке и у потпуности су схватили значај континуитета наставе СФО, што се види и по резултатима из Табеле 5. За наставу СФО-а у оба семестра

у школској години изјаснило се чак 28 или 93,33% испитаница, а само 1 или 3,33% је за постојећи модел наставе, док 1 испитаница нема став у вези са заступљености наставе по семестрима.

Као наставна дисциплина, СФО-е се развило из области Физичке културе, као друштвене науке која се бави законитостима које владају у моторичком простору, односно простору који генерално изучава процесе локомоције, са аспекта законитости кретања, контроле и управљања у односу на основна физичка својстава код људи. СФО је уско специјализована област која се бави изучавањем законитости које владају у односу на моторички простор, тј. у односу на *кретне* структуре које су неопходне у смислу професионалних потреба полиције, као и законитостима едукације у односу на процесе датог полицијског образовања. Тај наставни предмет подељен је на целине и то: теоријска настава; специјални део (рад у сали) који се састоји од различитих техника, делимично преузетих из борилачких спортова (бацања, ударци, полуге...), које су прилагођене специфичним професионалним потребама рада полиције; настава пливања, настава скијања и базично моторички статус (БМС), који има за циљ побољшање и одржавање нивоа општих и специфичних физичких способности и моторичких знања и вештина.

Табела 5 – Ставови студенткиња о заступљености наставе СФО-а у семестрима

N 30		5		
Број питања				
Питање	Став о заступљености наставе СФО у систему едукације на КПА по семестрима			
Понуђени одговори	СФО у оба	СФО у једном	Нема став	
Број одговора	28	1	1	
Процент	93.33	3.33	3.33	

Испитанице су се о наставним садржајима који највише воле, изјасниле тако да је њих 26 или 86,67% за наставу у сали, само 1 или 3,33% за наставу пливања, и исти толики број за БМС, ниједна за теоријску наставу, док 2 или 6,67% испитаница нема став о наставним садржајима (Табела 6). Да би се створила јаснија слика о наведеним ставовима, неопходно је напоменути да испитанице нису релизовале наставу пливања и скијања, као ни програмски садржај БМС-а, и да је већина испитаница о програмским садржајима, највероватније, створила слику само са теоријских предавања (Амановић et al., 1999).

Табела 6 – Ставови студенткиња о наставним садржајима СФО-а

N 30		6					
Број питања							
Питање	Шта највише воле од наставних садржаја						
Понуђени одговори	Настава у сали	Теоретску наставу	Наставу пливања	Наставу скијања	БМС	Нема став	
Број одговора	26	0	1	0	1	2	
Процент	86.67	0.00	3.33	0.00	3.33	6.67	

Специјални део СФО-а састоји из техника бацања, полуга и удараца и блокова, као и комбинација основних техника, па је испитиван и став о томе, односно шта највише воле од наведених техника. Од 30 испитаница, њих 12 или 40% се изјаснило да највише воле, из специјалног дела, бацања, исти толики број, 12 или 40% полуге, а њих 6 или 20% комбинације елемената (Табела 7). Карактеристично је да се ниједна испитаница није изјаснила за удареце и блокове, а разлог за овакав став, највероватније се налази у томе што се технике реализују „на празно“, односно без употребе методских помагала (нпр. цакови, фокусери, палице итд.), или без рада са партнером, што није случај када су у питању реализације техника бацања и полуга (Gužvica, 2004), односно неке друге специфичне професионалне технике и вештине (Arlov, 2006).

Табела 7 – Ставови студенткиња о наставним садржајима специјалног дела СФО-а

N 103					
Број питања	7				
Питање	Од наставних садржаја из специјалног дела СФО-а највише волим				
Понуђени одговори	Бација	Ударце и блокове	Полуге	Комбинације елемената	Нема став
Број одговора	12	0	12	6	0
Процент	40.00	0.00	40.00	20.00	0.00

Када се посматрају добијени ставови о очекиваним резултатима садржаја СФО-а (Табела 8), њих 66,67%, или 20 испитаница мишљења је да су резултати наставе испуњени у складу са очекивањем (60%), односно да је настава СФО-а постигла и више од очекиваног (6,67%). Из Табеле 8 могуће је закључити да њих 33,33%, дакле 10 испитаница, има став да настава СФО-а није испунила њихова очекивања оним што им је пружено кроз ову врсту наставе. Сасвим је за очекивати да одређен број студената буде и незадовољан у односу на очекивано, јер су мотиви за студирање код студената различити, као и ниво антиципирања реално наставом оствареног (што зависи првенствено од програма дате наставе) у односу на субјективно очекивање (Whetstone et al., 2004; Naar, 2005). Кроз теоријску наставу, историја СФО-а у МУП-у (Blagojević et al., 2008), студенти су упознати са ранијим концептом СФО-а (настава кроз свих осам семестара, пливање, скијање, кондиционирање...) и, уколико се посматрају претходни ставови студената (Табеле од 1 до 5) о настави СФО-а, може се закључити да се највероватнији разлози незадовољства налазе и у недовољном фонду часова, елиминисању појединих програмских садржаја СФО-а, усклађивању СФО-а са Болоњском декларацијом итд.

Анкетним листом обухваћен је и став испитаница о односу наставника и сарадника на предмету СФО-а на испиту (Табела 9). На основу добијених резултата може се закључити да су њих 24, или 80%, мишљења да су наставници и сарадници изузетно коректни (13,33%), или коректни (66,67%),

једна од њих, или 3,33% је мишљења да су некоректни, а њих 3, односно 10%, мишљења је да су их наставници и сарадници са предмета СФО разочарали. Одређени број испитаница који није имао став, 2 или 6,67%, највероватније се може објаснити неизласком на испит, односно полагањем само предиспитних обавеза, које су унапред јасно задате и не зависе од наставника и сарадника, јер се реализују тестирањем физичких способности.

Табела 8 – Ставови студената о очекиваним резултатима садржаја СФО-а

N 103		Stav o očekivanju u odnosu na nastavu SFO				
Broj pitanja	8					
Pitanje						
Ponudeni odgovori	Više od očekivanog	U skladu sa očekivanim	Nisu ispunjena	Razočaran	Nema stav	
Broj odgovora	2	18	10	0	0	
Procenat	6.67	60.00	33.33	0.00	0.00	
Procenat podgrupe		66.67		33.33		

Табела 9 – Ставови студената о односу наставника СФО-а на испиту

N 103		Stav o profesorima na ispitu				
Broj pitanja	9					
Pitanje						
Ponudeni odgovori	Izuzetno korektni	Korektni	Ne korektni	Razočaranje	Nema stav	
Broj odgovora	4	20	1	3	2	
Procenat	13.33	66.67	3.33	10.00	6.67	
Procenat podgrupe		80.00		13.33		

Закључак

Након реализованих предиспитних обавеза 30 студенткиња Криминалистичко-полицијске академије попуњавало је анкетни лист о ставовима према настави СФО-а. Анализом резултата добијених анкетањем уочава се да велики број испитаница има мишљење да је наставни предмет СФО изузетно значајан, или да спада у значајније предмете (100%), да је број часова практичне наставе просечан (26,67%), али и да број часова практичне наставе би требао да буде четири пута недељно (46,67%), односно пет пута недељно (26,67%).

Значајан је став испитаница да је фонд теоријске наставе задовољавајући (90%) и да наставу СФО-а треба реализовати у оба семестра у току школске године (93,33%). Од наставних садржаја СФО-а, испитанице највише воле (86,67%) специјални део (ударци, полуге, бацања...), а од специјалног дела највише воле технике из домена полука (40%) и бацања (40%), а најмање технике из домена удараца и блокова (0%).

Када су у питању ставови студенткиња о очекиваним резултатима СФО-а, може се закључити да је 66,67% постигло више или у складу са очекивањем, док код 33,33% ти резултати нису испуњени у односу на очекивано. Велики број испитаница (80%) мишљења је да су наставници и сарадници на предмету изузетно коректни, или коректни, док је код њих 4 (13,33%) превладао став да су некоректни, односно да су их, својим односом, разочарали.

На основу добијених резултата може се закључити да су ставови студенткиња јасно показали да при изради студијских програма, како на КПА, тако и на предметима СФО, овај наставни предмет треба реализовати у оба семестра школске године и са повећаним фондом практичне наставе, уз један час теорије. Фонд практичне наставе може се повећати, поред наставе СФО-а, и поновним увођењем и реализацијом наставе пливања, наставе скијања, теренске наставе и у летњим и зимским условима, као и кондиционим тренинзима (Milojković et al., 2003; Допсај et al., 2004; Vučković & Dopsaj, 2007; Vučković et al., 2008), а при реализацији практичне наставе специјалног дела, део који се односи на ударце и блокове реализовати у раду са партнером. Иако се за добијене ставове може рећи да имају мали ниво екстерне релијабилности, јер припадају само једној генерацији студенткиња, довољно су индикативни и упућују на потребу ревидирања тренутног организационог облика наставе СФО на КПА у смеру повећања заступљености практичне наставе на четири пута недељно, као и на изучавање предмета у току оба семестра. Највероватније је да би се на овакав начин утицало и на промену ставова студенткиња о очекиваном резултату при реализацији предмета СФО.

Литература:

1. Амановић, Ђ., Јовановић, С., Мудрић, Р., (1999), *Утицај програма Специјалног физичког образовања на Базично-моторичке способности полицајаца приправника*, Безбедност, год. 41, бр. 6, стр. 778-793.
2. Arlov, D., (2006), *Upotreba sredstava prinude – sredstva za vezivanje*, Безбедност, 48(4), Београд.
3. Благојевић, М., Допсај, М., Вучковић, Г., (2008), *Специјално физичко образовање I – за студенте Полицијске академије (друго издање)*, Полицијска академија, Београд.
4. Vučković, G., Dopsaj, M., Radovanović, R., Jovanović, A., (2008), *Characteristics of shooting efficiency during a basic shooting training program involving police officers of both sexes*. FACTA UNIVERSITATIS: Series Physical Education and Sport, 6(1).
5. Vučković, G., Dopsaj, M., (2007), *Predicting efficiency of situational pistol shooting on the basis of motor abilities of the students of Academy of criminalistic and police studies*. Serbian Journal of Sports Sciences, 1(1-4).
6. Gužvica, M., (2004), *Relacije morfoloških i motoričkih karakteristika i efikasnost primene određenih karate tehnika iz programa Specijalnog fizičkog obrazovanja*, Физичка култура, 57-58 (1-4).
7. Допсај, М., Вучковић, Г., Благојевић, М., (2007), *Нормативно-селекциони критеријум за процену базично моторичког статуса кандидата за пријем на студије Криминалистичко-полицијске академије у Београду*, Безбедност, год. 49, бр. 4, стр. 166-183.

8. Допсај, М., Јоцић, Д., Благојевић, М., Вучковић, Г., (2004), *Валидација различитих експертских метода за процену основног знања скијања код студената Полицијске академије*, Безбедност, год. 46, бр. 2, стр. 289-300.
9. Јанковић, Р., Коропановски, Н., Вучковић, Г., Димитријевић, Р., Атанасов, Д., Миљуш, Д., Маринковић, Б., Ивановић, Ј., Благојевић, М., Допсај, М., (2008), *Тренд промене основних антропометријских карактеристика студената Криминалистичко-полицијске академије у току студија*, Наука-Безбедност-Полиција, год. 13, бр. 2, стр. 137-152.
10. Кешетовић, Ж., (2005), *Упоредни преглед модела обуке и школовања полиције*, Виша школа унутрашњих послова, Београд.
11. Милојковић, В., Dopsaj, M., Vachanas, Lj., (2003), *Correlation between the successfulnes of carrying out specific police topography tasks and mobility abilities of police academy students*, *Science-Security-Police: Journal of Police Academy-Belgrade*, год. 8, бр. 2, стр. 39-55.
12. Милошевић, М., Mudrić, M., Jovanović, S., Amanović, Đ., Dopsaj, M., (2005), *Konstituisanje sistema za upravljanje trenutnim i kumulativnim edukativnim i trenajnim efektima (Upravljanje u SFO)*, RS MUP, VŠUP – IRJ, Београд.
13. Милошевић, М., Јовановић, С., Стојичић, Д., Арлов, Д., Благојевић, М., Допсај, М., (1994), *Модели едукације у Специјалном физичком образовању*, Безбедност, год. 36, бр. 6, стр. 681-693.
14. Roberg, R., Bonn, S., (2004), *Higher education and policing: where are we now*, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 27(4).
15. Naarr, R. N., (2005), *Factors affecting the decision of police recruits to »Drop out« of police work*, *Police Quarterly*, 8(4).
16. Šešić, B., (1978), *Osnovi metodologije društvenih nauka*, Naučna knjiga, Београд.
17. Whetstone, T. S., Reed, J. C., Turner, P. C., (2004), *Recruiting: A comparative study of the recruiting practices of state police agencies*, *International Journal of Police Science & Management*, 8(1).

Views of Female Students of the Police and Criminal Justice Academy of the Subject of Special Physical Education

Abstract: *An anonymous poll was conducted among a group of 30 female first-year students of the Police and Criminal Justice Academy following the end of the Special Physical Education I course and completion of pre-examination tasks in the 2008/09 school year. The aim of this research was to find out the*

views of female first-year students regarding the subject of Special Physical Education, which belongs to the group of general-professional subjects. The analysis of the poll results indicates that a large number of subjects holds that the subject in question is very significant or that it is among subjects of significance (100%), 26.67% find that the number of practical training hours is average, and 73.33 % of students think that the number of practical training hours should exceed 4 lessons a week. The subjects also expressed an important view that the number of theory lessons was satisfactory (90 %) and that lessons should take place during both semesters, i.e. throughout the school year (93.33 %). The students said that they preferred (86.67 %) the special part of the curriculum (hitting, levers, throws...). As for the students' views related to achievement expectations in the observed subject, it can be inferred that 66.67 % subjects achieved results equal to or above their expectations, whereas 33.33 % failed to achieve the desired results. A large number of subjects (80.00 %) were of the opinion that the teachers and assistants engaged on this subject were extremely correct or just correct, whereas 13.33 % of them stated that they were incorrect or that their conduct was disappointing. Although the obtained results can be said to possess a low level of external reliability, because they apply to only one generation of students, they provide sufficient indication that there is a need to revise the current organizational structure of the subject of SPE and introduce 4 hours of practical training a week and ensure training during both semesters.

Key Words: *students, training, Special Physical Education*

Др Огњан С. АРЛОВ,
Мегатренд Универзитет – Факултет за пословне студије

Криминалне радње у контексту ревизије

УДК: 657.11 : 343.351

Апстракт: Злоупотребе у рачуноводству и друге врсте криминалних радњи су толико распрострањене, а у смислу финансијских последица делују разорно и скоро фатално. Штете које настају као последица превара и других криминалних (противзаконитих) радњи, могу се разматрати са различитих аспеката (економских, социолошких, психолошких итд.) и путем разноврсних логичких модела, тако да је могуће закључити, без изузетка, да су злоупотребе у рачуноводству и професионалне противзаконите финансијске радње узрок многих лоших финансијских исхода и штета, без обзира на који се начин посматрају и из ког угла се сагледавају кроз процесе ревизије и друге облике законских провера и рачуноводствених контрола.

У раду је извршено аналитичко сортирање процеса злоупотреба и финансијских превара, са циљем проучавања тих кључних процеса, објашњења њиховог садржаја и дефиниција појма криминалних радњи у ревизији и злоупотреба у рачуноводству и покушај да се укаже на њихове различите појавне облике и врсте штета које те криминалне радње и финансијске преваре производе, проузроковане разноврсним противзаконитим радњама, које захтевају да се приликом обављања привредне активности, контроле и ревизије то питање истакне у први план.

У смислу даље анализе дефинисане су врсте подела финансијских превара и противзаконитих радњи, затим су објашњене врсте финансијских штета, колико су такве активности уграђене у корпус националне економије и уопште читаве светске економије, изазивајући озбиљне финансијске последице и губитке.

Кључне речи: злоупотребе, преваре, ревизија, криминалне радње.

Појам и дефиниције криминалних радњи у рачуноводству

Одређивање било којег појма по његовим најбитнијим својствима, односно дефинисање било ког појма, захтева свеобухватност, прецизност и дореченост, па је тако и у случају дефинисања злоупотреба у рачуноводству и професионалних превара (у даљем тексту: злоупотребе и преваре, респективно).

Злоупотребе се могу описати као одступање од основног принципа уредног рачуноводства, и то пре свега од истинитости.

„Свако уредно књиговодство мора да се руководи са два основна принципа: јасноћом и истинитошћу. Свако намерно одступање од истинитости јесте фалсификовање. Свако одступање од јасноће јесте прикривање. Ако је прикривање учињено са знањем и са намером да се лажно представи стање радње, онда је такав поступак противправни и кажњив. У извесним приликама кажњиво је нехатно изостављање, као и неуредно вођење књига.

Фалсификовање се изводи увек намерно и са знањем. Скривања или затурања има из нехатности, из недовољне стручности или неспреме и она представљају нејасноће и нетачности које могу имати рђаве последице“ (Jenni, 1934:12).

Дакле, уколико финансијски извештаји или годишњи закључак не садрже нетачне податке, говори се о замагљивању биланса, док се у случају фалсификовања биланса говори о најгрубљем кршењу начела уредног књиговодства и погрешном приказивању стања и успешности пословања привредног субјекта. Сматрамо да је потребно направити јасну разлику између замагљивања (које неће бити предмет нашег интересовања) и фалсификовања биланса, па стога наводимо да је „замагљивање“ или прикривање у годишњем закључку лакши облик кварења релативне истинитости и јасноће биланса. У случају прикривања (замагљивања) годишњи закључак не садржи у суштини никакве нетачне податке, што није случај са фалсификовањем биланса. Али, оно је, ипак, усмерено ка презентовању билансних података у форми која води погрешним закључцима или чини немогућим јасно оцењивање односа. Према томе, кажњиво прикривање у билансу је свесни противправни преступ против начела јасноће биланса, а да се не вређа начело истинитости биланса.

Прикривања у билансу стања и успеха се најчешће остварују нетачним означавањем билансних позиција и њиховим нејасним рашчлањавањем. Замагљивање биланса се, међутим, постиже и прећуткивањем информација у анексу, чије би познавање могло да повећа прозирност и исказну моћ биланса. То се нарочито односи на случајеве изостављања обавештења о промени методе процењивања, о датим јемствима, стављању хипотеке, о могућим ризицима итд.

Ипак, најчешће средство замагљивања је сажимање разних позиција биланса и рачуна добитка и губитка. Тако, на пример, у активи се сажимају позиције дужника (купаца) и меница по основу продаје у позицију Дужници и менице. Слично се поступа са позицијама Додављачи и Обавезе по меничном основу у пасиви биланса. Комбинације сажимања су бројне, али је избор конкретних решења, по правилу, у функцији настојања да се адресатима билансних информација наметну жељене интерпретације о имовинском положају и „стању односа у друштву“ (предузећу).

„У сваком случају, нејасно, непровидно означавање (обележавање) или рашчлањавање у суштини истинитих (тачних) билансних позиција, тако да је дат повод за погрешну процену, чине биланс замагљеним. Али, упркос томе сопствени капитал и добитак су тачни“ (Ранковић, 1992:218).

Неадекватно обелодањивање релевантних извештаја је један од начина замагљивања биланса. Рачуноводствени принципи захтевају да финансијски извештаји садрже све неопходне информације које ће омогућити просечно разбором кориснику да не буде преварен. Информације ће бити презентоване, осим у финансијским извештајима, и у свим потребним табелама, описно и на сваки други начин, а све са циљем да се право стање ствари прикаже што реалније, пошто би рачуноводство требало да буде „чисто, јасно огледало које показује верну слику свих пословних случајева и да изнесе стање једног предузећа и то како у целини тако и у свим појединостима“ (Jenni, 1934:14).

Управа предузећа обавезна је да обелодани све значајне чињенице. Дакле, захтева се обелодањивање чињеница, било путем табела, графикана, било у фуснотама, било наративним путем, путем анализа и, наравно, у финансијским извештајима, а све са циљем обелодањивања свих релевантних чињеница.

За разлику од замагљивања, „фалсификовање биланса“ је тежи облик кварења релативне истинитости биланса и као такав представља најгрубљу повреду начела уредног књиговодства и билансирања, коју законодавац сматра кажњивом чињеницом (кривичним делом).

Иначе, фалсификовање биланса подразумева свесно суштински неистинито, преварно и незаконито приказивање положаја имовине и успеха, са намером да се оштете трећа лица (кредитори, лиферанти, купци обвезница и акционари). То по правилу, али не увек, води до нетачног исказивања сопственог капитала и добитка.

„Уобичајени поступци фалсификовања биланса су: погрешно (недопустиво) процењивање билансних позиција, потпуно испуштање постојећих и уношење непостојећих (фингираних) билансних вредности, али и истицање неприкладних и погрешних информација у извештају о пословању“ (Ранковић, 1992:219).

Питањем лажних биланса у домаћем позитивном законодавству бави се члан 238 Кривичног законика (Сл. гласник РС, бр. 85/2005), у којем је наведено:

„Одговорно лице у предузећу или другом субјекту привредног пословања које има својство правног лица или предузетник, које у намери прибављања противправне имовинске користи за правно лице у којем је запослено, за друго правно лице или други субјект привредног пословања који има својство правног лица:

1) ствара или држи недозвољене новчане, робне или друге вредносне

фондове у земљи или иностранству или противправно онемогућава остваривања власничких права акционара;

2) састављањем исправе неистините садржине, **лажним билансима**, проценама или инвентарисањем, односно лажним приказивањем или прикривањем чињеница, неистинито приказује стање или кретање средстава или резултате пословања, па на тај начин доведе у заблуду органе управљања у предузећу или другом правном лицу приликом доношења одлука о пословима управљања, или предузеће или друго правно лице стави у повољнији положај приликом добијања средстава или других погодности које им се не би признале према постојећим прописима.“

Међународни стандарди ревизије (у даљем тексту: **МСР**) такође се баве питањем превара, али примећује се да је енглеска реч „fraud“ (Benson, 1993:266) преведена као „криминалне радње“. Суштински, израз „fraud“ највише одговара злоупотребама у рачуноводству које имплицирају лажне билансе и проневере имовине (премда се преводи са „превара“), будући да се односи на лажне финансијске извештаје, крађе и проневере имовине.

Криминалне радње и грешке дефинисане су МСР 240. Наиме, „криминална радња односи се на намеран чин који које изврши једно или више лица, која су на руководећим положајима, одговорна за управљање, запослена или трећа лица, укључујући и обмањивање, у циљу стицања неправедне или противзаконите користи“ (Међународни стандарди ревизије, 2005:276).

Криминалне радње могу обухватити следеће:

1. манипулације, фалсификовање или измену евиденција или документације;
2. противправно присвајање средстава;
3. спречавање или пропуштање регистровања пословних догађаја у евиденцијама и документацији;
4. евидентирање фиктивних пословних догађаја;
5. погрешну примену рачуноводствених политика.

Треба правити разлику између криминалне радње и грешке која може настати у изради рачуноводствених извештаја. За разлику од криминалних радњи, грешке су ненамерне погрешке у рачуноводственим извештајима и могу бити:

1. рачунске и административне грешке;
2. превид или погрешна интерпретација чињеница;
3. погрешна примена рачуноводствених политика.

После навођења дефиниције криминалних радњи у складу са МСР, свако даље навођење дефиниција мање је значајно, али би требало указати и на друге постојеће дефиниције, које ће сасвим сигурно допринети јаснијем одређењу појма.

Уз ослањање на извештаје Удружења овлашћених истраживача превара (The Association of Certified Fraud Examiners), парафразираћемо неке од дефиниција превара. У најширем смислу, превара обухвата сваки „злочин“ који доноси материјалну корист починиоцу, коришћењем преваре као *modus operandi*. Постоје три начина да се на нелегалан начин жртви одузме имовина, и то: крађом, варањем – лукавством и на силу (прва два начина су у домену нашег интересовања). „Fraud“ се може, такође, дефинисати и као намерна превара изведена да би се на непоштен и незаконит начин остварила зарада, односно добитак. Да би постојала превара, потребно је да буду испуњени следећи услови:

1. постојање жртве;
2. акт преваре са намером извршења кривичног дела;
3. штета за жртву;
4. извршилац криминалног дела;
5. доказ да је извршилац деловао са намером;
6. доказ да је извршилац профитирао чињењем кривичног дела.

У дефиницији криминалних радњи по МСР децидирано се наводи да криминалне радње обухватају како лажно извештавање – погрешно приказивање рачуноводствених извештаја, односно злоупотребе у рачуноводству, тако и проневере имовине. Наиме, у тачки 7 МСР 240 стоји да погрешан исказ настаје и због присвајања средстава. Ради јасног одређивања појма злоупотребе у рачуноводству и проневере имовине у рачуноводствено-ревизорском контексту, наводимо дефиниције присвајања, крађе, преваре, проневере, послуге, утаје и пореске утаје како у иностраној литератури, тако и у домаћем позитивном законодавству.

Присвајање се може дефинисати као „незаконито присвајање над правима власника робе, или личне покретне имовине у виду промене њеног стања или искључења права власника. Неовлашћен и погрешан посед или контрола над нечијом имовином или искључење права која власник има над имовином такође представља присвајање“ (Wells, 1997:6). За разлику од присвајања, „крађа као облик преваре се дефинише као преступни чин одношења, одузимања, одвођења, одвожења туђе имовине са намером присвајања или лишавања права власника. Суштина крађе је у одузимању имовине некеме без његовог пристанка и против његове воље са намером извршења. Крађа у смислу преваре значи да је особа намерно прибавила имовину другог обманом“ (Wells, 1997:6).

У домаћој литератури, превара се дефинише на следећи начин: „Ко у намери да себи или другом прибави противправну имовинску корист доведе кога лажним приказивањем или прикривањем чињеница у заблуду или га одржава у заблуди и тиме га наведе да овај на штету своје или туђе имовине нешто учини или не учини, казниће се новчаном казном или за-

твором до три године.“

Премда Кривични законик прави разлику између крађе, тешке крађе, разбојничке крађе и разбојништва, за наше потребе, а ради разумевања суштине, сматрамо да је довољно навести само одредбе члана Законика који дефинише крађу на следећи начин: „Ко туђу покретну ствар одузме другом у намери да њеним присвајањем себи или другом прибави противправну имовинску корист, казниће се новчаном казном или затвором до три године“ (*Кривични законик, члан 208*).

Како ће значајна пажња бити посвећена проневери имовине, одређење појма проневере по Кривичном законуку је изузетно значајно. Наиме, биће кажњен за проневеру „ко у намери да себи или другом прибави противправну имовинску корист присвоји новац, хартије од вредности или друге покретне ствари које су му поверене у служби или на раду у државном органу, предузећу, установи или другом субјекту или радњи“ (*Кривични законик, члан 208*).

На сличан начин као и проневера дефинисана је и утаја: „ко у намери да себи или другом прибави противправну имовинску корист, присвоји туђу покретну ствар која му је поверена, казниће се новчаном казном или затвором до две године“ (*Кривични законик, члан 207*). За разлику од утаје, пореска утаја одређена је на следећи начин: „Ко у намери да потпуно или делимично избегне плаћање пореза, доприноса или других прописаних дажбина, даје лажне податке о законито стеченим приходима, о предметима или другим чињеницама које су од утицаја на утврђивање оваквих обавеза, или ко у истој намери, у случају обавезне пријаве, не пријави законито стечени приход, односно предмете или друге чињенице које су од утицаја на утврђивање оваквих обавеза, или ко у истој намери на други начин прикрива податке који се односе на утврђивање наведених обавеза, а износ обавезе чије се плаћање избегава прелази сто педесет хиљада динара, казниће се затвором до три године и новчаном казном“ (*Кривични законик, члан 229*).

Злоупотреба имовине корпорације, или послуга, како се дефинише у домаћем позитивном законодавству, биће такође предмет нашег интересовања, те сматрамо потребним да наведемо и законско одређење појма послуга, премда ћемо користити термин злоупотреба имовине. Дакле, послуга се дефинише на следећи начин: „Ко се неовлашћено послужи новцем, хартијом од вредности или другим покретним стварима које су му поверене у служби или на раду у државном органу, предузећу, установи или другом субјекту или радњи или ове ствари другом неовлашћено да на послугу, казниће се затвором од три месеца до пет година“ (*Кривични законик, члан 365*).

По одређивању појмова **утаје, преваре, проневере** и осталих за нас релевантних појмова, сматрамо да је корисно навести и веома језгрови-

ту дефиницију лажног извештавања према закључцима Тредвеј комисије, која лажно извештавање дефинише као намерно или непажљиво понашање, било чињењем или омашком (нечињењем), које резултира обмањивањем путем финансијских извештаја. Према закључцима Тредвеј комисије, узрок лажног извештавања је комбинација ситуационог притиска, било на компанију, било на менаџмент, и прилика да се изврши криминална радња, без перцепције о могућем откривању. Изразе „**ситуациони притисак**“ и „перцепција о могућем откривању“ веома често користе бројни актуелни аутори који су у светским оквирима најзаступљенији по значају и броју радова из области злоупотреба и превара. Сматрамо да би било значајно да се у најкраћим цртама упознамо са родоначелницима наведених термина, као и термина „**криминал беле крагне**“. Ти аутори су уједно и пионири у области истраживања злоупотреба у рачуноводству и проневера имовине.

Родоначелник термина „криминал беле крагне“ и један од првих истраживача у области злоупотреба и превара је криминолог са универзитета Индијана, Едвин Сатерленд (Edwin H. Sutherland, 1883–1950). Сфера интересовања Едвина Сатерленда биле су злоупотребе и преваре које је извршио топ-менаџер усмерене против власника и јавности. Тридесетих година XX века Сатерленд је написао рад чија је суштина била да се злоупотребе и преваре уче као и математика или страни језик. Изнето становиште се косило са мишљењем многих социолога и криминолога, по којем су починиоци злоупотреба и превара генетски предодређени. Сатерленд је сматрао да се „криминал беле крагне“ учи у комуникацији међу људима и да се процес учења састоји из два дела: учења технике којом се врши преступ и формирања криминалног начина размишљања, ставова, оправдања итд.

Један од најбољих ученика Едвина Сатерленда био је Доналд Крејси (Donald R. Cressey, 1919–1987). За разлику од Сатерленда који се фокусирао на „горњи свет“ криминала, Доналд Крејси је свој научноистраживачки рад усмерио ка проневеритељима – „доњем свету“ криминала. Анализирајући околности које су довеле до проневера, Крејси је дошао до закључка да особа од поверења постаје проневеритељ када:

1. умисли да има финансијски проблем који не може да се подели са другима (недељиви проблеми);
2. помисли да може тајно решити свој проблем злоупотребивши позицију поверења коју заузима;
3. има адекватно оправдање за своје поступке.

Током година ова Крејсијева хипотеза је постала позната и као **троугао проневера, чије углове чине финансијски проблем, могућност извршења и оправдање понашања**. Крејси је анализирао и улогу социјалног фактора и извео закључак да онај ко чини проневеру мора да испуни два услова: да је информисан и да поседује техничке способности за извршење.

Крејси је сматрао да су злоупотребе и преваре будућност криминала и да је због тога потребан нови полицајац – **корпоративни полицајац**. Такође, Крејси се сматра идејним творцем Удружења овлашћених истраживача превара (The Association of Certified Fraud Examiners – ACFE), које је основано годину дана после његове смрти (1988. године).

Стив Албрехт (Steve W. Albrecht) прихватио је напредну идеју Крејсија сматрајући да корпоративни полицајац **би требало** да се образује у областима **рачуноводства, права, истраге и криминологије**.

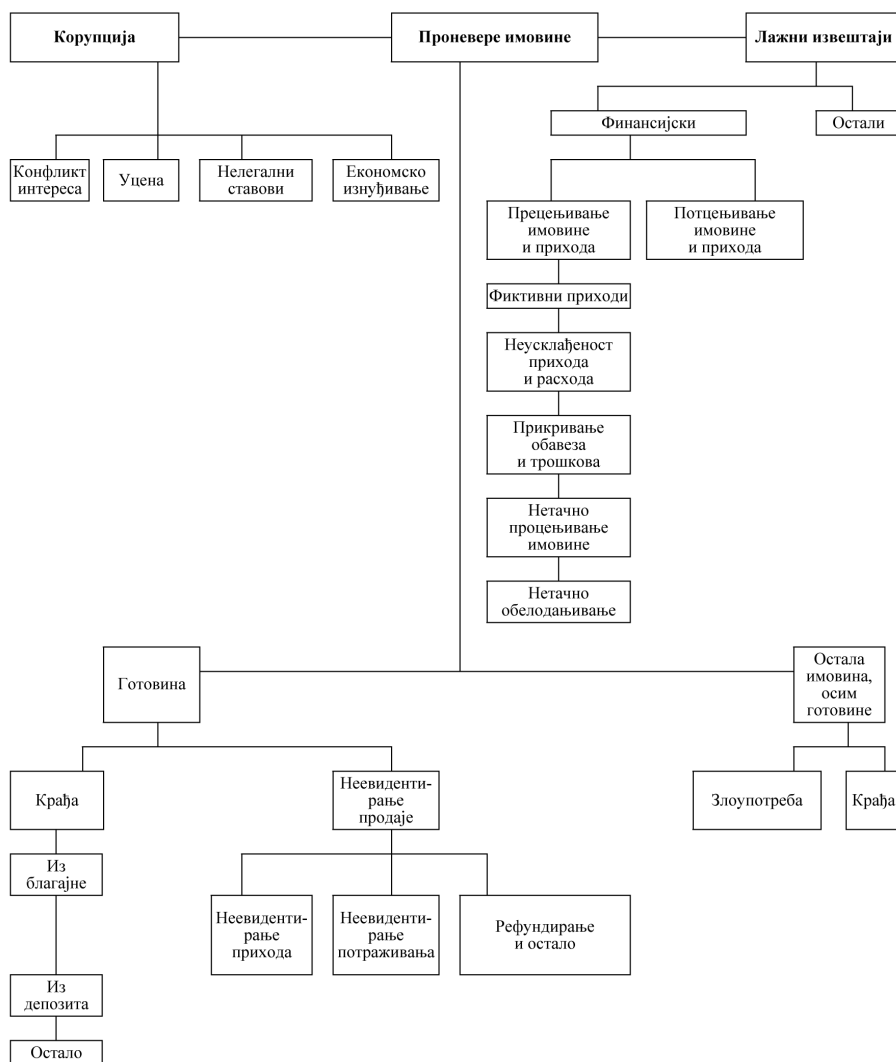
Врсте криминалних радњи

После одређивања појма злоупотреба, превара, крађа, утаја, послуге и навођења првих истраживача у области злоупотреба и превара, следеће логично питање које се поставља је које **врсте** злоупотреба и превара постоје. Наиме, злоупотребе и преваре представљају историјски утемељену, прикривену, недовољно истражену и велом тајне обавијену појаву. Њихове сразмере, врсте и заступљеност могу се само наслутити, односно претпоставити.

Процењује се да на процесуиране злоупотребе и преваре, које су једини поуздан и егзактан показатељ, отпада око 20% од укупног броја (Davia, 2000:34). Та чињеница указује на мноштво злоупотреба и превара које су још увек прикривене и за које се *modus operandi* ни не наслућује.

Стручњаци и аутори који се баве тим актуелним и акутним проблемом су настојали да систематизују процесуиране злоупотребе и преваре и да их поделе по врстама.

Дијаграм 1 – Подела злоупотреба и превара

Један од тренутно најпризнатијих стручњака у области откривања злоупотреба и превара је Џозеф Велс (Joseph T. Wells). Велс је овлашћени рачуновођа, овлашћени истраживач превара, председник Асоцијације овлашћених истраживача превара и аутор бројних књига, уџбеника и радова у вези са злоупотребима и преварама. Подела злоупотреба и превара по Џозефу Велсу је дата у дијаграму 1.

Као што је приказано у дијаграму, злоупотребе и преваре по Џозефу Велсу деле се на **корупцију**, **проверу имовине** и **лажне извештаје** (Wells, 1997:56).

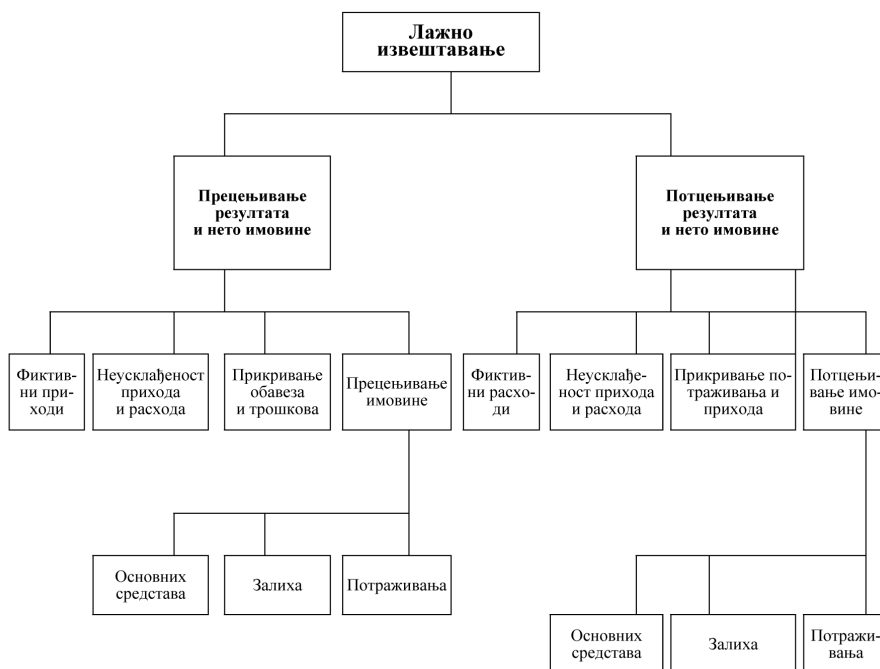
Један од значајних аутора многобројних радова из области злоупотреба и превара је Хауард Давиа (Howard R. Davia), који је све злоупотребе у рачуноводству и професионалне преваре сврстао у две основне групе, а то су: **крађа имовине** и **лажни извештаји** (финансијски), (Davia, 2000:20).

За потребе овог рада, злоупотребе у рачуноводству или лажни финансијски извештаји, или фалсификовање биланса или лажни биланси (све наведене изразе сматрамо синонимима) биће подељени на две групе према циљу који се настоји остварити погрешним приказивањем стања и успешности пословања привредног друштва чији се финансијски извештаји фалсификују.

У оквиру злоупотреба у рачуноводству – лажног финансијског извештавања, разликују се злоупотребе у рачуноводству са циљем **прецењивања** нето имовине и рентабилитета пословања и злоупотребе у рачуноводству које имају за последицу **потцењивање** нето имовине и рентабилитета.

Ради прегледности, поделу лажног извештавања приказујемо у виду дијаграма 2:

Дијаграм 2 – Подела лажног извештавања

Било да је реч о злоупотребама које имају за последицу потцењивање или прецењивање резултата, начини извршавања злоупотреба су суштински идентични, али примењени у супротним смеровима. Наиме, реч је о

фиктивним приходима (расходима), неусклађености прихода и расхода периода, прикривању обавеза и трошкова (или прикривању потраживања и прихода) и погрешном процењивању имовине. Примера ради, уколико је циљ злоупотреба лажни извештај који приказује прецењену имовину и рентабилитет, прибегава се фиктивним приходима, прикривању обавеза предузећа или нереалном прецењеном вредновању имовине предузећа, и обрнуто – уколико је циљ да се прикаже мања нето имовина, приказаше се фиктивни трошкови, имовина ће бити нереално потцењена итд.

Професионалне преваре биће подељене на послугу (злоупотребу), крађу и проневеру имовине, по врстама имовине (послуга, крађа и проневера залиха, готовине и потраживања) и, са друге стране, на карактеристичне начине превара које су подељене у седам група:

1. вишеструке исплате истом добављачу;
2. вишеструка исплата за исти производ или услугу;
3. фиктивне набавке;
4. дефектне испоруке;
5. лажирање уговора о јавним набавкама;
6. преваре које обухватају конспирацију;
7. преваре са елементима корупције.

Напомињемо да се у иностраној литератури за случај када запослени противправно присвоји имовину користи термин „крађа“, док би у духу домаћег законодавства правилније било да се каже „проневера“ будући да је имовина дата на располагање запосленом. Међутим, како ћемо видети, често долази до крађе имовине од стране радника који врше утовар или истовар робе и који нису рачунопологачи, тако да би у том случају исправније било користити термин крађа. Такође, када су у питању преваре, у иностраној литератури под тим појмом подразумевају се и проневере, док су у домаћем законодавству преваре и проневере суштински различито дефинисане.

На основу поделе злоупотреба и превара које су установљене за потребе овог рада, а која се чини најприхватљивијом, суштинска разлика између злоупотреба и превара је да злоупотребе у рачуноводству примарно утичу на финансијске извештаје, билансе, чинећи их лажним, док преваре утичу на послугу, крађу и проневеру имовине корпорације, против које су суштински усмерени. Међутим, приликом поделе злоупотреба и превара на наведени начин, управо је наглашено да је примарни циљ прве групе лажно извештавање, док је примарни циљ друге групе крађа, проневера и послуга имовине корпорација. Наиме, свака пословна промена се у билансима одражава како на салдо појединих ставки, тако и на извештаје у целини. Констатација да крађа залиха није утицала на реалну слику коју презентују финансијски извештаји и на рентабилност предузећа, била

би погрешна. Међутим, циљ проневере залиха, свакако, није обмањивање билансних адресата, већ је циљ остваривање личне незаконите имовинске користи. У том смислу врши се подела на злоупотребе и преваре, у односу на примарни циљ сваке, али требало би имати у виду то да свака проневера или крађа имовине корпорације такође утиче на лажно извештавање, па наведену поделу треба схватити условно.

Сматрамо потребним да се детаљније упустимо у утврђивање разлика између лажног извештавања (злоупотреба у рачуноводству) и проневере имовине, будући да је наведена подела општеприхваћена. Наиме, приликом лажног извештавања прецењује се или потцењује нето имовина и обмањују билансни адресати. У случају проневера имовине, финансијски извештаји нису приказани тако да обмањују билансне адресате, односно то није примарни циљ, али је имовина проневерена – злоупотребљена (узета на послугу) или украдена.

Претпоставимо да је у одређеној компанији извршена проневера имовине значајна по износу. Наведена појава, из аспекта МСР, не имплицира погрешан исказ у рачуноводственим извештајима, премда је дошло до проневере као криминалне радње. Наиме, профит компаније ће бити умањен за износ проневере, али ће рачуноводствени извештаји и даље релативно истинито одражавати финансијску ситуацију и резултат пословања, односно капитал компаније ће бити тачно исказан, тј. неће бити лажно представљен ради обмањивања билансних адресата.

Уочавањем значајне разлике између проневере имовине и лажног извештавања, могу се наслутити сразмере јаза у очекивањима билансних адресата и резултата ревизије, односно пореске контроле. Ревизор је обавезан да се придржава општеприхваћених ревизорских стандарда, који детерминишу ревизорске процедуре које су, између осталог, ограничене само на откривање криминалних радњи које у значајној мери утичу на лажно извештавање, односно услед којих ће капитал који је исказан у рачуноводственим извештајима бити погрешно исказан и на тај начин обманути или довести у заблуду билансне кориснике. Ревизорски стандарди онемогућавају планирање и обављање ревизије на начин и према поступцима који би водили откривању проневера имовине. Како су руководство и власници компанија са једне, и фискалне власти са друге стране, заинтересовани и за откривање проневера (које умањују профит компаније), њихово је незадовољство значајно.

У ревизорским стандардима наведено је да би ревизор требало тако да планира и обавља ревизорске поступке да размотри и ризик материјално значајних погрешних исказа у рачуноводственим извештајима који су резултат криминалних радњи и грешака. Из самог тог захтева не произлази изричито да ревизор неће планирати и обављати ревизијске поступке ради откривања материјално значајних криминалних радњи, у које спада и

проневера имовине. Дакле, није јасно наглашено да ревизор не може да планира и обавља ревизију која би била тако конципирана да јој је циљ и откривање проневера имовине, које готово увек утичу на умањење профита компаније.

Постоји неразумевање и незадовољство менаџера и власника радом ревизије, односно контролних органа, јер проневере имовине значајне по обиму указују на битне пропусте интерних контрола у компанији и утичу на резултат пословања. Због свега тога улога контролних органа и ревизора је веома деликатна, јер су са једне стране лимитирани ограничењима ревизорских стандарда или методолошких упутстава за контролу, а са друге стране су суочени са незадовољством својих клијената или преских обвезника, који захтевају откривање свих материјално значајних криминалних радњи, а не само оних које утичу на неосновано прецењивање или потцењивање капитала у финансијским извештајима.

Ревизија, односно контрола финансијских извештаја и ревизија или контрола проневера имовине, захтевају потпуно различите поступке. Ревизија финансијских извештаја је конципирана тако да обезбеди тачност исказаних билансних позиција, док би ревизија проневера требало да обезбеди тачност промета на појединим ставкама, који на крају доводи до салда, који управо потврђује ревизија финансијских извештаја.

Поједностављен пример ће можда најбоље указати на разлике између наведених типова ревизије или контроле. Уколико привредно друштво постане жртва проневере у материјално значајном износу, који се односи на проневеру залиха, и уколико се наведена промена евидентира у пословним књигама као мањак, који се ставља на терет привредног друштва, смањењем стања залиха за проневерене количине, ревизор финансијских извештаја ће потврдити да је стање робе тачно исказано и самим тим не постоји ризик од материјално значајних погрешних исказа у рачуноводственим извештајима, док ће истраживач проневера своју пажњу усмерити на то како је дошло до коначног салда на рачуну робе и настојати да испита узроке насталог мањка на основу индиција о постојању проневере имовине. Потребно је нагласити да би откривање проневере утицало на прекњижавање мањка на рачун потраживања од проневеритеља, а тиме и на финансијске извештаје. Наведени пример јасно указује на везу између проневере имовине и лажног извештавања и на потребу да се те две врсте незаконитих радњи посматрају као јединствени проблем, односно да се не могу одвојено посматрати и анализирати.

Ако се имају у виду заступљеност и сразмере проневере имовине, које директно утичу на смањење профита, и да је ревизија настала и развијала се као продукт настојања власника ресурса – капитала да заштите свој капитал, долази се до неспорног закључка да ће захтеви власника капитала све више утицати на проширење ревизорске одговорности и усмеравање

поступка ревизије на откривање овог вида незаконитих радњи.

Преглед који следи у табели 1 указује на битне разлике између лажног извештавања (ЛИ) и проневере имовине (ПИ).

Табела 1 – Разлике између лажног извештавања и проневере имовине

Карактеристике	ЛИ	ПИ
1	2	3
Дефинисање	Намерно погрешно приказивање или изоставање износа или обелодањивање у финансијским извештајима са циљем обмањивања (варања) билансних корисника	Крађа или злоупотреба имовине
Починиоци	Руководиоци (углавном)	Запослени (углавном) али и руководиоци – менаџери
Коме се штета наноси	Екстерни корисници рачуноводствених извештаја	Компанија – предузеће
Ко има користи	Компанија и индиректно починилац у будућности	Починилац, одмах и директно
Значај интерне контроле	Неефикасне контроле индицирају непримењен однос према интерној контроли у вези са процесом финансијског извештавања	Неадекватне контроле омогућавају прилику за извршење
Могућност да криминалне радње буду материјалне за финансијске извештаје	Готово увек су материјалне, због намере да се обману билансни корисници	Могу, али и не морају бити материјалне за финансијске извештаје

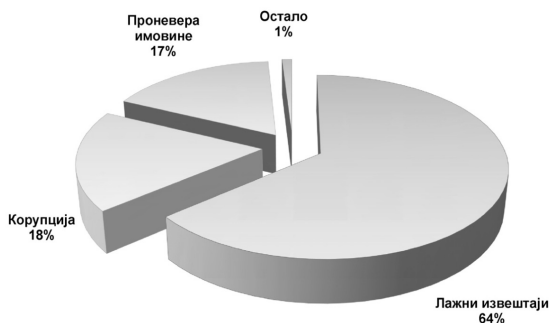
Заступљеност криминалних радњи

Поред дефинисања појма и указивања на врсте злоупотреба и превара, значајно место припада **заступљености** злоупотреба и превара, која је најзначајнији показатељ акутности проблема. Уколико се узме у обзир да је процењена штета од злоупотреба и превара крајем деведесетих година XX века у САД била око 400 милијарди долара, што је око два пута више од војног буџета Америке, шест пута више од издвајања за правосуђе и више од буџета за образовање, (Wells, 1997:35), проблему злоупотреба и превара треба веома озбиљно приступити.

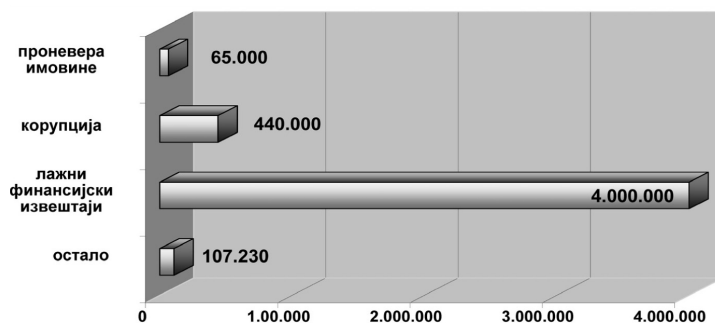
У Америци, једној од најразвијенијих привреда света, проблемом злоупотреба и превара се баве многе институције, од Конгреса до професионалних удружења. За разлику од Америке, у нашој привреди овом проблему није поклоњена дужна пажња, премда извештаји о раду Пореске управе указују на то да проблем постоји и да је веома распрострањен.

Уз ослањање на „Извештај нацији о професионалним злоупотребама и преварама“ на графиконима 1 – 3 приказаћемо заступљеност злоупотреба и превара у односу на различите критеријуме (Wells, 1997:43-45):

Графикон 1 – Поређење укупних губитака

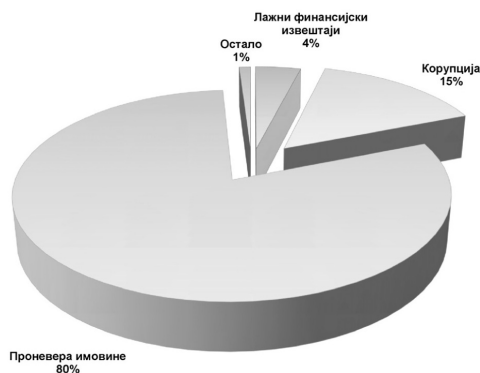

Графикон 2 – Поређење просечних губитака у УСД

Из презентованих података произлази да се вредносно највећи губици односе на **лажне финансијске извештаје**, односно да је највећа вредност штета везана за лажно извештавање, али не у смислу проневере имовине, већ у смислу обмане заинтересованих за извештаје и њихове финансијске одлуке, донете на основу искривљене слике правог финансијског стања предузећа.

Графикон 3 – Поређење укупног броја случајева по врстама

Примера ради, уколико се сачини такав извештај да нето имовина привредних друштава буде прецењена за, рецимо, 10.000 динара, то не значи да је неко украо 10.000 динара, већ да је погрешно приказао финансијско стање, да би се обманули власници, потенцијални инвеститори, држава или други заинтересовани за финансијске извештаје предузећа.

Закључак

Злоупотребе у рачуноводству и професионалне преваре су стални пра-тилац економске активности и кључни проблем ревизије финансијских извештаја. Историјски аспект злоупотреба и превара указује на њихово континуирано постојање, а статистички показатељи потврђују хипотезе да су бројност и заступљеност злоупотреба и превара у сталном порасту. Сазнање о постојању тог вида друштвене, економске и индивидуалне патологије је перманентно присутно, како на општем нивоу, тако и на нивоу предузећа, али се тим појавама због немогућности квантификовања стварних штета које оне проузрокују није поклањала потребна пажња. Ревизија је настала због потребе да се власници ресурса заштите од злоупотреба и превара намештеника или менаџера, а потом је дошло до аберације од основног циља ревизије. На основу досадашњег искуства и праксе ревизије сви су изгледи да ће се ревизија вратити својим изворним циљевима а злоупотребе у рачуноводству и професионалне преваре бити истакнуте као примарни проблем и предмет фокусирања у поступку ревизије.

Литература:

1. Davia, R. H., (2000), *Fraud detection and control*, John Wiley & Sons, New York.
2. Davia, R. H., (2000), *Techniques and strategies for detection*, John Wiley & Sons, New York.
3. Dirks, L. R. and Gross, L., (1974), *The Great Wall Street Scandal*, McGraw-Hill Book Company, New York.
4. Hall, J., (1980), *Theft, Law and Society*, John Wiley & Sons, New York.
5. Jenni, G. E., (1934), *Zloupotrebe u knjigovodstvu*, Udruženje banaka, Beograd.
6. Miller, C. N., (1965), *The Great Salad Oil Swindle*, Penguin Books, Baltimore.
7. Nash, R. J., (1976), *An Anecdotal History of the Confidence Man and His Games, Hustlers & Com Men*, New York.
8. Ranković, M. J., (1992), *Teorija bilansa*, Ekonomski fakultet, Beograd.
9. Slović, D., (2007), *Dinamička analiza bilansa*, FINEKS, Beograd.

10. Slović, D., (2007), *Osnovi računovodstva*, FIBEKS, Beograd.
11. Wells, T. J., (1997), *Occupational Fraud and Abuse*, Obsidian Publishing Company, Austin.

Criminal Acts in Auditing

Abstract: *Frauds and other forms of criminal acts in accounting are widespread and their financial consequences disastrous. Damage caused by fraud and other criminal activities may be considered from different aspects (economical, sociological, psychological) and using different logical schemes, but they all, without exception, lead to the same conclusion that illegal financial activities are harmful and cause numerous unfavourable consequences, regardless of the aspect from which they are observed in the process of lawful auditing or accountancy control.*

The paper offers an analysis of different types of criminal practice on both the national and international levels, their classification, and attempts to explain the gravity of financial difficulties and losses that they cause.

Key Words: *fraud, misuse, auditing, criminal activities*

др *Ненад РАДОВИЋ*,
Криминалистичко-полицијска академија, Београд
мр *Велибор ЛАЛИЋ*,
Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка
истраживања, Бања Лука

Осврт на прикупљање података о трговини људима

УДК: 343.545 : 311.21

***Апстракт:** У раду се говори о начинима прикупљања података о трговини људима. Дат је краћи приказ смерница и начина прикупљања података од стране појединих међународних организација (OUN, IOM). Аутори указују на неадекватност тих приступа због непостојања јединствене методологије и немогућности упоређивања података на међународном нивоу. Тиме је вредност и употребљивост тих података за научна истраживања и практичну политику ограничена. У раду су приказане смернице земљама Европске уније за прикупљање података о трговини људима, укључујући упоредиве индикаторе. Применом предложених смерница од стране држава чланица обезбедили би се поузданији подаци о природи и обиму овог феномена.*

***Кључне речи:** трговина људима, жртва, организована криминална група, прикупљање података, статистика.*

Увод

Међу облицима кршења људских права и деликтима организованог криминалитета, злочин трговине људима издваја се по висини нелегалне добити коју доноси, а за несрећу, и по погубности штетних последица. Постојећи модуси врбовања, регрутације, контроле и експлоатације жртва се мењају и прилагођавају новонасталим приликама и околностима, а изналазе се и примењују нови, по правилу, далеко перфиднији, али и све нехуманији, бруталнији и свирепији, и са још тежим последицама по жртве злочина и заједницу у целини. Разлог за забринутост, знатно озбиљније промишљање о мерама супротстављања и појачано ангажовање на том плану, представља и чињеница да је трговина људима једна од незаконитих активности са највећом брзином и стопом раста (Жарковић, 2007:243).

Један од кључних предуслова за креирање одговарајуће политике супротстављања трговини људима и изналажење оптималних одговора на

њу је долажење до сазнања о обиму, структури и карактеристикама тог облика организованог криминалитета на одређеном подручју у одређеном временском периоду. У том смислу, важним се чини изградња структурног система праћења трговине људима, како на националном, тако и на регионалном и међународном нивоу, односно обезбеђивање систематског прикупљања квантитативних и квалитативних података о том феномену (Ћорић, Nikolić-Ristanović, 2006:67).

Основни проблем при проучавању и сузбијању трговине људима јесте управо недостатак, непоузданост и неупоредивост постојећих међународних и националних података. Неадекватна методологија прикупљања података омогућава само лимитирано сазнање о феномену, што може узроковати неефикасношћу спроведених мера у пракси и водити ка дезинформисању о стварној ситуацији. Прецењивање заступљености може имати једнако негативне последице као и потцењивање феномена (Guri, Brunovski, 2005:21). Тачне информације, посебно о обиму овог феномена, не постоје. Неки од главних разлога за то су (Lehti, Arona, 2006:14):

- одсуство упоредних статистика о пријавама кривичних дела, тужбама и судским случајевима, као и о броју жртава (такође, традиционалне статистике криминалитета су изразито сиромашне у погледу информација о жртвама);
- различитост законског одређења трговине људима у националним законодавствима;
- специфичности трговине људима (као организоване и, једним делом, транснационалне криминалне активности), које се огледају у високој тамној бројци и у отежаном идентификовању, контроли и превенцији;
- неадекватан правни положај жртава у законодавствима већине држава (доприноси њиховој невољности да сарађују са државним органима током истраге);
- недоследност приликом коришћења појма трговине људима у међународном и националном контексту.

Такође, могу се одредити три основна разлога за недостатак хомогености различитих извора о трговини људима (Savone, Stefanizzi, 2007:2):

- сложеност теме која се истражује и њена мултидимензионалност;
- питања која су више апстрактне природе, попут односа између доступних концепцијских инструмената и друштвеног феномена који се истражује;¹
- готово потпуни недостатак координације (посебно што се тиче усвајања заједничких система класификације) међу разним телима и

¹ Другим речима, подаци о трговини људима, веома су често резултат административне праксе различитих националних и међународних органа који, реагујући на прецизну политику о миграцијама, дефинишу и ограничавају доступне статистичке податке о тој појави.

институцијама које, из више разлога и на различитим нивоима, истражују ту појаву.

Информације о трговини људима често су тешко доступне, хетерогене, међусобно неповезане и застареле. Свест о овим недостацима све више приближава владине институције и научнике у напорима да се елиминишу недоследности са, мање-више експлицитним, циљем утврђивања реалне квантитативне димензије те појаве (Savone, Stefanizzi, 2007:2). Иако се јављају одређени проблеми приликом сакупљања података о трговини људима, Laczko и Gramegna наводе да се последњих десет година улажу већи напори у процени обима трговине људима и утврђивању поузданијих статистичких података о овом феномену. Од значаја је нагласити да се истраживачи често жале због непочишћених података о трговини људима, без прихватања да је дошло до позитивних развоја догађаја у тој области. Међутим, један број аутора тврди да тренутно постојећи национални статистички подаци и бројке о светским трендовима често више нису проста нагађања, при чему је неколико нових иницијатива покренуто у последњој деценији како би се побољшало наше разумевање података о трговини људима и како би се створили поузданији подаци (Laczko, F, Gramegna, 2003:15).

Базе података о трговини људима

Постоји тенденција да се истраживања фокусирају на „жртве“, док се мање пажње поклања истраживањима организованих криминалних група, као и мерама и радњама које предузима полиција. Ако желимо да унапредимо наше знање о трговини људима, потребно је да пронађемо начине да створимо квалитетније податке и индикаторе тог проблема. Постојећи подаци или уопштене процене створене су на основу нејасних методологија, док административне податке чувају различите институције или организације за помоћ жртвама. Међутим, такви подаци се не могу унети у националне статистике нити упоредити на међународном нивоу. Такође, морају се развити стратегије за стварање истраживања и капацитета за сакупљање података, посебно у земљама у развоју, где је истраживачка база често слаба а подаци најчешће не постоје. Капацитет се може повећати на неколико начина: развојем техничких смерница о методама истраживања које се могу користити у истраживањима трговине људима и промовисањем активније размене података о најбољим истраживачким праксама, помоћу радионица, обука, итд. Укратко, постоји потреба да се развију стратегије не само за прикупљање квалитетнијих података и спровођење бољих истраживања, већ и за повећање капацитета у тој области путем техничке помоћи (Laczko, 2007:41).

У оквиру *Препорука и смерница УН о људским правима и трговини људима*, у Смерници 3 – *Истраживање, анализа, оцена и ширење информација*, указује се да успешне и реалне стратегије против трговине људима морају бити засноване на тачним и актуелним информацијама, искуствима и анализи. Наводи се да државе, владине и невладине организације требало би да размотре:

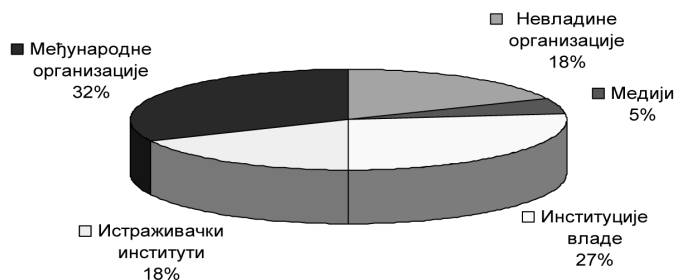
1. стандардизовано прикупљање података о трговини људима и сличним кретањима (као што је кријумчарење миграната) који могу да укључују елемент трговине;
2. да се појединачни подаци о лицима која су била предмет трговине разврставају по старости, полу, националности и другим релевантним карактеристикама;
3. подржавање, подстицање и прикупљање истраживања о трговини људима;²
4. контролу и оцену ефикасности законских прописа о сузбијању трговине људима;³
5. сагледавање важног доприноса који омогућавају лица која су била жртве трговине људима, као и израда и спровођење интервенција против трговине људима;
6. препознавање значаја невладиних организација у побољшању спровођења закона о трговини људима, дајући релевантним државним субјектима информације о случајевима трговине људима и њиховим обрасцима, водећи рачуна о потреби очувања приватности лица – жртва трговине људима.

Упркос великим проблемима у сакупљању података о трговини људима, Служба Уједињених нација за наркотику и криминал (UNODC) покушала је да сакупи и анализира податке о трговини људима на светском нивоу. Глобална база података о кривичном делу трговине људима образована је у оквиру програма (GPAT) од стране службе Уједињених нација за наркотику и криминал с циљем да се систематски сакупе и приреде отворени извори информација о том феномену. У циљу прибављања информација које се односе на просторну дистрибуцију трговине људима, руте, карактеристике жртава и трговаца и пресуде правосудних органа прегледан је широк опсег извора. Главни извори укључују званичне извештаје влада, извештаје невладиних организација, истраживачке извештаје, материјале са конференција и извештаје медија (Kangaspunta, 2007:32).

² Таква истраживања треба да буду постављена на чврстим етичким принципима, укључујући схватање нужности да лица која су била жртве трговине поново не доживе трауму. Истраживачке методологије и технике тумачења треба да буду највишег квалитета.

³ Потребно је посебно развојити мере које смањују проблем трговине људима од мера које за резултат имају пребацивање проблема с једном места на друго.

Графикон 1 – Извори информација о трговини људима (UNODC)

Глобална база података садржи квантитативне и квалитативне информације о трговини људима. Подаци се добијају из 161 земље, укључујући преко 400 разноврсних докумената. Ако је било која земља поменута једном у неком документу од стране неке институције као земља транзита, порекла или земља дестинације, та земља ће аутоматски бити убачена у базу података о трговини људима. На исти начин, сваки пут када се нека променљива величина (на пример, да ли се су жртве деца или одрасли, жене или мушкарци, да ли је експлоатација сексуална или радна, да ли је трговац мушкарац или жена) спомене, уноси се у базу података. Када се анализирају информације које су унете у базу података, ствара се *индекс навођења* као техника помоћу које се подаци разматрају. Наведени индекс указује на број извора који дају извештај о променљивој величини која се тиче одређене земље на скали од 0 до 5, тј. од веома малог до веома високог, у поређењу са другим земљама (рецимо, информација која указује да одређена земља представља земљу порекла, транзита или дестинације трговине људима). Другим речима, индекс навођења омогућава категоризацију земаља коришћењем категорије навођења, од веома малог до веома високог. На основу индекса, 161 земља може се категоризовати као веома висока, висока, осредња, мала или веома мала тачка порекла, транзита или дестинације трговине људима.⁴

У оквиру базе података коју води служба Уједињених нација за наркотике и криминал, 127 земаља се наводе као земље порекла, 98 као транзитне земље, а 137 као земље дестинације. На регионалном нивоу, Комонвелт независних држава, централна и југоисточна Европа, западна Африка и југоисточна Азија важе као најзначајније земље порекла трговине људима. Земље у централној, јужној и западној Европи се најчешће наводе као транзитне земље, док се земље западне Европе, северне Америке и Азије, посебно западне Азије, најчешће наводе као земље дестинације. Као земље порекла, из категорије „веома високе“, по индексу навођења, издваја се следећих 11 земаља: Албанија, Белорусија, Кина, Литванија, Нигерија, Молдавија, Румунија, Русија, Тајланд и Украјина. Шест земаља су највише оцење-

⁴ *Ibidem.*

не као земље транзита: Албанија, Бугарска, Мађарска, Италија, Пољска и Тајланд. Десет земаља су рангиране на веома високом нивоу као земље дестинације: Белгија, Немачка, Грчка, Израел, Италија, Јапан, Холандија, Тајланд, Турска и Америка.

Као жртве трговине људима најчешће се наводе одрасле женске особе, а одмах након њих девојке, деца и одрасли мушкарци. Уколико се обједине категорије девојака, младића и деце жртава трговине људима, добијамо скоро једну половину свих жртава које се налазе у бази података. Најчешћа врста експлоатације у свим регионима је, углавном, сексуална, међутим постоје разлике између региона у смислу сексуалне и радне експлоатације. На пример, у централној и југоисточној Европи, Латинској Америци и Карибима и западној Европи, сексуална експлоатација је веома високо распрострањена. У Африци, присилни рад се спомиње у готово 40% случајева, док је исти случај и у Азији, Океанији и северној Америци. Тамо где извори указују на трговину девојчицама, ту се пре свега манифестује сексуална експлоатација. Уколико је реч о присилном раду, онда се ту чешће испољава трговина дечацима.

Такође, база података концентрише се и на пол трговаца људима. Највећи број односи се на учиниоце из Азије и централне и југоисточне Европе. Извештаји указују да се организоване криминалне групе састоје и од мушкараца и од жена, али постоје и групе које су сачињене искључиво од мушкараца или жена.

UNODC је, на основу своје анализе, утврдио да су потребни значајни напори при сакупљању података на националном нивоу, при чему би се акценат ставио на бележење и издавање података о трговини људима обрађених од стране правосудних органа. То би омогућило процену ефикасности полиције, тужилаштва и других правосудних органа у супротстављању трговини људима. Истовремено, морају се прикупљати поуздани подаци о жртвама трговине људима, као и о заштити и помоћи, како би се уочили пропусти у задовољавању потреба жртава. Приликом сакупљања података нужно је остваривање сарадње између државних органа и цивилног друштва. Државе чланице Уједињених нација морају озваничити националне структуре за прикупљање и прослеђивање оваквих података, како би се омогућила детаљнија анализа и поуздано поређење истих из већег броја земаља (Kangaspunta, 2007:33).

Прикупљањем података од 1999. године бави се и Међународна организација за миграције (ИОМ). Те године установљен је програм „сузбијања трговине људима“ за регион Балкана. Циљ прикупљања података био је разумевање узрока, процеса, трендова и последица трговине људима. База података о трговини људима образована је како би се олакшала помоћ и добровољни повратак и реинтеграција жртава трговине људима. До августа 2005. године база података је садржала податке о скоро 7000 жртава, које

су биле припаднице тридесет пет националности. Такође, та организација је започела са применом посебног пројекта за унапређење сакупљања података о трговини људима у земљама групе ASEAN (Камбоџа, Индонезија, Филипини и Тајланд). Циљ пројекта био је пружање помоћи државама, побољшањем система прикупљања података о трговини људима. Прва фаза пројекта укључивала је анализу система за сакупљање података у четири земље и истраживала је степен на ком се подаци везани за трговину људима размењују између тих земаља (Laczkó, 2007:41). Током 2002. године Радна група Пакта за стабилност на Балкану образовала је регионалну групу која је одговорна за стварање регионалне базе података о трговини људима. Први годишњи извештај о жртвама трговине људима у југоисточној Европи указао је на број жртава трговине људима којима је пружена помоћ у неколико земаља.

Модел сакупљања података о трговини људима на националном нивоу развијен је у Холандији. Национални извештај у Холандији износи свеобухватни преглед ситуације о трговини људима Савету Европе. Информације се, поред осталих извора, изводе из званичне поверљиве базе података која се назива „*Централни регистар жртва трговине људима*“, коју одржава **Фондација против трговине људима**, невладина организација из Холандије. Полиција има обавезу да проследи информације о свим жртвама које су пронађене, о њиховом полу, годишту, земљи порекла, језику, деци, путним документима, месту боравка, облику експлоатације, датуму регрутовања, законској помоћи, броју захтева за азил, итд. Поред тога, у базу података се уносе и захтеви за финансијском компензацијом, ако је жртва експлоатисана у Холандији (Аготаа, 2007:24).

С обзиром на чињеницу да се прикупљање података у погледу кривичног дела трговине људима на нивоу ЕУ још увек не заснива на одређеној методологији, нити постоји за све појавне облике експлоатације, интересантно је погледати следећу табелу 1 која се односи на процене броја жртава трговине људима с циљем сексуалне експлоатације.

Табела 1 – Подаци о жртвама трговине људима приказаних од стране 11 држава Европске Уније према процени укупног броја жртава у периоду од 2000. до 2002. године⁵

	ПРОЦЕЊЕНИ БРОЈ ЖРТАВА НА ГОДИШЊЕМ НИВОУ					
	2000		2001		2002	
Земља	минимум	максимум	минимум	максимум	минимум	максимум
Аустрија	1430	2860	1830	3660	2080	4160
Белгија	минимум 1730 – максимум 3460					
Чешка	350		360		370	
Француска	3260	6520	3560	7120	5740	11480
Немачка	9260	18520	9870	19740	11080	22160
Италија	17550	35500	18360	36720	17970	35940
Литванија	160	320	100	200	120	240
Пољска	1720	3440	930	1860	1670	3340
Шпанија	4600	9200	6010	12020	7500	15000
Шведска	200	500	200	500	200	500
Холандија	3410	6820	2840	5860	3430	6860
Укупно	41940	84030	44060	87860	50160	100050

Сагледавањем података из табеле 1, долазимо до закључка да је највећи број жртава трговине људима присутан у Италији, Немачкој, а затим Шпанији и Холандији. Из тога проистиче да те земље имају највише проблема у предузимању одговарајућих мера и радњи како би се сузбила та друштвено негативна појава. Из табеле 1 је јасно видљиво да најмањи процењен број жртава имају Литванија, Шведска и Чешка. Због чега је тај број толико низак, не може се закључити, али засигурно представља веома интересантно подручје вредно за размишљање и дискутовање.

Веома значајан допринос, у смислу стандардизације прикупљања података и утврђивања, индикатора дат је у оквиру пројекта „Развој смерница за прикупљање података о трговини људима, укључујући упоредиве индикаторе“, који је настао сарадњом Министарства унутрашњих послова Републике Аустрије и Међународне организације за миграције. У документу који је издат указује се на минимум података који би требало да се прикупе, а односе се на: жртве, трговце људима, процес трговине људима и на предузете мере правосудних органа на нивоу Европске Уније:⁶

Тај минимум података који би требало да се прикупе садржи:

⁵ Званичне информације о броју жртава трговине људима које су ступиле у контакт са невладиним организацијама или полицијом представљају значајан извор за одређене процене. Неопходно је било израчунати однос између жртава које су контактирале полицију или невладине организације и оних које то нису. Када је реч о тој врсти кривичног дела, сматра се да само две од десет жртава пријаве дело надлежним органима. Однос између броја жртава које су пријављене у званичним статистичким подацима и оних које се нису пријавиле је један према пет, мада се процењује да је тај однос и виши, и да се креће од један према десет, до један према двадесет. Нав. према: Di Nicola, A., Cauduro, A., (2007), Review of Official Statistics on Trafficking in Human Beings for Sexual Exploitation an their Validity in the 25 EU Members States from Official Statistics to Estimates of the Phenomenom, стр. 89-90.

⁶ Guidelines for the collection of data on trafficking in human beings including comparable indicators, International Organization for Migration and Federal Ministry of the Interior of Republic of Austria, 2009, стр. 19-20.

1) Податке о жртвама

- **подаци о индивидуалним жртвама** који обухватају: пол, старосно доба у време када је експлоатација почела, националност, земљу рођења, земљу порекла, земљу у којој је жртва регрутована, статус у земљи експлоатације, врсту експлоатације (сексуална, радна, комбинација сексуалне и радне, трговина људским органима итд.) и поновну трговину жртве;
- **подаци о укупном броју жртава током једне године у одређеној држави**, а који обухватају: број идентификованих жртава, број жртава које су одбиле помоћ, број жртава којима је пружена помоћ, број жртава које су добиле привремену или сталну дозволу боравка и број жртава које су се вратиле у своју домовину;

2) Податке о трговцима

- **подаци о индивидуалним трговцима** који обухватају: пол, националност, земљу рођења, старосно доба у време извршења кривичног дела, претходни положај као жртве, статус у земљи у време када је извршено кривично дело, да ли су чланови мреже или организоване криминалне групе;
- **подаци о укупном броју трговаца током једне године у одређеној држави**;

3) Податке о процесу трговине људима

- **подаци који се односе на процес трговине људима** су следећи: начин регрутовања, прелазак националних граница, начин преласка границе, коришћење невалидних докумената, врста експлоатације, средства контроле жртве, земља експлоатације жртве;

4) Податке о предузетим мерама правосудних органа

- **укупан број трговаца током једне године у одређеној земљи**: број ухапшених лица, број оптужених лица, број лица која се кривично гоне, број осуђених лица, број лица која су ослобођена, број лица која су поднела захтев за накнаду штете по основу конфискације незаконито стечене имовине, изречене казне;
- **укупан број случајева током једне године у одређеној земљи**: број започетих истрага, број истрага које су успешно завршене;
- **укупан број жртава током једне године у одређеној земљи**: број жртава које сарађују са полицијом, број жртава које сведоче пред судом;
- **реакција правосудних органа и уважавање права жртава**: број жртава које су поднеле захтев за компензацију (број испуњених/одбијених захтева).

Подаци који се прикупљају у односу на жртве, трговце, процес трговине људима, као и на предузете мере правосудних органа требало би да представљају први корак ка успостављању квалитетнијих националних база података. Такође, један од циљева пројекта „Развој смерница за прикупљање

података о трговини људима, укључујући упоредиве индикаторе⁶ јесте да све државе чланице Европске Уније имплементирају минимум стандарда (законску дефиницију о трговини људима, национални идентификациони механизам, стандардизоване и упоредиве индикаторе), што би омогућило предузимање одговарајућих превентивних и репресивних мера на нивоу Европске Уније.

Побољшање прикупљања података о трговини људима је императив да би се остварили бројни циљеви:⁷

- већи ниво знања о обиму и природи трговине људима;
- проценио опсег трговине људима;
- идентификовали и разумевали нови трендови;
- развој пројеката и програма за превенцију и подршку жртвама и унапређење адекватних мера које предузимају тужилаштво и полиција;
- допринос смањењу фактора ризика и формулисање адекватних активности и мера;
- праћење и оцена националних активности против трговине људима;
- успостављање заједничког система података на нивоу Европске Уније;
- успостављање капацитета националних и институција ЕУ и држава чланица ЕУ да произведу веродостојне информације.

Свака држава би требало да обезбеди учешће свих организација које могу дати допринос у прикупљању података. Ту, пре свега, мислимо на невладине организације, полицију, имиграционе службе, службу за социјални рад, тужилаштво и друге организације које учествују у идентификацији и регистрацији жртва. Нужно је да подаци који се уносе у систем буду валидни, поуздани и правовремени.

Закључак

Због чињеница је да трговина људима представља значајан проблем скоро сваке државе на свету, међународна заједница је предузела низ озбиљних корака да се супротстави овој појави. Међутим, докле год су квантитативни и квалитативни подаци о трговини људима оскудни, непоуздани и неупоредиви, биће тешко развити ефикасне и ефективне противмере и стратегије, не само на националном, већ и на регионалном и међународном нивоу. Без адекватних података о трговини људима није могуће одредити обим и стварну природу проблема. Свака земља би требало да се усмери ка побољшању квалитета и поузданости података који се односе на трговину људима. Анализирање добијених података може дати корисне информације о природи трговине људима, о умешаности криминалних група, као

⁷ *Ibid*, стр. 16.

и о томе које се руте најчешће користе за пребацивање жртава трговине у другу земљу итд. Такође, такве анализе могу да се користе и у смислу остваривања међународне сарадње, за указивање помоћи и заштите жртвама, као и за сагледавања стања на глобалном нивоу. У последње време примећено је да читава међународна заједница улаже напоре у изградњи одговарајућих база података о трговини људима, односно да се фокусира на упоредиве индикаторе који се односе не само на жртве трговине људима, већ и на трговце, на процес трговине људима, као и на предузете мере правосудних органа. У наредном периоду можемо очекивати боље и поузданије статистичке податке о трговини људима, а самим тим и квалитетнију сарадњу држава на регионалном и међународном нивоу у циљу спречавања и сузбијања ове појаве. Свака држава, у свом домену, требало би да уложи максимум напора у формирању националне базе података, и да прихвати минимум стандарда који произилазе из документа „Смернице за прикупљање података о трговини људима, укључујући упоредиве индикаторе“, а односи се на државе Европске Уније.

Литература:

1. Аромаа, К., (2007), *Trafficking in Human Beings: Uniform definitions for Better Measuring and Effective Counter-Measures*, New York.
2. Попић, С, Николић-Ристановић, В., (2006), *Mehanizam praćenja trgovine ljudima u Srbiji*, U Zbornik radova „Praćenje fenomena trgovine ljudima – Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Srbija“, ИОМ, Београд.
3. Di Nicola, A., Cauduro, A., (2007), *Review of Official Statistics on Trafficking in Human Beings for Sexual Exploitation an their Validity in the 25 EU Members States from Official Statistics to Estimates of the Phenomenom*.
4. *Guidelines for the collection of data on trafficking in human beings including comparable indicators*, International Organization for Migration and Federal Ministry of the Interior of Republic of Austria, 2009.
5. Guri, T. and Brunovski, A., (2005), “*Describing the Unobserved: Methodological Challenges in Empirical Studies on Human Trafficking*“, in Frank Laczko and Elizabieta Godziak (eds.), *Data and Research on Human Trafficking: A Global Survey*, International Organization for Migration, Geneva.
6. Kangaspunta, K., (2007). *Collecting data on human trafficking: availability, reliability and comparability on trafficking data*.
7. Lehti, M., Aroma, K., (2006), *Trafficking for sexual exploitation, Crime and Justice, a review of research*, бр. 34, Chicago – London.
8. Laczko, F, Gramegna M., (2003), *Developing Better Indicators of Human trafficking*, Brown Journal of World Affairs, бр. 10.

9. Laczko, F., (2007), *Enhancing Data Collection and Research on Trafficking in Persons*.
10. Savone, U. E., Stefanizzi, S., (2007), *Measuring Human Trafficking, Complexities and Pitfalls*.
11. Жарковић, М., (2007), *Злочин трговине људима у кривичном законодавству Републике Србије*, У Зборник радова „Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања“, I део, Београд.

Review on collection of data on trafficking in human beings

***Abstract:** This paper discusses the ways of data collection on trafficking in human beings. There is a brief illustration of guidelines and ways of data collection prescribed by some international organizations (OUN, IOM). The authors address the issue of inadequacies of the existing approaches, since there is no unique methodology, which makes it impossible to compare available data on the international level. Therefore, the value and usage of those data for scholarly research and practical policy are limited. The guidelines for data collection on human trafficking, including comparable indicators, have been presented to the EU countries. By implementing the proposed guidelines for the EU members, more reliable data on the nature and scope of this phenomenon would be obtained.*

***Key Words:** trafficking in human beings, victim, organized criminal group, data collection, statistics.*

Др Владимир УРОШЕВИЋ,
МУП Републике Србије

„Нигеријска превара“ у Републици Србији

УДК: 343.522 : 004.738.5(497.11)

***Анстракт:** Један од најраспрострањенијих облика кривичних дела преваре који се врши уз помоћ рачунара је превара позната као „нигеријска превара“ или „Превара 419“. „Нигеријска превара“ представља специфичан начин извршења кривичног дела преваре који је настао захваљујући глобалној улози интернета као средства за комуникацију, електронско пословање и сл., као и све већој употреби савремених информационих технологија од стране великог броја крајњих корисника, широм света. Први појавни облици ове преваре подразумевали су лажне пословне понуде које су извршиоци кривичних дела нудили жртвама преваре. Данас начини извршења ових облика превара имају различиту форму, па се тако врше помоћу лажних електронских порука о добицима на играма на срећу, лажних порука везаних за добротворне прилоге, порука у вези са „љубавним понудама“ и др. Развој савремених информационих технологија пружа све више техничких могућности за вршење овог облика преваре, а жртве су појединци и предузећа широм света. Грађани Републике Србије и предузећа са наше територије такође су угрожени тим видом преваре. У овом раду објашњен је појам „нигеријске преваре“, приказани су начини њеног извршења, правна регулатива у Републици Србији везана за спречавање ове појаве, као и досадашња искуства МУП-а Републике Србије у вези спречавања „нигеријских превара“ у Републици Србији.*

***Кључне речи:** превара, рачунарска превара, нигеријска превара, високотехнолошки криминал, информационе технологије.*

Увод

Појава интернета, као и све већа, глобално распрострањена употреба информационих и телекомуникационих технологија, утицала је на пораст илегалних активности у овом простору. Употреба рачунарских сервера који пружају опције анонимног коришћења интернета, могућност отварања Web електронске поште и коришћења лажних електронских адреса, постављање лажних интернет сајтова и др., данас су основно оруђе у рукама извршилаца кривичних дела превара које се врше помоћу савремених информационих технологија.

„Преваре 419“ као облик кривичних дела превара које се врше уз помоћ рачунара данас су постале веома честа и распрострањена појава, која је од стране многих полицијских служби широм света означена као веома велика опасност по финансијску безбедност, како појединаца, тако и држава. Од стране многих организација као најризичније државе из којих се врше ове врсте превара означене су државе Западне Африке: Нигерија, Гана, Бенин, Обала Слоноваче, Того и Буркина Фасо. Ван територије Западне Африке, као најризичније државе са чијих се територија врше те врсте превара означене су Јужна Африка, Шпанија и Холандија.¹

Као веома специфичан облик преваре који има међународне размере и изазива оштећења која се могу исказати стотинама милиона америчких долара, „нигеријска превара“ заслужује посебну пажњу и посебну анализу.

Грађани Републике Србије који су корисници интрнета, као и државне институције, јавне установе и предузећа са наше територије у којима се користи интернет у пословању, изложени су ризику који је настао као последица деловања тих криминалних група.

Појам „нигеријске преваре“

„Нигеријска превара“, или превара позната под називом „превара 419“, појавила се раних 80-тих година, са наглим економским развојем Републике Нигерије, који се заснивао на употреби нафтних ресурса. Неколико незапослених студената са нигеријског универзитета почело је у раним 80-тим и средином 90-тих да употребљава методе те преваре како би довели у заблуду пословне људе са Запада који су били заинтересовани за „тајанствене“ послове у нигеријском нафтном сектору, а касније су те методе почели да употребљавају и на широј популацији. У току прве деценије 21-ог века „превара 419“ постала је веома популаран начин извршења кривичних дела преваре у Африци, Азији и Источној Европи, а у последње време и у Северној Америци, Западној Европи (углавном Великој Британији) и Аустралији.

„Превара 419“, као израз за „нигеријску превару“, добила је назив по члану број 419 *Нигеријског кривичног закона* (који је део поглавља 38) под називом „Прибављање имовине помоћу преварних радњи: Превара“, који дефинише ово кривично дело (Chawki, 2009:2). Америчко друштво за дијалектику је утврдило да се израз „превара 419“ користи од 1992. године.

„Нигеријска превара“ је метода вршења кривичног дела преваре уз помоћ рачунара и најчешће почиње писмом или електронском поруком која је тако осмишљена да изгледа као да је намерно послата примаоцу поруке. Радња извршења „нигеријске преваре“ углавном почиње убеђивањем „жртве“ преваре да учествује у подели одређених новчаних фондова ако

¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Advance-fee_fraud, дана 14.11.2009. године.

унапред уплати одређени новчани износ који је, у највећем броју случајева, неупоредиво мањи од оног износа који би требало да добије као корист од тог фонда (Smith et al., 1999:1).

Електронском поруком (најчешће SPAM поруком) од примаоца поруке се тражи помоћ за трансфер великих новчаних износа, за који ће након обављеног трансфера добити одређени проценат као надокнаду. У таквим порукама се нпр. наводи да је:

- реч о великој суми новца која је позната само пошиљаоцу поруке, и да он чека да буде исплаћена као резултат одређених банкарских малверзација и сл.;
- пошиљалац поруке члан нигеријске владе или нигеријске војске и покушава да изнесе већу количину новца из Нигерије, али да му је за то потребна помоћ из иностранства;
- пошиљалац поруке спреман да новац подели са оним ко му помогне да изврши трансфер одређене суме новца (нпр. прање новца);
- тајност посла апсолутна потреба, пошто би корумпирани званичници Нигерије присвојили новац за себе уколико би сазнали да он постоји (Buchanan et al., 2001:40).

Начин извршења „нигеријске преваре“

Извршиоци кривичног дела преваре шаљу електронске поруке корисницима интернета, са намером да понуде неки примамљив посао у нади да ће жртва преваре на крају уплатити одређени износ новца на име његове реализације (нпр. разне измишљене надокнаде за ангажовање стручних лица или адвокате, за издавање потребних дозвола за реализацију посла, уплате административних такси и друго). Те електронске поруке насловљена су генерално на било ког примаоца поруке, и из њих се не може видети коме се пошиљалац обраћа, а њихов контекст је такав да прималац поруке лако може помислити да се порука односи управо на њега. Уколико жртва преваре одговори на прву поруку, она се методом социјалног инжењеринга наводи да помисли да је њена помоћ неопходна да би се одређена радња извршила (нпр. трансфер новца, уручивање наследства и др.).² Детаљи у порукама могу да се разликују, али садржина самог писма које стиже жртвама преваре најчешће се односи на то да особа која је наводни пошиљалац поруке није у могућности да сама изврши одређене радње, те да јој је зато потребна помоћ примаоца поруке. Особе које се наводе у тим порукама

² Социјални инжењеринг је акт манипулације којим се људи наводе да одају поверљиве информације о себи. Та техника заснива се на ометању пажње одређеног лица у циљу прикупљања информација које оно иначе не би одало, а како би се ти подаци касније злоупотребили (ради одавања корисничких имена, лозинки или, нпр. података о платним картицама). Све методе социјалног инжењеринга заснивају се на специфичним правилностима у процесу доношења одлука, познатијем као „погрешна когниција“, која представља образац неправилног просуђивања људи који се појављују у одређеним, специфичним ситуацијама.

најчешће стварно постоје, али су њихови идентитети украдени без њиховог знања и користе се од стране извршилаца кривичних дела како би се прикрио њихов прави идентитет, или како би се снагом ауторитета одређених лица улило поверење жртвама преваре и придобило њихово поверење.

У тим порукама помињу се суме новца које се крећу и до неколико милијарди америчких долара, затим злато, „прљав“ новац на банковним рачунима, „крвави дијаманати“, серије чекова и др. Суме новца укључују милионе долара које ће наводни инвеститори на крају посла поделити са жртвом преваре, а проценат зараде који се обећава креће се и до 40 % од суме новца која је предмет „посла“.

Оштећена лица се методама социјалног инжињеринга при комуникацији наводе да уплате један мали проценат од укупне суме новца која је предмет „посла“. Уплату тих новчаних износа извршиоци кривичних дела траже како би се нпр. надокнадили одређени трошкови које сноси неко измишљено лице (нпр. трошкови подмићивања, накнаде у банкама, трошкови адвоката и др.) да би дошли до предметног новца.

Највећи број извршилаца ових кривичних дела припада мањим организованим криминалним групама, али се понекад дешава да функционишу и самостално. Уколико извршиоци кривичних дела нису добро организовани, онда не могу да изврше преваре већих размера и оштете веће компаније, али су јако опасни за средњу класу грађана и мала предузећа.

Ако жртва преваре пристане на понуђени „посао“, извршиоци кривичних дела јој шаљу један или више фалсификованих докумената са лажним печатима, потписима, лажном садржином и сл. Извршиоци који врше ове преваре често користе лажне податке и крађу идентитета, те тако врло често при представљању користе фотографије других лица које су прикупили са интернета како би се лажно представили оштећенима.

Након што оштећени уплати одређени новчани износ према инструкцијама извршилаца кривичних дела следи одлагање новчаних трансакција везаних за исплату обећане суме новца. Стално се појављују нови трошкови за оштећеног на име реализације посла и траже нова одлагања, стално се обећава „експресна“ исплата новца, уз убеђивање жртве преваре да ће јој се улагање у договорени посао вишеструко исплатити.

Психолошки притисак се на жртве преваре додатно врши и навођењем да је тајност „посла“ јако потребна, пошто би корумпирани званичници неке државе присвојили новац за себе уколико би сазнали да он постоји (Buchanan et al., 2001:40). Такав притисак понекад жртва преваре додатно врши и сама над собом (нпр. када и након што сазнају да су преварене, жртве преваре наставе комуникацију да би повратиле новац, пронашле извршиоце и сл.).

Извршиоци кривичних дела се ослањају на чињеницу да ће за време које прође док жртва схвати да је преварена (тј. док схвати да обећани новац не постоји), новчани трансфер који је она извршила на њихове рачуне

бити исплаћен, те да оштећени неће стићи на време да блокира трансфер. Од оштећених се најчешће тражи да новац уплате преко Western Union-а и MoneyGram-а због брзине преноса новчаних средстава и анонимности примаоца уплате, чиме се смањује могућност откривања извршилаца.

Електронске поруке, као што су SPAM-ови са оваквом садржином, најчешће се шаљу из интернет кафеа. У Нигерији, у областима као што су нпр. Лагос или Фестак, постоје многи интернет кафеи који су отворени управо у те сврхе, а радно време им је од 22,30 часова до 07,00 часова, ради избегавања контроле од стране државних службеника. Чињеница је да извршиоци ових кривичних дела користе информационе технологије да би сакрили свој идентитет и физичку локацију, како би осујетили напоре полицијских служби да их открију (Chawki, 2006:5). Поред тога што успоравају рад рачунара корисника на интернету, ове поруке подижу и цену коришћења употребе интернета крајњим корисницима пошто интернет сервис провајдери морају додатно да улажу у своју опрему како би их заштитили од нежељене електронске поште овог типа (Longe et al., 2008:138).

У многим државама постоје и предузећа која уз новчану надокнаду обезбеђују лажна документа која се користе у овим преварама.³ Са жртвама кривичних дела извршиоци комуницирају и преко мобилних телефона, користећи припејд SIM картице, које лако могу да баце и потом купе нове ради даље комуникације.

Како би извршили кривично дело преваре овог типа, извршиоци најчешће користе фалсификовану документацију како би преузели новац који им је оштећени уплатио, безичне трансфере новца за пренос противправно стечених новчаних средстава, техничка средства која им омогућују анонимну комуникацију, Web-базирану електронску пошту, електронске налоге који су предходно преузети од правих корисника, факс машине за слање факс порука при размени документације са жртвама преваре, услуге телекомуникационих сервиса за директну комуникацију са жртвом преваре, постављају лажне странице на интернету којима оштећене доводе у заблуду да комуницирају и сарађују са представницима легалних и легитимних институција, уговарају пословне састанке са оштећенима (приликом комуникације извршиоци кривичних дела обећавају специјалне аранжмане, као што је нпр. улазак у Нигерију без визе и слично, након чега се жртве ових кривичних дела које дођу у контакт са извршиоцима киднапују, захтева се откуп и сл. (Dyrud, 2005:4).

³ Након једне преваре која је укључивала лажни потпис нигеријског председника Olusegun Obasanjo у лето 2005. године, нигеријске власти извршиле су претресе на тржници у делу Лагоса под називом Oluwole. Заплењене су хиљаде нигеријских и других пасоша, 10.000 бланко British Airways карата, 10.000 налога за исплату новца из САД, царинска документација, лажна уверења универзитета, 500 компјутера са скенираном документацијом који су служили за прављење фалсификоване документације и др.
Извор:http://web.archive.org/web/20051029165224/http://news.yahoo.com/s/latimests/20051020/ts_latimes/iwilleatyourdollars, дана 07.09.2009. године.

Законски и институционални оквири за спречавање „нигериских превара“ у Републици Србији

У *Кривичном законнику*, који је ступио на снагу 1. јануара 2006. године, објављеном у Службеним гласницима Републике Србије, број 85/2005, 88/2005 и 107/2005, у поглављу XXI под називом „Кривична дела против имовине“, у ставу 1 члана 208, кривично дело Превара се дефинише на следећи начин:

„Ко у намери да себи или другом прибави противправну имовинску корист доведе кога лажним приказивањем или прикривањем чињеница у заблуду или га одржава у заблуди и тиме га наведе да овај на штету своје или туђе имовине нешто учини или не учини, казниће се новчаном казном или затвором до три године“.

У ставу 2 се наводи да ће се учинилац овог кривичног дела казнити новчаном казном или затвором до шест месеци ако дело учини само у намери да другог оштети. У ставу 3 се наводи да ће се затвором од једне до осам година учинилац казнити ако је делом из става 1 и става 2 прибављена имовинска корист или је нанета штета у износу који прелази 450.000,00 динара. У ставу 4 наведено је да ће се казном од две до десет година учинилац казнити ако је делом из става 1 и 2 прибављена имовинска корист или је нанета штета која прелази 1.500.000,00 динара.

Новим *Законом о изменама и допунама кривичног законика* од 31.08.2009. године, који је објављен у Службеном гласнику Републике Србије, број 72-09, а који је ступио на снагу дана 08.09.2009. године, чланом број 68 предвиђене су измене у члану 208, где су у ставу 1 речи: „новчаном казном или затвором до три године“ замењене речима: „затвором од шест месеци до пет година и новчаном казном“ У ставу 2 речи: „новчаном казном или затвором до шест месеци“ замењене су речима: „затвором до шест месеци и новчаном казном“. У ставу 3, после речи: „осам година“, додате су речи: „и новчаном казном“, а у ставу 4 после речи: „десет година“, додате су речи: „и новчаном казном“.

У члану 2 је предвиђено да ће се затвором до шест месеци и новчаном казном казнити ко дело из става 1 овог члана учини само у намери да другог оштети, чланом 3 се предвиђа да ће се учинилац казнити затвором од једне до осам година и новчаном казном ако је делом из ст. 1 и 2 овог члана прибављена имовинска корист или је нанета штета у износу који прелази 450.000 динара. У ставу 4 је предвиђено да ће се учинилац казнити затвором од две до десет година и новчаном казном ако је делом из ст. 1 и 2 тог члана прибављена имовинска корист или је нанета штета у износу који прелази 1.500.000 динара.

У *Кривичном законнику* који је ступио на снагу 1. јануара 2006. године, у поглављу XXVII под називом „Кривична дела против безбедности рачу-

нарских података“, у ставу 1 члана 301, такође се дефинише и радња извршења кривичног дела Рачунарска превара, и то на следећи начин:

„Ко унесе нетачан податак, пропусти уношење тачног податка или на други начин прикрије или лажно прикаже податак и тиме утиче на резултат електронске обраде и преноса података у намери да себи или другом прибави противправну имовинску корист и тиме другом проузрокује имовинску штету, казниће се новчаном казном или затвором до три године.“ У ставу 2 овог члана се наводи да ће се учинилац казнити затвором од једне до осам година ако је делом из става 1 тог члана прибављена имовинска корист која прелази износ од 450.000 динара. Ставом 3 је предвиђено да ће се учинилац казнити казном затвора од две до десет година ако је делом из става 1 тог члана прибављена имовинска корист која прелази износ од 1.500.000 динара. Чланом 4 предвиђена је новчана казна или затвор до шест месеци уколико је дело из става 1 тог члана извршено само у намери да другог оштети.

Новим *Законом о изменама и допунама кривичног законика*, који је ступио на снагу дана 08.09.2009. године, у члану 119 тог *Закона* предвиђен је и члан 304а, који гласи: „Прављење, набављање и давање другом средстава за извршење кривичних дела против безбедности рачунарских података“. У ставу 1 овог члана начин извршења овог кривичног дела дефинисан је на следећи начин: „Ко поседује, прави, набавља, продаје или даје другом на употребу рачунаре, рачунарске системе, рачунарске податке и програме ради извршења кривичног дела из чл. 298 до 303 тог *Законика* казниће се затвором од шест месеци до три године“. У ставу 2 предвиђено је да ће се предмети из става 1 овог члана одузети.

На описани начин законодавац је омогућио кривично правну заштиту лица и имовине и створио правне оквире за ефикасно спречавање кривичних дела рачунарске преваре.

Институционални оквир за борбу против ових кривичних дела, постављен је у *Закону о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала*, који је објављен 15.07.2005. године у Службеном гласнику Републике Србије, број 61/05. Овим *Законом* уређује се образовање, организација, надлежност и овлашћења посебних организационих јединица државних органа ради откривања, кривичног гоњења и суђења за кривична дела одређена тим *Законом*. У члану 2 се, између осталог, наводи да високотехнолошки криминал у смислу тог *Закона* представља вршење кривичних дела код којих се као објекат или средство извршења кривичних дела јављају рачунари, рачунарске мреже, рачунарски подаци, као и њихови производи у материјалном или електронском облику, а под производима у електронском облику посебно се подразумевају рачунарски програми и ауторска дела која се могу употребити у електронском облику. У члану 3, у ставу 1 је наведено да се тај *Закон* примењује ради

откривања, кривичног гоњења и суђења за кривична дела против безбедности рачунарских података одређена кривичним законом.

Наведеним *Законом* су установљене институције за борбу против високотехнолошког криминала: Посебан тужилац за високотехнолошки криминал Округног јавног тужилаштва у Београду надлежан за читаву територију Републике Србије, Савет за борбу против високотехнолошког криминала Округног суда у Београду и Служба за борбу против високотехнолошког криминала у оквиру МУП-а Републике Србије.⁴

Дана 18.03.2009. године у Службеном гласнику Републике Србије, број 19-09 објављен је и *Закон о потврђивању Конвенције о високотехнолошком криминалу*. У члану 3 тог *Закона* наводи се да су за њено спровођење задужени министарство надлежно за правосуђе, министарство надлежно за унутрашње послове и министарство надлежно за телекомуникације.

На описани начин на територији Републике Србије створени су кривично-правни и институционални оквири за борбу против високотехнолошког криминала, а тиме и за борбу против кривичних дела преваре и рачунарских превара на интернету.

Искуства у спречавању „нигеријских превара“ на територији Републике Србије

У току 2008. и 2009. године на територији Републике Србије од стране оштећених лица пријављено је девет кривичних дела преваре са елементима „нигеријских превара“ против непознатих учинилаца. Овим кривичним делима оштећени су држављани Републике Србије и предузећа са наше територије, а укупна имовинска штета износила је преко 60.000 ЕУР-а. Оштећена лица су новац извршиоцима кривичних дела слали преко сервиса Western Union и MoneyGram. Преваре су углавном вршене помоћу SPAM порука уз коришћење методе социјалног инжињеринга, а комуникација је, након одговора од стране оштећених на SPAM поруку, углавном вршена преко бесплатних налога за електронску пошту која је отворана на интернет сервисима Yahoo, Hotmail и др. Такође су употребљаване и лажне интернет адресе на којима су се налазиле интернет презентације постављене од стране извршилаца кривичних дела са намером да обману оштећене. Употребљавана је и фалсификована документација државних органа и предузећа Нигерије, Гане и других држава са територије Западне Африке.

Извршиоци кривичних дела „нигеријске преваре“ углавном су ова дела вршили слањем нежељених, тзв. SPAM порука. За скривање идентитета на интернету извршиоци су користили приступе на јавним местима, као нпр. у субер кафеима, пошто се посетиоци ових сервиса често идентифи-

⁴ У МУП-у Републике Србије, у оквиру Службе за борбу против организованог криминала, основано је Одељење за борбу против високотехнолошког криминала.

кују јединственом ознаком која представља само генерални идентификатор одређеног компјутера или места конекције. У комуникацији са оштећеним лицима са наше територије коришћени су идентитети званичника наведних држава, свештеника, адвоката и сл.

Коришћење интернет сервиса и програма на интернету, за прикривање IP адреса такође је веома распрострањено. Ти сервиси извршцима омогућују анонимно слање електронских порука, без остављања трага о правој IP адреси извршиоца кривичног дела, на тај начин што целокупан интернет саобраћај према одређеним интернет адресама и страницима иде преко сервиса који потом као траг оставља своју IP адресу, а адреса правог корисника се налази на серверу ових сервиса.

Прикривање идентитета врши се на много различитих начина, а већина случајева прикривања везана је за сакривање идентитета лица које је осмислило превару и лица које злоупотребљава податке о жртвама преваре.

Пошто се ради о простору где се време реакције мора сводити на секунде, кључна је брза и ефикасна реакција. Шанса за проналазак доказа у оваквом окружењу зависи од саме конфигурације умрежених рачунара који се појављују у комуникацији као рачунарски сервери, улазне капије, рутери и др. Лог фајлови су главни извор проналаска трагова и доказа о извршеном кривичном делу.

Прве информације о илегалној активности најчешће не воде до правог идентитета лица, већ се прикупљају подаци са више локација, често и широм света, преко Интерпола. На међународном нивоу у полицијској и правосудној сарадњи још није постигнут довољно добар квалитет сарадње потребан за такве врсте истрага.

Након сазнања да је извршена та врста преваре и да је дошло до злоупотребе података који су од стране извршилаца кривичних дела прикупљени на напред описане начине, полицијски службеници прикупљају доказе и трагове у виду електронских података о оствареној комуникацији која се одвијала између извршилаца кривичних дела и оштећених, као и податке о финансијским трансакцијама које је оштећени извршио према инструкцијама које је добио од извршилаца. Врше се провере лог фајлова у потрази за IP адресом, како би се лоцирао сервис преко кога је извршилац кривичног дела слао електронске поруке оштећеном, као и преглед целокупне електронске поште коју је оштећени примио, како би се уочили пропусти направљени од стране извршиоца који могу указати на постојање кривичног дела (нпр. у случају да је извршилац поставио лажни интернет линк неке институције, провером места хостовања правог интернет сајта институције и лажног сајта може се уочити да се ради о превари) и места одакле је извршена превара. Након изоловања IP адресе и времена слања електронских порука из лог фајлова, преко Интерпола се, у зависности од државе са чије је територије извршено кривично дело, врше провере у вези са корисником

коме је она била додељена у тренутку вршења кривичног дела.

Како би се детекција електронских порука свела на што мањи ниво, извршиоци кривичних дела данас шаљу мање количине SPAM порука са рачунара заражених рачунарским вирусима, како би се обезбедило што дуже функционисање њиховог слања. Неки комерцијални SPAM сервиси укључују botnet мреже за слање ових порука, које помажу да се избегну анти - SPAM мере на рачунарима корисника и заштите на серверима интернет провајдера, које функционишу на тај начин што се блокирају IP адресе које су постављене на „црне листе“. Данас постоји велики број IP адреса са којих је вршено слање ових порука и које су идентификоване као носиоци SPAM активности. „Црне листе“ се врло често ажурирају, па извршиоци кривичних дела који користе слање оваквих порука за прибављање података морају да ангажују botnet мреже како би избегли блокирање њиховог пријема. Такав начин слања SPAM порука додатно отежава рад полицијских служби МУП-а Републике Србије, пошто корисници интернета на територији Републике Србије и не сумњају да поруке које им стижу могу бити штетне. Из наведеног разлога сматра се да постоји и велика „тамна бројка“ када су „нигеријске преваре“ у питању пошто оштећена лица или нису свесна да су преварена, или их је због околине срамота да пријаве да су оштећени. Оштећени се често плаше да пријаве такве случајеве пошто их извршиоци кривичних дела убеђују да су сами криви за то што посао није могао да се реализује, прете им да ће их тужити и сл.

У случајевима „нигеријских превара“ чије су жртве држављани Републике Србије радило се о преварама извршеним на неколико начина, и то: слањем обавештења о лажним добицима на лутрији помоћу којих су жртве превара методама социјалног инжињеринга навођене да поверују да су добитници награда, након чега су уплаћивали одређене суме новца да би им се омогућило подизање награде, и слањем обавештења о наследству помоћу којих су жртве превара методама социјалног инжињеринга навођене да поверују да су наследиле одређену количину новца, након чега су уплаћивали одређене суме новца да би им се омогућила исплата наслеђеног новца. Кривична дела су иницирана са подручја Нигерије, Сенегала и Бенина, а међународна полицијска сарадња са наведеним државама до данас није довела до значајнијих резултата.

Закључак

Интернет је још увек правно нерегулисан простор, у коме извршиоци кривичних дела имају доста простора за вршење криминалних активности. Развој савремених информационих технологија, посебно на пољу електронске трговине и комуникације, створио је нови простор за деловање криминалаца и криминалних група. „Нигеријске преваре“ су, из наведених

разлога, постале један од најчешћих облика превара на интернету, због врло честог мењања начина извршења и прилагођавања брзим променама у области информационах технологија.

Наведена појава се може ефикасно спречавати једино акцијама на глобалном нивоу, како би се створила свест о опасности коју она са собом носи. Потребно је да се предузму активности на расветљавању начина извршења тих кривичних дела и њиховог презентовања широј јавности путем јавних гласила (новине, телевизија), а такође је потребно појачати и сарадњу на националном, регионалном и глобалном плану, посебно када су у питању међународна полицијска и кривичноправна сарадња.

Правна регулатива у Републици Србији пружа добру основу за ефикасно спречавање овог вида кривичног дела преваре. Међутим, као основни проблем јавља се чињеница да се ова кривична дела врше од стране лица која се налазе ван територије Републике Србије, углавном са територије афричког континента, са којима је међународна полицијска сарадња знатно отежана.

Чињеница је да феномен „нигеријских превара“ код нас није довољно познат широј јавности и корисницима интернета, посебно зато што та тема није довољно заступљена у медијима. Превентивно деловање државних органа као што су полиција и тужилаштво има кључну улогу када је спречавање те појаве у питању. Пошто сарадња са државама из којих се врши ова врста кривичних дела није на завидном нивоу, потребно је што хитније деловати проактивно, искористити потенцијал медија и скренути пажњу домаћој јавности на финансијске губитке који настају као последица тих кривичних дела. Превентивна улога полиције у заштити корисника интернета са територије Републике Србије од „нигеријских превара“ таквим активностима сигурно би била успешнија и сврсисходнија од репресивних активности које се предузимају након сазнања да је кривично дело извршено.

Литература:

1. Buchanan, J., Grant, A., (2001), *Investigating and Prosecuting Nigerian Fraud*, U.S. Attorneys' Bulletin, Vol 49, No 06, USA, стр. 39-47.
2. Chawki, M., (2006), *Anonymity in Cyberspace: Finding the Balance between Privacy and Security*, Revista da Faculdade de Direito Milton Campos, Nova Lima, Brazil, vol 11, стр. 39-64.
3. Chawki, M., (2009), *Nigeria Tackles Advance Fee Fraud*, Journal of Information, Law & Technology, University of Warwick, Great Britain, (1), сстр. 1-20.

4. Dyrud, M., (2005), *I brought You a good news An analysis of Nigerian 419 Letters*, Proceedings of 2005 Annual Association for Business Communication, Convention Association for Business Communication, USA, стр. 11.
5. Longe, B., Chiemeke, C., (2008), *Cyber Crime and Criminality in Nigeria – What Roles are Internet Access Points in Playing?*, European Journal of Social Sciences – Volume 6, Number 4, Great Britain, стр. 132-139.
6. Smith, R., Holmes, M., Kaufmann, P., (1999), *Nigerian Advance Fee Fraud*, Trends and Issues in crime and criminal justice, Australian Institute of Criminology, Australia, стр. 1.

‘Nigerian Fraud’ in the Republic of Serbia

Abstract: *One of the most widespread forms of cyber fraud is a fraud known as “Nigerian fraud” or “419 Fraud”. The “Nigerian fraud” is a special form of fraud which is caused by global use of the Internet as a means of communication, electronic business etc., as well as the increased use of modern information technology by users throughout the world. First forms of this fraud were presented as false business proposals made by criminals and offered to victims of fraud. Today ways of conducting this type of fraud have different forms and can be done as lottery scams, charity scams, “love scheme” scams, etc. Development of modern information technology provides lots of technical possibilities for performing this type of fraud. The victims are individuals as well as companies throughout the world. Citizens of the Republic of Serbia and companies on our territory are also threatened by this form of fraud. This article explains what Nigerian fraud is and in what ways it can be performed. The paper also explains legal provisions of The Republic of Serbia concerning prevention of this criminal act as well as experiences of the Ministry of the Interior of the Republic of Serbia regarding prevention of “Nigerian fraud”.*

Key Words: *fraud, computer fraud, Nigerian fraud, high-tech crime, information technologies*

Мр Бобан СИМИЋ,
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Савремени концепт полицијског рада у оквиру заједнице

УДК: 351.74 : 316.55/.56

Апстракт: У свету су се крајем осамдесетих и почетком деведесетих година двадесетог века почели појављивати нови приступи који су пошли од редефинисања полицијске улоге у друштву, постављања нових стратешких циљева, облика организације и увођења нових метода деловања како би се отклониле слабости концепта који је био доминантан у највећем периоду XX века.

Прелазак на савремени концепт полицијског рада у оквиру заједнице представља иновацију полицијског рада и удаљавање од традиционалног деловања полиције. Основна идеја свих савремених концепата је сарадња полиције и грађана у решавању проблема локалне заједнице.

Кључне речи: полиција, организација, методе деловања, друштво.

Увод

Класичан приступ решавања безбедносних проблема није довео до жељених резултата, јер се, упркос развоју нових метода рада и настанку нових организационих јединица, није успело у смањивању преступа, већ се тај број повећао, а са напретком друштва јавили су се и нови облици кривичних дела. Полиција се својим ангажовањем на терену удаљила од обичних грађана, и о себи створила слику ауторитета који строго професионално спроводи закон, а о обичним грађанима заузима дистанциран и неутралан став. Крајем седамдесетих година прошлог века долази до формирања истраживачких форума и анализе неуспешности полицијског деловања, где се дошло до закључка да се морају извршити корените промене и окренути се ка успостављању новог стратешког концепта који ће приближити заједницу и полицију и тиме створити основу за успостављање сасвим новог, партнерског односа између ових друштвених чинилаца.

У склопу ревизије традиционалних метода у раду полиције, неколико организација широм Сједињених Америчких Држава (Полицијска фондација, Истраживачки форум извршних органа полиције, Национална организација тамнопутих припадника полиције, Група градских шерифа Националног удружења шерифа, као и Међународно удружење шефова полиције) покренуло је програме са циљем унапређења веза са заједницом

којој служе. У те програме спадају *кампање* везане за односе са јавношћу, као и кампање које се односе на превенцију криминала.

Односи са јавношћу обично представљају једносмерно ангажовање на унапређењу слике о полицији. У ове напоре одељења полиције спадају оснивање *отворених кућа* и ангажовање *портпарола*, који ће се бавити школама и заједницом. Многа одељења полиције су основала и канцеларије за односе са јавношћу и ангажовала службенике који ће се бавити њиховим радом. Ови напори одражавају све већу потребу за добијањем подршке, изражену у редовима полиције.

Током претходних неколико деценија, а посебно крајем седамдесетих, услед ширења јаза између полиције и јавности, многа одељења полиције су покренула програме односа са заједницом. За разлику од напора усмерених ка односима са јавношћу, који се обично свODE на једносмерну комуникацију са медијима, програми односа са заједницом представљају механизам приближавања полиције и заједнице, попут изолованих тактика полиције, попут тимског рада и службеника за ресурсе заједнице. Напори на унапређењу односа са заједницом често обухватају и учешће грађана у програмима превенције криминала.

Ера заједнице

Ера заједнице је период развоја полиције од 1980. године до данас. Осамдесетих година многа одељења полиције су почела да експериментишу са повећаним *учешћем заједнице* у „**рату против криминала**“. Током те деценије, у неколико градова тестиран је нови приступ раду полиције, оријентисан ка решавању проблема, при чему је акценат стављен на превенцију, а не на сузбијање криминала.

Према неким историчарима, ера заједнице има своје корене у извештају *Кернерове комисије*, објављеном фебруара 1968. године, од стране председника националне саветодавне комисије за грађанске немире. У оквиру извештаја је осуђен расизам у Сједињеним Државама, а званичници су позвани на пружање помоћи заједницама тамнопутих грађана.

Постепено, припадници органа реда су се повиновали жељи грађана за другачијом врстом рада полиције. Данас постоји значајна интеракција између грађана и полиције, приликом решавања проблема. Иако још увек постоје актери који се опиру променама, полицијске агенције данас делују у складу са потребама заједница којима служе. Значајне **промене** у начину третирања сексуалних деликата, насиља у породици, сексуалне злоупотребе деце, вожње у пијаном стању и проблема нестале деце, указују на нове начина реаговања. Јавност жели да полиција буде **проактивна**, а не само да хапси криминалце након што изврше кривична дела. Током ере заједнице, полиција је поново успоставила блиске односе са заједницом.

Ера заједнице се означава многим именима: рад полиције у оквиру заједнице, рад полиције усмерен на проблеме у заједници (*Problem Oriented Policing* – POP), рад полиције оријентисан ка заједници (COP), рад полиције усмерен на заштиту суседства (*Neighbourhood-Oriented Policing*) и слично. Тренутно се најчешће користи термин *community policing* (полицијски рад у оквиру заједнице). У центру већине „нових“ приступа налази се повратак на античку идеју одговорности заједнице за добробит друштва – припадници полиције постају део заједнице, уместо да буду одовојени од ње.¹

Полицијски рад у оквиру заједнице (*Community policing*)

Полицијски рад у оквиру заједнице (*community policing*), као нови модел организације полиције, почео је најпре да се примењује у САД почетом 80-тих година прошлог века, да би од 90-тих година заживео и у земљама западне Европе (Велика Британија, Норвешка, Данска, Шведска, Холандија, Француска, Немачка), неким земљама Азије (Хонг Конг, Јапан), Канади и Аустралији. Од 2000 године *community policing* је актуелан и у **посткомунистичким земљама** источне Европе које се налазе у периоду транзиције.

Такав рад се све више препознаје као *идејни темељ* који највише одговара демократској полицијској служби. Тај приступ се базира на поштовању људских права, одговорности и потреби да се ефектне полицијске операције спроведу у партнерству са заједницама за које полиција врши јавну услугу. Таква **филозофија** се фокусира на заједницу – јавност – и на њене потребе, као и на то да полиција на одговоран начин и кроз поштовање људских права служи заједници.

Када говоримо о новом виду полицијског рада у локалној заједници посебно је фасцинантно да није једноставно одредити се за конкретну дефиницију због великог броја елемената који могу бити презентирани у различитим комбинацијама и могућим разликама у приступу, али је концепт у основи лако разумљив и прихватљив (Seagrave, 1996:5). Поред свих ограничења и немогућности сачињавања свеобухватне *дефиниције* новог полицијског рада у оквиру заједнице (*community policing*), у литератури се најчешће наводи дефиниција коју су дали Trojanovic и Vucqueroux. По њима је *community policing филозофија и организациона стратегија* која промовише ново **партнерство** између грађана и полиције. Она је базирана на премиси да и полиција и локална заједница морају да раде заједно

¹ Иако се рад полиције у оквиру заједнице сматра иновативним, једна од његових кључних карактеристика – сарадња са заједницом и реаговање на њене проблеме – наслеђена је још из доба сер Роберта Реел-а, који је основао Метрополитен полицију 1829. године, при чему је навео: „Полиција је јавност и јавност је полиција“. Током претходног века, рад полиције је у тој мери одступао од тог принципа, да данас он делује свеже и смислено.

као **равноправни** партнери да би идентификовали, одредили приоритете и решили актуелне проблеме као што су криминалитет, социјални и физички облици нереда (disorder), и све врсте пропадања локалне заједнице, са циљем побољшања свеукупног **квалитета живота** у локалној заједници (Trojanovicz-Vucqueroux, 1998:6).

Полицијски рад у оквиру заједнице (*community policing*) може се представити и кроз третирање следећих **питања**:

1. Циљ – решавање проблема;
2. Линија функционисања – редовни контакти између припадника полиције и грађана;
3. Решавање проблема на које указују грађани, ангажовани на пружању помоћи у дефинисању плана деловања полиције;
4. Одговорност полиције према грађанима који траже помоћ;
5. Управљање променама и реструктуирање у оквиру одељења, када је реч о селекцији, обуци, вредновању и напредовању;
6. Прихватање *community policing* филозофије на нивоу читавог одељења;
7. Ширење утицаја са дна према врху – грађани и чланови патроле помажу у дефинисању приоритета и политике;
8. Стално доступни припадници полиције у децентрализованим одељењима;
9. Подстицање грађана, од стране полиције, на решавање сопствених проблема;
10. Смањење страха грађана, криминала и нереда у оквиру заједнице, као показатељи успешности.

Иако не постоји званична дефиниција појма полицијски рад у оквиру заједнице (*community policing*), добра радна дефиниција би могла бити да је то „прихватање нове филозофије полицирања, која је заснована на полицији као сервису грађана, децентрализованом полицијској организацији и давању моћи полицајцу на терену да доноси одлуке и тако персонализује полицирање, уз активно партнерство са грађанима у решавању проблема криминалитета, страха од криминалитета, нереда, са крајњим циљем повећања квалитета живота“. То су, у ствари, кључне речи, или компоненте *community policing*, за које треба наћи начин да се примене у пракси, као и начин да се мери њихова ефикасност и ефекти.

Карактеристике полицијског рада у оквиру заједнице (*community policing*)

Када говоримо о концепту *community policing*, треба поменути да се у литератури наводе различите карактеристике нових концепата полицијског рада у оквиру заједнице.

За поједине ауторе рад полиције у оквиру заједнице обухвата партнерство поменутих чинилаца, чији се циљ огледа у борби против криминала и немира, док *Wesley Skogan* наводи четири општа принципа, који се везују за поменути термин, и то:

1. усвајање широке филозофије проблемски оријентисаног полицијског рада и удаљавање од уског фокусирања на сузбијање криминала;
2. децентрализација, нове патролне тактике и двосмерна комуникација између полиције и грађана;
3. одговорност полиције према проблемима које су дефинисали грађани;
4. полиција помаже суседству да се самостално ангажује у решавању сопствених проблема, (*Trojanovicz-Vucqueroux*, 1998:6).

Robert Trojanovicz и *Bonnie Vucqueroux* наводе да постоје следећи **принципи *community policing-a***:

1. *Промене* – Промена је константна категорија у оквиру транзиције ка *community policing* и утиче на организациону културу и индивидуално понашање. *Community policing* представља промену ка изграђивању партнерства са заједницом, партиципацију ка изграђивању локалне заједнице и проблемски оријентисаном раду.
2. *Лидерство* – Лидерство подразумева константно истицање и усавршавање визије *community policing* као основне вредности и мисије у оквиру сваке полицијске организације на свим нивоима. То значи да свако у оквиру полицијске организације мора да подржава и промовише примарне принципе *community policing* (пре свега унапређење заједнице и проблемски оријентисан рад).
3. *Визија* – Визија је идеална слика о побољшаној јавној безбедности и унапређеном квалитету живота, која се остварује заживљавањем *community policing*. Визија треба да представља инспирацију и мотивацију и за полицију и локалну заједницу како да се оствари *community policing*, имајући у виду краткорочне и дугорочне циљеве. Визија о *community policing* је потпуно нова филозофија која утиче на организациону политику, процедуре и праксу.
4. *Партнерство* – Тај принцип подржава развој партнерства између свих група у локалној заједници као средство промовисања сарадње и консензуса. Развој партнерства у оквиру *community policing* је организациона филозофија и стратегија за изграђивање локалне заједнице и решавање проблема.
5. *Решавање проблема* – Решавање проблема је аналитички процес и стратегија за заједничко идентификовање и одређивање за стратегије решавања на специфичне ситуације, догађаје у локалној заједници (криминал и друге узроке који угрожавају квалитет живота у заједници), као и њихове узроке. Решавање проблема иде изван традиционалног

одговора на криминал и, сходно томе, захтева и организационе промене у полицији.

6. *Праведност* – Принцип једнакости подразумева да се полицијске услуге усмеравају према свим грађанима, независно од њихових расних, националних, религиозних, полних, имовинских, образовних и других специфичности. *Community policing* настоји да препозна специфичне потребе специфичних делова локалне заједнице: жена, младих, старих, итд.
7. *Поверење* – Поверење се базира на уверењу да људи и мисле оно што и кажу. *Community policing* организација мора да демонстрира поседовање интегритета, односно, да и спроведе оно што обећа заједници.
8. *Опумоћење (овлашћење)* – *Community policing* креира промене у оквиру полицијске организације и даје већу аутономију (слободу доношења одлука) полицајцима на терену и локалној заједници како би могли да се ангажују на унапређењу заједнице и решавању проблема у њој.
9. *Служба* – Тај принцип подразумева прихватање, децентрализовање и персонализовање полицијске службе у суседству у погледу интензитета и врсте полицијских услуга које се условљене безбедносним потребама локалне заједнице. Полиција треба да третира грађане као кориснике (муштерије) полицијских услуга. Посматрајући грађане као своје клијенте, полиција може да спознаје, путем емпатичког уживљаја, које су полицијске услуге најпотребније заједници.
10. *Одговорност* – Тај принцип се односи на заједничку одговорност полиције, али и локалне заједнице у вези са промоцијом и успостављањем јавне сигурности и подизањем општег квалитета живота (Тројановић-Висцкегоу, 1998:8-9,109-114).

Brown наводи следеће **карактеристике** *community policing-a*:

- *Резултати рада* полиције једнако су важни као и сам процес. Полиција добија резултате наглашавајући установљавање, анализу и решавање проблема.
- Наглашене су *полицијске вредности* које истичу улогу грађанина о питањима која директно утичу на сигурност и квалитет живота у насељу.
- Полиција мора *одговорати захтевима насеља* у локалној заједници. Често различита насеља имају различите проблеме, жеље и приоритете. Полицајци морају рутински комуницирати са станарима и информисати их о напорима које полиција предузима у борби и превенцији криминала у насељу.
- Полиција мора бити *децентрализована*, како у структури, тако и у овлашћењима. Полицајцима се мора допустити да учествују у важним одлукама. Полиција може успоставити „мини полицијску станицу“ у неким деловима града.

- Полиција *партнерски дели власт са локалном заједницом* да би се установили и решили проблеми. Подела власти захтева од грађана да преузму активну улогу, јер они имају велики број информација које су корисне полицији.
- *Границе реона надлежности* (подручје, сектор) поново су уцртане тако да се поклапају с природним границама између насеља, уместо да се заснивају на потребама полиције.
- *Полицајцима се дају стални задаци* у вези с подручјем на којем раде и за смене у којима раде. То значи да би један полицајац требао бити распоређен у исто насеље најмање шест месеци, а по могућности и неколико година.
- Полицајци надлежни за одређене реоне имају могућност да дају *креативна решења проблема у насељу*.
- *Улога надгледања и руковођења* се мења. На пример, патролни полицајци постају „руководиоци“ својих подручја, а официр је одговоран за помоћ патролном полицајцу да идентификује и реши проблеме. Руководиоци су одговорни за прикупљање средстава и подршке потребних за решавање проблема.
- *Програми полицијске обуке* се мењају. У фази запошљавања, полицајцима се дају информације о сложености и динамици локалне заједнице и начину на који се полиција уклапа у укупну слику. Нови полицајци се обучавају у руководним вештинама и у томе како да установе проблеме локалне заједнице.
- *Процена резултата рада* базирана је на способности полицајца да реше проблеме и укључе локалну заједницу у борбу против криминала и очувања сигурности у насељу.
- *Интервенција по позивима за помоћ полиције* мења се од стриктног одговора на појединачни случај, до покушаја одређивања разлога због којих долази до тих случајева, и да ли се они односе на већи проблем који треба анализирати. Реакције полиције на мање озбиљне догађаје могу бити измењене (нпр. телефонски извештаји, уместо слања полицајца) да би полицајци имали више времена за решавање проблема.²

Када изузмемо све те разлике, различито навођење редоследа и значаја појединих карактеристика, постоји општа сагласност да се *community policing* састоји од две комплементарне кључне компоненте: партнерства са локалном заједницом и проблемски оријентисаног полицијског рада.

Партнерство представља средство за упознавање локалне заједнице и средство за колективно идентификовање проблема на основу утицаја корисника услуга и јачања партнерске основе, које мора бити развијано и

² Више о томе: Brown, L. P., "Community policing: A Practical Guide for police Officials", Washington D. C.; National Institute for Justice.

установљено како би се постигао максимум ефективности и ефикасности у приступу усмереном на *решавање проблема*. Како би развијала партнерство са локалном заједницом, полиција мора да развија позитивне односе са њом, мора да је усмерава у изналажењу начина за побољшање контроле криминала и превенцију. Партнерством се развија обострано поверење и дозвољава се корисницима услуга да се укључе у процесе доношења одлука које се тичу њихове безбедности. Сви који раде или живе у локалној заједници, као и локална власт, треба да деле одговорност за налажење што ефикаснијих решења ради уочавања и решавања свих проблема који утичу на безбедност у локалној заједници.

Проблемски оријентисан рад (*problem solving*) је опуће које је усмерено према условима који угрожавају добробит заједнице. Полицијски официри и менаџери треба да буду потпуно упознати са природом проблема у датој области, како би нападали узроке криминала и нереда, тачније саме изворе. Полицијски официри морају бити подстицани да траже решења за проблеме, укључујући способност своје имагинације и креативност, као и способност да ангажују различите ресурсе у локалној заједници. То захтева слободу, независност при доношењу одлука, посебно при одређивању приоритета и решавању проблема. Према томе, циљ проблемски оријентисаног приступа је идентификовање постојећих услова и узрока проблема, а састоји се у давању првенства деловању на те узроке и њиховом отклањању, пре него на реаговању на проблеме који се понављају.

Основни циљеви полицијског рада у оквиру заједнице

Основни циљ полицијског рада у оквиру заједнице је укупно **побољшање квалитета живота грађана** и то пре свега **побољшањем стања безбедности**. Из овог основног циља произлазе и *други циљеви* који су и сами по себи веома значајни. У основи, циљеви превентивног полицијског рада на локалном нивоу могу се сажети у следеће категорије:

1. Повећање ефикасности полицијског рада у сузбијању криминала

Ефикасност укључује минимизирање трошкова и непотребних напора. Али ако полиција није ефективна ефикасност нема великог значаја.

Ефективност подразумева остваривање жељеног резултата или циља. Ефективност је могућа без ефикасности, али не и ефикасност без ефективности, јер је сваки напор којим се не постиже жељени циљ узалудан. Ефективност има позитиван утицај на смањење криминала, смањење страха од криминала и побољшање квалитета живота у заједници. Ти циљеви се остварују пре свега удруживањем напора и ресурса полиције, локалних власти и чланова заједнице.

2. Усмеравање на проблеме који могу да доведу до криминалног понашања

Пристап решавања проблема захтева да полиција препозна инциденте и идентификује узроке проблема у заједници. С обзиром да је једна од основних карактеристика *community policing* проактиван пристап, то значи да се претпоставља препознавање проблема и тражење узрока који леже у њиховој основи. Много је ефективније пронаћи извор проблема, него једноставно само реаговати на њега.

Решавање проблема идентификује специфичне проблеме који члановима заједнице представљају претњу за њихову безбедност и благостање. Актуелни и потенцијални узроци криминала и конфликта у оквиру заједнице морају бити идентификовани и анализирани.

3. Редуковање објективног ризика виктимизације

Виктимизација може да уништи основно поверење људи у свет, изазове сумњу у њихову безбедност и сигурност и поремети њихово свакодневно функционисање.

Жртве кривичног дела могу имати физичке повреде, финансијске губитке, емоционални бол и психичке трауме. Овде се партнерство препознаје као кључ спречавања понављања виктимизације.

Препознавањем фактора ризика виктимизације као и чиниоца који доприносе виктимизацији долазимо до остварења самог циља који се замишља на редукацији објективних ризика виктимизације. Проучавања су показала да ризик виктимизације није на исти начин распоређен међу грађанима. Постоје неке црте личности које су у корелацији са одређеним врстама злочина (**виктимогена предиспозиција**).

Као такве **особине** наводе се биофизиолошке, социјалне и психичке. Међу *биофизиолошке* могу се убројати: узраст, пол, физичко стање лица. Као *социјални* могу се истаћи: професија, статус, богатство, начин живота. *Психичке* предиспозиције су: несмотреност, превелико поверење и слично.

Полицајци би требало да са другим организацијама едукују чланове заједнице како да се умањи ризик да постану жртве. У оквиру тог циља требало би такође идентификовати проблеме и страхове чланова заједнице, идентификовати и елиминисати услове који доводе до криминала и нереди и побољшати квалитет живота у заједници.

4. Умањење страха од криминала код грађана

Главни циљ *community policing* је да умањи страх од криминала у заједницама како би грађани били вољни да се удруже у спречавању кривичних дела. Са једне стране тај страх умањује квалитет живота и кохезију у заједници, док са друге може да проузрокује изоловање чланова заједнице од ње саме што би значајно повећало социјални неред и резултирало повећањем криминала.

Методи полицијског деловања ради смањења страха обухватају разноврсне активности и **програме**, којима се поспешују односи полиције и грађана, развија поверење грађана у полицију и изграђује осећај заједништва. Неки од тих програма су: повећање броја пешачких патрола, успостављање непосредних контаката са грађанима, пружање информација грађанима о стању криминалитета и мерама заштите, саветовалишта за грађане и слично.

Страх од криминала је често у диспропорцији са стварном виктимизацијом. Али страх од криминала доноси последице. Многе студије су показале да постоје стратегије којима се може редуковати страх грађана од криминала, као и да рад полицијских служби може допринети осећају сигурности и постизању задовољства код грађана.

5. Учесће полиције и свих друштвених структура у побољшању социјалних услова за грађане у локалној заједници

Поред полиције, јавност, друштвене структуре, као и приватне институције требало би такође да прихвате своју улогу у *партнерству*. Другим речима, њихова сарадња са полицијом је важан кључ ка ефективном искорењавању проблема. *Грађани* би требали да имају један проактиван став о свом заједништву (поред познавања својих права, они такође треба да познају своје дужности).

Community policing препознаје да учествовање целокупне заједнице даје нову димензију активностима контроле криминала. Побољшање квалитета живота, као основни циљ, остварује се кроз координацију и сарадњу између служби и органа државне управе.

Тим *основним циљевима* могу се додати и следећи **други циљеви**:

а) Повећање поверења у рад полиције

Остваривање обостраног поверења представља основни циљ партнерства. Поверење ће дати полицији већи приступ важним информацијама које могу водити превенцији и расветљавању кривичних дела. То ће такође пружити подршку активностима полиције и обезбедити основу за продуктивнији рад са заједницом што ће допринети решавању локалних проблема. *Грађење поверења* је дуготрајан процес, али и од изузетне важности за ефективност у раду полиције.

Поверење је вредност која се налази у основи партнерства и решавања проблема. Стварањем поверења формирају се блиске везе између полиције и заједнице, чиме се омогућавају трајни успеси. Без поверења између грађана и полиције ефективност није могућа.

б) Унапређење полицијске службе за пружање квалитетније услуге грађанима

Полицијски рад у оквиру заједнице представља концепт који посматра грађане као **клијенте**, а полицију као **службу** која *пружа услуге* клијентима,

тј. грађанима. Потребне клијената постају циљеви службе која те циљеве остварује професионално, док је служба ефикасна.

Важан циљ полиције је да пружи *виши квалитет услуга* у локалној заједници, зато задовољство услужених постаје важна мера ефективности. Запажање напретка међу члановима заједнице и текуће повратне информације од свих елемената друштвене заједнице, су основни делови процеса оцењивања рада полиције.

Поређење традиционалног и полицијског рада у оквиру заједнице

Дакле, без обзира на усвојено гледиште, евидентно је постојање концепта полицијског рада у оквиру заједнице као засебне категорије деловања. Та два модела дају *различите одговоре* на суштинска питања у вези са *улогом полиције у једном друштву*.

У табели 1 дато је кратко поређење те филозофије са традиционалним методама деловања, како би постојеће разлике биле што уочљивије.

Табела 1 – Методи деловања полиције

Р.бр	Питања	Традиционални полицијски метод	Полицијски рад у оквиру заједнице
1.	Шта је полиција?	Владина институција приоритетно одговорна за спровођење закона.	Полиција је јавност и јавност је полиција. Полицајци су плаћени да стално брину о безбедности свих грађана.
2.	Какви су односи између полиције и осталих друштвених служби?	Приоритети различитих друштвених служби су обично супростављени.	Полиција је само једна од многих друштвених служби и институција које су одговорне за унапређење квалитета живота.
3.	Улога полиције	Фокусирање на откривање и расветљавање кривичних дела.	Откривање и решавање различитих врста проблема.
4.	Како се мери учинак полиције?	Бројем откривених и расветљених кривичних дела.	Смањењем озбиљних поремећаја и криминала, осећањем сигурности код грађана и укупним квалитетом живота у заједници.
5.	Највећи приоритети	Тешка кривична дела са великом материјалном штетом и елементима насиља.	Сви проблеми који узрокују велику забринутост и страх код грађана и ометају њихове свакодневне активности.
6.	Чиме се, конкретно, полиција бави?	Инцидентима.	Проблемима и бригама грађана.
7.	Шта одређује успешност полиције?	Брзина интервенција на инциденте.	Сарадња са грађанима.

8.	Како полиција приступа позивима грађана који нису везани за криминал, већ за пружање услуга?	Интервенише – реагује само када има времена, односно када нема „правих“ полицијских задатака које треба обавити.	Сматра их виталном функцијом и великом приликом.
9.	Шта је полицијски професионализам?	Брза и успешна интервенција на озбиљан криминал.	Блискост полиције и грађана у заједници.
10.	Која врста информација је полицији најважнија?	Информација о одређеним кривичним делима и извршиоцима.	Информација о различитим криминогеним активностима појединачна или групама.
11.	Шта чини суштину полицијске одговорности и поузданости?	Високи степен централизације, поступање по правилницима и упутствима, строго спровођење закона и чување службене тајне.	Наглашавање одговорности за потребе локалне заједнице.
12.	Улога полицијског руководства	Дефинисати правила поступања и издавање налога и ставова.	Унапређење организације и генералне стратегије полиције.
13.	Која је улога Бироа за односе са јавношћу?	Информисати јавност о озбиљним криминалним догађајима, а да се са тим не оптерећују полицајци на терену.	Координација виталних веза за комуникацију између полиције и грађана, али и у самој полицији.
14.	Како полиција цени процесуирање извршилаца кривичних дела?	Као важан циљ – све друго је неуспех.	Као једно од многобројних средстава за постизање циља, а циљ је безбедност заједнице.

Извор: Sparrow, M. K., (1988), *Implementing Community Policing*. U. S. Department of Justice, National Institute of Justice, стр. 8-9.

Наравно да би и у сопственој пракси могли поставити још приличан број таквих и сличних питања где би одговори били такође веома различити. Дакле, полицијски рад у оквиру заједнице је препознатљив по много чему, а највише по партнерству са грађанима, проактивном, односно превентивном деловању, проблемски орјентисаном раду, транспарентности, професионализму и одговорности.

Неке од разлика између традиционалног полицијског рада и рада полиције у оквиру заједнице приказане су и у табели 2.

Табела 2 – Карактеристике традиционалног и рада полицијe у заједници

ТРАДИЦИОНАЛНИ ПОЛИЦИЈСКИ РАД	ПОЛИЦИЈСКИ РАД У ОКВИРУ ЗАЈЕДНИЦЕ
Хапшење је примарни полицијски алат	Хапшење је један од многих алата
Усредсређеност на бројеве-процент	Усредсређеност на резултат
Реаговање на инцидент	Реаговање на проблем
Грађани зову полицију због проблема – ту се њихова улога завршава	Грађани раде са полицијом и институцијама система на решавању безбедносних проблема
Полиција ради за заједницу	Полиција ради са заједницом
Полицијски рад је реактиван	Полицијски рад је проактиван
Полиција чека да се ствари догоде	Полиција предвиђа – реагује унапред
Грађани верују да полиција мора решити њихове проблеме	Грађани раде са полицијом на решавању својих проблема
Локална заједница је прост скуп грађана	Грађани се удружују ради стварања партнерских односа са полицијом, институцијама и другим локалним заједницама
Полиција је одговорна за безбедност	Полиција дели одговорност са грађанима
Полиција ради искључиво полицијске послове	Полиција мотивише, едукује, саветује, организује грађане
Полиција интервенцијом завршава свој посао	Повратна информација

Савремено полицирање, у односу на традиционално, носи низ предности јер подразумева **поделу одговорности** за стање безбедности на одређеном делу микротериторије између полиције и припадника локалне заједнице.

Стога је неминовно **реорганизовати полицијску службу** и реформисати основе филозофије полицијског деловања, са следећим циљевима:

- а) постављање *темеља нове полиције у локалној заједници*, њене инфраструктуре и организације, са јасним овлашћењима и одговорностима;
- б) да буде полиција која ће поверене јој дужности, стриктно поштујући и подржавајући устав и законе, извршавати тако да се сваки *појединац осећа сигурно и безбедно*;
- в) да буде *поштована*, да подржава владавину закона, људска и грађанска права;
- г) да буде *професионална организација* часних, одговорних, савесних и владавини закона подређених појединаца;
- д) да *служи и штити* оне који су јој дали овлашћења и никада не буде изнад њихове политичке, грађанске, културне, социјалне и економске воље;
- ђ) да буде *способна* да извршава послове и задатке на основу поверених јој овлашћења;
- е) да више никада не буде *третирана* као природна појава – виша сила, већ цивилизацијска тековина;
- ж) остало.

Закључак

За највећи део развијеног света корене модерне полицијске службе треба тражити у стварању лондонске Метрополитен полиције. Представљен од стране сер Роберта Пила, Закон о Метрополитен полицији био је праћен сетом принципа за обављање полицијских послова, који се и данас сматрају релевантним. Ти **принципи** наглашавају кључни значај сарадње и партнерства полиције са заједницом, међусобних веза и сагласности.

Како се полиција развијала, већина полицијских организација је била склона да задржи парамилитаризам и пратећи режим управљања, командовања и контроле. Иако би веома мали број полиција у развијеном свету данас прихватио чисто војни модел, он је још увек у основи многих од њих. Прелазак са *традиционалног* реактивног, ка акцији усмереног стила обављања полицијских послова, на *услужно оријентисани* модел *community policing* представља најзначајнију позитивну промену у полицијској филозофији. Увођење *community policing* уследило је као последица ограничености традиционалног полицијског модела који је био претежно *реактиван* у односу на контролу криминала и неспособан да развије и одржи блиске радне релације са заједницом у контроли криминала

Заменом *традиционалног* модела *савременим*, полиција смањује репресију и у први план ставља **превентивно деловање**, излазећи у сусрет захтевима заједнице. Концепт *community policing*, упркос неким својим недостатцима, представља најприхватљивији облик деловања у данашњим демократским друштвима.

Литература:

1. Alley Mark- Bonello, Elizabeth- Schafer Joseph: Dual Responsibilities- A Model for Immersing Midlevel Managers in Community Policing, U: *Merry Morash-Kevin Ford (editors) The Move to Community Policing*, 2002.
2. Brown, L. P., „*Community policing: A Practical Guide for police Officials*“, Washington D. C.; National Institute for Justice.
3. Гачевић, Г., Василијевић, А., Миленић, Ж., (2007), *Стратешки програм развоја полиције у заједници*, Управа полиције, МУП Р Србије.
4. George, K., (2000), *Police and Communities: The Quiet Revolution*, U: Oliver Willard, *Community Policing, Clasical Readings, London*.
5. Goldstein, H., (1990), *Problem Oriented Policing*, New York, <http://www.interpol.com/Public/cia/fahlman.asp>.
6. Kelling, G., Wasserman, R., Hubert, W., (2000), *Police Accountability and Community Policing*, U: Willard M. Oliver, *Community Policing, Clasical Readings, London*.

7. Lab, S., Das, D., (2003), *International Perspectives on Community Policing and Crime Prevention*, New Jersey.
8. Милосављевић, Б., (1995), *Класична локална полиција и концепт полиције у заједници*, Безбедност, год. 36., бр. 3, стр. 289-298.
9. Милосављевић, Б., (1997), *Наука о полицији*, Полицијска академија, Београд.
10. Moore, M. G., (2000), *The Evolving Strategy of Policing*, U: Willard M. Oliver, *Community Policing*, Clasical Readings, London.
11. Moore, M., Trojanowicz, R., Kelling, G., (2000), *Crime and Policing*, U: Oliver Willard, *Community Policing*, Clasical Readings, London.
12. Moore, M., Trojanowicz, R., *Corporate Strategies for Policing*, U: Willard O, *Community Policing*, Clasical Readings, London.
13. Morash, M., Ford, K., (editors), (2003-2), *The Move to Community Policing*.
14. Никач, Ж., (2007), *Полиција у заједници*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
15. Nigel, F., (2000), *Research and Practice in Policing a View from Europe*, Police Practice and Research, 1.
16. Oliver, W., (2004), *Community-Oriented Policing*, New Jersey.
17. Palmiotto, M., (2000), *Community Policing, A Policing Strategy for the 21 st Century*, Maryland.
18. Симоновић, Б., (2001), *Улога полиције у превенцији криминала на нивоу локалне заједнице*, Безбедност, год. 41., број 1, стр. 33-54.
19. Симоновић, Б., (2006), *Рад полиције у заједници (Community policing)*, ВШУП, Бања Лука.
20. Skogan, W., (2000), *Community Policing in Chicago*, U: Alpert Geoffrey - Piquero Alex, *Community Policing Conterporary Readings*, Waveland Press, стр. 159-174.
21. Sparrow, M. K., (1988), *Implementing Community Policing U. S. Department of Justice*, National Institute of Justice, стр. 8-9.
22. Trojanovitz, R., Bucquerox, B., (1998), *Community Policing, How to Get Started*, Cincinati, OH.
23. Wilson, J., Kelling, G., (1982), *Making Neighborhoods Safe*, U: Alpert-Piquero, *Community Policing Conterporary Readings*, London.

Modern Concepts of Community Policing

Abstract: *In the late 80s and in the early 90s of the 20th century new approaches appeared throughout the world, starting form redefining the police role in the society, setting new strategic goals, organization forms and introducing new methods of action in order to remove the weaknesses of the concept which*

was predominant for the better part of 20th century. Transition to the modern concept of community policing represents an innovation of police work and distinction from traditional police practises. The basic idea of all modern concepts is cooperation between the police and citizens in problem solving within the local community.

Key Words: *police, organization, methods of action, society.*

Мр Ивана БЈЕЛОВУК, мр Тања КЕСИЋ, Зорица НОВОВИЋ,
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Улога и значај менторског рада на полицијским високошколским установама

УДК: 378.147.111 : 351.74(497.11)

***Апстракт:** Потреба је сваког младог човека да се на путу свог професионалног развоја усавршава, потврђује и коригује од стране искусног колеге који за њега представља ауторитет у сваком погледу. Менторски рад је врло важан и данас веома распрострањен вид стручног рада наставника и запослених уопште. Циљ овог рада је да се почев од свих значења појма ментор испита потреба за постојањем ментора и у којој форми. С тим у вези, посебна пажња посвећена је питању менторства и његовом значају у односу на квалитет наставног процеса у полицијском образовању. Потенциран је значај менторског рада са студентима с обзиром на светску праксу у менторском раду, са посебним освртом на досадашњу праксу у области менторства на полицијским образовним установама у Србији. Такође, у раду су дате и препоруке за унапређење менторског рада у циљу побољшања квалитета наставног процеса.*

***Кључне речи:** ментор, менторски рад, полицијско образовање, квалитет наставног процеса.*

Појам и облици менторског рада

У циљу правилног разумевања теме овог рада, излагање ћемо почети етимолошким одређењем појма ментор. У лексиконима се реч ментор одређује у значењу васпитач, наставник, саветодавац, покровитељ. У педагошком смислу, појам је рестриктивно одређен, као наставник који усмерава и надгледа кандидата при изради неког рада (магистарског или докторског). Иначе, сама реч води порекло од грчког имена Ментор, саветника младог Телемаха из Одисеје (Клајн, Шипка, 2006). Слично том одређењу је и оно које ментора дефинише као искусног и поверљивог саветника (Илустровани Оксфорд енглески речник, 2002).

Под појмом ментора се такође подразумева (Галић, 2006:59) – вођа, саветник, саветодавац, татор, старији и искуснији наставник у школи или на факултету, који „води“ и упућује ученике и студенте (дипломце, специјализанте, магистранте, докторанте, научне раднике и сл.), у завршне радове и прати тај рад, као и напредовање млађих наставника (почетника у универ-

зитетским звањима). Такође, под појмом менторства (Eby, et al., 2008:254-267) подразумева се и стратегија позитивног развоја младих и контрола њиховог могућег ризичног понашања (*Youth mentoring*).

Менторска настава¹ је систем наставе у којем доминира менторски рад учитеља над појединим учеником. Такву наставу карактерише повећана брига учитеља за њихово напредовање (нпр. рад са талентима, ученицима са посебним потребама, ученицима ангажованим на неком истраживачком пројекту и сл.). Такав систем рада може пратити учење у колективној настави, а може карактерисати и индивидуалну наставу.

Менторски рад² је форма стручног усавршавања просветних радника (васпитача и наставника разредне наставе) који желе да унапреде квалитет своје образовне праксе усмерене на дете. Укључује посете ментора и праћење наставе/рада у васпитној групи, развијање плана унапређивања рада и стручну помоћ и подршку. Ментори могу бити просветни радници (васпитачи, наставници и стручни сарадници) који имају искуства у примени *Корак по корак методологије* и других програма усмерених на дете, као и високе стручне компетенције за менторски рад са колегама. Ментори би требало да заврше специјализовану обуку из области имплементације међународних педагошких стандарда квалитета, а који обухватају индикаторе квалитета у следећим областима – индивидуализација, стратегије подучавања за учење са разумевањем/смислено учење, средина за учење, учешће породице, планирање и оцењивање, професионални развој наставника и социјална инклузија. Стандарди омогућавају наставницима да се професионално развијају и да се кроз процес сертификације процени постигнути квалитет образовне праксе и сагледају аспекти у којима се даље може радити на унапређењу квалитета током менторског рада.

Ментор³ је особа која има јасне циљеве у вези са неком компанијом. Потребно је да та особа помогне у расту и развоју вештина којима се савлађују баријере са којима се сусреће посматрана компанија. Ментор помаже водећи и дајући савете за понашање у одређеним ситуацијама и покушава да пренесе сопствено искуство. Рад ментора обухвата читав скуп активности, од упућивања у литературу, преко усмеравања у раду и кориговања током рада. Ментор охрабрује и подстиче кад постоји потреба за тим. Понекад је ментор ту само да саслуша када је то потребно. У складу са данашњим развојем информационих технологија, ментор може да пружа своје услуге лично, на лицу места или путем медија за комуникацију (телефоном, *e-mail*-ом и др.). Ментор се бира у складу са својим потребама и сходно томе што би ментор могао да учини за корисника менторских услуга и то је све у складу са карактеристикама и жељама ментора. Тај облик менторског

¹ http://www.pedagogijaffsa.com/index.php?option=com_glossary&func=view&Itemid=0&catid=27&term=Mentorska%20nastava, доступан 7.10.2009.

² <http://www.cip.org.yu/pdf/1.6mentorstvo.pdf>, доступан 7.10.2009.

³ <http://www.exitcentre.org/ITB/sr-SP-Latin/Default.aspx?TabID=165>, доступан 7.10.2009.

рада има за циљ помоћ запосленом у каријери (Eby, Allen, Evans, Thomas, DuBois, 2008:254-267) (*Workplace mentoring*), али и у личном и професионалном развоју (Kram, 1985). Ментор може бити супервизор унутар и изван компаније (Eby, 1997).

У академској пракси (Галић, 2006:59) ментор је наставник, стручњак за одређену научну област, који у избору проблема, изради и одбрани стручних и научних радова (дипломских, специјалистичких, магистарских, докторских, елабората, научно-истраживачких пројеката и сл.) „води“, усмерава, саветује кандидата, и истовремено процењује да ли је „добро“ и „када је доста“ у изради стручних и научних радова. Основна функција ментора је – стручни „вођа“, консултант, саветник, саветодавац, татор, мада се кроз рад са студентима такође налази и у улози коректора, лектора и рецензента тих радова. Очигледно је да менторски рад подразумева сложене стручне образовно-васпитне активности наставника. Тај облик менторског рада у светској пракси познат је под термином *Academic mentoring* (Eby, et al., 2008:254-267). Академски менторски рад подразумева модел образовања у коме студент сем знања добија и подршку и остале видове вођења кроз академску каријеру, али и неакадемску неформалну помоћ у смислу психолошке и друге помоћи – нпр. решавање личних проблема студената, проблема уклапања у социјалну средину и др. (Jacobi, 1991). Тај вид менторства укључује и облике психолошке помоћи у смислу стварања професионалног идентитета (Austin, 2002).

Наставни модел који је заснован на самосталном учењу кроз открића, као и индивидуализована настава суштински су најсличнији менторском раду наставника. Самостално учење кроз открића подразумева ангажовање на индивидуалним и тимским пројектима. Индивидуализована настава подстиче независност, обдареност и креативност особе која се образује. Наиме, менторски рад потенцира комуникацију студент-наставник/сарадник кроз коју се лакше препознају ближа интересовања студента и пружа му се конкретнија помоћ у савлађивању градива и научноистраживачком раду. Такви приступи учењу позитивно утичу на квалитет процеса образовања. Такође, кроз менторски рад подстиче се развитак потенцијала студената, јер је наставнику лакше да кроз индивидуалну комуникацију са студентом препозна његове квалитете, склоности и интересовања и да потенцира оне које су битне за одговарајуће сегменте процеса образовања. Метод рада са студентима под називом „портфолио“ (Радовановић, Дапчевић-Марковић, 2007:147-168) је највише прихваћен вид менторског рада у свету и потиче из Канаде. Портфолио је метод за преношење и усвајање нових знања и инструмент за праћење рада ментора кроз евалуацију усвојеног знања студента. Од наставних метода користе се предавања за уводне часове, а интерактивна настава надаље. Формира се досије за сваког студента који обухвата сва урађена документа, слике, табеле, дијаграме, информације и

др. резултате рада који се оцењују кроз завршну презентацију. Портфолио омогућава критичку анализу кроз позитиван приступ који подразумева да се увек у раду студента нађе нешто позитивно, да би се касније студенту сугерисало на могуће замерке. Најважније код те методе рада са студентима је чињеница да се студентима никада не указује на резултате рада тако што им се нешто објашњава шта је конкретно потребно, већ би они сами требало да до тога дођу.

У свету, појам ментор има много шире значење сем ментора у образовању при изради дипломског, докторског или неког другог истраживачког рада. Наиме, реч је о менторству у предузетништву, медицини, стоматологији, адвокатури, инжењерству и другим делатностима. Уопште, подиже се свест о потреби квалитетног менторског програма који би започео још на студијама, а наставио се у радном окружењу. Наиме, такви облици рада са студентима актуелизовали су потребу за широм применом менторског рада на свим нивоима образовања (образовање током читавог живота). Тако, потреба за менторским радом постаје константна. Менторски рад спада у домен неформалног образовања, који у Србији није регулисан *Законом о високом образовању* (Сл. гласник РС, 76/05), нити *Законом о основама система образовања и васпитања* (Сл. гласник РС, 72/09).

Избор у одговарајуће научно и наставно звање наставнику даје могућност да буде изабран за ментора када је случај о помоћи и својеврсном вођењу студената кроз писање семинарског, дипломског, мастер, специјалистичког, магистарског или докторског рада. Приликом избора у наставно звање, посебна пажња посвећује се оцени педагошких квалитета наставника, али и његовом ангажману на формирању научног подмлатка. Наиме, у опису посла једног наставника стоји развој научноистраживачког подмлатка, те се подразумева ангажовање наставника и на том пољу, с тим што то није прецизније одређено. У менторству је неопходно, поред изванредног познавања струке, научне области у којој је стечено потребно звање, још и додатно добро знање из области савремене методологије научноистраживачког рада.

У савременим и иновираним концепцијама образовања данас, било да се ради о редовном институционализованом образовању, или образовању у току активног бављења професијом, дописном образовању, образовању „на даљину“ и сл., уз различите облике тимског и самосталног рада, менторски рад је постао важан и веома распрострањен облик педагошког рада с полазницима. С тим у вези, све чешће се поставља питање квалитета и вредновања ефеката менторског рада, као и планског и систематског припремања ментора за продуктиван менторски рад са полазницима различитих нивоа образовања, за рад са млађим наставницима и научним радницима.

Светска пракса менторског рада у високошколским установама уопште

У високошколским установама у свету евидентна је пракса менторског рада са студентима. Тим обликом активности обухваћени су студенти дипломских и последипломских студија, као и студенти других студијских програма. Менторским програмом предвиђени су основни циљеви и задаци менторства, који се могу свести на пружање професионалне помоћи и подршке студентима током студирања, али и након тога у процесу запошљавања. На том месту указаћемо само на неке примере менторског рада на познатијим универзитетима у свету и појединим високошколским установама у окружењу.

Менторски програм постоји у Универзитету Оксфорд (*University of Oxford*) и предвиђен је као вид неформалног професионалног вођења студената од стране старијих колега који се добровољно пријављују за менторство.⁴ Черчил колеџ Универзитета у Кембриџу (*Churcill College University of Cambridge*) својим менторским програмом дефинише ментора као особу која пружа подршку и води студенте. Ментор је искусан и поверљив саветник или пријатељ. Послове менторског рада обављају руководиоци студија, супервизори, тутори, наставници, асистенти, али се менторски програм обавља и кроз електронску мрежу ментора (*MentorNet*). Е-менторинг је међународна мрежа која повезује додипломске и постдипломске студенте, који студирају науку, инжењерство и техничке дисциплине, са менторима из тих области. На тај начин студентима се пружају неопходна знања из области које студирају, упознају се са могућностима бављења науком, омогућава им се приступ појединим стручним и научним мрежама и телима.⁵

У САД, на Универзитету Калифорнија (*UCLA*), менторски програм постоји од 1985. године и у почетку је био намењен студентима са двојезичног (хиспано-америчког) подручја, у циљу њиховог укључивања у библиотекарску професију. Основни циљ тог програма је пружање индивидуалне помоћи студентима у професионалној каријери.⁶ Универзитет Беркли има посебан програм менторског рада са студентима дипломских студија у којем је ментор одређен као особа која поседује професионално искуство и која је спремна да подели своја знања. Ментор је особа која је спремна да пружи емоционално и морално охрабрење, која је узор у академском смислу речи.⁷

Правни факултет Харвард (*Harvard Law School*) у оквиру тзв. алумни програма предвиђа менторски рад свршених студената са колегама чије

⁴ www.linacre.ox.ac.uk/mentoring-programme, доступан 29.10.2009. год.

⁵ www.chu.cam.ac.uk/collegelife/work/mentor.php, и www.mentornet.net, доступни 29.10.2009.

⁶ www.ucla.edu, доступан 29.10.2009.

⁷ Best practices for faculty mentoring of graduate students, www.academic-senate.berkeley.edu, доступан 29.10.2009.

студирање је у току. Активности у алумни програму своде се на неформална саветовања студената кроз Алумни саветодавну мрежу (*Alumni Advising Network*). Кроз ту мрежу свршени студенти факултета дају професионалне савете млађим колегама у погледу избора одређеног курса на студијама, проналажења посла, успостављања адекватног баланса између приватног и професионалног живота и сл. Мрежа је замишљена тако да се менторство организује не само према студентима који студирају, већ и у односу на свршене студенте.⁸

Слично је и у земљама у нашем окружењу. У суседној Хрватској, пракса менторског рада са студентима⁹ забележена је на *Економском факултету Свеучилишта у Ријеци*, почев од 25. октобра 2004. године. Према концепту менторског рада ангажовани су наставници који задужују одређену групу студената прве године студија. Слично је и на другим факултетима у Хрватској.

Кад је реч о полицијским високошколским установама земаља у окружењу, на сајту Високе полицијске школе у Хрватској¹⁰ могу се наћи подаци о менторском раду у обуци за инструкторе-менторе, док се на сајтовима високошколских установа за потребе полиције Македоније и Босне, сем менторског рада наставника у смислу менторства при изради студентских радова не наилази на податке у вези са другим облицима менторског рада.

У светској пракси менторског рада са студентима наставници који могу бити у својству ментора се додатно методолошки обучавају. Сама чињеница да наставници поседују основно образовање, које су стекли на матичним факултетима, је потребан али не и довољан услов да би они могли бити добри ментори студентима. У домаћој академској пракси је ситуација таква да су сви наставници, самим тим што су наставници са избором у одговарајуће научно звање, истовремено у ситуацији да су и ментори студентима. У том смислу додатно образовање из области педагогије, андрагогије и научноистраживачког рада би било корисно наставницима. Такође, не би требало изгубити из вида чињеницу да је важна особина коју ментор треба да поседује објективност, односно способност да ствари сагледа са дистанце

Пракса менторског рада на високообразовним институцијама у Србији

У Србији је, такође, на многим високошколским институцијама евидентан менторски рад са студентима. На свим високошколским установама реализује се облик менторског рада са студентима који подразумева стручну помоћ студентима при изради графичких, семинарских, дипломских,

⁸ www.law.harvard.edu/current/careers/opia/alumni/index.html, доступан 29.10.2009.

⁹ http://www.efri.hr/prikaz.asp?txt_id=4181 доступан 7.10.2009.

¹⁰ <http://www.mup.hr/1071.aspx> доступан 13.11.2009.

специјалистичких, магистарских, докторских и других радова. Наставник и води студенте при изради разних научноистраживачких радова. Што се тиче других облика менторског рада, на интернету су доступни подаци о менторском раду са студентима само на неколико факултета.

Тако, на *Факултету за европске правно-политичке студије*¹¹ менторски рад се спроводи почев од летњег семестра 2006/07. Основни циљ менторског система рада са студентима је пружање додатне подршке студентима у укупном васпитно-образовном процесу – предиспитним и испитним активностима, и то током целог семестра. На том факултету менторска помоћ студентима је бесплатна. Обавеза наставника је да, у оквиру програма менторског рада, а као носиоца васпитно-образовног процеса, својим знањем и искуством, уз пуну радну одговорност, пружи свесрдну непосредну и индивидуалну подршку групи студената коју је задужио. Ментори су на располагању студентима најмање једанпут недељно. Менторске консултације се обављају на дан када наставник има наставу. Менторски рад се везује подједнако за све облике предиспитних активности које су обавеза студената, односно чијом се валоризацијом ствара основа за коначну оцену на предметном испиту. Облици менторског рада су прилагођени конкретном виду предиспитних активности, тј. оспособљавају студента да правовремено изврши све конкретне обавезе, од припреме и активног учешћа у настави, на вежбама, преко израде семинарских радова и обављања стручне праксе, до спремања и полагања колоквијума и испита. Непосредно спровођење и руковођење менторским радом је у надлежности декана.

На *Факултету информacionих технологија*¹² је, такође, установљен менторски систем наставе, што подразумева да сваки студент има свог ментора који прати његов рад током студија и стручне праксе, све до тренутка његовог запошљавања. Ментор помаже студенту у решавању свих проблема које студент може имати а у вези су са наставом.

Такође, *Факултет за менаџмент у Новом Саду*¹³ развио је програм менторског рада са студентима до тог нивоа да се периодично организују семинари за менторски рад Дакле, и менторима су потребни ментори. На Факултету за менаџмент у Новом Саду менторинг програм се спроводи на два нивоа – један је обука наставника и асистената за менторство, а други ниво је рад са студентима на менторским групама.

¹¹ http://www.fepps.edu.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=21:sistem-mentorskog-rada-sa-studentima&catid=56:proba2&Itemid=82, доступан 13.11.2009

¹² http://prijemni.infostud.com/fakulteti/Fakultet_informacionih_tehnologija-FIT/215 и <http://www.fit.edu.rs/sr/admissions/10-reasons-to-fit.dot>, доступни 7.10.2009.

¹³ http://www.famns.edu.rs/page.php?pg=o_fakultetu доступан, 13.11.2009.

Менторски рад у полицијском образовању у Србији

У Србији кадар за потребе полиције, између осталих, школује и Криминалистичко-полицијска академија (у даљем тексту КПА). Наиме, након интеграције Више школе унутрашњих послова и Полицијске академије, у Београду настаје КПА као правни следбеник обеју институција (2.10.2006). Како је у раду тих двеју установа био препознатљив специфичан менторски рад са студентима, у даљем тексту биће презентована пракса менторског рада иницијалних високошколских установа, али и КПА.

Менторски рад у Вишој школи унутрашњих послова

У Вишој школи унутрашњих послова у Земуну (сходно члану 76, став 1 Закона о Вишој школи – Службени гласник РС, бр. 50/92, 39/93 и 24/96 и Статуту ВШУП (Ристовић, 2004) 05 бр. 55/1, од 11.1.2003. члан 69), а на основу Одлука директора о организовању и остваривању менторског рада са студентима и ваннаставних активности студената, спроводио се менторски рад. Организација менторског рада са студентима подразумевала је постојање председника и чланова менторског већа за менторски рад и ваннаставне активности (у даљем тексту менторски рад и ВНА).

Менторски рад и ВНА студената, као комплементарни видови наставе и других облика укупне образовно-васпитне делатности, остваривали су се и прожимали у свим облицима наставе, информативне праксе, изборне практичне наставе, професионалне праксе и других активности у Вишој школи унутрашњих послова и у организационим јединицама МУП-а Републике Србије.

Циљеви и задаци менторског рада и ВНА подразумевали су да се код студената, почев од уписа до завршетка студија, систематски и организовано, у оквиру свих облика образовно-васпитне делатности ВШУП, уз квалитет и ефикасност студирања, препознају, развију и однегују пожељне вредности за грађане и професионалне припаднике Министарства унутрашњих послова према вредносним критеријумима друштвене одговорности, професионално-стручне оспособљености, личног залагања, пожртвовања и спремности за правилно, законито и ефикасно поступање и рад у свим безбедносним условима и ситуацијама. Остваривање тих циљева и задатака заснивало се на једнственим критеријумима – личном примеру, радно-стручном, образовно-васпитном и укупном друштвеном ауторитету, које су, пре свега, морали поседовати руководећи органи и органи менторског рада и ВНА, наставно-стручни и други кадрови који су учествовали у организовању и остваривању целокупног живота и рада са студентима. Такође, битан утицај имали су и жељени вредносни критеријуми у односу студената према раду и дисциплини, систематичности у учењу и савладавању нас-

тавне материје, успеху на испитима и ефикасности студирања, припремама за ефикасно укључивање у рад по завршетку студија и заснивању радног односа, те израђивању и афирмацији друштвено одговорног и професионално-стручног лика студената као будућих припадника полиције, и то како у Школи и у полицији, тако и изван њих.

Циљеви и задаци менторског рада били су одређени као:

- организовано прихватање, непосредна и континуирана комуникација и рад;
- пружање помоћи и подршке студентима и укупан допринос органа менторског рада и ВНА и других структура Школе успешној адаптацији студената на услове и специфичности студија и ефикасности студирања;
- благовремено уочавање, препознавање и ефикасно отклањање свих облика негативног понашања;
- подстицање и развијање вредносних квалитета, одлучности и спремности за савладавање свих проблема и тешкоћа, појединачне и колективне одговорности, међусобне помоћи и солидарности, афирмације личности, идентитета и индивидуалних способности, инсистирање на самоактуализацији сваког појединца – оптималном развоју диспозиција, те остваривање укупне социопсихолошке, радне и професионалне интеграције;
- подстицање и развијање општељудских и општедруштвених вредности и квалитета (одлучност, упорност, истрајност, одговорност, солидарност и сл.).

У ВШУП остваривало се више облика менторског рада и то:

1. општи менторски рад и ВНА са наглашеним васпитно-адаптивним циљевима;
2. посебан (стручни) менторски рад;
3. менторски рад са студентима у статусу убрзаног студирања;
4. менторски рад са студенткињама са специјалистичко-стручном оријентацијом и систематским припремама студената ка одређеним радним местима, пословима и задацима по завршетку студија и заснивању радног односа, и
5. допунски менторски рад који се остваривао са студентима који су показивали отежано адаптивно укључивање у нову средину и услове реалног окружења, или су отежано овладавали наставном материјом и полагањем испита из појединих наставних предмета, као и појединим облицима практично-стручне едукације и припрема за рад по завршетку студија.

Општи менторски рад остваривао се са студентима из радног односа у полицији чије се школовање финансирао из буџета, студентима из грађан-

ства чије се школовање такође финансирало из буџета и студентима који сами плаћају школовање. Менторски рад са студентима се остваривао у амбијенталним условима Школе и условима реалног животног окружења, смештаја, боравка, живота и рада у наставним објектима, објектима за рад и учење и слободним просторијама за менторски рад и ВНА, спортско-рекреативне и друге активности. Менторски рад је подразумевао фронтални рад са студентима, рад по групама које су чиниле уједно и групе студената за вежбе, а које је водио по један ментор кроз рад у секцијама и друге облике едукације. Састанци студената и ментора одвијали су се обично једанпут недељно. Уколико би се указала потреба, радило би се и индивидуално са сваким студентом.

Посебан менторски рад односио се на групе студената са истим интересовањима за одређене групе послова и то – *сузбијања криминалитета, криминалистичке технике, полиције опште надлежности, саобраћајне полиције, пограничне полиције (данас, гранична полиција), управних унутрашњих послова и послова логистике и послова за потребе осталих чинилаца безбедности*. Циљеви таквог облика менторског рада са студентима били су усмерени ка томе да се студенти, у оквиру непосредног рада са ментором, упуте у изворе стицања знања, вештина и навика из науке и струке, а у вези са вршењем послова за који су се определили. Тај облик рада са студентима се остваривао у групама од по 15 студената. Сем посебног менторског рада, у ВШУП се одвијала и *Изборна практична настава*, која је подразумевала надградњу посебног менторског рада и била под руководством ментора. Осим у ВШУП, тежиште општег и посебног менторског рада са студентима био је и на раду са студентима – ментора-координатора за време извођења информативне и стручне праксе у подручним, тада секретаријатима унутрашњих послова, у остваривању сталних контаката, праћењу и подстицању ефикасности студирања, покретању и ефикасном спровођењу поступка за пријем у радни однос, односно на распоређивању студената на одговарајућа радна места, праћењу и помоћи студентима за полагање стручног испита за време приправничког стажа и др.

Са студентима који су били у статусу убрзаног студирања радило се на тај начин што је њима био додељен по један ментор из реда наставника из матичне групе наставних предмета према радним местима за која се ови студенти определе за рад по завршетку студија.

За организацију, целокупан рад, праћење и унапређење менторског рада, решењем директора Школе, било је формирано Веће општег менторског рада и ВНА. Чланове већа чинили су ментори група, заменици и помоћници ментора група, као и радници задужени за организацију и реализацију ВНА. Посебну помоћ у раду Већа и других органа менторског рада пружали су руководни кадрови Школе, организатор наставе, педагози, андрагози, психолози и други стручњаци. Веће је на почетку сваке школс-

ке године доносило семестрални, а, по потреби, касније и месечни план и програм рада, које је одобравао директор и сачињавао је саставни део годишњег плана и програма рада Школе. Ментори група такође су израђивали месечне планове и програме рада и подносили месечне извештаје о свом раду. Организација менторског рада била је таква да су ментори били стручни сарадници и сарадници за обуку кадрова, а истовремено су били укључени и у наставни процес.

Менторски рад на Полицијској академији

Кад је реч о наставном процесу, као и у другим високошколским установама, менторски рад са студентима на Полицијској академији је постојао у смислу помоћи при изради семинарских и других радова, као и извођењу стручне праксе. Наставник је пружао стручну помоћ при изради радова и водио студенте при изради разних научноистраживачких радова.

Ментор који је био ангажован за помоћ студентима при реализацији праксе имао је задатак да упознаје студенте са практичним стручним радом у полицији. Практична настава се изводила у полицијским станицама. На овај начин студенти су се припремали за будући полицијски рад што има за циљ примену усвојених теоријских знања, стечених вештина и способности у конкретном полицијском раду. Значајна је улога ментора у томе што је ментор помагао при реализацији датих задатака, као и у успешној интеграцији у полицијској станици. Практична обука је тако конципирана да је полазник био у троуглу између Полицијске академије, полицијске станице и свог ментора, који је био биран из редова полицијских службеника и био на располагању у наставном процесу. Ментор је сарађивао са образовном институцијом, директно или преко координатора за практичну наставу, и непосредно радио са полазником. Задаци ментора су били да организује обуку, усмерава полазнике ка постизању циљева обуке и да подучава полазнике о полицијским пословима, полицијској етици, савладавању стреса при полицијском раду и др. Ментор се за све време трајања обуке старао о условима за учење и рад студента и помагао му у вежбама (Радовановић, Дапчевић-Марковић, 2007:147-168).

Када је реч о другим облицима менторског рада са студентима који нису везани за наставни процес, на ПА евидентан је другачији концепт рада са студентима у односу на концепт примењиван у ВШУП. Менторски рад са студентима који су се школовали за дипломираног официра полиције носио је низ специфичности самим тим што је реч о школовању униформисаног кадра. На ПА нису постојали ментори задужени за општи менторски рад, већ начелници класа и командири вода. Једна класа студената била је под надзором начелника класе и била је подељена на 4 вода који су били под надзором командира вода, тако да је командир вода надгледао 40

студената. Командири су студенте посматрали за све време школовања и водили рачуна о њиховом понашању на настави (дисциплини у учионицама, амфитеатрима, кабинетима и другим просторијама у којима се одвијала настава), односу према наставном особљу, понашању на стројевој обуци и ван ње (однос према униформи и другим обележјима полиције и ПА, дисциплина у студентским собама, и другим просторијама Интерната, однос према осталим запосленим и сл.). Такође, на ПА је постојао и одсек за ваннаставне активности студената који се старао о културним активностима студената, организовао посете позориштима и биоскопима, организовао студијска путовања и посете манифестацијама и институцијама од значаја за полицијски позив, стручно-информативна предавања и трибине, школу плеса, као и рад у већем броју спортско-рекреативних секција чији су руководиоци били наставници, сарадници и старешине ПА. Све наведено давало је специфични печат и јединственост ПА и њених студената у односу на остале академце у држави.

Менторски рад – пракса Криминалистичко-полицијске академије

Криминалистичко полицијска академија (у даљем тексту КПА), као установа која школује високостручни кадар за потребе полиције има специфичности преузете из праксе обеју полицијских школских установа из којих је настала. На КПА се такође реализује менторски рад са студентима. Кад је реч о наставном процесу и изради студентских радова, наставници и сарадници који се нађу у улози ментора имају улогу која се не разликује од праксе других високошколских установа.

Када је реч о менторском раду који није везан за наставни процес, такође се може констатовати да такав облик рада са студентима постоји. Наиме, менторски рад на КПА¹⁴ има за циљ да се код студената, на свим годинама студија, систематски и организовано, у оквиру свих облика образовно-васпитне делатности КПА, препознају, развију и однегују социјално пожељне вредности. За менторски рад је задужен *Одсек за менторски рад и студентски стандард*, односно ментори, а конкретизација њиховог рада подразумева активну и непосредну комуникацију између студената и њихових ментора, односно континуирану интеракцију и сарадњу са следећим садржајима:

- пружање помоћи и подршке студентима прве године у прилагођавању условима и специфичностима студирања на Криминалистичко-полицијској академији;
- благовремено учовавање, препознавање и ефикасно отклањање свих облика негативних појава и понашања;

¹⁴ www.kpa.edu.rs доступан, 7.10.2009.

- праћење квалитета и ефикасности студирања, утврђивање разлога недовољне успешности група или појединаца у савладавању наставне материје;
- обезбеђивање спровођења прописа којима се регулишу дисциплинска и материјална одговорност студената;
- укључивање студената у ваннаставне активности и њихово усмеравање ка секцијама у којима ће најпотпуније исказати своје могућности;
- подстицање и развијање општељудских и општедруштвених вредности и квалитета;
- обезбеђивање услова за несметано одвијање и организацију живота и рада студената током и ван наставе на КПА и у смештајним објектима студената;
- праћење социјалног развоја студената, решавање њихових социјалних и других животних питања и, у вези с тим, вођење потребне документације;
- истраживање узрока недисциплине и других ексцесних појава и припремање одговарајућих информација;

Значај менторског рада у наставном процесу на Криминалистичко-полицијској академији

Пракса менторског рада који није директно везан за сам наставни процес евидентна је низ година у полицијским високошколским установама. У разговорима и анкетама рађеним са доступним студентима полицијских високошколских установа евидентиран је већински позитиван став према менторству и његов позитиван утицај на наставни процес (обим овог рада ограничава детаљније анализе разговора и анкета, што ће бити презентовано у неким од наших наредних радова).

Менторство је можда и најпожељнији и најкориснији и од стране студената најприхватљивији вид образовања, кроз које се од стручњака из одговарајуће научне области или вештина, прихватају и уважавају корисни савети, препоруке и ставови. Кроз менторство до изражаја долазе индивидуални квалитети студената и других који примају менторске услуге. Сем стручних квалитета, веома је значајно постојање високог нивоа комуникације у том преносу знања и вештина на студента. Од ангажовања ментора зависи развитак креативних потенцијала и самопоуздања студента. Подршка, едукација, потпора у кризним тренуцима, рад на развијању самопоуздања и самопоштовања, рад на развијању комуникативних вештина, помоћ у развијању вештина потребних за посао или ток студирања, спремност на аргументовану критику, одлучност да се упуту прекор или казна ако је потребно, указивање на пропуст или грешку, доследност у поштовању правила постављених на почетку сарадње. Менторов кредибилитет

и ауторитет расту ако је и сам у стању да прими критику, призна грешку и коригује своје ставове. Ментора студенти доживљавају и као пријатеља.

Ментор би требало да буде таква личност која ће својим ставом и начином рада показати колико је важна размена знања, као и који су начини да се знање подели на обострано задовољство и корист. Пожељне особине ментора су поседовање не само завидног искуства у пољу у коме подучава своје студенте – преноси своје знање, већ и способност да саслуша и изгради однос поверења. Ментор не може бити било ко, већ особа која је способна да делује примером, да води и усмерава, буде инспиративна и да код студената развија свест о томе да је лични ангажман пресудан за успех. Подстицај долази у препоруци да реализујете нове идеје, а не у навођењу разлога зашто се оне нису могле реализовати. Институција ментора је једна од најзначајнијих за младе људе. На сваком факултету ментори би требало да са студентима раде на развоју мотивације, али и на креирању сопствених могућности: значај правилног писања CV (*Curriculum Vitae*), значај презентовања сопствених могућности и стручних знања, припремања на интервју са будућим послодавцем, подстицање самомотивација, савет за одабир теме за дипломски или неки други рад.

На индивидуалном менторском програму изузетну пажњу потребно је поклонити почетном састанку ментора и студента на коме би требало да буду саопштена „правила игре“, тј. направљен својеврсни споразум студента и ментора. То би подразумевало неку врсту договора у вези са тиме шта су и студент и ментор спремни да уложе у коректан међусобни однос. На самом почетку сарадње требало би дефинисати тај споразум према коме би се наставила даља сарадња.

Криминалистичко-полицијска академија акредитована је да школује јединствен кадар – криминалисте основних и виших нивоа студија. Највећа потреба за тим кадровима препознаје се у Министарству унутрашњих послова, те је увезивање са праксом Министарства унутрашњих послова и регрутовање ментора из редова полицијских службеника веома корисно. Ментори полицајци (Милић, 2009:360-364) би помогли студентима да усвајају знања, овладавају специфичним полицијским вештинама и изграђују ставове у вези са професијом коју су сами одабрали.

Закључак

Од менторског рада се очекује да буде у функцији унапређења образовног процеса, да подржи образовање и напредовање студента када је и где је та подршка потребна, могућа и корисна. Јасно је да менторски рад мора бити у складу са међународно признатим стандардима. Како тренутно у Србији не постоји регулатива која прецизније одређује обавезе и радне активности ментора, нека следећа реформа образовања требало би да

валоризује и поједине видове неформалног образовања. Такође, требало би предвидети формирање сертификованих тела која би акредитовала све оне који би се бавили таквим типом обуке, како би се креирали и достигли одређени стандарди.

Како је у данашњим условима добра препорука и систем референци једини начин да разликујемо добре од лоших ментора, кад је у питању помоћ у научноистраживачком раду, мишљења смо да би у ближој будућности требало наставницима организовати додатно усавршавање у области менторства, у циљу упознавања наставника са новим сазнањима из области педагогије, андрагогије и других сродних дисциплина које се тичу преношења стручних знања.

Ментор би требало да буде особа која је посебно мотивисана за рад са студентима. Мотивација ментора не огледа се само кроз новчану надокнаду, већ и кроз свест да учествује у нечем што је корисно и од општег друштвеног значаја.

Евидентно је да презентовани концепти менторског рада са студентима на полицијским високошколским установама остављају доста простора за иновирање и усклађивање са менторском праксом у свету. У праксу КПА требало би усвојити најпре најбоље моделе менторског рада са студентима из досадашње праксе полицијских школских установа. На пример, пракса менторског рада са даровитим студентима, која се реализовала у ВШУП, је позитивна, с тим што не би требало да се она своди на то да се студентима омогући да што пре заврше започете студије, већ би је требало обогатити укључивањем студената у научноистраживачке пројекте, сходно њиховим интересовањима. Такође, требало би применити стандардизоване светске концепте који подразумевају додатно образовање и сертификацију ментора, како наставника и сарадника, тако и ментора ангажованих на општем менторском раду.

Имајући у виду да је особеност Криминалистичко-полицијске академије у томе да се студенти припремају за практичан рад у полицији, то би постојање ментора за практичну наставу и ментора координатора – полицијских службеника који би је реализовали било веома корисно. Студент који се развијао уз доброг ментора на основним студијама умеће да препозна доброг ментора и у полицијској пракси и једног дана ће и сам бити успешан ментор-координатор.

Такође, било би пожељно имплементирати позитивну светску праксу – оснивање алумни програма, који предвиђа менторски рад студената који су завршили КПА са колегама чије је студирање у току. На тај начин било би олакшано праћење запослености криминалиста, дипломираних криминалиста и криминалиста специјалиста у полицијским и другим службама.

Литература:

1. Allen, T., Eby, L., O'Brien, K., Lentz, E., (2008), *The state of mentoring research: A qualitative review of current research methods and future research implications*, Journal of Vocational Behavior.
2. Bozionelos, N., (2004), *Mentoring provided: Relation to mentors career success, personality, and mentoring received*, Journal of Vocational Behavior.
3. Галић, М., (2006) *Менторство или „мент(орање)“*, Физичка култура, Београд.
4. Gentry, W., Weber, T., Sadri, G., (2008), *Examining career-related mentoring and managerial performance across cultures: A multilevel analysis*, Journal of Vocational Behavior.
5. Eby, L., Lockwood, A., Butts, M., (2006), *Perceived support for mentoring: A multiple perspectives approach*, Journal of Vocational Behavior.
6. Eby, L., Allen, T., Evans, S., Thomas, N., DuBois, D., (2008), *Does mentoring matter? A multidisciplinary meta-analysis comparing mentored and non-mentored individuals*, Journal of Vocational Behavior.
7. *Закон о високом образовању*, Службени гласник РС, бр. 76/05.
8. *Закон о основама система образовања и васпитања*, Службени гласник РС, бр. 72/09.
9. *Илустровани Оксфорд енглески речник*, (2002), Младинска књига Нова, Нови Сад.
10. Клајн, И., Шипка, М., (2006), *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад.
11. Краварушић, В., (2005), *Могући вид професионалног усавршавања наставника средњих стручних школа*, Настава и васпитање, Београд.
12. Милић, Н., (2009), *Обука полицајца приправника*, Безбедност, год. 51, бр. 1-2, стр. 355-369.
13. Hobson, A., Ashby, P., Malderez, A., Tomlinson, P., (2009), *Mentoring beginning teachers: What we know and what we don't* Teaching and Teacher Education.
14. Holmes, J., (2005), *Leadership talk: How do leaders 'do mentoring', and is gender relevant?*, Journal of Pragmatics.
15. Радовановић, Р., Дапчевић-Марковић, Ј., (2007), *Високополицијско образовање у Србији – стање и ниво усклађености са европским стандардима*, Наука-Безбедност-Полиција, год.12, број 2, стр.147-168.
16. Ристовић, С., (2004), *Збирка прописа и других аката који се примењују у ВШУП*, Београд.
17. Richard, O., Ismail, K., Bhuian, S., Taylor, E., (2009), *Mentoring in supervisor-subordinate dyads: Antecedents, consequences, and test of a mediation model of mentorship*, Journal of Business Research.

The role and importance of mentoring in police faculties

Abstract: *There is a need for professional development, affirmation and rectification of every young man with recommendation of more proficient colleague. Nowadays, mentoring is important and prevalent form of vocational work of teacher and employees. The purpose of this article is to explore if there is a need for mentoring and what form of mentoring is needed. Special attention is dedicated to the importance of mentoring and its influence on quality of teaching process in police education. The mentoring with students is propounded due to world mentor practise. Special attention is given to former mentor practise in police education institutions in Serbia. Also, the paper gives references for the improvement of mentoring with an aim to advance the quality of education process.*

Key Words: *mentor, mentoring, police education, quality of education*

Мр Снежана НОВОВИЋ,

Управа за стручно образовање, оспособљавање, усавршавање и науку

Мотиви жена за приступање полицијској служби

УДК: 351.74-055.2(497.11)

***Апстракт:** Мотивациона сфера представља значајан сегмент кадрoвске психологије и других наука и научних дисциплина у чијем је средишту човек. Уз кратак осврт, кроз временску и просторну димензију, на мотиве жена за приступање полицијској служби, у раду су представљени и резултати два емпиријска истраживања, спроведена 2003/04. и 2009. године у Министарству унутрашњих послова Републике Србије, која су се, између осталог, бавила и овом темом.*

***Кључне речи:** мотиви, жене полицајци, полицијска служба.*

Увод

Трансформисање Министарства унутрашњих послова Републике Србије у организацију која ће бити у служби грађана, сагласно стратешком плану развоја – Документу визије за реформу Министарства¹, и процесу европских интеграција, подржано је програмом једне од кључних области – рада полиције у локалној заједници. Сврха тог рада јесте развој партнерства полиције и грађана ради неговања и унапређивања позитивних релација, организовања превенције и других активности чији је коначан циљ побољшање укупне безбедности и квалитета живљења. Међутим, за ту измењену улогу полиције на почетку трећег миленијума, била је неопходна и промена начина на који је јавност доживљава, што је могуће обезбедити уколико, између осталог, њена структура (национална, полна итд.) одговара структури популације. Тиме се, поред осталог, неизбежно отворило питање улоге и статуса жена у полицији.

Мада је полицијска служба у Србији и раније била доступна женама, њихов број био је недовољан, што је нарочито важило за униформисани састав.² Од 2002. године, међутим, почиње масовнији пријем жена, првен-

¹ Министарство унутрашњих послова је, септембра 2001. године, у сарадњи са Данским центром за људска права, Лигом експерата и Београдским центром за људска права, формирало експертску групу која је, по оствареној сарадњи са многим државним органима и недржавним субјектима, сачинила стратешки (реформски) документ који садржи визију, вредности, мисију и кључне области рада Министарства. Документ је прихватила и Влада Србије.

² Више о томе: Петровић, Д., (2007), Жена полицајац кроз историју, Безбедност, бр. 2, стр. 330-341.

ствено путем курсева за полицајце који су током неколико наредних година за жене реализовани по краћем програму него за мушкарце. Школске 2002/03. године и Полицијска академија отвара врата женама (са квотом од 25%), а Виша школа унутрашњих послова, која је од свог оснивања 1972. године на студије примала и жене, први пут укида квоте у односу на пуну припадност, чиме укупан број жена постаје већи.³ Надаље је, у оквиру реформе полицијског школства у Републици, значајан помак учињен трансформацијом Средње школе унутрашњих послова⁴ у Центар за основну полицијску обуку, у коме се, почев од 2007. године, мушкарци и жене обучавају по истом наставном плану и програму.

Већ од првог конкурса за пријем жена на курс за полицајце 2002. године, па све до данас, несмањено је њихово интересовање и број који настоји да испуни веома строге критеријуме и обезбеди себи место на обуци, а тиме и у служби. У том контексту, мотиви, односно разлози конкурисања жена за пријем у полицију јесу један од занимљивијих сегмената који побуђује пажњу истраживача, мада „упућени“ у проблематику, и без подробнијих анализа, све разлоге најчешће врло лако своде на један: примораност да се запослењем у сигурној, државној служби реше основна, егзистенцијална питања. Ипак, будући да укупна слаба могућност (или немогућност) запошљавања стоји и иза конкурисања мушкараца за полицију, сматрамо да има смисла говорити о овој теми.

Појам мотива и мотивације

Трагање за мотивима представља израз потребе за осмишљавањем догађаја у свету појединаца. Мотивација је сложен психички процес покретања, усмеравања и регулисања делатности усмерене ка одређеном циљу, а мотив унутрашњи чинилац који подстиче јављање, усмерава ка одређеним објектима, одржава и регулише неку циљу усмерену активност, односно, то је заједнички назив за различите унутрашње биолошке и психолошке побуде и динамичке снаге које служе као покретачи активности јединке. То може, такође, бити било који објект, ситуација или стање које има подстицајну вредност за организам или разлог понашања, фиктивни или стварни, свестан или несвестан (Требјешанин, 2004:283).

Постоји веома велики број мотива, због чега је тешко извршити њи-

³ Влада Републике Србије донела је Одлуку о оснивању Криминалистичко-полицијске академије (Службени гласник РС, бр. 58/06), којом су укинута Полицијска академија и Виша школа унутрашњих послова, тј. интегрисане су у Криминалистичко-полицијску академију. Академија уписује из буџета 70 студената на академске и 50 студената на струковне студије, од којих до 15 жена на оба студијска програма (тј. до 25% у односу на укупан број). За самофинансирајуће студенте не постоје квоте, те се они уписују директно са ранг листе (за ову школску годину уписан је 331 самофинансирајући студент од којих је 111 жена).

⁴ Средњу школу унутрашњих послова у Сремској Каменици, током 42 године њеног постојања, похађали су искључиво мушкарци.

хову класификацију. Зависно од примењеног критеријума, мотиви се најчешће деле на: примарне (наслеђене) и секундарне (стечене); хомеостатичке и нехомеостатичке; биолошке (мотив глади, жеђи, матерински мотив итд), социјалне (мотив постигнућа, агресивности, грегари, афилијативни мотив и др.) и персоналне.⁵

Према Масловљевој теорији мотивације, мотиви људи подељени су у две основне хијерархијски уређене класе, од којих прву чине основне потребе или мотиви недостатка, који су уређени по реду важности (снази) и функционишу по принципу хомеостазе, док другу класу чине метамотиви или мотиви обиља, који не настају из поремећене равнотеже (не понашају се по хомеостатичком моделу) и нису међу собом у хијерархијском односу. Ти мотиви својствени су људској природи и њихово осујећење доводи до осећања празнине, бесмисла, патње или равнодушности и цинизма. У питању су потреба за сазнавањем и разумевањем, потреба за правдом, за лепим, добрим, потреба за самоактуализацијом или самоостварењем (Требјешанин, 2004:262, 283,284).

Класе мотива карактеристичне су до извесног степена за сваког појединца у свакој култури, уз постојање веома великих индивидуалних разлика, не само у форми и садржају актуелних мотива, у њиховом релативном значају у животу одређене личности, већ и у начинима њиховог манифестовања. Такође, мотиви се ретко срећу појединачно, тако да је свака активност израз више мотива, као што и иза привидно истог понашања могу стајати различити мотиви као покретачи (Креч, Крачфилд, 1978:287).

Не занемарујући комплексност значења и садржаја појма мотива, већ је, напротив, подразумевајући, на наредним страницама ћемо о мотивима говорити првенствено као о разлозима за одређено понашање, односно о разлозима због којих се жене опредељују да приступе полицијској служби.

Историјски аспект и страна истраживања разлога због којих се жене опредељују за полицијски позив

Кратак историјски осврт и страна искуства нуде нам добар увод у најновије резултате наших истраживања на наведену тему. Наиме, пре тридесетак година, аутори Мод Барлоу и др. (Barlow, 1979:217) наводе да су жене заинтересоване за полицијски посао због већине истих разлога као и мушкарци. За интересовање жена за полицијски позив постоји низ ваљаних разлога. Полицијски посао осигурава, како кажу, много више користи него традиционални женски послови јер је то животни позив, а не само испуњење радног времена које, при том, нуди и примерне почетне плате, што је нарочито примамљиво за жене које просечно још увек зарађују само 60 центи у односу на сваки долар који зарађују мушкарци. Надаље, осигурано

⁵ Исто.

им је школовање, могућност напредовања и путовања. Коначно, за нас веома занимљиво, аутори сматрају да полицијско звање привлачи многе жене које су друштвено оријентисане, које осећају потребу да се сусрећу са људима и да буду друштвено корисне.

Слично овоме, Болкин се слаже са тврдњом ранијих аутора да није изненађујуће то што су жене запослене у полицији сматрале специјализованим социјалним радницама, имајући у виду мотиве који су их руководили за бављење полицијским послом (Balkin, 1989:41).

Бавећи се разлозима за приступање полицијској служби и уверењима која о њој владају међу полицајкама почетницама у Словенији, истраживачи М. Пагон и Б. Лобникар (Pagon, Lobnikar, 1996)⁶ наводе налазе студија указујући да, према неким ауторима, као што је нпр. Кеј (Kay, 1994), полицијски посао представља (а такву слику су и медији створили), првенствено – спровођење закона (уз примену силе), те су полицајци „усред једне моралне драме у којој би, да није њих, силе зла победиле. Они чине ону танку плаву линију која друштво штити од анархије“. Власт, статус и наметање правила и реда уклапају се у типично мушке погледе, као што је и таква слика полиције компатибилна са мушким ставовима. Жене, међутим, више теже пружању подршке и успостављању међуљудских односа, те је, стога, полицијски посао за жене мање пожељан избор. Уколико се ипак одлуче да ступе у полицију, оне чешће истичу разноликост и социјалну димензију полицијског посла него спровођење закона и одредаба, могућност употребе силе, ношење униформе и ватреног оружја. Приликом доношења одлуке о ступању у полицију, женама је значајније позитивно искуство које су имале са полицијом или полицајцима, него генерално поштовање полиције и имиџ који су медији о њима створили. Студије, такође, показују да је женама далеко важнија чињеница што ће имати прилику за даље образовање и унапређење, од плате и сигурности коју запослење пружа.

У том контексту, Пагон и Лобникар, говорећи о разлозима жена за улазак у полицију, сугеришу да, у настојању да се пажња жена у већој мери скрене на полицију и полицијске послове као професионални избор, треба инсистирати на аргументима који су њима блиски и прихватљиви. Прикладније је, кажу, у апликационе материјале који се приликом регрутовања користе унети неку референцу о могућности личног напредовања, него о сигурности и плати. Уместо покушаја да се побољша репутација и слика полиције у јавности, важније је омогућити кандидаткињама да доживе позитивно искуство с полицијом и полицајцима, нарочито кроз полицијски рад у заједници.

У складу са претходним је и налаз из Канаде да за жене успешна каријера често нема исто значење као за мушкарца, односно, не подразумева увек и вертикално напредовање, али врло често подразумева лично

⁶ <http://www.ncjrs.gov/> 11. 12. 2009.

усавршавање, усаглашавање са породичним вредностима и устаљено постигнуће. Исто тако, уколико је радна атмосфера више компетитивна него кооперативна, велики број жена осећа незадовољство и пружа мањи допринос на послу (Desbiens, M. E., 1997:179).

Показивање интересовања за полицијски позив међу женама, зависно од земље о којој је реч, може ипак имати различите димензије. Тако се у Мађарској повлачи црта између престижа позива, односа прихода, стања незапослености и све веће појаве жена. Упоредјујући број жена у служби полиције у различитим регионима, констатује се да у Будимпешти њихов проценат износи око 40%, док у округу Боршод – Абауј – Земплен, који је погођен незапосленошћу, тај проценат износи свега 7,5% (Шаркези, год. 1:5).

Према једном истраживању, реализованом у оквиру магистеријума на Универзитету Далхоиз у Халифаксу (Нова Шкотска), постоје три главна фактора који доприносе мотивацији жена да приступе професији каква је полиција, а то су: новац, давнашња жеља да постану полицајци и жеља да допринесу неким променама у правосудном систему. За 36% испитаних, приступање полицији значило је ићи стопама некога из породичног окружења (Jackson, 1997:113).

Резултати истраживања у Министарству унутрашњих послова Републике Србије о мотивима жена за приступање полицијској служби

Током протеклих седам година, у МУП-у Републике Србије спроведена су два емпиријска истраживања у чијем средишту су биле жене полицајци.

Прво истраживање, насловљено „Жене у полицији“ (Нововић, Петровић, 2006:122; Петровић, 2007:300-341), реализовано је у периоду 2003-2006. године у оквиру Програма развојноистраживачког рада Више школе унутрашњих послова. Предмет тог истраживања био је статус жена у полицији Србије и у једном броју полиција света – Канаде, Сједињених Америчких Држава и европских земаља укључених у Европску мрежу жена - полицајаца (ENP), утврђен путем објективних, стандардних статистичких показатеља (фреквенције – проценти) из области кадровске политике, као и остварени степен интегрисаности жена у полицијске службе, исказан емпиријским показатељима резултата анкете обављене у МУП-у Републике Србије са полицајцима-женама, њиховим колегама-мушкарцима и старешинама, и налазима сличних емпиријских истраживања обављених у поменутиим земљама света. Акцент је био на утврђивању импликација за даљи процес интеграције у овдашњим оквирима коришћењем светског искуства, као и на постављању темеља за озбиљнији научноистраживачки

приступ овој проблематици. Тадашњи ниво сазнања о предмету истраживања, у европским и светским размерама, представљао је веома добру основу за постављање пројекта. На домаћем плану, међутим, тада није било озбиљнијег и обимнијег стручног рада, а поготову истраживачког покушаја у вези са женама у полицији.

У оквиру наведеног истраживања, током 2003. и 2004. године спроведено је теренско испитивање у 18 секретаријата унутрашњих послова (сада полицијских управа) МУП-а. Обухваћени су следећи секретаријати: Београд, Крагујевац, Ниш, Нови Сад, Сремска Митровица, Суботица, Бор, Ваљево, Врање, Зајечар, Крушевац, Краљево, Лесковац, Нови Пазар, Пирот, Смедерево, Ужице и Чачак. Испитивање је извршено на узорку од 970 испитаника, од којих су 592 биле полицајци жене, 212 полицајци мушкарци и 166 старешине. Избор секретаријата извршен је у сарадњи са Ресором јавне безбедности МУП-а, са циљем да се задовољи критеријум репрезентативности на нивоу Републике.

За сваку од категорија испитаника припремљен је посебан упитник, али су питања формулисана тако да је већи део одговора у потпуности компаративан. Испитаници су, између осталог, добили задатак да са понуђене листе потенцијалних разлога доласка жена у полицију рангирају три најважнија. Преглед који следи представља својеврсну компарацију аутоперцепције жена са виђењем њихових мотива од стране колега и старешина (табела 1).

Укупно узев⁷, као кључне разлоге жене су најчешће наводиле поједине аспекте посла који се тичу његовог садржаја, нпр. занимљивост (16,8%) и динамичност (10,6%), што указује на постојање интринзичке (унутрашње) мотивације за бављење полицијским послом, али је у значајној мери присутна и екстринзичка мотивација – сигурност коју запослење пружа (12,8%), као и алтруистичке побуде – прилика да се помаже људима (12,1%), потом љубав према униформи (8,5%) као још једно прихваћено и позитивно вредновано спољно обележје итд. Занимљивост посла је по укупној учесталости први мотив, сигурност коју запослење пружа други, прилика да се помаже другима трећи, динамичност посла четврти, љубав према униформи пети итд, али је редослед мотива исти и као прворангираних од стране жена.

Код колега и старешина, као најфреквентнији појављују се мање-више исти мотиви, али је кључна разлика у редоследу прва два. Наиме, и колеге и старешине најчешће (и у укупном збиру и као прворангирани) наводе сигурност коју запослење пружа, с тим што овај мотив као суштински старешине опажају чешће и од колега (једна четвртина свих одговора старешина – 26,7%, спрам једне петине свих одговора колега – 21,2%). Код обе категорије, на другом месту је занимљивост посла (17,2% код колега и 14,8% код старешина), а потом је редослед код колега: прилика да пома-

⁷ У питању је збир прва три избора.

жу другима (7,8%), љубав према униформи (6,5%), динамичност посла (6,0%) итд, а код старешина: љубав према униформи (6,9%), прилика да помажу другима (6,0%), динамичност посла (4,8%) итд.

Упркос ученој инверзији код редоследа прва два мотива, која може указивати на више ствари (социјална пожелност одговора код жена, пројекција сопствених мотива када су у питању колеге и сл.), намеће се, као логичан, закључак да мушки део колектива у глобалу веома тачно опажа мотивациону сферу својих колегиница.

Табела 1 - Мотиви доласка жена у полицију, из перспективе жена, мушкараца и старешина

Мотиви жена за приступање полицији	Жене полицајци	Мушкарци полицајци	Старешине	Укупно - I + II + III ранг* (%)
Занимљивост посла	243	97	71	411
	16,8%**	17,2%	14,8%	16,5%
Динамичност посла	153	34	23	210
	10,6%	6,0%	4,8%	8,4%
Осећање моћи коју дају униформа и оружје	18	24	29	71
	1,2%	4,2%	6,0%	2,9%
Прилика да се помаже људима	175	44	29	248
	12,1%	7,8%	6,0%	10,0%
Могућност даљег школовања	46	13	7	66
	3,2%	2,3%	1,5%	2,7%
Могућност напредовања у служби	82	23	7	112
	5,7%	4,1%	1,5%	4,5%
Прилика да се упозна и контактира са различитим људима	84	18	8	110
	5,8%	3,2%	1,7%	4,4%
Позитивно претходно искуство са полицијом и полицајцима	28	15	10	53
	1,9%	2,7%	2,1%	2,1%

СТРУЧНИ РАДОВИ

Мотиви жена за приступање полицији	Жене полицајци	Мушкарци полицајци	Старешине	Укупно - I + II + III ранг* (%)
Сигурност коју запослење пружа	184	120	128	432
	12,8%	21,2%	26,7%	17,4%
Могућност учествовања у спровођењу закона и прописа	93	7	12	112
	6,4%	1,2%	2,5%	4,5%
Љубав према униформи	122	37	33	192
	8,5%	6,5%	6,9%	7,7%
Углед који полиција ужива у нашој средини	19	8	7	34
	1,3%	1,4%	1,5%	1,4%
Утицај филмова о полицајцима	3	11	14	28
	0,2%	1,9%	2,9%	1,1%
Ношење ватреног оружја	14	9	1	24
	1,0%	1,6%	0,2%	1,0%
Висина плате	27	43	38	108
	1,9%	7,6%	7,9%	4,3%
Утицај породице	30	19	15	64
	2,1%	3,4%	3,1%	2,6%
Утицај пријатеља и познаника	20	10	12	42
	1,4%	1,8%	2,5%	1,7%
Жеља да докаже своје способности	93	32	32	157
	6,4%	5,7%	6,7%	6,3%
Нешто друго	9	1	3	13
	0,6%	0,2%	0,6%	0,5%
Укупно (Σ)	1443 (58,0%)	565 (22,7%)	479 (19,3%)	2487 (100,0%)
	99,9%	100,0%	99,9%	100,0%

* Од испитаника је тражено да рангирају три најважнија мотива. У тој табели дат је укупан скор (сва три ранга) за сваки од мотива са понуђеног списка.

** Процент је исказан у односу на колону и у односу на укупан број одговора одређене категорије испитаника, а не у односу на број испитаника.

Даље анализе потврђују да постоји компатибилност између одговора жена, мушкараца и старешина, те се статистички значајне разлике између појединих категорија испитаника учевају једино код учесталости навођења мотива сигурност коју запослење пружа. Наиме, жене значајно ређе наводе тај мотив и од старешина (на нивоу 0,01; $\chi^2_{dp}=11,23\%$; $Dp=46,03\%$; $t=4,10$) и од мушкараца (на нивоу 0,05; $\chi^2_{dp}=12,14\%$; $Dp=25,52\%$; $t=2,10$), док између старешина и мушкараца нема статистички значајних разлика.

Шест година касније, у марту 2009. године, на иницијативу Асоцијације шефова полиција Југоисточне Европе (Southeast Europe Police Chiefs Association – SEPCHA), започело се са активностима за успостављање Мреже жена полицајаца Југоисточне Европе. Са циљем утврђивања актуелне улоге и статуса жена у полицијама региона, као и могућих области и облика сарадње, приступило се спровођењу истраживања у земљама чланицама SEPCHA-е које су показале интересовање за приступање Мрежи. У периоду јун - септембар 2009. године, извршено је теренско испитивање у Албанији, Бугарској, Босни и Херцеговини – Федерацији и Републици Српској, Црној Гори, Хрватској, Македонији и Србији. Коришћена је иста листа мотива као и у ранијем истраживању, с тим што је овога пута, мада су и мушкарци и старешине били обухваћени истраживањем, одговор на то питање затражен само од жена.⁸

С обзиром на то да званични извештај о резултатима истраживања за SEPCHA-у још увек није завршен, овде неће бити приказани подаци из других земаља, већ само из Србије, ради поређења са оним из претходног истраживања. Овог пута, испитивањем је обухваћено 489 жена полицајаца из 39 организационих јединица Министарства унутрашњих послова Републике Србије⁹. Питање које се тицало мотива, односно разлога за избор полицијске професије, било је упућено само женама које раде на полицијским пословима у ужем смислу (не и административним радницама, које су такође анкетиране).

Занимљиво је да су са попуњене листе испитанице поново бирале исте одговоре као и прошли пут, што говори о стабилности приоритета који их опредељују за полицијски позив. Тако се занимљивост посла поново нашла на првом месту са 18,6%, сигурно запослење на другом (17,6%), прилика да се помаже другима на трећем месту (15,5%), динамичност посла на четвртм (12,3%) итд. – табела 2. Додатне анализе потврђују да у

⁸ Због обима упитника и мноштва других питања на која је требало одговорити, није се инсистирало на томе да упитници намењени различитим категоријама испитаника у свакој ставци буду упоредиви.

⁹ У испитивању је учествовало дванаест организационих јединица у седишту Министарства (Управа криминалистичке полиције, Управа полиције, Управа саобраћајне полиције, Управа граничне полиције, Управа за обезбеђење одређених личности и објеката, Управа за управне послове, ПТЈ, Жандармерија, Управа за аналитику, Управа за информационе технологије, Управа за људске ресурсе и Управа за заједничке послове), ПУ за град Београд и све подручне полицијске управе.

истраживањима из 2003/04. и 2009. године не постоје статистички значајне разлике између учесталости избора појединих мотива од стране жена.

Табела 2 - Мотиви жена за приступање полицијској служби – упоредни преглед одговора жена полицајаца из првог и другог истраживања

Мотиви жена за приступање полицији	Жене полицајци (2003-2004)	Жене полицајци (2009)***
Занимљивост посла	243	191
	16,8%	18,6%
Динамичност посла	153	127
	10,6%	12,3%
Осећање моћи коју дају униформа и оружје	18	19
	1,2%	1,8%
Прилика да се помаже људима	175	160
	12,1%	15,5%
Могућност даљег школовања	46	70
	3,2%	6,8%
Могућност напредовања у служби	82	-
	5,7%	
Прилика да се упозна и контактира са различитим људима	84	46
	5,8%	4,5%
Позитивно претходно искуство са полицијом и полицајцима	28	-
	1,9%	
Сигурност коју запослење пружа	184	181
	12,8%	17,6%
Могућност учествовања у спровођењу закона и прописа	93	49
	6,4%	4,8%
Љубав према униформи	122	68
	8,5%	6,6%
Углед који полиција ужива у нашој средини	19	4
	1,3%	0,4%

*** У наведеној табели је, као и у претходној, дат укупан скор (сва три ранга) за сваки од мотива са понуђеног списка, а проценат је исказан у односу на број избора а не испитаника.

Мотиви жена за приступање полицији	Жене полицајци (2003-2004)	Жене полицајци (2009)***
Утицај филмова о полицајцима	3	5
	0,2%	0,5%
Ношење ватреног оружја	14	10
	1,0%	0,1%
Висина плате	27	27
	1,9%	2,6%
Утицај породице	30	15
	2,1%	1,5%
Утицај пријатеља и познаника	20	4
	1,4%	0,4%
Жеља да докаже своје способности	93	44
	6,4%	4,3%
Нешто друго	9	9
	0,6%	0,9%
Укупно (â)	1443 (58,0%)	1029
	99,9%	100,1%

Уочава се да могућност напредовања у служби, која је у претходном истраживању са 5,79% била заступљена на једном од прва три места, сада није поменута чак ниједанпут. Исто важи и за позитивно претходно искуство са полицијом и полицајцима (1,9% у првом истраживању), међутим, будући да су и први пут проценти били мали или незнатни, овом приликом их нећемо даље коментарисати.

Уколико се изузме економски (материјални) моменат који је у нашој средини сада, као и претходних година, изразито присутан и представља једну од кључних и заједничких (општих) детерминанти код избора занимања и запослења, на основу приказаних резултата може се констатовати да на различитим меридијанима и у различитим временским периодима постоји, могло би се рећи, заједнички „именитељ“ који приликом тог избора опредељује жене. То су димензије посла које нису нужно конкуренција, вертикално напредовање у хијерархији, инсистирање на самодоказивању... Напротив, оне собом носе кооперативност, ублажавање напетости, решавање конфликта ненасилним средствима, потребу за интегрисаношћу – сопственом, али и других... (Нововић, 2008:156).

Закључак

Бављење мотивима, односно разлозима за одређено понашање људи, представља стални изазов за истраживаче различитих образовних профила. У нашем случају, констатоване су извесне тенденције када је реч о разлозима који опредељују жене за конкурисање и ступање у полицијску службу, не само у Србији, већ и у свету. Свакако, говорећи о статистичким вредностима (просеку, трендовима), не смеју се занемарити индивидуалне разлике нити онај мањински део. Исто тако, утврђено је да мушки део полицијске службе и старешине (без обзира на пол) веома добро перципирају те разлоге, што у позитивном смислу говори, између осталог, и о једном аспекту интегрисаности жена у традиционално мушки миље.

Међутим, истинска и трајна корист од тих сазнања може се остварити вођењем планске кадровске политике. Наиме, знајући најчешће мотиве опредељивања жена за полицијски позив, могуће је у оквиру пропагандне кампање ставити акценат на те садржаје који ће за њих бити атрактивни, уколико се жели посебно сензибилисање тог дела популације, за шта резултати наведених, али и других сличних истраживања пружају довољно информација. Подразумева се да у самом поступку анимирања потенцијалних кандидаткиња није довољно (нити пожељно) бавити се искључиво позитивним аспектима предмета кампање, већ је о будућем позиву неопходно спроводити потпуно и објективно информисање које неће оставити нимало простора за очекивања са безизгледном перспективом. Познавање најчешћих мотива жена за приступање полицијској служби пружа и касније, након ступања у радни однос, могућност стварања таквих услова (социјалне климе и др.) који ће обезбедити њихово веће задовољство, а тиме и њихово веће залагање, квалитет и ефикасност обављања послова, јер, подсетимо, само задовољан појединац може остварити највише дomete. Зато је оптимално удружити интерес организације и појединца, што није једноставно али није ни немогуће, јер материјални и финансијски фактори, ма колико важни били, чешће него што смо то спремни да признамо нису пресудни за наш доживљај групе и организације чији смо део.

Коначно, апстрахујући наслов овог рада, треба нагласити да, као елемент нашој теми, мотиви мушкараца такође не би смели бити занемарени јер нису мање значајни од мотива њихових колегиница у организационом, функционалном и сваком другом погледу. Другим речима, актуелност тема о женама у контексту људских права, родне равноправности и сл., не умањује потребу за системском бригом о сваком запосленом, у оквиру које се подразумева и област мотивације. У том смислу, веома је важно обезбедити континуирано праћење и анализу показатеља међу којима су и наведени, са циљем унапређења рада и укупних услова. Таквак приступ може бити, извесно, омогућен периодичним истраживањима,

интердисциплинарним приступом и синхронизованим тимским радом и коришћењем расположивих ресурса Министарства.

Литература:

1. Balkin, J., (1989), *Зашто полицајци не воле жене полицајке*, Избор, бр. 1, стр. 40-51.
2. Barlow, M., Denyer, J., Lafountain, H., Shore, P., (1979), *Жене у полицији*, Избор, бр. 3, стр. 214-219.
3. Dawn Jackson, L., (1997), *Crossing the Thin Blue Line: A study of female police officers in Atlantic Canada*, Women in policing in Canada: The year 2000 and beyond – its challenges, May 20/23, Canadian Police College, Workshop Proceedings.
4. Desbiens, M. E., (1997), *Courses of Action Women Apply to Confront Challenges in the Engineering*, Women in policing in Canada: The year 2000 and beyond – its challenges, May 20/23, Canadian Police College, Workshop Proceedings.
5. Креч, Д., Крачфилд, Р., (1978), *Елементи психологије*, Научна књига, Београд.
6. Нововић, С., (2008), *Социјални статус жена запослених у полицији*, магистарска теза, Факултет политичких наука, Београд.
7. Нововић, С., Петровић, Д., (2006), *Жене у полицији* (пројекат), Виша школа унутрашњих послова, Београд.
8. Pagon, M., Lobnikar, B., (1996), *Reasons for joining and beliefs about police among Slovenian female police rookies*, POLICING IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE: Comparing Firsthand Knowledge with Experience from the West, College of Police and Security Studies, Slovenia.
9. Петровић, Д., (2007), *Жена полицајац кроз историју*, Безбедност, год. 49, бр. 2, стр. 330-341.
10. Шаркези, И., (2001), *Жене у пословном свијету мушкараца – жене у полицији* (преведено са мађарског), Перјаник, год. 1, бр. 3, стр. 4-7.
11. Требјешанин, Ж., (2004), *Речник психологије*, Стубови културе, Београд.

The Motives of Women for Joining the Police Service

Abstract: *The sphere of motivation represents a significant segment of the employee psychology and other sciences and scientific disciplines, which have a human being in the centre of their research. In addition to a short overview, through time and space, of women's motives for joining the police service, this*

paper presents results of two empirical researches, done in the years 2003/2004 and 2009, in the Republic of Serbia Ministry of Interior, which, among other things, addressed this topic.

Key words: *motives, women police officers, police service.*

Мр Драган МИЛИДРАГОВИЋ,
Полицијска управа, Нови Сад

Задржавање лица у позитивном законодавству Републике Србије

УДК: 343.852 : 328.34(497.11)

Апстракт: Слобода кретања је право свих грађана Републике Србије, међутим из одређених разлога, предвиђених законом, она се може ограничити, задржавањем лица на одређеном простору и у службеним просторијама. Полиција може на одређеном простору ограничити слободу кретања када је то неопходно ради обезбеђења и омогућавања успешног извршења појединих мера и радњи, док се у службеним просторијама могу задржати извршиоци кривичних дела и прекршаја када су за то испуњени законски услови. Према нашем позитивном законодавству, полиција у службеним просторијама може задржати лица на основу Закона о кривичном поступку, Закона о прекршајима и Закона о полицији. Предмет овог рада јесте задржавање лица у службеним просторијама применом позитивних законских решења, уз критички осврт на поједине законске одредбе, посебно на решења из Закона о полицији.

Кључне речи: задржавање, Закон о полицији, Закон о прекршајима, Закон о кривичном поступку.

Увод

Извршавајући полицијске послове, полиција примењује овлашћења садржана у позитивно правним прописима, односно законским и подзаконским актима. Применом овлашћења из позитивно правних прописа, полиција, у законом прописаним случајевима, ради извршавања послова из делокруга своје надлежности, може да ограничава слободу кретања грађанима, задржавањем лица на одређеном простору и у службеним просторијама.

Слобода кретања је једно од основних слобода и права сваког грађанина, гарантовано бројним међународним и унутрашњим правним актима. У међународном праву слобода кретања заштићена је бројним међународним конвенцијама, декларацијама и повељама, док је у унутрашњем праву сваке државе слобода кретања заштићена пре свега уставом, а потом и бројним законима.

У највећем броју модерних држава слобода је правно заштићена уста-

вом, што представља велику правну тековину, будући да су уставна решења уграђена у конкретне законске прописе. Дакле, из *Универзалне декларације о правима човека*, преко *Међународног пакта о грађанским и политичким правима*, *Америчке повеље о људским правима*, *Афричке повеље о правима човека и народа*, преко *Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода*, уграђена су чврста јемства слободе у највишим правним актима бројних земаља, јер питање заштите слободе као људског права све више постаје међународна брига чиме се елиминише волунтаризам националних законодавстава (Међедовић, 2007:83).

Слобода кретања у нашем законодавству заштићена је *Уставом Републике Србије* (Сл. гласник, 98/06), (у даљем тексту: *Устав*) као највишим правним актом. Према *Уставу*, свако има право да се креће и настањује у Републици Србији. Међутим, ово право, може се ограничити законом ако је то неопходно ради вођења кривичног поступка, заштите јавног реда и мира, спречавања ширења заразних болести или одбране Републике Србије (члан 39 *Устава*).

Уставом је гарантовано да грађани који су без основа или незаконито лишени слободе, притворени или осуђени за кажњиво дело имају право на рехабилитацију, накнаду штете од Републике Србије и друга права утврђена законом (члан 35, ст. 1 *Устава*). Свако има право на накнаду материјалне или нематеријалне штете коју му незаконитим или неправилним радом прозрокује државни орган, ималац јавног овлашћења, орган аутономне покрајине или орган јединица локалне самоуправе (члан 35, ст. 2 *Устава*).

Слобода кретања, како је то предвиђено *Уставом*, може се ограничити само позитивним законским прописима. Предмет овог рада је ограничење слободе кретања од стране полицијских службеника Министарства унутрашњих послова, задржавањем лица у службеним просторијама, са критичким освртом на законска решења, посебно на решења из Закона о полицији. Према нашем позитивном законодавству, полицијски службеници могу задржати лица у службеним просторијама на основу *Законика о кривичном поступку*, (Сл. лист СР, 70/01, 68/02 и Сл. гласник РС, 58/04, 85/05 и 115/05,49/07; Сл. лист СРЈ, бр. 70/01, 68/02 и Сл. гласник РС, 58/04, 85/05 и 115/05,49/07), *Закона о прекршајима* (Сл. гласник СРС 44/89; Сл. гласник РС, 21/90, 11/92, 6/93 – одлука УСРС, 20/93, 53/93, 67/93, 28/94, 16/97, 37/97 – одлука УСРС, 36/98, 44/98 и Сл. лист СРЈ, 62/2001 – одлука СУС, и Сл. гласник РС, 55/2004) и *Закона о полицији*. (Сл. гласник РС, 101/05).

Задржавање лица у Законику о кривичном поступку

У преткривичном поступку полиција има законску могућност да у циљу откривања и расветљавања кривичних дела, поред криминалистичких и доказних мера и радњи, предузима и мере које се односе на ограничење

слободе кретања грађана. Једна од мера коју полиција може да предузме у преткривичном поступку, а односи се на ограничење слободе кретања осумњичених лица, јесте њихово задржавање у службеним просторијама, применом члана 229 *Законика о кривичном поступку* (ЗКП).

Полиција у преткривичном поступку може, изузетно, задржати лице лишено слободе, према члану 227, ст. 1 ЗКП-а,¹ као и осумњиченог из члана 226, ст. 7 и 8, ради прикупљања обавештења или саслушања,² најдуже 48 сати од часа лишења слободе, односно одазивања на позив (члан 229, ст. 1 ЗКП-а).

Задржавање до 48 часова може се применити изузетно, само према две категорије лица:

- према лицима лишеним слободе на основу члана 227, ст. 1 ЗКП-а – према тој законској одредби полиција може неко лице лишити слободе ако постоји ма који разлог предвиђен у члану 142 ЗКП-а;
- према лицу које је полиција позвала у својству осумњиченог и у позиву га упозорила да има право да узме браниоца, или га је у току прикупљања обавештења прогласила осумњиченим и саопштила му права из ЗКП-а.

Законска формулација члана 229, ст.1 ЗКП-а није у потпуности јасна и прецизна – у тој одредби ЗКП-а нису наведени законски услови који је потребно да постоје да би се једна од те две категорије лица могла задржати. Та одредба ЗКП-а била би потпуно јасна, ако би се навели услови који су неопходни да би се одређно лице могло задржати до 48 сати.

С обзиром на наведено, мислимо да би та одредба ЗКП-а била потупно јасна ако би се употпунила додавањем разлога за одређивање притвора из члана 142, ст. 2, тачке 1, 2, 3 и 5 ЗКП-а. Тада би одредба гласила: *Лице лишено слободе према члану 227, став 1 ЗКП-а, као и осумњиченог из члана 226, ст. 7 и 8 ЗКП-а полиција може изузетно задржат, ради прикупљања обавештења (члан 226, ст. 1 ЗКП-а) или саслушања, најдуже 48 сати од часа лишења слободе, односно одазивања на позив, ако оцени да постоји неки од разлога за одређивање притвора из члана 142, ст. 2, тачке 1, 2, 3 и 5 ЗКП-а.*

Време почетка задржавања, од када тече 48 сати, колико задржавање може највише трајати, рачуна се од момента када је лице лишено слободе (чл 227, ст.1 ЗКП-а), односно од момента када је приступило по позиву у просторије полиције, у случајевима када је лице позвано као осумњичени (чл. 226, став 7), или када је приступило по позиву као грађанин ради прикупљања обавештења, па је оцењено током прикупљања обавештења да се може сматрати осумњиченим (чл. 226, ст. 8), (Вуковић, Ђокић, 2002:195).

¹ Види члан 227, ст. 1 ЗКП-а: Смисао лишења слободе јесте обезбеђење присуства осумњиченог ради привођења надлежном истражном судији.

² Види члан 226, ст. 7 и ст. 8 ЗКП-а.

Задржано лице има право да буде одмах упознато са кривичним делом за које се терети, са чињеницама на којима се заснивају основи сумње, са тим да не мора да даје никакве изјаве, нити да одговара на постављена питања, као и да се све изјаве могу употребити као доказ у кривичном поступку против њега, затим о праву на браниоца и о праву да без браниоца није дужно да одговара на постављена питања.

О задржавању полиција одмах, а најкасније у року од два сата, доноси и задржаном лицу уручује решење. У решењу морају бити наведени: дело за које се осумњичени терети, основи сумње, разлог задржавања, дан и час лишења слободе или одазивања позиву, као и време почетка задржавања (чл. 229, ст. 2 ЗКП-а).

Право на браниоца је обавезно одмах након доношења решења о задржавању, што значи да осумњичени мора имати браниоца чим полиција донесе решење о задржавању. Полиција је дужна да осумњиченом одмах саопшти да може узети браниоца, те да омогући да он, у њеном присуству, уз коришћење телефона или другог електронског преносиоца порука о задржавању обавести браниоца, непосредно или посредством чланова породице или трећег лица чији је идентитет познат. Ако осумњичени сам не обезбеди браниоца, то ће учинити полиција по редоследу са списка који доставља одговарајућа адвокатска комора.

Саслушање осумњиченог одложиће се до доласка браниоца, а најдуже до осам часова. Ако ни тада присуство браниоца не буде обезбеђено, полиција ће осумњиченог пустити на слободу или без одлагања спровести надлежном истражном судији. Што значи, ако бранилац не дође у року од осам часова од часа лишења слободе, полиција осумњиченог не може задржати, него има две могућности, да осумњиченог пусти на слободу или да га са кривичном пријавом и извештајем о лишењу слободе спроведе надлежном истражном судији.

Против решења о задржавању осумњичени и његов бранилац имају право жалбе која се одмах доставља истражном судији. Истражни судија је дужан да о жалби одлучи у року од 4 сата од њеног пријема. Изјављена жалба не задржава извршење решења о задржавању. Уколико истражни судија по жалби одлучи да задржано лице треба пустити на слободу, лице се мора пустити на слободу одмах по достављању одлуке истражног судије полицији која је донела решење о задржавању.

Независно од тога да ли је задржано лице изјавило жалбу на решење о задржавању или не, о задржавању се одмах мора обавестити истражни судија, који може наложити да му се задржано лице одмах приведе (чл. 229, ст. 4 ЗКП-а). Одмах подразумева моменат доношења решења о задржавању, а практично значи да се истражном судији обавештење о задржавању лица мора упутити најкасније у року предвиђеном за доношење решења о задржавању, односно у року од 2 сата од момента задржавања (Вуковић, Ћокић, 2002:196).

Задржавање применом члана 229 ЗКП-а може трајати најдуже 48 часова. После истека тог рока, полиција која је донела решење о задржавању пушта осумњиченог на слободу или га спроводи истражном судији, који доноси, ако за то постоји предлог, решење о спровођењу истраге. Ако истражни судија утврди да постоје услови за одређивање притвора, он доноси решење о одређивању притвора.

На подручју Републике Србије у 2007. године евидентирана су 104.563 (98.361)³ кривична дела која се гоне по службеној дужности,⁴ од тога 92.153 (86.168) кривична дела општег криминалитета и 10.578 (10.286) кривичних дела привредног криминалитета (табела 1). Највише кривичних дела евидентирано је на подручју Полицијске управе за град Београд и на подручју Полицијске управе у Новом Саду.⁵

Табела 1 – Преглед извршених кривичних дела по упоредним годинама

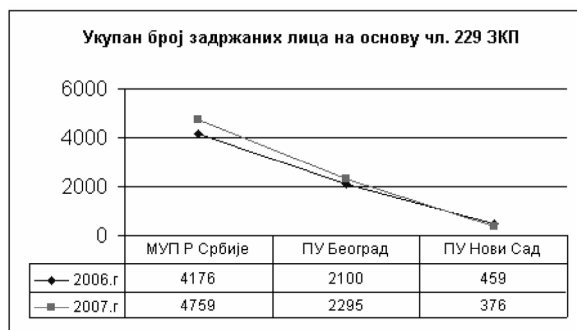
МУП-ПУ/година		Укупно извршено кривичних дела	Укупно кд општег криминалитета	Укупно кд привредног криминалитета
МУП Р. Србије				
	2006. г.	98361	86168	10286
	2007. г.	104563	92153	10578
ПУ Београд				
	2006. г.	35654	33451	1651
	2007. г.	36344	33596	2033
ПУ Нови Сад				
	2006. г.	9505	8579	646
	2007. г.	11350	10456	706

Због извршених кривичних дела која се гоне по службеној дужности на територији Републике Србије у 2007. години, применом члана 229 ЗКП-а задржано је 4759 (4176) лица. Највећи број лица применом члана 229 ЗКП-а задржан је на подручју Полицијске управе за град Београд – 2295 (2100) лица, и на подручју Полицијске управе у Новом Саду – 376 (459) лица (графикон 1).

³ У загради су у даљем тексту приказани упоредни подаци из 2006. године.

⁴ У приказаном броју евидентираних кривичних дела на територији Републике Србије нису садржана кривична дела из области безбедности саобраћаја на путевима, већ само кривична дела из области општег, привредног, високотехнолошког, еколошког и политичког криминалитета. Највећи број кривичних дела која се гоне по службеној дужности на територији Републике Србије евидентиран је из области општег, а затим из области привредног криминалитета, док је из осталих области евидентирано укупно 1832 (1907) кривичних дела.

⁵ У раду ћемо користити статистичке податке МУП-а Републике Србије, Управе за аналитику, о броју извршених кривичних дела, прекршаја и задржаних лица применом *Законика о кривичном поступку и Закона о прекршајима*.

Графикон 1 – Укупан број задржаних лица применом члана 229 *Законика о кривичном поступку*

Задржавање лица применом чланова 184 и 188 Закона о прекршајима

Извршиоце кривичних дела полиција у преткривичном поступку може, искључиво, задржати на основу одредби *Законика о кривичном поступку*, док извршиоце прекршаја полиција може задржати на основу *Закона о прекршајима*. Учиниоце прекршаја полиција, према одредбама *Закона о прекршајима*, може задржати по два основа – применом чланова 184 и члана 188 *Закона о прекршајима*.

Применом члана 184 *Закона о прекршајима* полиција може учиниоца прекршаја коме се не може утврдити идентитет, или који нема пребивалиште или боравиште, или који одласком у иностранство може избећи одговорност за учињени прекршај, задржати до 24 часа.

За примену задржавања по том основу неопходно је да се кумулативно испуне следећа три услова:

- да је учињен прекршај;
- да се извршилац прекршаја не може одмах привести судији за прекршаје;
- да постоји основана сумња да ће учинилац прекршаја наставити са вршењем прекршаја или избећи одговорност за учињени прекршај.

Први услов односи се на учињен прекршај. Прекршај се може извршити чињењем или нечињењем, а овлашћена службена лица полиције би требало да утврде постојање прекршаја и да идентификују извршиоца.⁶

Други услов да се учинилац прекршаја не може привести судији за прекршаје је да је прекршај извршен изван дежурства судија за прекршаје, односно у ноћним часовима, или када се не може утврдити идентитет учи-

⁶ Прекршаји су повреде јавног поретка утврђене законом или другим прописима за које су прописане прекршајне казне и заштитне мере (члан 7 *Закона о прекршајима*)

ниоца прекршаја па је потребно предузети потребне мере на утврђивању његовог идентитета.

Трећи услов се односи на постојање основане сумње да ће учинилац прекршаја наставити са вршењем прекршаја или да ће избећи одговорност за учињени прекршај. Да ли ће извршилац прекршаја наставити са вршењем прекршаја, процењује, у сваком конкретном догађају, сагледавајући све околности под којима је прекршај учињен, службено лице полиције које је овлашћено да доноси решење о задржавању. Извршилац прекршаја може избећи одговорност за учињени прекршај одласком у иностранство, а такође, одговорност за учињени прекршај може избећи учинилац који нема пребивалиште или боравиште на територији Републике Србије.⁷

Применом члана 188 *Закона о прекршајима*, полиција може учиниоца прекршаја задржати до 12 часова, ако је учинилац прекршаја затечен у вршењу прекршаја под утицајем алкохола, а постоји опасност да ће и даље наставити са вршењем прекршаја. У том случају задржавање ће трајати док се учинилац прекршаја не отрезни, а најдуже до 12 часова.

Учиниоца прекршаја може се задржати на основу члана 188 *Закона о прекршаја* ако су кумулативно испуњени следећи услови:

- да је учинилац прекршаја затечен у вршењу прекршаја по утицајем алкохола и
- да постоји опасност да ће наставити са вршењем прекршаја.

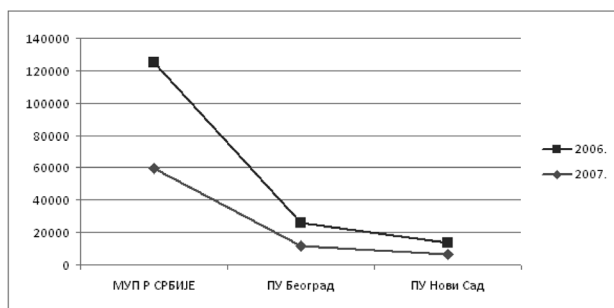
Да би се учинилац прекршаја могао задржати по овом основу, неопходно је да је прекршај учинио под дејством алкохола и да је у извршењу прекршаја затечен од стране овлашћених службених лица полиције. Степен алкохолисаности учиниоца прекршаја утврђује се извршеним алкотестом. Уколико учинилац прекршаја одбије да се подвргне алкотесту, а постоји опасност да ће наставити са вршењем прекршаја, он се може задржати применом члана 184 *Закона о прекршајима*.

На територији Републике Србије у 2007. години евидентирано је 59.596 (65.518) прекршаја против јавног реда и мира, а по територији извршења највећи број прекршаја из *Закона о јавном реду и миру*, евидентиран је на подручју Полицијске управе за Град Београд – 11.738 (13.960) и на подручју Полицијске управе у Новом Саду – 6692 (6752) прекршаја (графикон 2).⁸

⁷ У случајевима када страни држављанин, или лица без пребивалишта или боравишта на територији Републике Србије изврше прекршај а не постоје услови за задржавање, они се за захтевом за покретање прекршајног поступка, након извршеног прекршаја доводе код дежурног судије за прекршаје.

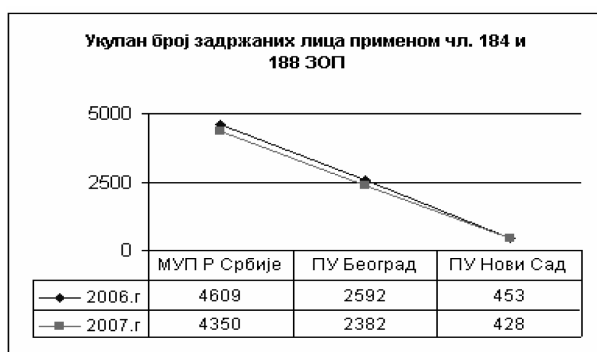
⁸ Прекршаји против јавног реда и мира најбројни су прекршаји у структури извршених прекршаја на територији Републике Србије.

Графикон 2 – Укупно извршено прекршаја из Закона о јавном реду и миру

	МУП Р СРБИЈЕ	ПУ Београд	ПУ Нови Сад
2007.	59596	11738	6692
2006.	65518	13960	6752

Применом чланова 184 и 188 *Закона о прекршајима* због извршених прекршаја на територији Републике Србије задржано је 4350 (4609) учинилаца прекршаја. Највећи број задржаних лица је на подручју Полицијске управе за Град Београд, где су применом чланова 184 и 188 *Закона о прекршајима* задржана 2382 (2592) учиниоца прекршаја, и на подручју Полицијске управе у Новом Саду, где је, такође, применом тих чланова *Закона о прекршајима* задржано 428 (453) учинилаца прекршаја (графикон 3).

Графикон 3 – Укупан број задржаних лица применом чланова 184 и 188 *Закона о прекршајима*

Задржавање лица у Закону о полицији

Поред овлашћења из *Законика о кривичном поступку* и *Закона о прекршајима*, полиција може задржати лица у службеним просторијама и на основу *Закона о полицији*. Овлашћено службено лице полиције може на основу члана 53 *Закона о полицији* задржати лице до 24 и до 48 часова:

- до 24 часа овлашћено службено лице полиције може задржати лице које ремети или угрожава јавни ред ако јавни ред није могуће другачије успоставити, односно ако угрожавање није могуће другачије отклонити (члан 53, ст. 1 *Закона о полицији*);
- до 48 часова овлашћено службено лице полиције може задржати лице које су изручили страни органи безбедности и које је потребно предати надлежном органу (члан 53, ст. 2 *Закона о полицији*).

Задржавање се одређује решењем које мора бити донето и уручено лицу у року од шест часова од привођења у службене просторије. Задржано лице има, док траје задржавање, право на жалбу против решења о задржавању. О жалби надлежни окружни суд мора да одлучи у року од 48 часова, с тим што изјављена жалба не задржава извршење решења о задржавању. Задржавање се прекида кад престану разлози због којих је одређено, односно одлуком надлежног суда. Када је задржано војно лице, о томе се без одлагања обавештава војна полиција.

О задржавању по одредбама *Закона о полицији*, или у примени *Закона о контроли државне границе*, или *Закона о безбедности саобраћаја на путевима*, лице мора бити на свом матерњем језику или језику који разуме обавештено да је задржано и о разлозима за задржавање, и поучено да није обавезно ништа да изјави, да има право на одговарајућу правну помоћ адвоката кога слободно изабере и да ће се на његов захтев о задржавању обавестити његови најближи (члан 54, ст. 1 *Закона о полицији*).

Ако је задржано лице странац, он ће се на матерњем језику или на језику који разуме поучити о томе да ће се на његов захтев о задржавању обавестити дипломатско-конзуларно представништво државе чији је држављанин (члан 54, ст. 2 *Закона о полицији*).

Овлашћено службено лице мора да одложи сва даља поступања до доласка адвоката, и то најдуже за два часа од како је лицу пружена могућност да обавести адвоката. Овлашћено службено лице може да задржи лице или да изврши другу радњу предвиђену законом чије би одлагање онемогућило или отежало извршење задатка (члан 54, ст. 3 *Закона о полицији*).

У случају када о задржавању лица треба донети решење, задржавање одређује директор полиције или лице које он овласти, и начелник подручне полицијске управе и лице које он овласти. Задржавање одређује руководиолац организационе јединице која води поступак са задржаним лицем (члан 31 *Правилника о полицијским овлашћењима*), (Сл. гласник РС 54/06).

Поступање са задржаним лицем и начин остваривања права задржаног лица детаљније је образложено у *Правилнику о полицијским овлашћењима*.⁹

⁹ Види члан 28-36 *Правилника о полицијским овлашћењима*.

Правни и практични проблеми у примени члана 53, ст. 1 Закона о полицији

Закон о полицији ступио је на правну снагу и његова примена почела је 1. 11. 2005. године. У току 2006. и 2007. године, према статистичким подацима Министарства унутрашњих послова Републике Србије, на подручју Републике Србије није ни једно лице задржано применом члана 53, ст. 1 *Закона о полицији*. Разлог, према нашем мишљењу, треба тражити у непрецизности члана 53, ст. 1 *Закона о полицији*. Применом овог члана полиција може задржати до 24 часа лице које ремети или угрожава јавни ред, ако јавни ред није могуће другачије успоставити, односно ако угрожавање није могуће другачије отклонити.

Устав Републике Србије, као највиши прави акт, гарантује слободу кретања и настањивања свим грађанима на целој територији Републике Србије, али под одређеним условима. Устав предвиђа могућност њеног ограничења, ради заштите јавног реда и мира, односно ради спречавања нарушавања, јавног реда и мира, а не јавног реда, као што је то наведено у *Закону о полицији*.

Друго, у *Уставу* је наведено да се слобода кретања може ограничити законом, *Устав* и наше позитивно законодавство не познаје појам јавног реда. У *Закону о јавном реду и миру* (Сл. гласник РС, 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 – др. закон и 85/2005 – др. закон) дефинисан је појам јавног реда и мира.¹⁰

Треће, јавни ред и мир може бити нарушен или угрожен како прекршајем, тако и кривичним делом. Кривична дела којима се може нарушити или угрозити јавни ред и мир санкционисана су *Законом о јавном реду и миру*, *Законом о спречавању насиља и недолечног понашања на спортским приредбама* (Сл. гласник РС, 67/2003, 101/2005 – др. закони и 90/2007 Сл. гласник РС, 67/2003, 101/2005 – др. закони и 90/2007) и *Кривичним закоником*¹¹ (Сл. гласник РС, 85/2005, 88/2995 и 107/2005).

Непрецизност члана 53, ст. 1 *Закона о полицији* и неусклађеност са *Уставом* и са решењима из других позитивних закона које примењују припадници полиције, један је од главних разлога, према нашем мишљењу, немогућности практичне примене те законске одредбе. Сматрамо да је неопходно, изменама и допунама *Закона о полицији*, ову законску одредбу прецизније формулисати, и уместо јавног реда, користити појам јавног реда и мира, предвидети могућност задржавања учинилаца прекршаја и кривич-

¹⁰ Види члан 2 *Закона о јавном реду и миру*.

¹¹ „Јавни ред и мир може бити нарушен или угрожен појединим кривичним делима из *Кривичног законика*, као што су: тешка телесна повреда (чл. 121 КЗ); лака телесна повреда (чл. 122 КЗ); учествовање у тучи (чл. 123 КЗ); угрожавање опасним оружјем при тучи и свађи (чл. 124 КЗ); угрожавање сигурности (чл. 138 КЗ); насиље у породици (чл. 194 КЗ) и др.

них дела¹² или ту одредбу потпуно другачије формулисати, како би имала могућност практичне примене, уз уважавање појединих решења о задржавању лица из *Закона о прекршајима* и *Законика о кривичном поступку*.

Код задржавања извршилаца прекршаја, у пракси се решења доносе на основу члана 53, ст. 3 *Закона о полицији*, а у образложењу решења као основ задржавања примењују се члан 184, ст. 3, или чл. 188 *Закона о прекршајима*. Такво решење наслеђено је из периода важења *Закона о унутрашњим пословима* (Сл. гласник РС, 44/91, 79/91, 54/96, (17/99, 33/99), 25/2000, 8/2001, 106/2003, Сл. гласник РС, 44/91, 79/91, 54/96, (17/99, 33/99), 25/2000, 8/2001, 106/2003). У току 2001 године Министарство унутрашњих послова Републике Србије упутило је свим својим организационим јединицама *Распис о задржавању лица у просторијама Министарства унутрашњих послова* (Распис МУП-а Републике Србије, бр. 01-551/01 од 8. 2. 2001). Наведени Распис односио се на задржавање учинилаца прекршаја у просторијама Министарства и поступање са задржаним лицима. Правни основ за доношење решења о задржавању био је члан 12 *Закона о унутрашњим пословима*. Од ступања на правну снагу *Закона о полицији*, као правни основ за доношење решење о задржавању примењује се члан 53, ст. 3 тог *Закона*,¹³ а извршиоци прекршаја и даље се задржавају применом члана 184, ст. 3 и члана 188 *Закона о прекршајима*.

Према одредбама *Закона о унутрашњим пословима*, решење о задржавању могли су донети руководиоци оперативних организационих јединица (начелници управа, одељења, руководиоци одсека, командири полицијских станица, комадант бригаде, односно одреда ПП и др.).¹⁴ Правилником о полицијским овлашћењима предвиђено је да у случају када би о задржавању лица требало донети решење, задржавање одређује:

- директор полиције или лице које он овласти, и
- начелник подручне полицијске управе и лице које он овласти.

Такво решење у *Правилнику о полицијским овлашћењима* непрактично је, јер скоро у свим слчајевима решење о задржавању доносе руководиоци оперативних организационих јединица, чији радници откривају и предузимају мере према извршиоцима прекршаја.

Решење о задржавању руководиоци оперативних организационих јединица могу донети на основу претходног овлашћења директора полиције или начелника полицијске управе. То значи да директор полиције решењем мора овластити руководиоце управа у седишту Дирекције полиције и руко-

¹² Како се јавни ред и мир не може нарушити свим кривичним делима у *Правилнику о полицијским овлашћењима* или неком другом правилнику или упутству, могу се таксативно набројати кривична дела којима се може нарушити или угрозити јавни ред и мир.

¹³ Задржавање се одређује решењем које мора бити донето и уручено лицу у року од шест часова од привођења у службене просторије. Задржано лице има, док траје задржавање, право на жалбу против решења о задржавању. О жалби надлежни окружни суд мора да одлучи у року од 48 часова (члан 53, ст. 3 *Закона о полицији*).

¹⁴ Види члан 8, ст. 1 *Закона о унутрашњим пословима*.

водиоце њихових организационих јединица (нпр. у Управи граничне полиције директор полиције мора решењем овластити начелника управе граничне полиције, начелнике одељења и руководице одсека у одељењима, затим начелнике регионалних центара граничне полиције, руководиоце одсека у регионалним центрима и командире и заменике командира станице граничне полиције. У полицијским управама начелник полицијске управе решењем мора овластити начелнике и заменике начелника одељења, руководиоце одсека и група, командире и заменике командира полицијских станице и испостава.¹⁵ Наведени пример указује да је решење у *Закону о унутрашњим пословима* било логичније и практичније.

Чланом 54, ст. 1 *Закона о полицији* предвиђено је да о задржавању, по одредбама овог *Закона*, или у примени *Закона о контроли државне границе*, или *Закона о безбедности саобраћаја на путевима*,¹⁶ лице мора бити на свом матерњем језику или језику који разуме обавештено да је задржано и о разлозима за задржавање, и поучено да није обавезно ништа да изјави, да има право на одговарајућу правну помоћ адвоката кога слободно изабере и да ће се на његов захтев о задржавању обавестити његови најближи.

Очигледо да се приликом израде *Закона о полицији* водило рачуна о решењима из тада још увек само *Нацрта Закона о безбедности саобраћаја на путевима*. Међутим, у време израде *Закона о полицији* није ни постојао предлог *Закона о заштити државне границе*. У току 2008. године донет је *Закон о заштити државне границе* (Сл. гласник РС, 97/2008), који у својим одредбама не предвиђа могућност задржавања лица у службеним просторијама. С обзиром на ову чињеницу неопходно је изменама *Закона о полицији*, одредбу члана 54, ст. 1 *Закона о полицији*, правилније формулисати, узимјући у обзир законска решења из *Закона о прекршајима*, чије се одредбе о задржавању лица у службеним просторијама примењују, као и решења из других закона.

У компаративном законодавству решења су различита. *Закон о полицијским службеницима Босне и Херцеговине*,¹⁷ *Закон о полицији Републике Хрватске*¹⁸ и *Закон о унутрашњим пословима Републике Српске*¹⁹ не садрже одредбе о задржавању лица у службеним просторијама, док *Закон о полицији Републике Словеније*²⁰ садржи одредбе о задржавању лица у службеним просторијама. Задржавање лица у *Закону о полицији Републике Словеније* регулисано је члановима 43 и 44. Решења садржана у тим члановима потупно су идентична са решењима из члана 53 и 54 *Закона о полицији*

¹⁵ Управа граничне полиције има 8 регионалних центара, 40 станица граничне полиције за контролу прелажења државне границе и 47 станица граничне полиције за обезбеђење државне граничне полиције.

¹⁶ У *Нацрту Закона о безбедности саобраћаја на путевима* предвиђена је могућност задржавања лица до 12 часова – члан 283 *Нацрта Закона о безбедности саобраћаја на путевима* <http://www.mup.sr.gov.yu/domino/mup.nsf/zbs>, од 5.6.2009.

¹⁷ <http://www.mup.vladars.net/zakoni/>, од 13.6.2009.

¹⁸ <http://www.mup.hr/zakoni/>, од 13.6.2009.

¹⁹ <http://www.mup.vladars.net/zakoni/>, од 13.6.2009.

²⁰ http://www.mnz.gov.si/si/zakonodaja_in_dokumenti, од 13.12.2008.

Републике Србије. Очигледно је да су, приликом израде *Закона о полицији Републике Србије*, у обзир узета нека решења из компаративног законодавства, али она нису у потпуности прилагођена и формулисана у складу са постојећим решењима садржаним у нашем позитивном законодавству, због чега су присутне правне и практичне тешкоће у примени појединих законских одредби.

Закључак

Овлашћена службена лица полиције, примењујући овлашћења из позитивно правних прописа, у закону прописаним случајевима, могу да грађанима ограничавају слободу кретања, задржавањем лица на одређеном простору и у службеним просторијама.

Задржавање лица на одређеном простору полиција предузима када је то неопходно ради извршења поједних криминалистичко-оперативних и доказних мера и радњи и то само онолико времена колико је потребно да се те мере и радње предузму. Према нашем позитивном законодавству, овлашћена службена лица полиције могу задржавати лица у службеним просторијама, применом одредби *Законика о кривичном поступку*, *Закона о прекршајима* и *Закона о полицији*.

На основу одредби члана 229 *Законика о кривичном поступку*, полиција може, када су за то испуњени законски услови, из члана 142, ст. 2, тачка 1, 2, 3 и 5 ЗКП-а, задржавати учиниоце кривичних дела до 48 часова. Приказаним статистичким подацима о броју задржаних лица у Републици Србији показали смо да се одредбе ЗКП-а о задржавања лица у преткривичном поступку примењују, и да задржавање лица у преткривичном поступку има значајну улогу у сузбијању криминалитета.

Учиниоце прекршаја полиција може, када су за то испуњени законски услови, задржати применом *Закона о прекршајима*. Према члану 184, ст. 3 *Закона о прекршајима*, полиција може учиниоца прекршаја задржати до 24 часа, док према члану 188 полиција може учиниоца прекршаја који је затечен у вршењу прекршаја под дејством алкохола задржати 12 часова. Приказани статистички подаци о броју задржаних лица на подручју Републике Србије због учињених прекршаја применом чланова 184 и 188 *Закона о полицији*, указују на практичну примењивост тих одредби у раду полиције при откривању и санкционисању прекршаја.

Једно од полицијских овлашћења, садржано у одредбама *Закона о полицији*, јесте задржавање лица, према коме полиција може у службеним просторијама да задржава лица до 24 и 48 часова. Предмет овог рада односио се на задржавање лица, са критичким освртом на решење из члана 53, ст. 1 *Закона о полицији*. *Закон о полицији* ступио је на правну снагу 1. 11. 2005. године, али, према статистичким подацима МУП-а, као и према подацима из праксе током 2006. и 2007. године, применом члана 53, ст. 1 *Закона о по-*

лицији није задржано ни једно лице. С обзиром да током 2009. године нису наступиле никакве измене и допуне *Закона о полицији*, нити је на правну снагу ступио било какав подзаконски акт који би омигућио практичну примену члана 53, ст. 1 *Закона о полицији*, исто стање у погледу примене тог члана било је и током 2009. године.

Литература:

1. Вуковић, М., Ђокић, З., (2002), *Законик о кривичном поступку са објашњенима и образцима* – приручник, Београд, Министарство унутрашњих послова.
2. Грубач, М., (2002), *Кривично процесно право, посебни део*, Службени гласник, Београд.
3. Кривокапић, В., (2005), *Криминалистика тактика*, Полицијска академија, Београд.
4. Милидраговић, Д., (2007), *Криминалистичка делатност полиције и сарадња са органима правосуђа у преткривичном поступку*, Магистарска теза, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
5. Милошевић, М., Стевановић, Ч., (1997), *Кривично процесно право*, Полицијска академија, Београд.
6. Милошевић, М., (2005), *Организација и функционисање полиције у кривичном поступку*, Драслар партнер, Београд.
7. Међедовић, С., (2007), *Полицијско ограничење слободе кретања*, Перјаник бр. 13, Подгорица.
8. Соколовић, Р., (2005), *Полиција и кривични поступак*, Службени гласник, Београд.

Restricting Liberty of Movement in Positive Law of the Republic of Serbia

Abstract: *Liberty of movement is the right of all citizens of the Republic of Serbia, but this right can be restricted in cases provided for in legal provisions. Police can confine someone's liberty of movement to a restricted area when it necessary for successful execution of particular measures and activities. Offenders and perpetrators of criminal acts can be detained on police premises when there are legal grounds for this. In the Republic of Serbia, provisions related to police detention can be found in the Criminal Procedure Act, Police Act and Offences Act. The subject matter of this paper is detaining people in police custody on the basis of positive legal solutions, focusing on and criticising certain provisions, particularly those contained in the Police Act.*

Key words: *detention, Police Act, Offences Act, Criminal Procedure Act.*

Бојан ЈАНКОВИЋ,
ПИ Велика Плана

Контрола употребе средстава принуде у полицији Републике Србије

УДК: 005.581 : 351.74(497.11)

Апстракт: Сваки пут када полицијски службеници употребе средстава принуде, контролише се начин њихове употребе. Уколико се утврди да је дошло до злоупотребе, мора се спровести поступак како би појединци одговорни за такве незаконите поступке били кажњени. Благовремено и принципијелно предузимање мера одговорности због незаконите употребе средстава принуде има изузетан значај не само за непосредни случај, већ и за углед полиције у јавности.

Кључне речи: полиција, контрола, средства принуде.

Увод

У глави VI Закона о полицији, у одредбама од чланова 170 до 181, изложена су законска решења посвећена контроли рада полиције. Законом о полицији Републике Србије предвиђени су следећи видови контроле: **спољашња** (екстерна), **унутрашња** (интерна) и **контрола решавањем притужби** (Никач, 2006:21). Све наведене врсте контрола могу се применити и на контролу оправданости и правилности употребе средстава принуде. Посебан вид контроле који није предвиђен Законом о полицији, а за који сматрамо да је веома битан, јесте контрола оперативним радом, или, другачије названа, **оперативна контрола**, која се спроводи у ситуацијама када полицијски службеник, који је употребио средства принуде, није поднео извештај о употреби, нити је о томе обавестио непосредног старешину на други начин, а такође је изостало подношење притужбе оштећеног лица. Циљ контроле оправданости и правилности употребе средстава принуде није искључиво кажњавање ако је начињен пропуст, већ и остваривање увида у стање сваке појединачне употребе ради пружања стручне помоћи, усмеравања рада и координације у раду, уочавања и отклањања пропуста, недостатака, сметњи и застоја у раду, налагања и предузимања подстицајних (награда, похвала) и, на крају, репресивних (дисциплинских, кривичних) мера.

Спољашња (екстерна) контрола оправданости и правилности употребе средстава принуде

Спољашња контрола оправданости и правилности употребе средстава принуде се може остварити путем **формалних** и **неформалних** средстава (Милосављевић, 1997:313). Као важнија формална средства контроле се могу означити: скупштина (парламент), влада и правосудни органи. Парламентарна контрола полиције у Србији остварују се, најчешће, преко скупштинског Одбора за одбрану и безбедност, али и непосредно у Скупштини Србије, покретањем расправа о раду полиције у анкетним одборима о појединим питањима, преко посланичких питања и могућности покретања расправе о одговорности министра унутрашњих послова, али и целокупне Владе. Министар подноси једанпут годишње, а по захтеву Народне скупштине или указаној потреби и чешће, Народној скупштини извештај о раду Министарства и стању безбедности у Републици Србији, а Одбору за одбрану и безбедност Народне скупштине, на његов захтев, и извештаје о питањима из његовог делокруга.¹

Међу свим другим субјектима формалне контроле, Влада Србије се појављује као носилац објективно најјачих облика утицаја на рад полиције. Влада Србије је овлашћена за доношење подзаконских прописа ради извршавања Закона о полицији и вршење надзора над радом Министарства унутрашњих послова, за разматрање извештаја о раду, налагање предузимања одређених мера из оквира Министарства унутрашњих послова и за предузимање других активности. Влада део својих овлашћења, у вези са усмеравањем појединих операција полиције, преноси на министра унутрашњих послова, који може да спроведе ефикаснију контролу извршења наведених задатака.

Судска контрола полиције се манифестује на неколико начина. Прво, судовима у надлежност припада одлучивање о кривичним делима полицијских службеника која они почине у вези са вршењем својих службених дужности. Друго, судови су надлежни за суђење у грађанским парницама које покрећу оштећени грађани, када изостане гоњење по службеној дужности, и ради добијања накнаде штете коју им је причинила полиција. Дужност државе је да, у складу са законом, накнади штету грађанину коме је та штета причињена незаконитим или неправилним радом полицијског службеника. Оштећеном грађанину се, при том, оставља могућност, тј. право да, у складу са законом, захтева накнаду и непосредно од службеног лица које је причинило штету. Треће, суд приликом одлучивања о свим кривичним стварима у којима је полиција учествовала као овлашћени орган преткривичног поступка, у ствари потврђује или негира квалитет полицијског рада.

¹ Члан 9. Закона о полицији Републике Србије, "Службени гласник РС", бр. 101/2005.

Као неформална средства контроле се могу означити јавно мњење и медији. Медији су важно средство спољашње неформалне контроле над радом полиције, с тим што њихов реални утицај зависи од сваког појединачног случаја, а често могу бити и у улози заштитника грађанских права од незаконитих акција полицијских службеника. Када се говори о утицаји-ма јавности, може се говорити да она утиче на рад полиције формирањем јавног мњења или јавног мишљења. Оно изражава скуп ставова, гледишта и убеђења грађана одређене средине у вези са одређеним питањем рада полиције, у нашем случају употребе средстава принуде. Последњих година, на нашим просторима појавиле су се невладине организације за очување људских права, које такође могу допринети успешнијој контроли рада полиције, посебно у случајевима употребе средстава принуде.

Унутрашња (интерна) контрола оправданости и правилности употребе средстава принуде

Унутрашњу контролу у Министарству унутрашњих послова могу обављати разни субјекти, почев од министра који може, у појединим ситуацијама, вршити и контролу оправданости и правилности употребе средстава принуде. У којим случајевима ће министар то урадити искључиво зависи од његове процене. То произлази из члана 8 *Закона о полицији*, у коме се наводи да министар може да захтева извештаје, податке и друга документа у вези са радом полиције.

Предмет унутрашње контроле је контрола законитости рада полиције, посебно у погледу поштовања и заштите људских права. Када дође до употребе средстава принуде, дужност сваког непосредног старешине је да се увери да ли их је полицијски службеник законито и правилно употребио. Спровођењем целокупног поступка провере, непосредни старешина у полицији врши унутрашњу контролу оправданости и правилности употребе средстава принуде – хијерархијска контрола принуде.

Хијерархијска контрола употребе средстава принуде не искључује друге видове унутрашње контроле. Унутрашњу контролу употребе средстава принуде могу спроводити и посебне службе које су формиране у Министарству унутрашњих послова. Једна од таквих служби је и Сектор унутрашње контроле полиције, задужен да врши контролу законитости рада полиције, а нарочито у погледу поштовања и заштите људских права при извршавању полицијских задатака и примени полицијских овлашћења.

Сектор унутрашње контроле је служба која врши контролу законитости у раду у целокупном Министарству унутрашњих послова, али постоје организационе јединице у оквиру Дирекције полиције које обављају сличан посао само за одређене целине Дирекције. На пример, у оквиру Дирекције полиције постоји више управа, а највећа од њих је Управа полиције. Она се

састоји од пет одељења, а једно од њих, због теме овог рада за нас најзанимљивије, је Одељење за контролу законитости у раду полиције. Одељење се састоји из два одсека – Одсека за праћење и контролу законитости у раду и Одсека за праћење употребе средстава принуде. Први одсек прати, организује и пружа стручну помоћ јединицама полиције на пословима законитости и правилности примене овлашћења, дисциплине, понашања и личног изгледа полицијских службеника. Полицијски службеници првог одсека могу се ангажовати непосредно на утврђивању чињеничног стања код тежих случајева прекорачења овлашћења, да прате и спроводе контролу законитости у примени овлашћења полицијских службеника, посебно код употребе средстава принуде, лишавања слободе, задржавања и сличних ситуација. Одсек за праћење употребе средстава принуде анализира достављене предмете о употреби средстава принуде и у свим случајевима када процени да је неопходно укључује се у непосредну проверу навода из предмета. У одсеку се прати и врши контрола законитости у употреби средстава принуде, анализирају се догађаји употребе средстава принуде и тактике поступања припадника полиције.²

Контрола оправданости и правилности употребе средстава принуде решавањем притужби

У овом делу ћемо говорити о једној специфичној врсти контроле употребе средстава принуде – контроли решавањем притужби. Специфичност се огледа у томе што она највећим делом припада унутрашњој контроли рада полиције, а једним делом може бити и спољашња контрола. Она припада унутрашњој контроли јер у првом степену проверавање притужбе врши руководиоца организационе јединице у којој притуженик, односно полицијски службеник, ради. Навели смо да контрола решавањем притужби може, али не мора, бити и делом спољна контрола, и то у случају кад је разматра комисија, која се састоји од три члана – председника комисије, кога решењем именује министар, представника Сектора унутрашње контроле и представника јавности, кога именује министар са списка који су предложили органи локалне самоуправе са подручја појединих управа, или са списка који су предложиле организације стручне јавности и невладиних организација, када се решавају притужбе у седишту Министарства унутрашњих послова. Представник јавности, као члан комисије, у ствари представља део спољне контроле рада полиције.

1. Поступак контроле започиње подношењем притужбе од стране лица (притужиоца) које сматра да су му повређена права или слободе од стране полицијског службеника, а у овом случају да су према њему незаконито или неправилно употребљена средства принуде. „Руководилац организационе

² <http://prezentacije.mup.sr.gov.yu/upravapolicije/index.com.>, доступан 22.11.2009.

јединице Министарства унутрашњих послова решава притужбу, а у случају да из притужбе произлази сумња о учињеном кривичном делу за које се гони по службеној дужности – проверава чињенице и околности у вези са наводима из притужбе и целокупне списе предмета уступа комисији која води даље поступак по притужби“.³ Такође се предмет уступа комисији и у случају када се притужилац не одазове позиву на разговор руководиоца организационе јединице или када се одазове, али се не сагласи са његовим ставом. По извршеној провери притужбе, од стране руководиоца организационе јединице сачињава се записник о разматрању притужбе у коме се наводе битне чињенице и са којима се притужилац може сагласити или не. Ако се притужилац сагласи и потпише записник, поступак решавања притужбе је закључен, а ако се не сагласи или не потпише записник, предмет се доставља комисији на одлучивање. Целокупан поступак проверавања навода из притужбе се мора закључити у року од 15 дана од дана пријема притужбе.

Када комисија решава предмет притужбе, она га решава на седници. Седници присуствује извештач, који информише комисију о садржају притужбе и извештава о резултатима проверавања притужбе. На основу спроведеног поступка пред комисијом и утврђених чињеница, околности и доказа изведених у поступку решавања притужбе, комисија гласањем одлучује о основаности притужбе. Донета је она одлука за коју гласају најмање два члана комисије, чиме се поступак закључује. При решавању притужбе се може десити да представник јавности буде прегласан и да одлуку донесу само представници Министарства унутрашњих послова, што сматрамо за недостатак поступка решавања притужбе, јер се у завршној одлуци може искључити јавност.

Оперативна контрола употребе средстава принуде

Као што смо већ напоменули, посебан вид контроле, који није предвиђен *Законом о полицији*, а за који сматрамо да је битан вид контроле у раду полиције, јесте контрола оперативним радом, или другачије названа – оперативна контрола, која се спроводи у ситуацијама када полицијски службеник, који је употребио средства принуде, није поднео извештај о употреби, нити је о томе обавестио непосредног старешину на други начин, а такође је изостало и подношење притужбе оштећеног лица. Може се десити ситуација да полицијски службеник употреби средства принуде а да не поднесе извештај о њој. Разлози због којих полицијски службеник не подноси извештај могу бити различити, почев од незнања, прикривања незаконите и неправилне употребе средстава принуде, лењости полицијског службеника да пролази, понекад компликовану, процедуру оправданости и

³ чл. 2, Правилник о поступку решавања притужби, „Службени гласник РС“, бр. 54/2006.

правилности употребе средстава принуде, договор са извршиоцем кривичног дела или прекршаја да се због материјалне (примање мита) или неке друге користи не евидентирају наведена дела, а тиме и употреба средстава принуде, као и других могућих разлога. Сазнање о употреби средстава принуде можемо добити и путем притужбе коју подноси оштећено лице према коме су употребљена средства принуде. Као што смо рекли, „можемо“, али се може догодити ситуација да оштећено лице то ипак не уради, због различитих разлога: страха од освете полицијског службеника, уцене да се у јавности могу изнети неки подаци о њему који би му нанеле штету, у случају да пријави употребу средстава принуде, због незнања да може да поднесе притужбу, психичких недостатака (када се средства принуде употребе према нервно оболелим лицима, лицима која су заостала у развоју, или, у најгорој ситуацији, према деци која не могу да схвате тежину поступања полицијског службеника), договора са полицијским службеником да се кривично дело или прекршај прикрије, односно не евидентира, а тиме и употреба средстава принуде и других разлога.

Информацију да је дошло до употребе средстава принуде можемо добити од оперативне везе (информатора и сарадника), јавним поговарањем или подношењем оперативне информације од другог полицијског службеника. Како у прописима, везаним за употребу средстава принуде, није предвиђен начин поступања у таквим ситуацијама, сматрамо да би у будућности било потребно размислити да се у подзаконским актима та материја детаљније регулише, а до тада, мишљења смо да би у таквим ситуацијама требало сачинити оперативну информацију коју би требало завести у оперативне регистре, оформити предмет, а тек након тога започети оперативни рад на утврђивању чињеница. На почетку утврђивања чињеница пажњу морамо усмерити на добијање потврде да ли је уопште дошло до употребе средстава принуде. До тога можемо доћи обављањем разговора са полицијским службеником, за којег постоје индиције да је употребио средства принуде, о околностима употребе средстава принуде и утврђивања свих битних околности везаних за њу. Наставак рада би требало да буде усмерен на позивање евентуалних очевидца догађаја и обављање разговора са њима, а затим би исти поступак требало обавити и са оштећеним. Понекад ће бити потребно да се полицијски службеник и лице против кога су употребљена средства принуде суоче, а некад је то потребно урадити и са очевидцима догађаја. Како у данашње време постоји све више објеката који су опремљени видео надзором, преко њих је потребно проверити да ли је сама употреба средстава принуде снимљена, или дешавања непосредно пре или после. Када се утврдила чињеница да је дошло до употребе средстава принуде, као и све остале околности, битно је утврдити због чега полицијски службеник није поднео извештај о употреби средстава принуде, или је на други начин није пријавио непосредном старешини, и због чега оштећени

то није урадио подношењем притужбе. Може се десити да је полицијски службеник употребио средства принуде законито и правилно, али да није поднео извештај из њему познатих разлога, и тада морамо утврђивати дисциплинску одговорност полицијског службеника. Насупрот наведеној ситуацији, може доћи до употребе средстава принуде која је била незаконита и неправилна, и коју је полицијски службеник желео да прикрије, тада се може утврђивати и дисциплинска и кривична одговорност полицијског службеника. И трећа ситуација – да је употреба средстава принуде била законита и правилна али да је накнадно, у договору са оштећеним против кога су употребљена средства принуде, рецимо због прикривања кривичног дела или прекршаја, одучио да не подноси извештај о употреби средстава принуде и тада морамо утврђивати дисциплинску и кривичну одговорност полицијског службеника.

Поступак провере и оцене оправданости и правилности употребе средстава принуде

У овом делу ћемо детаљније објаснити хијерархијску контролу принуде, контролу која је најчешће заступљена у Министарству унутрашњих послова. Први степен те контроле представља непосредни старешина (Никач, 2005:603). Он мора сваку употребу средстава принуде да провери и оцени да ли је средство принуде употребљено оправдано и правилно, осим ако је за процену образована посебна комисија од најмање три члана, у случајевима када је дошло до употребе ватреног оружја, или неке нанесена тешка телесна повреда, или су наступиле смртне последице, или кад су средства принуде употребљена против више од три лица. Из претходне реченице може се уочити и разлика између послова, задужења које треба да обаве непосредни старешина и комисија. Први врши проверу целокупног предмета а затим и даје оцену да ли је одређено средство принуде употребљено правилно и законито, а насупрот томе, комисија након разматрања целокупног предмета даје процену, односно мишљење о употреби средстава принуде, које полицијски службеник, овлашћен од стране Министра унутрашњих послова за давање коначне оцене о правилности и законитости употребе средстава принуде, може али не мора да прихвати. Мишљење комисије за њега није обавезујуће за коначну оцену, али пракса је показала да се оно уважава и да је то уствари коначна оцена правилности и законитости употребе средстава принуде.

Поступак сваке контроле оправданости и правилности употребе средстава принуде се састоји из неколико степена. Први степен контроле увек спроводи непосредни старешина полицијског службеника који је употребио средства принуде и који након спроведеног поступка доноси, у два примерка, оцену оправданости и правилности употребе средстава принуде.

Да бисмо појаснили комплетну процедуру и све степене контроле употребе средстава принуде, приказаћемо то на примеру једне полицијске станице.

Када полицијски службеник употреби средство принуде, дужан је да, без одлагања, обавести вођу смене дежурне службе полицијске станице, а он непосредног старешину, у овом случају командира полицијске станице. Дужност је сваког полицијског службеника који је употребио средства принуде да у року од 24 часа сачини извештај о употреби средстава принуде и да га достави командиру. Командир спроводи поступак оцене оправданости и правилности употребе средстава принуде у року од 8 дана од дана подношења извештаја полицијског службеника, осим у случају употребе за који поступак процене врши комисија, када командир полицијске станице све списе предмета доставља начелнику полицијске управе који предмет доставља комисији састављеној од најмање три члана, обично већег радног искуства, на разматрање.

Када командир полицијске станице заврши поступак провере оцене оправданости употребе средстава принуде, предмет, у једном примерку, доставља непосредно вишем руководиоцу по линији рада полицијског службеника који је употребио средства принуде. То значи да се, у случају употребе средстава принуде полицајца опште надлежности, предмет доставља начелнику одељења полиције, када је у питању саобраћајни полицајац начелнику саобраћајне полиције, а када припадник криминалистичке полиције употреби средства принуде, начелнику криминалистичке полиције. У ситуацији ако су средства принуде употребили чланови патроле мешовитог састава, састављене рецимо од полицајца опште надлежности и саобраћајног полицајца, предмет се доставља непосредном вишем руководиоцу по линији рада полицијског службеника који је био вођа патроле, у нашем примеру начелнику одељења полиције. Ако су средства принуде употребљена од стране више патрола, рецимо патроле полиције опште надлежности и патроле саобраћајне полиције, предмет употребе средстава принуде се доставља и начелнику одељења полиције и начелнику одељења саобраћајне полиције.

Као што смо видели, командир полицијске станице може одмах да достави предмет комисији, или може, након разматрања и давања оцене правилности и законитости употребе средстава принуде, да га достави непосредно вишем руководиоцу по линији рада полицијског службеника који је употребио средство принуде. У оба случаја, комисија и непосредни виши руководилац, процењују наводе које је изнео командир полицијске станице у својој оцени, с тим да непосредни виши руководилац даје предлог оцене, а комисија, у року од 8 дана од дана пријема предмета употребе средстава принуде, сачињава записник и даје мишљење да ли је средство принуде законито и стручно употребљено. Мишљења смо да је наведени рок кратак јер су случајеви које разматра комисија најчешће веома сложени, обим-

ни, са повређеним или погинулим лицима, у којима је коришћено ватрено оружје, или у којима је учествовало више лица и који без правилно утврђених доказа могу довести до неправедних и веома штетних последица, како за полицијског службеника, тако и за грађанина над којим је употребљено средство принуде. Даље, у зависности од случаја, предлог оцене непосредног вишег руководиоца или мишљење комисије, се достављају начелнику полицијске управе, овлашћеном од стране министра унутрашњих послова за оцену оправданости и правилности употребе средстава принуде, који, у два примерка, даје коначну оцену о употреби средстава принуде, и тиме се поступак коначно завршава.

Сматрамо да би први корак у контроли употребе средстава принуде требало да буде утврђивање, од стране непосредног старешине, да ли је полицијски службеник био на дужности, и ако јесте, коју је делатност (патролну, позорничку, оперативну итд.) и које је послове (спречавање, откривање и расветљавање кривичних дела, одржавање јавног реда итд.) обављао. Други корак у контроли је да се утврди која полицијска овлашћења (упозорење, наређење, довођење и др.) и на који начин су примењена према лицу пре употребе средстава принуде, а затим и да се утврде све чињенице које су битне за одређену проблемску ситуацију,⁴ односно да се утврди стање (догађање) из кога се са сигурношћу може одредити тренутак и разлог испуњења услова за употребу средстава принуде – да ли је лице пружало активни или пасивни отпор, да ли је лице покушало бекство или самоповређивање, или је лице извршило напад на полицијског службеника или другог грађанина, с посебним освртом на облик и начин напада. Такође је битно утврдити место и време дешавања, како саме употребе средстава принуде, тако и дешавања непосредно пре ње. На саму ситуацију употребе средстава принуде утичу и карактеристике лица над којим су употребљена, број и пол лица, старосно доба, стање свести лица (под утицајем алкохола, наркотичких средстава, лекова), физичке конституције, посебна знања и способности лица, да ли је лице познато или не полицијском службенику, и друге чињенице које су битне за утврђивање истине приликом употребе средстава принуде а које је важно утврдити. За сваку употребу средстава принуде битно је утврдити принципе и тактику употребе, јер они нису исти, односно разликују се од ситуације до ситуације, и они се морају прилагодити специфичним околностима како би се средства принуде ефикасно употребила и при том смањиле могућност настајања било каквих, или минималних последица по полицијског службеника, лице према коме се средства употребљавају, али и према осталим грађанима. Један од битнијих детаља приликом контроле употребе средстава принуде јесте утврђивање који су алати употребљени, ако је то физичка снага да ли су то полуге, удар-

⁴ „Проблемска ситуација је јасно дефинисано стање (догађање) из кога се са сигурношћу може одредити тренутак и разлог испуњења услова за употребу средстава принуде.“ Наведено према: Арлов, Д., Презентација „Употреба средстава принуде“, 26.3.2008.

ци, бацања, чишћења, или неко друго средство, колико је, на пример, удараца задато, којим делом тела и слично. На крају, непосредни старешина ће све претходно утврђене чињенице упоредити са решењем до којег се дошло приликом употребе средстава принуде, а прву проверу ће извршити увидом у извештај о употреби средстава принуде који је поднео полицијски службеник који је та средства употребио, али и увидом у остала писмена која прате извештај. Тактичко решење (облик и обим) за које се полицијски службеник опредељује треба да буде засновано на облику и обиму отпора који пружа лице, као и на осталим условима и околностима специфичним за дату ситуацију. Након утврђивања свих чињеница, увидом у комплетну документацију везану за употребу средстава принуде, непосредни старешина ће донети оцену да ли су средства принуде употребљена законито и правилно. Приликом оцењивања може доћи до четири ситуације, прва – да су средства принуде употребљена законито и правилно, друга – да нису употребљена законито и правилно, трећа – да су употребљена законито, али не и правилно и четврта – да нису употребљена законито али јесу правилно. Када непосредни старешина оцени употребу, након ње спровешће одговарајући поступак у зависности од саме оцене. Спровеће се дисциплински поступак ако је оцена негативна, а ако је оцена позитивна изостаће било какве мере, а изузетно, ако је употреба средстава принуде изведена при нарочито тешким околностима, непосредни старешина може наградити полицијске службенике који су употребили средства принуде, у намери да подстакне полицијске службенике који су употребили средства принуде, али и друге полицијске службенике да у наредном периоду средстава принуде употребе законито и правилно и у неповољним ситуацијама у којима се могу наћи, јер није редак случај да полицијски службеници у наведеним ситуацијама избегавају да употребе средстава принуде.

Да би непосредни старешина могао да утврди оцену оправданости и правилности употребе средстава принуде, он би то морао да уради на основу свих писмена која су произашла из претходно правилно спроведеног поступка. Прописима није прецизно одређено које списе мора да садржи један предмет употребе средстава принуде, нити је то могуће, јер је свака проблемска ситуација посебна, са одређеним специфичностима које друга не садржи. На пример, код употребе ватреног оружја од полицијског службеника ће бити узета парафинска рукавица, а њени налази ће бити уврштени у предмет употребе средстава принуде. Очигледно, исти такви налази неће бити уврштени у предмет код употребе службене палице. По нашем мишљењу, у зависности од ситуације, већина би требало да има следеће документе:

1. Извештај о употреби средстава принуде (сачињава га сваки полицијски службеник који је употребио средства принуде);
2. Службена белешка о комплетном догађају сачињена од стране полицијског службеника који је употребио средства принуде;

3. Изјаве свих полицијских службеника који су употребили средства принуде (само у случајевима када извештај о употреби није довољно јасан или је непотпун, тада се на одређене нејасноће тражи посебно изјашњавање полицијског службеника);
4. Изјава лица над којим су употребљена средства принуде о комплетном догађају или службена белешка непосредног старешине о обављеном разговору са лицем над којим су употребљена средства принуде;
5. Изјаве сведока догађаја који могу да се изјасне на околности употребе средстава принуде;
6. Службена белешка о склоностима лица над којим су употребљена средства принуде, која може указати на његов ранији живот и понашање, да ли је повратник, или из ње можемо сазнати друге битне информације. Наведену службену белешку требало би да сачини вођа сектора или криминалистички полицајац који покрива терен на којем живи лице против кога су примењена средства принуде;
7. Службена белешка о склоностима полицијског службеника који је употребио средства принуде (да ли је раније употребљавао средства принуде, ако јесте која и да ли су употребљена правилно и законито, да ли је завршио посебне курсеве за употребу средстава принуде, склоност ка конзумирању алкохола и др.);
8. Обрасци попуњених овлашћења која су примењена приликом употребе средстава принуде (издавање наређења, употреба физичке снаге, средстава за везивање, службене палице, довођење, преглед лица итд.);
9. Депеша са комплетним описом догађаја приликом кога је дошло до употребе средстава принуде (у случајевима када лице над којим су употребљена средства принуде или полицијски службеник задобију повреду, или је дошло до извршења кривичног дела на штету полицијског службеника);
10. Службена белешка о обавештавању јавног тужиоца о употреби средстава принуде и његовом изјашњењу да ли има елемената кривичног дела;
11. Записник о увиђају (у случајевима када је могуће извршити увиђај);
12. Службена белешка о указивању лекарске помоћи (са констатацијом да ли лице има или нема повреде, ко је извршио преглед, број протокола, као и констатацијом да је лице одбило лекарски преглед или указивање лекарске помоћи ако се то заиста и десило);
13. Повредна листа, уколико је лице задобило повреде или мишљење – налаз лекара о врсти и степену повреде;
14. Извод из казнене и прекршајне евиденције за лице над којим су употребљена средства принуде;
15. Извештај по налогу за извршење службеног задатка у коме је наведено да је дошло до употребе средстава принуде, ако је полицијски службеник поступио по службеном налогу;

16. Кривична или прекршајна пријава, у зависности од тога шта је поднето;
17. Ако је лице лишено слободе или задржано, извештај о лишењу слободе или решење о задржавању;
18. Службена белешка о обавештавању породице лица против кога су употребљена средства принуде;
19. Ако је лице спроведено на лечење, захтев за полицијску помоћ у извршењима и извештај о извршеној делатности, и
20. Други акти, по потреби, у циљу потпуног утврђивања чињеничног стања о условима и начину употребе средстава принуде.

Оцена оправданости употребе средстава принуде могућа је тек када се сви наведени акти прикупе и посебно сваки размотри и оцени. Недоста-так неких од ових списа може, али не мора, указати на чињеницу, или бар изазвати сумњу, да средства принуде нису законито и правилно употребљена. С друге стране, то може показати једну немарност или незнање старешине који спроводи поступак, иако је употреба била законита и правилна. У сваком случају, то треба да буде знак полицијском службенику који оцењује предмет да детаљније размотри све списе, а ако се утврди да неки недостају, да затражи да се они сачине и њему доставе, како би се могла утврдити правилна оцена употребе средстава принуде.

Закључак

У пракси, у спровођењу контроле оправданости и правилности употребе средстава принуде уочени су проблеми који би требало да се отклоне како би наведена делатност била што успешнија и ефикаснија. Један део проблема јесте што наведену процедуру, контролу најосетљивијих овлашћења које примењује полиција, спроводе веома млади, недовољно искусни кадрови. Током контроле може доћи до ситуација када се донесе „тешке“ одлуке, као што је лишење слободе полицијских службеника, привремено удаљење, дисциплинско кажњавање или, насупротив, ослобађање полицијског службеника за незакониту употребу средстава принуде. Сматрамо да би послове законитости рада полиције, којим припада и процедура контроле оправданости и правилности употребе средстава принуде, требало да обављају веома искусни полицијски службеници који имају богато радно искуство, непосредно искуство са оцењивањем употреба средстава принуде, који су у ранијем периоду били укључени у рад или решавање већег броја предмета употребе средстава принуде и који могу извршити компарацију ранијег случаја са садашњим, која ће им бити од помоћи у процесу доношења правилне одлуке.

Перманентно стучно оспособљавање и усавршавање већ запослених кадрова у вези са употребом средстава принуде је веома значајна. Након

завршетка школовања и постављања на одређено радно место, морало би се наставити са даљим усавршавањем путем семинара, курсева, вежби, састанака и сл. У Министарству унутрашњих послова често се на курсеве упућују инструктори који спроводе непосредну обуку полицијских службеника који на терену употребљавају средства принуде, док полицијски службеници које врше контролу често нису упознати са новинама, како практичним, тако и у вези са новим прописима.

Контрола законитости у раду изражена је, углавном, у оквиру Управе полиције, док сматрамо да се мора појачати у Управи криминалистичке полиције и Управи саобраћајне полиције. Кадрови у наведеним управама би морали да се едукују и упуте у наведену проблематику. Све наведене мере би допринеле успешнијој и квалитетнијој процедури контроле оправданости и правилности употребе средстава принуде.

Када смо говорили о контроли употребе средстава принуде решавањем притужби, навели смо да она припада унутрашњој контроли јер у првом степену проверавање притужбе врши руководилац организационе јединице у којој полицијски службеник ради, а да она може, али не мора, бити делом и спољна контрола, и то у случају кад је разматра комисија која се састоји из три члана, од којих су два припадници Министарства унутрашњих послова, а трећи члан је представник јавности кога именује министар унутрашњих послова, и који уствари представља део спољне контроле рада полиције. Мишљења смо да у другом степену одлучивања, *по могућству*, требало би у већем броју бити заступљени представници јавности или да представника јавности не именује министар унутрашњих послова већ друго министарство (Министарство правде), или друга институција (Скупштина Србије, скупштински одбор или органи локалне самоуправе), како би присуство јавности било што веће, а тиме и успешнија спољна контрола.

Литература:

1. Амановић, Ђ., (2003), *Теоријски основ употребе силе и ватреног оружја*, Безбедност, год. 44. бр. 3, стр. 416-430.
2. Арлов, Д., (2006), *Алати самоодбране* (Треће издање), Нови Сад, самостално издање аутора.
3. Милосављевић, Б., (1997), *Наука о полицији*, Полицијска академија, Београд.
4. Никач, Ж., (2005), *Нови правилник МУП РС о условима и начину употребе средстава принуде*, Безбедност, год. 47, бр. 4, стр. 587-616.
5. Никач, Ж., (2006), *Нови закон о полицији РС – место, улога, задаци и овлашћења припадника МУП РС*, Безбедност, год. 48, бр. 1, стр.10-23.
6. Жаберл, М. и Арлов, Д., (2006), *Квалитет истраге поводом незаконите употребе средстава принуде*, Наука-Безбедност-Полиција, год. 11, бр. 3, стр.65-80.

Прописи:

2. *Правилник о измени Правилника о техничким обележјима и начину употребе средстава принуде*, Службени гласник РС, бр. 112/2008.
3. *Правилник о начину обављања полицијских послова*, Службени гласник РС, бр. 27/2007.
4. *Правилник о полицијским овлашћењима*, Службени гласник РС, бр. 54/2006.
5. *Правилник о поступку решавања притужби*, Службени гласник РС, бр. 54/2006.
6. *Правилник о техничким обележјима и начину употребе средстава принуде*, Службени гласник РС, бр. 19/2007.
7. *Закон о полицији Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 101/2005.

Интернет:

1. <http://prezentacije.mup.sr.gov.yu/upravapolicije/index.com>, од 22.11.2008. године.

Остали извори:

1. Арлов, Д., (2008), *Презентација „Употреба средстава принуде“*.

Controlling Justification and Lawfulness of Coercive Means in the Republic of Serbia Police

Abstract: *Whenever coercive means are used by police officers, their use is subject to control. If the inquiry shows that force was misused, proceedings are launched with a view to punishing individuals responsible for such unlawful acts. Timely and scrupulous measures against unlawful use of coercive means are of vital importance for both resolving the actual case and maintaining the public respect for police.*

Key Words: *coercive means, justified, lawful, proceedings.*

Данило СТЕВАНДИЋ,
Сектор унутрашње контроле полиције

Безбедносна провера у вези са поднетим захтевом за издавање одобрења за набављање ватреног оружја

УДК: 351.753.3(497.11) : 005.591.43

Апстракт: У садржини овог рада приказани су неки аспекти вршења безбедносне провере за подносиоца захтева за издавање одобрења за набављање ватреног оружја. У раду су, као посебне целине, обрађени појам и врсте безбедносне провере, правни основ за вршење и начин вршења безбедносне провере. Посебан осврт је дат у вези са садржином безбедносне провере, имајући у виду значај података који су у њој садржани за доношење законите и правилне одлуке у поступку издавања одобрења за набављање ватреног оружја.

Кључне речи: безбедносна провера, дискреционо овлашћење, подаци о личности, склоност ка вршењу кривичних дела и прекршаја, пунолетство, здравствена и пословна способност.

Увод

Вршење безбедносне провере у вези са захтевом поднетим за издавање одобрења за набављање ватреног оружја представља једну од значајнијих активности полицијских службеника. Њен значај се огледа у томе што од садржине безбедносне провере у великој мери зависи и одлука о поднетом захтеву, односно да ли ће се одређеном лицу издати одобрење за набављање ватреног оружја, што уједно представља и један од фактора опште безбедности. И поред тога, у позитивно правним прописима нема обавезујућих правних правила којима је уређена материја вршења безбедносне провере, па се, у вези са тим, у пракси често јављају недоумице како у погледу начина вршења, тако и у погледу садржине безбедносне провере.

Рад који је презентован представља један концепт, односно један од начина како би могла да се врши безбедносна провера и који би подаци у њој били садржани.

Појам и врсте безбедносне провере

Безбедносна провера је сложен израз у српском језику који се састоји од две речи, придева безбедносна и именице провера. Придев безбедносна је изведен од речи безбедност која се, у ширем смислу, може одредити као стање опште заштићености личних, имовинских, политичких, социјалних и других права грађана од противправног ограничавања њиховог уживања. Именица провера, у смислу радње, односно људске активности, може се одредити као прикупљање података и утврђивање истинитости података о одређеном лицу, објекту, појави и сл.

На основу изложеног, безбедносна провера би се могла дефинисати као прикупљање података и утврђивање истинитости података о одређеном безбедносно интересантном лицу, објекту, појави, догађају и сл. Даље, безбедносна провера се може разумети и као писани акт у коме су садржани одређени безбедносно интересантни подаци настали као резултат извршених проверавања.

Поред израза безбедносна провера, често се у полицијском жаргону користе и изрази теренска провера, оперативна провера, секторска провера, провера за лице, провера за оружје и други, али се у суштини ради о истој активности полицијских службеника.

Приликом обављања послова и задатака на безбедносном сектору полицијски службеници свакодневно врше безбедносне провере по разним основима, нпр. у вези са лицима која се појачано надзиру и лицима под локалном контролом, у вези са лицима према којима су употребљена средства принуде, у вези са поднетим захтевима за издавање путне исправе, пријема у држављанство и др. Међу њима, свакако, најзначајније су безбедносне провере на основу којих овлашћено службено лице, сходно дискреционом праву, треба да донесе одлуку о одређеним правима или обавезама грађана.

Један пример такве безбедносне провере је безбедносна провера у вези са поднетим захтевом за издавање одобрења за набављање ватреног оружја, што је и тема овог рада. У досадашњој полицијској пракси извојиле су се две врсте ове безбедносне провере, и то безбедносна провера за лице – подносиоца захтева за издавање одобрења за набављање ватреног оружја и безбедносна провера за лице које поседује ватрено оружје, која се врши како би се утврдило да ли је наступио неки од разлога за одузимање ватреног оружја.

Правни основ

Једно од првих питања која се постављају приликом проучавања безбедносне провере јесте питање правног основа. На основу извршене анализе одредби позитивно правних прописа у Републици Србији могло би

се закључити да је правни основ за вршење безбедносне провере за лице – подносиоца захтева за издавање одобрења за набављање ватреног оружја садржан у одредбама више законских аката.

На првом месту то би биле одредбе *Закона о полицији* (Сл. гласник РС, 101/05), које се односе на прикупљање, обраду и коришћење личних података. Овим одредбама полиција је овлашћена да може прикупљати, обрађивати и користити личне и друге податке ради спречавања и откривања кривичних дела и прекршаја и ради проналажења њихових учинилаца, али и да може прикупљати, обрађивати и користити и *друге податке* о личности ако је за то овлашћена другим законом.

Такође, правни основ за прикупљање, обраду и коришћење личних података могле би бити и одредбе *Закона о заштити података о личности* (Сл. лист СРЈ, 24/98, 36/98), којима је прописано да се лични подаци могу прикупљати, обрађивати и користити само за сврхе утврђене законом, а у друге сврхе – на основу писане сагласности грађанина.

Екстензивним тумачењем правних норми могло би се закључити да је један од закона чијим је одредбама полиција овлашћена да прикупља, обрађује и користи податке о личности и *Закон о оружју и муницији* (Сл. гласник РС, 92/92, 53/93, 67/93, 48/94, 39/2003, 85/2005, 101/2005). У одредбама тог *Закона*, поред осталог, садржани су разлози због којих се одређеном лицу неће издати одобрење за набављање ватреног оружја. Да ли одређено лице, подносилац захтева, испуњава услове за издавање одобрења за набављање ватреног оружја може се утврдити вршењем безбедносне провере.

Даље, одредбе *Кривичног законика* (Сл. гласник РС, 85/2005), које се односе на давање података из казнене евиденције могле би бити правни основ за вршење безбедносне провере у погледу провере осуђиваности и вођења кривичног поступка против подносиоца захтева. Наведеним одредбама дата је могућност да се државним органима, међу њима и МУП-у, на образложен захтев могу дати подаци из казнене евиденције за одређено лице ако за то постоји оправдан интерес заснован на закону. Имајући у виду значај који има одлука о захтеву за издавање одобрења за набављање ватреног оружја, могло би се закључити да постоји оправдан интерес заснован на закону да се надлежној организационој јединици МУП-а доставе подаци из казнене евиденције за подносиоца захтева.

Начин вршења безбедносне провере

Безбедносноу проверу у вези са поднетим захтевом за издавање одобрења за набављање ватреног оружја, сходно уобичајеној пракси, врше стручнији и искуснији полицијски службеници, по правилу, вођа сектора или полицијски службеници који послове обављају на безбедносном сектору.

На основу практичних искустава до сада може се закључити да се без-

бедносна провера врши на такав начин што се безбедносно релевантни подаци о подносиоцу захтева прикупљају остваривањем увида у одређене службене евиденције, остваривањем увида у одређене исправе и документе, обављањем разговора и др.

На самом почетку провериће се да ли подносилац захтева испуњава услове предвиђене у чл. 8, ст. 1 *Закона о оружју и муницији*.

Активност полицијских службеника почела би остваривањем увида у евиденцију личних карти, како би, уколико га лично не познају, полицијски службеници на основу фотографије у картону личне карте видели лице које је поднело захтев и утврдили да ли се ради о пунолетном лицу.

Пунолетно лице које због болести или сметњи у психо-физичком развоју није способно за нормално расуђивање, те због тога није способно да се само стара о себи и о заштити својих права и интереса, у складу са законом, може бити потпуно лишено пословне способности. Поред тога, пунолетно лице које због болести или сметњи у психо-физичком развоју својим поступцима непосредно угрожава сопствена права и интересе, или права и интересе других лица може бити делимично лишено пословне способности.

Пословну способност у ванпараничном поступку одузима надлежни суд по месту пребивалишта лица, који одлуку о одузимању пословне способности без одлагања доставља надлежном органу старатељства и матичној служби у општини (матичару). Дакле, чињеницу поседовања, односно лишења пословне способности подносиоца захтева, полицијски службеници могли би да утврде на основу података из матичне књиге рођених или евиденције органа старатељства.

Након тога, треба остварити увид у казнену и прекршајну евиденцију, како би се утврдило да ли је подносилац захтева до сада евидентиран као извршилац кривичних дела и прекршаја, да ли је осуђиван и кажњаван, и за која кривична дела и прекршаје, да ли су та кривична дела таксативно наведена у одредбама закона као дела која га чине неподобним и др.

Испуњеност услова у погледу обучености подносиоца захтева за руковање ватреним оружјем може се утврдити остваривањем увида у уверење – сертификат о извршеној обуци руковања ватреним оружјем, који се прилаже уз захтев за издавање одобрења за набављање ватреног оружја.

Даље, оствареним увидом у евиденцију лица која поседују ватрено оружје може се утврдити да ли то лице већ поседује неко ватрено оружје.

Након провере испуњености услова из чл. 8, ст. 1 *Закона о оружју и муницији*, врши се провера да ли постоје неки разлози предвиђени чл. 8, ст. 2 *Закона о оружју* и муницији због којих се подносиоцу захтева не би могло издати одобрење за набављање ватреног оружја. То су разлози заштите личне и имовинске сигурности других лица, јавног реда и мира и безбедности и одбране републике. У овој општој нормативно-правној формулацији ог-

леда се дискреционо овлашћење полиције да подносиоцу захтева који испуњава услове из чл. 8, ст. 1 *Закона о оружју и муницији*, не изда одобрење за набављање ватреног оружја.

Да би се донела законита и правилна одлука, у овим случајевима је неопходно да руководилац организационе јединице приликом одлучивања располаже свим релевантним подацима о личности подносиоца захтева. У том смислу, поред провере података остваривањем увида у евиденције и исправе, врши се и прикупљање података о личности подносиоца захтева обављањем разговора са оперативним везама, поузданим лицима из средине у којој подносилац захтева живи, руководиоцима у радној организацији у којој је подносилац захтева запослен, члановима удружења грађана чији је члан подносилац захтева и др. С обзиром на то да се ради о врло осетљивој материји, потребно је податке увек прикупити из више различитих извора, како би се на тај начин избегло доношење закључака о личности подносиоца захтева на основу неистинитих података који су прикупљени од неког лица које има зле намере према подносиоцу захтева.

На тај начин прикупљају се могућа сазнања која се односе на кривична дела, прекршаје и друге незаконите активности подносиоца захтева које нису евидентирани у службеним евиденцијама и нису познате полицијским службеницима, на склоности ка агресивном и насилничком понашању, конзумирању алкохолних пића у већим количинама, уживању наркотичких средстава, бављење непријатељском делатношћу и др. Када су у питању ти подаци, требало би им приступити са опрезношћу, с обзиром на то да се њихова тачност и поузданост не могу увек у потпуности и са сигурношћу утврдити као код података садржаних у службеним евиденцијама.

Садржина безбедносне провере

Као што је већ изложено, безбедносна провера се може схватити и као писани акт у коме су садржани одређени безбедносно интересантни подаци настали као резултат извршених проверавања. У одредбама позитивно-правних прописа, правној теорији и доступној полицијској литератури објављеној до сада не могу се пронаћи правила у вези са формом и садржином безбедносне провере. Досадашња практична искуства су показала да се безбедносна провера сачињава у писаном облику. У погледу садржине, уважавајући уобичајену праксу, безбедносна провера би могла да садржи податке о подносиоцу захтева, као што су: основни идентификациони подаци, подаци о породичним приликама и односима у породици, подаци о односима са комшијама и суграђанима, подаци о склоностима, подаци о здравственој способности, подаци о чланству у одређеним организацијама и удружењима грађана, подаци о поседовању ватреног оружја, подаци о регулисању војне обавезе и др.

Као основни идентификациони подаци у провери би се могли навести име и презиме, име оца, датум и место рођења, ЈМБГ, пребивалиште и адреса стана, стручна спрема, занимање, назив радне организације у којој је запослен и др.

Породичне прилике и односи у породици могли би се приказати кроз сазнања о томе ко са подносиоцем захтева живи у брачној, односно породичној заједници, да ли су чланови породице лица из криминогене средине, да ли је подносилац захтева склон вршењу кривичних дела, прекршаја и насиља у породици, да ли су чланови породице психички здраве особе и др.

Односи са комшијама и суграђанима се могу приказати кроз сазнања о угледу који подносилац захтева ужива у средини у којој живи и ради, о томе да ли је долазио у сукоб са комшијама, суграђанима и службеницима државних органа, да ли са неким лицем има нерашчишћене имовинско-правне односе и какав је њихов међусобни однос у вези са тим, лојалности друштвеној заједници и др.

Део провере о склоностима подносиоца захтева обухватао би податке о склоностима ка вршењу кривичних дела и прекршаја, агресивном, насилничком, дрском и безобзирном понашању, пружању отпора државним службеницима, нарушавању јавног реда и мира и другим видовима асоцијалног понашања.

Са аспекта безбедности посебан значај имају подаци о здравственој способности подносиоца захтева. То би, углавном, била сазнања о психичким обољењима, алкохолизму, наркоманији, инвалидитету (глув, слеп, нем, недостатак екстремитета или дела екстремитета и др.).

Провера у вези чланства у одређеним организацијама и удружењима грађана обухватала би сазнања о чланству у ловачком удружењу, стрелачком и другом спортском клубу и др., али и о чланству у организацијама којима је, у складу са законом, забрањен рад и деловање, верским сектама, организацијама које заговарају насиље, скинхедсима и др.

Сазнања о поседовању ватреног оружја подносиоца захтева значајна су јер је то чињеница која, по правилу, указује на подобност за издавање одобрења за набављање ватреног оружја. Међутим, уколико се приликом вршења провере утврди да подносилац захтева не испуњава услове за набављање ватреног оружја, та околност је сигнал да од подносиоца захтева, у складу са законом, треба одузети ватрено оружје које поседује.

Чињеница регулисања војне обавезе може бити значајна са више аспеката. На првом месту је аспект нивоа обучености подносиоца захтева, јер се у току служења редовног војног рока врши обука руковања ватреним оружјем. Даље, та чињеница има још већи значај са аспекта цивилног служења војног рока због приговора савести у вези са ношењем и руковањем ватреним оружјем. У пракси се неретко дешава да се лице које поседује ватрено оружје определи за цивилно служење војног рока због наводног

приговора савести, а оружје и даље остане у његовом поседу, или, пак, да лице које је због приговора савести цивилно служило војни рок поднесе захтев за издавање одобрења за набавку ватреног оружја. Најзад, регулисање војне обавезе је значајно и са аспекта разлога због којих је неко лице ослобођено служења војног рока. Овде се пре свега мисли на психичка обољења, недовољну зрелост личности и друге разлоге неспособности за служење редовног војног рока.

Закључак

Вршење безбедносне провере има за циљ утврђивање испуњености законом прописаних услова подносиоца захтева за издавање одобрења за набављање ватреног оружја. У том смислу је и конципиран приказани рад, који представља само једно од схватања безбедносне провере и начина њеног вршења. Међутим, у дискусијама са релевантним саговорницима аутор је наишао на један број опречних мишљења о изложеним подацима које би требало да садржи безбедносна провера. Посебно је истакнуто мишљење да се прикупљањем једног броја података садржаних у приказаном концепту задире у приватност, односно личне слободе и права подносиоца захтева.

И поред тога што дискреционо овлашћење органа приликом одлучивања о правима и интересима грађана у једном броју случајева може имати за последицу злоупотребу овлашћења, аутор је мишљења да је доношење законите и правилне одлуке у осетљивој материји као што је издавање одобрења за набављање ватреног оружја управо разлог због којег би, у границама законских овлашћења, требало извршити безбедносну проверу конципирану као у приказаном примеру.

Литература:

1. *Закон о полицији*, Службени гласник РС, бр. 101/05.
2. *Закон о заштити података о личности*, Службени лист СРЈ, бр. 24/98, 36/98).
3. *Закон о оружју и муницији*, Службени гласник РС, бр. 92/92, 53/93, 67/93, 48/94, 39/2003, 85/2005, 101/2005.
4. *Кривични законик*, Службени гласник РС, бр. 85/2005.
5. *Породични закон*, Службени гласник РС, бр. 18/2005.

Security Background Check of Applicants for Firearms Permits

Abstract: *This paper presents some aspects of background check on a person applying for a permit to acquire a firearm. The concept and types of background checks, legal framework for performing the background checks, as well as the way of performing the background checks have all been treated in this paper as special parts. There is a special review regarding the content of background check, having in mind importance of data in making a legal and regular decision by issuing a permit for acquiring a firearm.*

Key Words: *background check, applicant, discretionary authorization, personal data, affinity for committing crimes and offences, adulthood, professional ability, health ability*

Снежана ВЛА,

Управа за стручно образовање, оспособљавање, усавршавање и науку

Све за тим – испитивање хулиганизма у енглеском фудбалу Пол Гоу и Џоел Руквуд - Превод

Назив оригинала: Gow, P. and Rookwood, J. (2008), *Doing it for the team - examining the causes of contemporary English football hooliganism*. Journal of Qualitative Research in Sports Studies, 2, 1, 71-82. (Гоу, П. и Руквуд, Џ. (2008), *Све за тим – испитивање хулиганизма у енглеском фудбалу*, Журнал квалитативног истраживања о студијама о спорту 2,1, 71-82, Катедра за спортске студије, Универзитет Ливерпул Хоуп - Преузето из: <http://bit.ly/8IZini>

Анстракт: У Енглеској се немири везани за фудбал догађају од кад је овај спорт професионализован, крајем 19. века. Овај феномен наставља да постоји и у савременом друштву и доводи до последица чија озбиљност варира. Поред тога што се о фудбалском хулиганизму подробно извештавало у медијима, детаљно је испитиван и у академским круговима од 1960. на овамо. Међутим, нису сви радови применљиви на савремену субкултуру навијача. Енглеска професионална фудбалска индустрија значајно се развила у односу на политичке, финансијске, архитектонске, организационе и културне факторе прошле деценије. Ово је битно утицало на елемент насиља код навијачких група. Доста од онога што знамо о фудбалским немирима сада може бити засновано на превазиђеним теоријама и аргументима који су претходили овим променама. Такви радови се, такође, у великој мери ослањају на податке који почивају на мишљењима самих хулигана. Ставови ненасилних фудбалских навијача су, у овом контексту, константно игнорисани, а такви навијачи имају многа слична искуства и проналазе се у многим стварима као и хулигани. У овом раду су истражени ставови навијача о овом феномену, тачније, о узроцима савременог хулиганизма. Навијачи су давали мишљења у циљним групама и интервјуе везане за личне факторе, везаност за клуб, друштвена, социјална и класна објашњења, као и за организационе аспекте и аспекте везане за меч. У овом раду заступа се теза да је хулиганизам разноврстан феномен и да није монокаузалан. Учествовање у фудбалском насиљу може се објаснити преко много фактора, преко интеракције, идентитета, легитимитета и моћи. Такође се сматра да фудбалско насиље сведочи о јакој емоционалној повезаности са фудбалским тимом, што може помоћи у учвршћивању навијачевог осећаја идентитета.

Увод

Насилно понашање фудбалских гледалаца, познато као „хулиганизам“, светски је феномен откад је фудбал постао познат (Dunning, Murphy and Williams, 1986). Деценијама су навијачи изазивали немире и на терену и ван њега, у скоро свим земљама у којима се игра фудбал. Развој ове субкултуре довео је до насиља ван стадиона, делимично и да би се избегле интервенције полиције (Giulianotti and Armstrong, 2002). Овај феномен је довео до повреда и жртава, као и до материјалне штете, како на стадионима, тако и ван њих (Guttmann, 1986). Катастрофа на стадиону „Хејсел“ која се догодила у мају 1985. године, у којој је погинуло 39 италијанских навијача, по броју жртава најгора је хулиганска трагедија која се догодила у Европи. Инциденти су се догађали и ван терена. У марту 1997, на пример, погинуо је навијач Ајакса приликом претходно договореног састанка навијача Фејенурда и Ајакса ради туче, на пољани поред аутопута (Giulianotti, 1999). Такође, у априлу 2000, два навијача Лидс јунајтеда изодена су и преминула у Истамбулу, на вече сусрета тог клуба са Галатасаријем у Лиги шампиона (Sugden, 2002). Скорији догађај је погибија полицајца у Катанији у немирима који су настали пре дербија између Сићилијана и Палерма у фебруару 2007, због чега је италијанска лига привремено суспендована. (Stead and Rookwood, 2007). Хулиганизам је имао смртне последице и у Енглеској. На пример, после меча на „Гилингаму“, у марту 1998, Фуламов навијач је подлегао повредама главе, задобијеним у обрачуна ван терена. (Hatherall, 1998). Затим је, 2003. на „Барнлију“, убијен навијач Нотингхам фореста, а гледалац Чарлтона је погинуо током окршаја са ривалским навијачима на „Тотенхаму“ у септембру 2006. године (Rayne, 2006).

Као последица таквих догађаја, овај феномен ужива велику пажњу медија. Објављивање активности хулигана се показало као нимало корисно, јер је можда само још истакло ово питање, учинило да хулиганско понашање изгледа гламурозно и подстакло га (Redhead, 2007). Међутим, Велш (Welsh, 1999) тврди да утицај медија није био у потпуности неконструктиван, јер је на тај начин извршен притисак на владу и фудбалске власти да се осврну на проблем. Иако Скот и Пирсон (Stott and Pearson, 2007) оправдано тврде да се показало да је такав „притисак“ контрапродуктиван, делимично због преувеличаних преноса медија, реакција владе је као резултат имала побољшање полицијских метода и развој нове легислативе, како би се омогућиле строжије казне ради одвраћања и кажњавања бунтовног понашања фудбалских навијача (Pearson, 2002). Међутим, упркос тим променама у раду полиције и легислативи, навијачи настављају да испољавају фудбалско насиље.

Како је фудбалски хулиганизам постао запажен као „друштвени проблем“, разни покушаји, како из лаичке, тако и из академске перспективе,

да се постави дијагноза овог феномена су се фокусирали углавном на објашњавање зашто се он појављује, јер, како примећују Данинг и др. (Dunning et al., 1986:222), „... социолошки гледано, сврха је објаснити разлог“. Међутим, постојећа објашњења за учествовање у фудбалском насиљу су непотпуна, чињеница која је, између осталог, послужила као повод за писање ове студије. Како каже Вилијамс (Williams, 2002:45-46),

„... Дакле, ко су то хулигани и зашто то раде? Добра питања. Заправо, не постоји подесна прецизна дефиниција фудбалског хулиганизма, академици Уједињеног Краљевства се не слажу по питању његове озбиљности, па чак ни по питању његових узрока.“

После низа немира 1980. године, енглески фудбал се знатно развио у политичком, финансијском, архитектонском и организационом смислу. Уведени су нови закони, а фудбалски стадиони су обновљени и реновирали, пошто је у овом спорту дошло до драматичног економског реструктурирања. Овакве промене (и промене политичке климе, које су до тога и довеле) утицале су на социјално-културни елемент културе навијача, или „навијаштво“ (“fandom”), укључујући и насилне навијачке групе. Постојеће тумачење хулиганизма се, међутим, заснива првенствено на феномену у облику у којем је постојао пре ових промена. Даље, баш као што су се полицијске мере усредсређивале на контролисање бунтовних навијача, тако се и већина истраживања држи перспективе хулигана, и, у мањој мери, полиције. Положај и мишљење оних који не прибегавају насиљу су у великој мери занемарени у академским круговима (Poulton, 2002), и то представља могућу празнину у корпусу знања. Ово може бити тачно јер искусни навијачи који иду на утакмице често имају сличне карактеристике, а и деле физички простор, са хулиганима и стога поседују знања о аспектима „навијаштва“. Према томе, неопходно је усвојити перспективу навијача о узроцима хулиганизма, укључујући виђење навијача о догађајима којима су вероватно били изложени или су били сведоци у извесној мери. У овој студији су спроведени интервјуи и фокус групе са 20 навијача 5 енглеских клубова за време сезоне 2006-2007, током такмичења са домаћим и европским тимовима. Одабрани клубови варирају што се тиче географске позиције, позиције у лиги, учешћа у европским такмичењима, постигнутом успеху и групи навијача. У овом раду се испитују ставови навијача о томе који су узроци хулиганизма и добијени одговори се упоређују са „општеприхваћеним ставовима“. Навијачи су изразили своје мишљење о бројним темама, наиме, о личним факторима, везаности за клуб, друштвеним, социјалним и класним објашњењима, као и о организационим аспектима и аспектима везаним за меч.

Узроци савременог фудбалског хулиганизма

У споменутој литератури наводе се разни каузални фактори везани за хулиганизам. Јанг (Young, 1986:259) се, на пример, разматрајући катастрофу на „Хејселу“, осврће на алкохол и нерегуларну продају улазница, као и на „...криминалну немарност (незаинтересованост) организатора” и „...кукавичку неспособност” полиције. Међутим, Периман (Perelman, 2002:17) сматра да се не би смело дозволити стицање услова да се оправда култура жртве, за коју сматра да очигледно постоји када се образлаже хулиганизам. Он каже да „...постоји изопачена тенденција да се окриви неко други. Главни кривци су били, и остају, медији, полиција, фудбалске власти и навијачи супарничког клуба.“ Стога ово истраживање тежи томе да сагледа ситуацију дубље од постојања и природе „изговора“, и да се фокусира на опажања каузалности. Бримсон (Brimson, 2002:198) тврди да је намера социолога, антрополога и криминолога била да,

„...открију разлоге за укључивање у хулиганизам који се тичу класе, интелигенције и породице. Касније би на листу додали и политику, плус отуђење, а чак и побуну, док на крају теоретичари не би дошли до закључка да је већина хулигана десничарски оријентисана, слабо образована, долази из разорених бракова и тражи било шта чему би припадала.“

Иако ово очигледно није поуздана процена четрдесетогодишњег академског разматрања, ипак илуструје неке факторе који су испитивани. Роу (Rowe, 2002) даје још један преглед закључака изведених из истраживања и каже да се фудбалско насиље често објашњава генетичким и социолошким теоријама. Ове прве се односе на физичке механизме, као што је агресија, који узрокују насилно понашање. Друге представљају фудбалске хулигане као марионете које контролишу извесни чиниоци друштва. Слично виђење ствари заступају и учесници у овом истраживању, а један испитаник је изјавио да, „Нагон ка хулиганизму једним делом долази изнутра. Али то опет има везе и са друштвом у којем живиш и шта си прошао у животу.“ Међутим, већина навијача је наводила одређеније факторе при објашњавању зашто долази до хулиганизма. Два чиниоца за које испитаници сматрају да имају узрочну улогу у овом феномену су били медији и полиција, „...У овој земљи медији имају огромну улогу, може се чак рећи да праве проблеме. А полиција дефинитивно прави. Ако они погрешно укапирају, могу да направе невоље исто као и да ништа не спречавају.“ Неколико учесника је овде тврдило да су медији делимично одговорни за хулиганизам, „...Уз сву фрку коју новине дигну, хулиганизам може да се повећа. Писање о томе изазива људе да се умешају да би изашли у новинама, или разбесни неке навијаче, па хоће да се свете.“ Полтон (Poulton, 2002:131) каже да „велике претпоставке“ о утицају медија, „...заваравају, пошто медијима приписују превелику моћ. То читаоцима и публици ускраћује могућност да одбију

пласиране садржаје.” Учесници у истраживању нису имали никакве „велике претпоставке“ о извештавању медија о фудбалском хулиганizmu и, иако је већина рекла да такви садржаји могу бити „одбијени“, за многе то никако није случај. Испитаници верују да нарочито новинска индустрија погрешно представља навијаче и по многима то узрокује даље проблеме. Медији су овде сагледани као основни део хулиганске културе, који преузимају централну улогу у формирању јавног мњења о британским навијачима. Већина навијача сматра да је медијско представљање овог феномена сувише негативно, пренаглашено и претерано. Сматрају да се на тај начин представља стање ван контекста и да се оно сувише заснива на сензационалистичком изражавању и постизању снажних слика. Један испитаник је изјавио да, „... се слика једног навијача који прави изгред, штампана под неким претераним насловом, користи да се свету пренесе да су сви навијачи силеције. Али већина навијача нису хулигани. Новине се фокусирају само на оно најгоре и чине ствари горима него што јесу.“ Искусни фудбалски навијачи су обично свесни природе и обима хулиганизма на националном нивоу, а нарочито у свом клубу. Према томе, могу бити позвани да процене извештавање медија о овим темама.

Навијачи кажу да начин на који их други виде и како се према њима односе осликава стереотипну слику пласирану кроз британске новине, документарце и филмове. Сматрају да се на тај начин пристрасно информише јавност и став полиције. Међутим, то што се не извештава о ненасилној навијачкој култури верују да утиче на пријем навијача од супарника на европским такмичењима, „...Филмови нас све представљају као хулигане. То што међу нама постоје благе сличности у изгледу даје момцима са континента утисак да смо сви стока, што може баш да долије уље на ватру.“ Међутим, иако медијима приписују да су сковали термин „фудбалски хулиганизам“ (Dunning, Murphy and Waddington, 2002), навијачи не сматрају медије јединим узроком фудбалског насиља. Испитаници су сматрали да је једино сензационалистичко извештавање проблематично према мери у којој то утиче на њихов доживљај утакмице „... Можеш кривити штампу што пише да је горе него што јесте, а некад филмови о хулиганима и жута штампа могу погоршати ствар, али то и није неки проблем у Енглеској. Можда у иностранству, али овде не.“ Други испитаник је рекао да извештавање о фудбалском насиљу, „... и не каже зашто се то дешава, зар не? Треба да се нађе зашто се то покреће.“

По питању одговора полиције на хулиганизам, учесници у истраживању кажу да тај одговор често показује неразумевање узрока и доводи до ескалације проблема. На пример, при обезбеђењу великих група навијача ван стадиона (нарочито код европских навијача), сматрали су да се полиција понаша као да су навијачи, „сви хулигани који траже ђавола.“ Тврде да тактика управљања неретко имплицира да полицајци мисле да се суочавају

са подједнако насилном масом, а то је ретко случај. Психологија масе се мења кад се маса нађе лицем у лице са провокацијом од стране навијача супарничког тима и са претераним деловањем полиције која се једнако односи према свима. Ово ствара ситуацију у којој они који испрва нису имали намеру да прибегну насилном понашању, такво понашање виде као легитимно и чак неопходно, „...Кад је гомила навијача заједно и кад полиција претера, онда ситуација може брзо да се промени. Навијачи могу да постану насилни ако контактују да је полиција прекардашила. Некад навијачи мисле да треба да се супротставе мурји или противничким навијачима.“ Претходна истраживања, као оно које су спровели Вилијамс, Данинг и Марфи (Williams, Dunning and Murphy, 1984) занемарила су улогу власти у формулацији насиља. Међутим, тако поступајући, ови аутори су можда допринели виђењу да је већина навијача извор проблема. Према резултатима овог истраживања, испитаници сматрају да полиција сноси део одговорности, како тврде Сид и Руквуд (Stead and Rookwood, 2007). Међутим, као и код медија, сматрају да присуство полиције на неки начин подстиче фудбалско насиље, али то не објашњава зашто хулиганизам сам по себи постоји, како је приметио један навијач, „...полиција некад не помаже. У ствари, они могу и изазвати проблеме које би требало да решавају, али нису ни они увек криви. Треба се запитати зашто навијачи постају насилни.“

Навијачи су изјавили да се више личних разлога за прибегавање фудбалском насиљу односи на низ других питања. На пример, „...Људи томе прибегавају због разних разлога. То је део онога што си ти као особа. Треба да волиш тучу, или идеју туче, и онда треба да се нађеш на местима где избија туча.“ Испитаници су рекли да хулиганизам узрокују урођене карактеристике, утицаји у датој ситуацији и искуства која су имали, „... То значи ко си и шта си све преживео. Неки навијачи просто морају да испоље своје фрустрације.“ Ово делимично оспорава становиште Скота и Пирсона (Stott and Pearson, 2007:45), који кажу да такво понашање није у вези са „потребом да се реше агресивне тенденције“. Међутим, ови аутори можда нису толико позвани да разматрају домаћи фудбал на овај начин, јер њихови подаци у потпуности произилазе из посматрања навијача у неуједначеном обрасцу двогодишњих међународних турнира. Насупрот томе, резултати овог истраживања могу се повезати са Армстронговим (Armstrong, 1998) по томе да се хулиганизам може објаснити кроз његово вредновање у контексту урбаних култура. Испитаници су такође нагласили потребу за заједничким изразом колективног идентитета у насилном контексту, тврдећи да хулигани реагују на понашање својих другова, „...Кад су групе момака заједно, неки изгледа хоће да буду насилни, а други се тако понашају да би се у друштву показали опасни. Бравадо¹ је велика ствар у британској култури, нарочито у градовима.“ Међутим, такве ставке саме по себи ис-

¹ Енгл. bravado = храброст - прим.прев.

питаници нису сматрали адекватним објашњењем фудбалског насиља, „... Не ради се само о томе каква је неко особа. Гомила ствари неког чини хулиганом.“

Испитаници су нагласили и да хулиганизам често представља жељу за „представљањем“ неког клуба, идентитета и/или нације. Тврдња Данинга и др. (Dunning et al., 2002:2) да, „... до хулиганизма долази једноставно због оданости супротним фудбалским клубовима“ вероватно је уско гледање на ово питање. Слично, тврдња Кембела и Досона (Campbell and Dawson, 2002:66) да „... до ривалства не долази увек због питања територије“ не помаже нам да утврдимо због чега до њега „долази“. Међутим, тренутно истраживање донело је одређене резултате о овој теми из перспективе навијача. Навијачи тврде да друштвени фактори, везани за љубомору и успешност њиховог или супарничког тима могу довести до хулиганизма. Један навијач је изјавио,

„...Навијачи се повремено туку због тога одакле су. Обично се туку са супарницима или с неким на кога су кивни. Ако су кивни на тим који увек побеђује, љубомора је битан фактор, а неки момци баш не знају кад је доста.“

Испитаници такође тврде да је вероватније да ће до фудбалског насиља доћи када је у питању „киван меч“. Сматрају да хулиганизам на таквим утакмицама изазивају навијачи који хоће да изразе своју јаку емотивну везу са тимом, истовремено искључујући идентитете за које сматрају да су у конфликту са њиховим (или које сматрају конкуренцијом), односно, *кад нисам на утакмици, нисам хулиган*. Међутим, нису се сложили о врти и величини меча на којем ће вероватно доћи до насиља. Неки су били мишљења да је вероватније да ће на „великим утакмицама“ бити проблема, док су други тврдили да „... велике утакмице повлаче за собом велико полицијско обезбеђење, па је обично мирно што се тиче хулиганизма.“

Већина навијача се сложила да, иако су клуб или национална репрезентација кључни фактор који доприноси, до насиља може доћи чак и када није очигледан било какав ривалитет, што, по њиховом мишљењу, доказује постојање хулиганове „воље да се у сваком случају бије“. Овде хулиганизам сматрају насилном манифестацијом мржње, љубоморе и огорчености према „непријатељу“. Овај непријатељ може бити стални љути ривал, или „просто било ко“. Даље, Вилијамс (Williams, 2002:41) тврди да је савремени хулиганизам усредсређен углавном на „мање клубове“. Неки испитаници из овог истраживања нису се с овим сложили, уз образложење да „... на националном нивоу велики клубови имају једнаке шансе, ако не и веће, да имају проблема са хулиганима.“ Надаље, и Еванс и Роу и Данинг и др. (Evans and Rowe 2002; Dunning et al., 2002) кажу да постоји макар индиректна веза између уношења алкохола и фудбалског насиља, иако оба извора потврђују да не пију сви хулигани. Насупрот томе, испитаници поричу било какву доследну везу између алкохола и узрока фудбалског насиља.

Они тврде да таква објашњења типично дају они који не „... разумеју менталитет навијача. Пиво и дроге заправо ништа не говоре.“

Истраживања о овом феномену током седамдесетих и осамдесетих година прошлог века често су наглашавала теорију да фудбалско насиље првенствено узрокују навијачи из радничке класе. Овај закључак је био очигледан, с обзиром на то да је у том периоду већина навијача представљала тај друштвени слој. Међутим, објашњења која почивају на класним поделама, као она која је дала лестерска школа (Leicester School; Murphy, Williams, Dunning, 1990), имплицирају да хулиганизам није нарочито везан за класне поделе. Оцењујући ово гледиште, многи испитаници су били мишљења да класна подела не помаже у откривању зашто до хулиганизма на неким утакмицама долази, а на неким не „... Мислим да није у питању само класа или какав посао имаш. Добије се мешавина која се туче и она која се не туче.“ Испитаници су се, међутим, фокусирали на „...ситније ствари помоћу којих се може објаснити зашто се људи бију.“ Навијачи су навели као битну историју односа међу клубовима, ривалство међу државама, градовима и навијачима. Дјук и Слeпичка (Duke and Slepicka, 2002:55) разматрају „ланац осветничке одмазде“ у овом контексту. Међутим, иако су испитаници разматрали ово питање, тврдило се и да „...то није увек везано за освету. Некада се ради о супериорности, просто хоће да се представе као најопаснији, без обзира на то шта је било пре“. Када је реч о индивидуалним односима између навијача различитих клубова, испитаници су сматрали да је важно сагледати „... све што се крије иза ривалства“. Тврдили су да прошли догађаји и несугласице међу супарничким навијачима могу послужити као битне ставке које ће одржавати непријатељство и подстицати насиље, „... Кад је било фрке с неким тимом или с навијачима, па се прочуло, следећи пут кад се нађемо буде још горе“. Неколико навијача је рекло да се разлог насилног понашања може разумети на прави начин само после детаљне анализе друштвених ривалстава и оних насталих због фудбала, што је истакао и Дод (Dodd, 2007). Главна слаба тачка многих већ постојећих социолошких истраживања, међутим, јесте тенденција да потцене значај „ситуационих окидача“, како каже Вилијамс (Williams, 2002:46).

Испитаници су дали и објашњења везана за организацију, друштво и утакмице. Неки испитаници су дали своја мишљења кроз пример онога што су сматрали разлозима катастрофе на „Хејселу“. Сматра се да су бројни фактори допринели трагедији, укључујући и догађаје са финала Европског купа претходне сезоне, у којем су играли Рома и Ливерпул. Кисари (Chisari, 2004:210) тврди да није било „значајнијих проблема“ на овој утакмици, што објашњава тиме да „ти проблеми нису упоредиви са другим савременим инцидентима фудбалског хулиганизма“ (Chisari, 2004:217). Насупрот томе, један испитаник је рекао да се „на 'Хејселу' наставило оно из Рима од претходне године. У Риму нико није умро, али је гомила њих избодена.

Лоши односи међу тимовима су експлодирани на 'Хејселу'.“ Слично томе, Скратон (Scraton, 1999:25) наглашава колико је значајно финале у Риму на којем је Ливерпул победио на пенале, када је више од 40 навијача Ливерпула задобило озбиљне убоде ножем на мечу. То је резултирало „наслеђем антагонизма“ између навијача Ливерпула и италијанских навијача. И навијачи Манчестер јунајтеда и Јувентуса прибегли су насиљу када су се клубови састали у полуфиналу 1984. године на европском Купу победника купова (Buford, 1991). Лоши односи су се заострили после насиља између гледалаца Ливерпула и Јувентуса на европском Супер купу, у јануару 1985. године (Ballard and Suff, 1999). Према томе, колико год да је Кисаријева тврдња о финалу 1984. квантитативно тачна, (кад се ради о броју погинулих, на пример), потпуно занемарује квалитативни значај немира који су се догодили у Риму. Учисници кажу да је за разумевање узрока овог феномена најбитније испитати корене и природу искустава и друштвених ривалстава и ривалстава међу клубовима.

Сматра се и да хулиганизам узрокују они који се осећају маргинализованим, контролисаним и небитним, а кроз насиље покушавају да потврде идентитет, „Навијачи реагују ако осете да су гурнути у страну или игнорисани. Хулигани обично мисле да су они прави навијачи и реагују кад то клубови не признају.“ Фудбалско скандирање о друштвеном статусу, успеху тима и трагедијама су такође коментарисали, са снагом убеђења коју те теме отелотворавају и тиме доприносе насилним реакцијама неких навијача. Сматра се да је то у великој мери намерно, јер постоји тумачење да жеља за таквом реакцијом помаже да се одговори „зашто навијачи уопште и скандирају.“ Фросдик и Њутн (Frosdick and Newton, 2006:412) тврде да је грађење тензије из које настају песме и гестови „дата слобода да се експлодира кроз насиље.“ Међутим, ови аутори не дају назнаке о томе какав би био значај или природа овог фактора као узрока насиља. Тачније, Пирсон (Pearson, 1999:35) каже да скандирање често замењује непосредно насиље на терену, а не да води до њега. Међутим, он истиче и да је такав след догађаја када су навијачи „коректно одвојени.“ Многи навијачи су, међутим, рекли да то може довести до насиља одмах после меча, где не постоји таква сегрегација; Пирсон (Pearson, 1999:35) није приметио да „...Изађеш са неког терена а песма још одјекује у ваздуху. То може изазвати тучу кад навијачи почну да се мешају пошто су били одвојени на терену.“

Надаље, многи испитаници кажу да неки догађаји на самој утакмици, као што је лош резултат, могу да изазову насилне реакције навијача, „... Дobar резултат далеко од куће може бити опасан. Неки момци воле баш да преврше меру.“ Међутим, већина испитаника је одбацила идеју да одлуке судије и други мањи детаљи могу да узрокују насиље, али тврде да су резултат утакмице и значај сусрета кључни фактори за немире навијача. Сматрају и да насиље настаје кад су навијачи незадовољни вођењем

клуба, или уколико осете неправду. Финале Лиге шампиона 2007. године између Ливерпула и АК Милана у Атини био је значајан пример који су испитаници коментарисали. Пре финала су навијачи били бесни на улогу коју су ФК Ливерпул и УЕФА (Савез европских фудбалских асоцијација) имали у дистрибуцији карата. Алт (Allt, 2007:92) се такође осврће на ову тему и критикује оне одговорне за „... дељење гомиле повластица и карата другим главоњама, двоструким играчима и ловцима на славу... кроз непотизам, снобовско понашање и игре моћи.“ После утакмице су тапкароши, полиција и навијачи учествовали у изливима насиља, а многи су тврдили да је до нереда дошло само због „...направедне политике продаје карата Ливерпула и УЕФА-е и похлепне ђубради која је то искористила.“ Други испитаник је рекао, „...Знали смо да ће то тамо изазвати невоље. 17 000 карата на стадиону који може да прими 80 и нешто није било доста. Људи су били бесни на УЕФА-у и то је изазвало насиље.“

На крају, међутим, подаци добијени овом студијом показују да већина навијача не прибегава фудбалском хулиганизму. По мишљењеу већине навијача, фактори као везаност за клуб, страст, друштвене, социјалне и класне поделе, као и организациони аспекти и аспекти везани за меч, не доводе до насилног понашања. Испитаници кажу да то у великој мери зависи од личних фактора,

„...Већина навијача се не бије, јер не жели да буде ухваћена, али је вероватније да просто нису насилни. Већина људи је по природи против насиља, осим кад је оно нечим изазвано, као што је рат. Али фудбал није рат. Нема толике мржње, те идеје о непријатељу. То је страст, не рат.“

Према томе, разлози који су овде истакнути односе се на оне који „воле тучу, или идеју туче, или претерују у својој страствености према клубу.“ Већина навијача, чак и они који гаје велику страст према свом клубу или земљи, не сматрају „тучу ради њих“ неопходном нити примамљивом активношћу које би се прихватили. Многи од оних који је таквом сматрају, међутим, обесхрабрани су претњом казне, или осећајем да су маргинализовани. Остаје мањина навијача који желе да се туку, или макар да буду сматрани фудбалским хулиганима, заједно са онима који „се нађу“ у насиљу или сматрају да околности у којима се налазе чине насиље легитимним. Оваква понашања и жеље ствара један од фактора, или комбинација више фактора који су овде разматрани.

Закључак

Учешће у фудбалском хулиганизму је објашњено кроз бројне факторе, који се тичу интеракције, идентитета, легитимности и моћи. Што је кључно, сматра се да се одражава жеља да се буде укључен, или бар да се одаје утисак укључености, обично у насиљу мањег обима. Бримсон (Brimson,

2002:198) тврди да, „...у својој потрази да рационалним резонансом решавају ирационални проблем,“ потрага за „добрим проводом је једини фактор који је теоретичарима промакао.“ Међутим, то можда и није случај, јер је изванредан број детаљних и корисних академских истраживања каузалитета издвојио „задовољство“ као везано за фудбалско насиље, укључујући Данинга и др. (Dunning et al., 2002) и Кембал и Досон (Campbell and Dawson, 2002). Спај (Spaaij, 2007:330) такође говори о „узбуђеном брујању“ и каже да „...искуство хулиганства (посредно или непосредно) још увек је врло примамљиво великом броју могућих учесника.“ Резултати овог истраживања могу потврдити становиште да се хулиганизам може објаснити потрагом за узбуђењем и задовољством.

У закључку, добијање детаљног мишљења навијача је пружио увид у корисне информације, али овај рад, сам по себи не одговара на свако питање. Отворио је путеве за даљи рад, који ће, надамо се, помоћи да боље разумемо овај проблем. На пример, било би корисно истражити овај феномен у већем броју различитих клубова и на различитим локацијама. Било би корисно и потврдити перспективе полиције и хулигана у контексту онога што о њима мисле навијачи. Даља истраживања би могла испитати домаће и међународне полицијске методе и обим у којем се сматра да су правна и полицијска пракса засноване на дубоком разумевању узрока савременог фудбалског хулиганизма.

Литература:

1. Allt, N., (2007), London, 1978 (pp. 57-100). In, Allt, N. (Ed.), *Here we go gathering cups in May – Liverpool in Europe, the fans story*. Canongate Books, London.
2. Armstrong, G., (1998), *Football hooligans, knowing the score*. Berg, Oxford.
- Ballard, J. and Suff, P., (1999), *The dictionary of football*. Boxtree, London.
3. Brimson, D., (2002), Fans for a change (pp. 198-204). In, Perryman, M. (Ed.) *Hooligan wars, causes and effects of football violence*. Mainstream, London.
4. Buford, B., (1991), *Among the thugs*. Secker and Warburg, London.
5. Campbell, B. and Dawson, A., (2002), Indecent exposures, men, masculinity and violence (pp. 62-76). In, Perryman, M. (Ed.) *Hooligan wars – causes and effects of football violence*. Mainstream, London.
6. Chisari, F., (2004), The cursed cup - Italian responses to the 1985 Heysel disaster. *Soccer and Society*. 5, 2, 201-218.
7. Dodd, J., (2007), Rome, 1984 (pp.137-174). In, Allt, N. (Ed.) *Here we go gathering cups in May – Liverpool in Europe, the fans story*. Canongate Books, London.
8. Duke, V. and Slepicka, P., (2002), Bohemian rhapsody, football supporters

- in the Czech
9. Republic (pp. 49-61). In, Dunning, E., Murphy, P., Waddington I. and Astrinakos, A. (Eds.)
 10. *Fighting fans, football hooliganism as a world phenomenon*. University College Dublin Press, Dublin.
 11. Dunning, E., Murphy, P. and Williams, J., (1986), Spectator violence at football matches, towards a sociological explanation. *British Journal of Sociology*. 37, 2.
 12. Dunning, E., Murphy, P. and Waddington, I., (2002), Towards a sociological understanding of football hooliganism (pp. 1-22). In, Dunning, E., Murphy, P., Waddington I. and Astrina-kos, A. (Eds.) *Fighting fans, football hooliganism as a world phenomenon*. University College Dublin Press, Dublin.
 13. Evans, R. and Rowe, M., (2002), Taking football disorder abroad. *Soccer and Society*. 3, 1.
 14. Frosdick, S. and Newton, R., (2006), The nature and extent of football hooliganism in Eng-land and Wales. *Soccer and Society*. 7, 4.
 15. Giulianotti, R., (1999), *Football, a sociology of the global game*. Polity Press, Cambridge.
 16. Giulianotti, R. and Armstrong, G., (1998), Ungentlemanly conduct, football hooligans, the media and the construction of notoriety. *Football Studies*. 1, 2.
 17. Guttman, A., (1986), *Sport spectators*. Columbia University Press, New York.
 18. Hatherall, C., (1998), Last-gasp winner for Gills. *The Observer*. 28th November.
 19. Murphy, P., Williams, J. and Dunning, E., (1990), *Football on trial, spectator violence and development in the football world*. Routledge, London.
 20. Payne, I., (2006), Sky Sports News. *Sky Sports*. 28th September.
 21. Pearson, G., (1999), Legitimate targets? The civil liberties of football fans. *Journal of Civil Liberties*. 4, 1.
 22. Pearson, G., (2002), A cure worse than the disease? Reflections on Gough and Smith v. Chief Constable of Derbyshire. *Entertainment Law*. 1, 2.
 23. Perryman, M., (2002), The good, the bad and the beautiful game (pp. 13-36). In, Perryman, M. (Ed.) *Hooligan wars, causes and effects of football violence*. Mainstream, London.
 24. Poulton, E., (2002), Tears, tantrums and tattoos, framing the hooligan (pp. 122-140). In, Per-ryman, M. (Ed.) *Hooligan wars, causes and effects of football violence*. Mainstream, London.
 25. Redhead, S., (2007), The sporting life, the realism of the football factory. *Soccer and Society*. 8, 1.
 26. Rowe, M., (2002), Keeping with the enemy (pp. 54-61). In, Perryman, M. (Ed.) *Hooligan wars, causes and effects of football violence*. Mainstream, London.

27. Scraton, P., (1999), *Hillsborough, the truth*. Mainstream, London.
28. Spaaij, R., (2007), Football hooliganism in the Netherlands, patterns of continuity and change. *Soccer and Society*. 8, 2/3.
29. Stead, D. and Rookwood, J., (2007), Responding to football disorder, policing the British football fan. *Journal of Qualitative Research in Sports Studies*. 1, 1.
30. Stott, C. and Pearson, G., (2007), *Football hooliganism, policing and the war on the English disease*. Pennant Books, London.
31. Sugden, J., (2002), *Scum airways*. Mainstream, London.
32. Welsh, I., (1999), Introduction (pp. 9-19). In, King, M. and Knight, M. (Eds.) *The Naughty Nineties, Football's Coming Home*. Mainstream, Edinburgh.
33. Williams, J., (2002), Who you calling a hooligan? (pp. 37-53). In, Perryman, M. (Ed.) *Hooli-gan wars, causes and effects of football violence*. Mainstream, London.
34. Williams, J., Dunning, E. and Murphy, P., (1984), *Hooligans abroad*. Routledge, London.
35. Young, K., (1986), The killing field - themes in mass media responses to the Heysel Stadium riot. *International Review for the Sociology of Sport*. 21.

Додатни коментари аутора

1. Током моје дисертације, Џоел ме је подстакао да размотрим како бих могао представити резултате моје дисертације у форми новинског чланка. Процес писања овог чланка ми је помогао да пишем концизније и да ефикасније анализирам резултате. Захвалан сам Џоелу на овим саветима и помоћи при прерађивању чланка. Заиста мислим да се моје писање поправило, а то је резултат писања овог чланка.
2. Пол има 23 године, а недавно је дипломирао на Спортским студијама. Он је страственифудбалски навијач и високо квалификован тренер. Он посматра игру на професионалном нивоу, а био је тренер омладинским екипама у неколико земаља, на 4 континента. Тренутно ради као службеник за развој спорта за Савет Сефтона, а ради и за друштво тренера Мерсисајд малтиспортс (Merseyside Multisports).
3. Поштовани читаоче, уколико Вас је овај чланак нагнао на размишљање и желите да сазнате више о овој теми, можете ступити у контакт с ауторима преко интернет адресе, за Пола Гоуа: paul_gow@hotmail.com, и за Џоела Руквуда: rookwoj@hope.ac.uk.

др *Ненад РАДОВИЋ*,
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

др **Мићо Бошковић**, професор *emeritus*

Привредна криминалистика

Бављење привредним криминалитетом, његовом етиологијом и феноменологијом, врло је актуелна тема у данашње време, у коме смо суочени са високом тамном бројком криминалитета. Посебно из разлога што привредни криминалитет све више карактерише интернационални елемент, повезаност са другим облицима криминала, специјализација и професионализација извршилаца, способност прилагођавања новим друштвено-економским односима и позитивним законским прописима. Управо је у издању Факултета за безбедност и заштиту у Бања Луци објављена књига „*Привредна криминалистика*“, аутора проф. др Мића Бошковића, дугогодишњег радника органа правосуђа и унутрашњих послова и угледног професора Полицијске академије, која на оригинални начин, својствено актуелном друштвеном тренутку, третира ову сложену тему из области криминалистике.

Обим књиге „*Привредна криминалистика*“ је 287 страна, сврстаних у 6 поглавља, уз увод (стр. 9-12) и попис коришћене литературе (стр. 283-287).

У **уводном делу**, појам привредне криминалистике аутор дефинише као посебну грану криминалистике, односно њене дисциплине, криминалистичке методике. Он надаље указује да предмет привредне криминалистике обухвата криминалистичке аспекте кривичних дела привредног криминалитета, уључујући његову феноменологију и етиологију, и на садржај привредне криминалистике, који произлази из његовог појма и предмета, а обухвата општи и посебни део.

Општи део књиге „*Привредна криминалистика*“ чине три целине, док се њен посебни део састоји из три дела:

У **првом делу рада** (општи део) под називом „Појам, карактеристике и узроци привредног криминалитета“, аутор указује на постојање различитих дефиниција привредног криминалитета, при чему даје и сопствено виђење ове појаве. У оквиру истог дела он даје осврт на карактеристике привредног криминалитета, као и на узроке и услове који му погодују, а који се манифестују кроз пропусте у унутрашњем организовању, недостатку контроле привредног пословања, пропусте у инвентарисању, недовољној заштити имовине, процесу транзиције, либерализацији економског тржишта итд. У наставку аутор објашњава специфичности трагова код привредног криминалитета, с обзиром да постоје извесне потешкоће,

не само у обезбеђивању материјалних, него и у прикупљању извора личних доказа у току криминалистичке обраде. Недвосмислено се указује на сложеност у откривању, разјашњавању и доказивању кривичних дела привредног криминалитета.

У другом делу рада (општи део) који носи назив „Основна феноменолошка обележја привредног криминалитета“ изнети су основни садржаји појединих облика привредног криминалитета, од оних који су били највише заступљени у прошлости, до оних који су актуелни у садашњем тренутку, карактеристичних не само за нашу земљу, већ и за цео регион. Аутор је појединачно, за сваки облик привредног криминалитета (облици криминалитета у производњи, облици криминалитета у спољнотрговинском промету, облици криминалитета у банкарском пословању итд), изложио услове под којима се он јавља, као и његове основне карактеристике.

Трећи део рада (општи део) обрађује методе и субјекте супротстављања криминалитету. У оквиру дела који се бави методама, прво су дате основне информације о процени угрожености, прогнози, превенцији и репресији привредног криминалитета, као и о стратегијском планирању криминалистичке делатности. У наставку се обрађују метода криминалистичко-обавештајне анализе, метода финансијске анализе – истраге као посебне методе које се користе у сузбијању савремених облика криминалитета. Аутор указује и на начине откривања кривичних дела привредног криминалитета, могућност њиховог фингирања, односно прикривања фингирањем. Посебан значај у откривању аутор придаје индицијалном методу и основним индицијалним чињеницама у ситуацијама када претходни начини нису дали одговарајуће резултате. На крају трећег дела велика пажња посвећена је субјектима супротстављања привредном криминалитету – полицији, тужиоцу, судовима, обавештајно-безбедносној служби, државној агенцији за истраге и заштиту, инспекцијским и пореским органима, при чему аутор наглашава да њихов избор, надлежност и овлашћења морају да буду у складу са актуелним друштвеним потребама, односно облицима испољавања.

Први део рада (посебни део) посвећен је методици откривања и доказивања појединих кривичних дела против привреде, која су увек актуелна и систематизована у кривичним законима скоро свих држава света. Посебан акценат је стављен на кривично дело фалсификовање новца, несавестан рад у привредном пословању, прање новца, закључење штетног уговора, недозвољену трговину, кријумчарење, пореску утају, фалсификовање и злоупотребу кредитних картица и картица за безготовинско плаћање.

У другом делу рада (посебни део), под насловом „Кривична дела против службене дужности“, аутор појединачно излаже кривичноправни појам и облике појединих кривичних дела, њихово откривање, од начина добијања почетних сазнања, до разјашњавања и доказивања путем при-

мене појединих оперативно тактичких, оперативно техничких и доказних радњи. Узимајући у обзир високу тамну бројку кривичних дела против службене дужности, аутор се у овом делу посебно осврнуо на злоупотребу службеног положаја, проневеру, послугу, превару у служби, примање и давање мита, одавање службене тајне и фалсификовање службене исправе.

У последњем, трећем делу (посебни део) аутор износи различите криминалистичко тактичке ситуације, са циљем да градиво што непосредније приближи студентима, како би они кроз представљене примере сагледали практичну примену појединих криминалистичких метода у спречавању и сузбијању привредног криминалитета.

Евидентно је да су у књизи „*Привредна криминалистика*“ проф. др Мића Бошковића, на једноставан и систематичан начин приказана сва кључна питања у вези са етиологијом и феноменолијом привредног криминалитета, као и савремени начини супротстављања и сузбијања те појаве у Републици Српској и Републици Србији, посматрано са криминалистичког и кривичноправног аспекта. На крају можемо да констатујемо постојање потребе за објављивањем једне овакве књиге, нарочито ако се има у виду постојање веома малог број научних и стручних радова и уџбеника из те области.

др Радомир МИЛАШИНОВИЋ,
Факултет безбедности Универзитета у Београду

доц. др Саша Мијалковић

Национална безбедност

Средином новембра 2009. године, у издању Криминалистичко-полицијске академије у Београду, објављена је књига *Национална безбедност*, аутора доц. др Саше Мијалковића. Реч је о уџбенику за истоимену наставно-научну дисциплину која се у нашој, али и у највећем броју земаља Југоисточне Европе и „трећег света“, тек конципира. У одређеној мери недостатак референтне литературе из те области, али и оригиналност и нови домаћаји безбедносне теорије и праксе који су у њему представљени, том уџбенику дају карактер пионирског рада, чији значај свакако превазилази национални оквир.

Уџбеник је средњег обима (403 стране), са оригиналном и методолошки исправно постављеном структуром. Материја је систематизована у седам поглавља и одликује је излагање од општих, преко посебних, ка појединачним знањима из области безбедности. Стога подједнако успешно могу да је користе како они који су већ упознати с облашћу безбедности, тако и они који се њом први пут сусрећу.

У првом поглављу, под насловом *Методолошке основе националне безбедности* (стр. 17–38), аутор је елаборирао посебности Националне безбедности као наставно-научне дисциплине у настајању. Први пут код нас систематично су представљени конституенси науке о (националној) безбедности – предмет, теорија, језик и методи. За све оне који желе да истражују безбедносне феномене, посебно је интересантан део текста посвећен изворима података о безбедносним појавама, најчешћим проблемима у њиховом истраживању и научним пројектима и истраживањима од значаја за националну безбедност.

Друго поглавље, насловљено као *Безбедност* (стр. 39–108), садржи основне теоријске поставке о логичкој и етимолошкој анализи појма безбедност, преовлађујућим традиционалним и савременим одређењима безбедности и концептима безбедности човека, државе, међународне заједнице и човечанства/планете. Аутор касније доказује да су сви ти појмови супститути савременог теоријског и практичног поимања националне безбедности.

Трећим поглављем, под насловом *Угрожавање безбедности* (стр. 109–130), дат је осврт на савремено поимање угрожавајућих појава, те на њихове конституенте: изворе, носиоце, облике и видове, објекте и после-

дице угрожавања безбедности. Следи приказ карактеристика савремених појава угрожавања безбедности и њихова класификација. Најзад, аутор је понудио оригинално одређење безбедносне појаве, која је и централни предмет безбедносних наука.

Четврто поглавље носи наслов *Теоријски оквир савременог концепта националне безбедности* (стр. 131–198). У њему се указује на неопходност транзиције традиционалног у савременом концепту националне безбедности, као и на сва обележја и последице тог процеса. Аутор је на оригиналан начин указао на детерминанте савременог концепта националне безбедности, тј. на државу, нацију, државне и националне вредности и интересе, као и на детерминанте моћи државе. Поред традиционалне операционализације виталних државних и националних вредности кроз опстанак државе и друштва, територијални интегритет, политичку самосталност и квалитет живота, посебно су значајни савремени и оригинални погледи аутора који овој „листи“ додаје и мир и слободу, правни поредак и владавину права, људске слободе и права, националну привреду и енергетику, националне информационе ресурсе, здраву животну средину, национално јединство и политичку стабилност, националну толеранцију, национални понос и достојанство и национални идентитет. Посебно значајан део тог поглавља је оригинално одређење савремене националне безбедности и њених компоненти и разрешавање дилеме око терминолошког обележавања тог концепта безбедности. Поглавље завршава елаборирањем односа националне безбедности и концепата безбедности људи, међународног, глобалног и недржавног сектора безбедности.

У петом поглављу, насловљеном са *Угрожавање националне безбедности* (стр. 199–278), аутор даје оригинално одређење појава угрожавања националне безбедности. Следи приказ етиолошке, феноменолошке, виктимолошке и последичне димензије војних ризика и претњи националној безбедности – оружане агресије, оружане интервенције, војних притисака, оружане побуне и грађанског рата. Најзад, приказани су и невојни ризици и претње националној безбедности природног, техничко-технолошког и људског порекла. У оквиру последње поменути групе безбедносних ризика и претњи обрађени су политички притисци, мере економске принуде, организовани криминал, економски криминал, угрожавање националног енергетског система, политички криминал и еколошки ризици и претње. Речју, обрађени су најзаступљенији проблеми безбедности савремених држава са којима се, у доброј мери, суочава и наша земља.

Шесто поглавље носи наслов *Национални систем безбедности* (стр. 279–305). У њему се указује на безбедност као примарну и доминантну функцију државе. С тим у вези учињен је осврт на корелацију националне безбедности и стратегије државе, политике и стратегије националне безбедности и безбедносне културе друштва. Следи оригинално одређење

националног система безбедности, његових компоненти, функције и механизма његовог контролисања.

У последњем, седмом поглављу – *Национални систем безбедности Републике Србије* (стр. 307–380), приказани су нормативни оквир безбедносне функције Републике Србије, а потом и организација, надлежност, послови, методи и контрола рада појединих конвенционалних, неконвенционалних и суплементарних субјеката националне безбедности, и то: Народне скупштине, председника Републике, Владе, националног безбедносно-обавештајног система, сектора унутрашњих послова, сектора спољне политике, система царинске безбедности, правосудног система, инспекцијских органа, система безбедности државне границе, система супротстављања организованом криминалу, система супротстављања високотехнолошком криминалу, система сузбијања ратних злочина, финансијско-обавештајне службе, Агенције за борбу против корупције, комуналне полиције, националног система одбране, локалне заједнице, јавних служби и предузећа, невладиних организација, научно-образовног система, цркве и грађана. Уџбеник завршава класификацијом стања и мера националне безбедности.

Најзад, аутор је представио и импозантну листу домаћих и иностраних научно-стручних извора које је консултовао приликом писања уџбеника (стр. 381–403). *Литература* садржи попис 283 књиге и чланка, 17 лексикона и речника, 40 прописа националног права, 9 међународноправних аката, 11 документа и 28 интернет извора.

Стил рукописа је лак, јасан и разумљив, а смисао текста недвосмислен. Избегнута је честа пракса наших аутора да некритички интерпретирају ставове и закључке других – домаћих и иностраних аутора. У оквиру сваке теме аутор најпре елаборира изванредно познат безбедносни феномен, затим указује на најважнија питања и дилеме безбедносне теорије и праксе, настојећи да на њих да оригиналне одговоре.

У томе је, у великој мери, превазишао традиционалне стереотипе по којима је национална безбедност у превасходној надлежности обавештајних служби, оружаних снага и дипломатских органа, а угрожавање безбедности сваки напад на државу схваћену као власт. Уместо тога, аутор указује на широку лепезу државних и националних вредности и интереса од чијег достизања, унапређења и заштите зависи и национална безбедност, а о којој се све више старају невојни и недржавни актери, у чијем је фокусу све чешће човек. Тиме је аутор доказао своју тврдњу да је савремени концепт националне безбедности својеврсно „раскршће“ традиционалних и савремених концепата безбедности људи, државе, међународне заједнице и човечанства.

Књига је написана по стандардима израде универзитетских уџбеника. Истовремено, доц. др Саша Мијалковић поставио је својеврсне стандарде

писања уџбеника из области безбедности који се, пре свега, односе на правилну методолошку композицију материје, систематичност, свеобухватност, иновативност, као и на јединство историјског развоја, актуелног стања и пројекције развоја безбедносних феномена. Већи део текста илустрован је оригиналним сликама, табелама и шемама.

С обзиром на то да је аутор представио оригинална одређења многих безбедносних појава, рукопис има атрибуте својеврсног лексикона безбедносних наука. То ће студентима Криминалистичко-полицијске академије, али и студентима сродних факултета, пре свега Факултета безбедности, Факултета политичких наука и Војне академије, али и свима који желе да се упознају са теоријом и праксом безбедности, омогућити успешно усвајање научног знања из те области. Књига ће бити корисна за иновирање знања многих актуелних припадника националног система безбедности Републике Србије. Истовремено, засигурно ће бити инспирација многим будућим истраживачима и ауторима из области безбедности. То потврђује педагошки и научни значај рукописа Национална безбедност.

Публиковање уџбеника оплеменило је домаћу теорију безбедности, а несумњиво ће допринети и развоју безбедносне праксе. Уз то, свакако ће допринети и неспорном угледу Криминалистичко-полицијске академије који ужива та научно-истраживачка и образовна установа у области безбедносних наука.

Књига Национална безбедност, аутора доц. др Саше Мијалковића на систематичан, јединствен, оригиналан, педагошки и научно заснован начин обрађује савремени концепт и проблеме националне безбедности. Стога је срдечно препоручујем како научној и стручној, тако и општој јавности.

Жељко БРКИЋ,

Управа за стручно образовање, оспособљавање, усавршавање и науку

Петар Дујковић

мр Сениша Суботички

мр Милан Клисарић

Примена овлашћења полиције

Министарство унутрашњих послова Републике Србије је почетком 2009. године објавило дуго припремани приручник под насловом „Примена овлашћења полиције“, чији су аутори пензионисани пуковник полиције, Петар Дујковић, полицијски саветник, мр Сениша Суботички и саветник мр Милан Клисарић. Аутори су приручник приредили за штампу још у време рада Више школе унутрашњих послова. Приручник је плод храбрости и чврсте воље аутора да сублимирају „добру праксу“ у коју су имплементирали позитивно-правне норме садржане у законима и другим прописима који регулишу рад и поступање полицијских службеника, са израженом интенцијом ка њеном уопштавању и прокламовању као стандарда полицијског поступања, по угледу на земље Европске уније, Канаде и САД. Приручник обилује инструктивним графичким визуелизацијама које, заједно са допадљивим стилом писања и јасним изражавањем, значајно доприносе његовој практичности и приступачности не само стручној, него и широј читалачкој публици. Рецензију приручника урадили су проф. др Радомир Мудрић и пуковник полиције Властимир Нововић.

Обим приручника „Примена овлашћења полиције“ је 160 страница подељених у пет делова. **Први део** обухвата уводна разматрања садржана у образложеној образовној потреби која је условила израду приручника, као и програмима обуке полицајаца за примену овлашћења садржаних, како у оперативним знањима и вештинама, тако и у руковању и употреби ватреног оружја, што чини предуслове за успешно предузимање сложенијих полицијских тактичких задатака у обављању полицијских послова.

Други део посвећен је организацији полиције где се на доста јасан начин описује полицијска организација са приказима функционалних руковођилаца организационих јединица Дирекције полиције, уз осврт на надлежности полиције и њену сарадњу са државним и другим органима на предузимању мера ради остваривања безбедности људи и имовине. Затим су наведени полицијски послови и овлашћења полиције и у овом контексту су обрађена полицијска овлашћења са посебним акцентом на средства принуде. Посебан квалитет тог дела приручника је што су овлашћења полиције појединачно обрађена. Аутори су у том делу у једну логичку целину субли-

мирала одредбе *Закона о полицији* и подзаконских аката који се тичу примене полицијских овлашћења и на тај начин читаоцу пружили могућност да на једном месту сазна правила примене сваког полицијског овлашћења понаособ. Идентификациона обележја полицијских службеника представљена су сликовитим приказима изгледа униформе, службених значки и службене легитимације, уз приказане изгледе страних полицијских униформи. На идентичан начин су представљена средства, наоружање и опрема полиције. Део о полицијским овлашћењима на посебан начин разрађује примену овлашћења у светлу поштовања људских права и људског достојанства, где је посебан простор дат оним овлашћењима чијом применом најчешће долази до кршења људских права. У том смислу издвојена су овлашћења лишења слободе (хапшење), претресање, вођење информативног разговора, привремено одузимање предмета и употреба средстава принуде. На самом крају овог дела обрађено је извештавање и контрола законитости примене полицијских овлашћења. Нарочит квалитет добијен је приказаним обрасцима који се односе на извештавање о употреби средстава принуде, са датим објашњењима и смерницама за сачињавање извештаја.

Трећи део говори о оперативним вештинама. Најпре су дата основна тактичка правила безбедности полицијских службеника исказаних кроз факторе који битно утичу на могућност полицијског службеника да избегне или разреши опасне ситуације у своју корист, представљене у облику троугла преживљавања који чине психичко стање, физичко стање и тактика. У овом контексту говори се о нивоима свесности у вршењу полицијских послова и описује десет грешака које могу имати фаталан исход по полицајца. Затим су обрађена вербална овлашћења са посебним освртом на положај полицијског службеника за обављање разговора и основним принципима равнотеже, позиционирања и кретања, као и тактиком примене вербалних овлашћења. Тај део приручника обилује сликовитим приказима правилних и неправилних тактичких поступака полицијских службеника у различитим ситуацијама (примена овлашћења према лицу које се налази у групи, примена овлашћења према лицу код кога је примећено оружје, примена овлашћења према возачу или лицима у возилу). У том делу је инструктивно представљен начин употребе физичке снаге у зависности од нивоа пруженог отпора лица. Средства за везивање су обрађена како у делу који се односи на врсте и саставне делове средстава за везивање, тако и на тактичка правила употребе у различитим ситуацијама, уз децидно навођење вербалних команди које се издају ради довођења лица у положај за везивање. Такође, обрађен је и део који се односи на вршење превентивног прегледа лица и тактичка правила код довођења лица у варијантама када се лице доводи пешице, службеним аутомобилом, средствима јавног превоза и у ситуацији када један полицијски службеник доводи једно лице. Након тога обрађен је начин употребе службене палице и примене вештина са-

моодбране и одбране других лица од напада. На крају тог дела обрађен је начин коришћења средстава везе и основе полицијске вожње и управљања полицијским возилом.

Четврти део даје основне податке о вештинама пружања прве помоћи и као такав допуњује третирану проблематику.

Пети део односи се на ватрено оружје. У том делу наведени су општи принципи и улога наоружане полиције, уз разраду законског основа за употребу ватреног оружја и тактичким правилима његове употребе. Такође елаборирана су четири правила безбедног руковања ватреним оружјем. На крају тог дела дат је програм обуке полицијских службеника за коришћење и употребу ватреног оружја који се састоји од пет нивоа обуке и напредне обуке.

Можемо констатовати да су аутори успели у својој јасној намери да једну специфичну и разуђену област систематизују и представе на веома јасан и концизан начин. Приручник представља чврсте фундаменте једног дугог и исцрпног пута на којем ће се наћи сви они професионалци ентузијаста који ће се одважити пред изазовом да у Министарству унутрашњих послова установе процедуре и стандарде полицијског поступања. Потреба за установљавањем процедура и стандарда полицијског поступања у контексту реформе полицијске службе представља насушну потребу, с обзиром да је полиција једини орган државне власти чији службеници имају овлашћење да у законом предвиђеним случајевима ограниче остваривање *Уставом* загарантованих права и слобода. Свако ко у будућности буде учествовао у изради процедура и стандарда полицијског поступања сигурно ће, као значајан библиографски ресурс, користити овај приручник, а захвалност за успешно урађен посао дуговаће његовим ауторима.

Приручник „*Примена овлашћења полиције*“, препоручујемо свим полицијским службеницима Министарства унутрашњих послова, с обзиром да вештине приказане у приручнику већ чине саставни део полицијске обуке по програмима стручног оспособљавања и усавршавања, као и студентима Криминалистичко-полицијске академије да знања и вештине које су усвојили и стекли у оквиру појединих наставних предмета практично реализују у примени полицијских овлашћења, посебно оних са елементима принуде, али и јавним тужиоцима, судијама и свим оним који на било који начин оцењују законитост и правилност примене полицијских овлашћења.

Данило СТЕВАНДИЋ,
Сектор унутрашње контроле полиције

Закон о комуналној полицији

И поред чињенице да није донет у законом (Закон о локалној самоуправи, Сл. гласник РС, бр. 129/2007) предвиђеном року, после скоро годину и по дана чекања и одржане јавне расправе, Народна скупштина Републике Србије донела је Закон о комуналној полицији. Закон је објављен 8. 7. 2009. године у Службеном гласнику РС, бр. 51/09, ступио је на снагу 16. 7. 2009. године, а почиње да се примењује по истеку шест месеци од дана ступања на снагу, осим одредби чл. 45, 46. и 47. које се примењују од дана ступања на снагу Закона.

Опредељење за законско регулисање комуналне полиције мотивисано је превасходно потребом да њено оснивање и деловање буде подређено *уставним начелима о владавини права, једнакости свих пред законом, правној сигурности и поштовању људских права*. Такође, један од разлога законског регулисања је и тај што обављање послова комуналне полиције подразумева и примену одређених овлашћења којима се може задирати у људска права и слободе, па је тим пре нужно да организовање и деловање комуналне полиције буду стављени под неопходан законски оквир.

Нужност оснивања комуналне полиције условљена је, пре свега, знатним тешкоћама у досадашњем функционисању градова, које се огледају у *недовољно ефикасном и недовољно ефективном* обављању послова из области комуналних делатности. Очекивања су да ће превентивне и репресивне активности комуналне полиције, уз сарадњу са другим субјектима, допринети успостављању и одржавању оптималног нивоа комуналног реда на територији градова и обезбедити несметано задовољавање потреба грађана.

Закон о комуналној полицији донет је у доброј вери да ће оснивање комуналне полиције у граду Београду и другим градовима у Србији допринети отклањању досадашњих слабости у извршавању надлежности градова и остваривању безбеднијег и квалитетнијег живота грађана.

Осврт на систематику и техничка обележја закона

На основу анализе садржине одредби Закона о комуналној полицији може се закључити да је законска материја распоређена у осам, по обиму неједнаких основних целина означених римским бројевима, и то: I *Основне одредбе* (чл. 1-8); II *Послови комуналне полиције* (чл. 9-12); III *Унутрашње уређење комуналне полиције* (чл. 13-15); IV *Овлашћења комуналне полиције*

(чл. 16-26); V *Контрола комуналне полиције* (чл. 27-30); VI *Комунални полицајци* (чл. 31-42); VII *Заштита комуналних полицајаца* (чл. 43-44); VIII. *Прелазне и завршне одредбе* (чл. 45-50), која се условно могу назвати поглављима.

Општа систематика Закона изгледа логично мада је уметање поглавља о унутрашњем уређењу комуналне полиције између поглавља Послови комуналне полиције и овлашћења комуналне полиције мање логично од његовог смештања после полицијских овлашћења. Уређивање послова комуналне полиције и овлашћења комуналне полиције у једном, и унутрашње организације комуналне полиције са комуналним полицајцима у другом поглављу, пружило би, по нашем мишљењу, бољи преглед материје.

Унутрашња систематика поглавља изгледа логично, а добра прегледност је постигнута тиме што је сваком члану дат назив (рубрум).

У погледу **нототехничких обележја** издваја се неуобичајена дужина појединих чланова, нпр. чл. 29, који садржи више ставова, а ставови више одредаба. Законски текст, углавном, карактеришу јасне и кратке реченице, осим неколико изузетака где су реченице претерано дугачке, по неколико редова, нпр. чл. 42, ст. 1. Понављање појединих одредби овог и других закона вешто је избегнуто употребом **норми са бланкетном диспозицијом**, чиме је једноставност текста Закона дошла до изражаја.

Добра прегледност изложене материје постигнута је употребом арапских бројева приликом набрајања, нпр. у чл. 9, 16 и др., чиме је омогућено лакше сналажење у тексту Закона. Пажљивим читањем одредби Закона стиче се утисак да је употреба **актуелних израза** у њиховом уобичајеном значењу, као и термина са утврђеним правним значењем, значајно допринела неспорно високом квалитету законског текста.

Приказ закона са објашњењем неких решења

У првом поглављу, **Основним одредбама (чл. 1–8)**, дефинисана је сврха комуналне полиције, облик њеног образовања и унутрашње уређење, људство комуналне полиције, сарадња са грађанима, инспекцијским службама и полицијом и њена посебна улога у пружању помоћи органима града у извршењима, као и у предузимању хитних мера и обављању спасилачке функције.

Функција комуналне полиције начелно је утврђена, а огледа се у обављању одређених комунално-полицијских послова којима се извршавају Уставом и законом утврђене надлежности градова и града Београда и обезбеђује несметано обављање послова из градске надлежности.

У другом поглављу, **Послови комуналне полиције (чл. 9–12)**, утврђена је надлежност комуналне полиције одређивањем појма, садржине и обима њених послова, начин обављања послова, основних начела на којима

почива обављање послова и сачињавање планских аката и њихово усклађивање са активностима полиције.

У трећем поглављу, **Унутрашње уређење комуналне полиције (чл. 13–15)**, прописана су правила за унутрашње уређење комуналне полиције, услови непоходни за обављање послова руковођења и распоређивање руководиоца.

У четвртном поглављу, **Овлашћења комуналне полиције (чл. 16–26)**, садржане су одредбе о врстама овлашћења комуналне полиције, начину њихове примене и обавези вођења одређених евиденција.

Ово поглавље по обиму спада међу већа и по садржини значајнија, што је и логично с обзиром на то да су у његовим одредбама обезбеђене претпоставке за поштовање владавине права приликом обављања послова комуналне полиције.

У петом поглављу, **Контрола комуналне полиције (чл. 27–30)**, садржане су одредбе којима су створене претпоставке за вршење контроле законитости поступања комуналне полиције. Контрола носилаца јавних или других овлашћења условљена је, пре свега, чињеницом да њихово поступање у једном броју случајева може имати за последицу злоупотребу овлашћења којима се непосредно задире у људска права и слободе. Управо из тог разлога, одредбама овог Закона успостављени су механизми контроле комуналне полиције како би се спречило незаконито поступање приликом извршавања послова из њихове надлежности. Контрола поступања комуналне полиције обезбеђена је кроз *контролу употребе средстава принуде* и обавезу полиције да о употреби средстава принуде поднесе *извештај*, као и кроз контролу *решавањем притужби*.

У шестом поглављу, **Комунални полицајци (чл. 31 – 42)**, садржане су одредбе о примени прописа на положај, права и одговорности комуналних полицајаца, о посебним условима за обављање послова, о стручном оспособљавању и усавршавању, о обавези полагања посебног испита, као и провери оспособљености за обављање послова, провера психофизичке способности, која је услов за бављење овим пословима током читаве каријере комуналног полицајца. Посебно су одређени разлози, односно случајеви, у којима комунални полицајац (и начелник комуналне полиције) мора бити распоређен ван комуналне полиције и, евентуално, кад му због тога престаје радни однос по сили закона.

Поред тога, одредбама овог поглавља уређена су и питања која се односе на службену униформу и ознаке на униформи, службену легитимацију и ознаке на службеним возилима, пловилима и опреми, као и на заштиту униформе и ознака комуналне полиције.

У седмом поглављу, **Заштита комуналних полицајаца (чл. 43–44)**, садржане су одредбе којима се пружа заштита комуналним полицајцима од могућих ометања, претњи и напада који могу уследити од стране физич-

ких лица према којима они примењују своја овлашћења. Наведена заштита остварена је прописивањем једног *прекршаја* који се састоји у ометању или спречавању комуналног полицајца у обављању послова комуналне полиције и за који је предвиђено изрицање новчане казне у распону од 10.000 до 50.000 динара, као и решењем да комунални полицајац у обављању службене дужности има статус службеног лица и ужива и *кривичноправну заштиту* прописану законом.

У осмом поглављу, **Прелазне и завршне одредбе (чл. 45-50)**, утврђени су рокови за доношење подзаконских прописа и аката о образовању и унутрашњем уређењу комуналне полиције, за образовање испитне комисије и полагање испита, као и рок за доношење првог *стратешког плана* комуналне полиције и рок за *ступање закона на снагу*.

Потпуна примена Закона о комуналној полицији обезбедиће се доношењем и применом *подзаконских аката* којима ће се ближе уредити основна законска решења.

Доношењем и применом Закона о комуналној полицији значајније ће се променити досадашње функционисање градова у обављању послова из области комуналних делатности. Законом се ствара правни оквир за организовање и деловање комуналне полиције, која својим деловањем, уз преузимање једног броја послова из надлежности полиције и комуналне инспекције, треба да, са једне стране, обезбеди несметано задовољавање потреба грађана, а са друге стране да *растерети полицију и комуналну инспекцију*.

У погледу економске подршке спровођењу Закона, неопходно је да градови и град Београд обезбеде одређена средства за образовање и почетак рада комуналне полиције (набавка униформе, ознака, опреме, усавршавање и др.), а која ће највише зависити од процене потребног броја комуналних полицајаца. Очекивања су да ће се ефикасним деловањем комуналне полиције остварити не само увећани *буџетски приходи* од наплате новчаних казни, већ и значајније *буџетске уштеде*.

Упркос извесним сугестијама које би се на текст Закона могле упути, основано се може претпоставити да ће примена наведеног Закона и подзаконских аката значајно допринети отклањању постојећих слабости у одржавању комуналног реда и унапређењу безбедносне заштите грађана и њихове имовине.

Упутство сарадницима за припрему рукописа

Часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије „Безбедност“ објављује радове из подручја наука о безбедности, који претходно нису објављивани. Часопис излази четири пута годишње.

Текст рукописа би требало да буде урађен на рачунару (фонт Times New Roman, ћирилично писмо, величина слова 12 pt, 65 словних знакова у једном реду, на једној страници 26 до 30 редова, стандардне маргине). Теоријски и стручни радови, као одраз најбољег полицијског поступања у пракси, могу да буду обима до 16 страна (30.000 знакова). Радови који се баве историјом органа и служби безбедности као и преводи радова из стране литературе из области наука о безбедности могу да буду обима највише до 16 страница, док прикази нових књига из области наука о безбедности могу бити обима до 3 стране. Изузетно, могуће је објављивање већих текстова у наставцима, уколико се ради о веома актуелној и неизстраженој проблематици, као и тематских и јубиларних бројева часописа.

Рукописи се достављају Уредништву у два примерка, одштампана на папиру и у електронском облику. Имена аутора, наставна, научна и друга звања и институције у којима раде, наводе се пре наслова рада, затим, требало би да се доставе резимеи (до 200 речи), кључне речи (до 5) и списак коришћене литературе на српском и на енглеском језику. У случају да рад садржи илустрације, графиконе, фотографије и сл., неопходно је Уредништву доставити квалитетно припремљене прилоге у електронском облику.

Фусноте користити само за пропратне коментаре и објашњења. Цитате у тексту не обележавати фуснотима, већ на крају цитата, или при позивању на нечије дело. Препоручујемо да се приликом цитирања аутора, њихова имена пишу у оригиналу са годином објављеног рада и бројем странице у загради, а уколико се цитира више од два аутора, тада се у тексту помиње само први уз скраћеницу: et al. Зарезом се одваја аутор од године издања, а тачка-зарезом (;) различити аутори различитих дела. Број стране се од године издања одваја двотачком (:). Ако се наводи исти аутор са више радова у једној години, тада се уз наредне радове додају абecedна слова поред године (на пример: 1998а, 1998б, итд.). Приликом цитирања извора са Интернета наводи се Интернет адреса (<http://www...>) и због сталне измене www окружења и датум када је текст скинут са мреже.

У списку литературе радови се наводе у оригиналу са нумерацијом, абecedним редом по презименима аутора и то: презиме аутора, почетно слово имена, година рада, наслов рада, назив часописа или зборника, број тома, странице (од-до), а када је реч о називима књига, име издавача и место издавања. Страна имена у тексту би требало писати у оригиналу или транскрибовати на српски језик, с тим што се у загради наведе име у оригиналу. Референце у заградама би требало писати у оригиналу.

Рукописи подлежу рецензији. Уредништво задржава уређивачко право да на основу рецензије, актуелности рада, увида у рад и вођене евиденције одлучи да ли, када и у ком обиму ће рад бити објављен. Објављени радови се хонораришу, а необјављени се не враћају ауторима. Могуће примедбе и сугестије уредника и рецензента достављају се аутору.

Аутори, уз рад би требало да Уредништву доставе: пуно име и презиме, звање, адресу, е-mail, број фиксног и мобилног телефона, фотокопију личне карте и чековне картице.

Рукописе слати на адресу: Уредништво часописа „Безбедност“, Булевар Зорана Ђинђића 104, 11 070 Београд, телефон: 011/3148-734, 011/3148-739, телефакс: 011/3148-749, e-mail: upobr@mup.gov.rs

Позивамо све досадашње и нове ауторе, да својим стручним, научним прилозима обогате садржај нашег, у научној и стручној јавности већ афирмисаног часописа са дугогодишњом традицијом, а у заједничком циљу да се унапреди полицијска пракса, подигне ниво безбедносне културе, и обезбеди праћење савремених научних и стручних достигнућа у безбедносној проблематици.

Главни и одговорни уредник

Б. Милојевић